

Namo tassa bhagavato arahato sammāsambuddhassa

Dīghanikāye

Sīlakkhandhavaggaṭṭhakathā

Ganthārambhakathā

Karuṇāsītalahaḍayaṃ (1.0001), paññāpajjotavihatamohatamaṃ;
sanarāmaralokagaruṃ, vande **sugataṃ** gativimuttaṃ.
Buddhopi buddhabhāvaṃ, bhāvetvā ceva sacchikatvā ca;
yaṃ upagato gatamaṃ, vande tamanuttaraṃ **dhammaṃ**.
Sugatassa orasānaṃ, puttānaṃ mārasenamathanānaṃ;
aṭṭhannampi samūhaṃ, sirasā vande **ariyasaṅghaṃ**.
Iti me pasannamatino, ratanattayavandanāmayamaṃ puññaṃ;
yaṃ suvihatantarāyo, hutvā tassānubhāvena.
Dīghassa dīghasuttaṅkitassa, nipuṇassa **āgamavarassa**.
buddhānubuddhasaṃvaṇṇitassa, saddhāvahaguṇassa.
Atthappakāsanatthaṃ, **aṭṭhakathā** ādito vasisatehi;
pañcahi yā saṅgītā, anusaṅgītā ca pacchāpi.
Sīhaḷadīpaṃ pana ābhatātha, vasinā mahāmahindena;
ṭhapitā sīhaḷabhāsāya, dīpavāsīnamatthāya.
Apanetvāna (1.0002) tatohaṃ, sīhaḷabhāsaṃ manoramaṃ bhāsaṃ;
tantinayānucchavikaṃ, āropento vigatadosaṃ.
Samayaṃ avilomento, therānaṃ theravaṃsapadīpānaṃ;
sunipuṇavinicchayānaṃ, mahāvihāre nivāsīnaṃ.
Hitvā punappunāgatamatthaṃ, atthaṃ pakāsayissāmi;
sujanassa ca tuṭṭhatthaṃ, ciraṭṭhitatthañca dhammassa.
Sīlakathā dhutadhammā, kammaṭṭhānāni ceva sabbāni;
cariyāvidhānasahito, jhānasamāpattivitthāro.
Sabbā ca abhiññāyo, paññāsaṅkalananicchayo ceva;
khandhadhātāyatanindriyāni, ariyāni ceva cattāri.
Saccāni paccayākāradesanā, suparisuddhanipuṇanayā;
avimuttatantimaggā, vipassanā bhāvanā ceva.
Iti pana sabbaṃ yasmā, **visuddhimagge** mayā suparisuddhaṃ.
vuttaṃ tasmā bhiyyo, na taṃ idha vicārayissāmi.
“Majjhe **visuddhimaggo**, esa catunnampi āgamānañhi.

ṭhatvā pakāsayissati, tattha yathā bhāsitam attham”.
Icceva kato tasmā, tampi gahetvāna saddhimetāya;
aṭṭhakathāya vijānatha, dīghāgamanissitam atthanti.

Nidānakathā

Tattha **dīghāgamo** nāma sīlakkhandhavaggo, mahāvaggo, pāthikavaggoti vaggato tivaggo hoti; suttato catuttiṃsasuttasaṅgaho. Tassa vaggesu **sīlakkhandhavaggo** ādi, suttesu **brahmajālam**. Brahmajālassāpi “evaṃ (1.0003) me sutan” ti-ā-dikaṃ āyasmatā ānandena paṭhamamahāsaṅgītikāle vuttaṃ nidānamādi.

Paṭhamamahāsaṅgītikathā

Paṭhamamahāsaṅgīti nāma cesā kiñcāpi vinayapiṭake tantimārūḷhā, nidānakosa-llattham pana idhāpi evaṃ veditabbā. Dhammacakkappavattanañhi ādiṃ katvā yāva subhaddaparibbājakavinayanā katabuddhacicce, kusinārāyaṃ upavattane mallānaṃ sālavane yamakasālānamantare visākhapuṇṇamadivase paccūsasamaye anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbute bhagavati lokanāthe, bhagavato dhātubhājanadivase sannipatitānaṃ sattannaṃ bhikkhusatasahassānaṃ saṅghatthero āyasmā mahākassapo sattāhaparinibbute bhagavati subhaddena vuḍḍhapabbajitena- “alam, āvuso, mā socittha, mā paridevittha, sumuttā mayaṃ tena mahāsamaṇena, upaddutā ca homa- ‘idaṃ vo kappati, idaṃ vo na kappati’ ti, idāni pana mayaṃ yaṃ icchissāma, taṃ karissāma, yaṃ na icchissāma na taṃ karissāmā” ti (cūḷava. 437) vuttavacanamanussaranto, īdisassa ca saṅghasannipātassa puna dullabhabhāvaṃ maññamāno, “ṭhānaṃ kho panetaṃ vijjati, yaṃ pāpabhikkhū ‘atītasatthukaṃ pāvacaṇaṃ’ ti maññamānā pakkhaṃ labhitvā nacirasseva saddhammaṃ antaradhāpeyyuṃ, yāva ca dhammavinayo tiṭṭhati, tāva anatītasatthukameva pāvacaṇaṃ hoti. Vuttañhetam bhagavatā-

‘Yo vo, ānanda, mayā dhammo ca vinayo ca desito paññatto, so vo mamaccayena satthā’ ti (dī. ni. 2.216).

‘Yaṃnūnāhaṃ dhammañca vinayañca saṅgāyeyyaṃ, yathayidaṃ sāsanaṃ addhaniyaṃ assa ciraṭṭhitikaṃ’.

Yañcāhaṃ bhagavatā-

‘Dhāressasi pana me tvam, kassapa, sāṇāni paṃsukūlāni nibbasanāni’ ti (saṃ. ni. 2.154) vatvā cīvare sādharmaṇaparibhogena.

‘Ahaṃ, bhikkhave, yāvadeva ākaṅkhāmi vivicceva kāmehi vivicca akusalehi dhammehi savitakkaṃ savicāraṃ vivekajaṃ pītisukhaṃ paṭhamaṃ (1.0004) jhānaṃ upasampajja viharāmi; kassapopi, bhikkhave, yāvadeva, ākaṅkhati vivicceva kāmehi vivicca akusalehi dhammehi savitakkaṃ savicāraṃ vivekajaṃ pītisukhaṃ paṭhamaṃ jhānaṃ upasampajja viharatī’ ti (saṃ. ni. 2.152).

Evamādinā nayena navānupubbavīhārachaḷabhiññāppabhede uttarimanussa-dhamme attanā samasamaṭṭhapanena ca anuggahito, tathā ākāse paṇiṃ cāletvā

alaggacittatāya ceva candopamapaṭipadāya ca pasamsito, tassa kimaññaṃ āṇaṇyaṃ bhavissati. Nanu maṃ bhagavā rājā viya sakakavaca-issariyānuppadānena attano kulavaṃsappatiṭṭhāpakaṃ puttaṃ ‘saddhammavaṃsappatiṭṭhāpako me ayaṃ bhavissati’ti, mantvā iminā asādhāraṇena anuggahena anuggahesi, imāya ca uḷārāya pasamsāya pasamsīti cintayanto dhammavinayasaṅgāya natthaṃ bhikkhūnaṃ ussāhaṃ janesi. Yathāha-

“Atha kho āyasmā mahākassapo bhikkhū āmantesi- ‘ekamidāhaṃ, āvuso, samayaṃ pāvāya kusināraṃ addhānamaggappaṭipanno mahatā bhikkhusaṅghena saddhiṃ pañcamattehi bhikkhusatehi’ti (cūḷava. 437) sabbaṃ **subhaddakaṇḍaṃ** vitthārato veditabbaṃ. Atthaṃ panassa mahāparinibbānāvasāne āgataṭṭhāneyeva kathayissāma.

Tato paraṃ āha-

“Handa mayaṃ, āvuso, dhammañca vinayañca saṅgāyāma, pure adhammo dippati, dhammo paṭibāhiyyati; pure avinayo dippati, vinayo paṭibāhiyyati; pure adhammavādino balavanto honti, dhammavādino dubbalā honti, pure avinayavādino balavanto honti, vinayavādino dubbalā honti”ti (cūḷava. 437).

Bhikkhū āhaṃsu- “tena hi, bhante, thero bhikkhū uccinatū”ti. Thero pana sakalanavaṅgasatthusāsanapariyattidhare puthujjanasotāpannasakadāgāmi-anāgāmi sukkhavipassaka khīṇāsavabhikkhū anekasate, anekasahassee ca (1.0005) vajjetvā tipīṭakasabbapariyattippabhedadhare paṭisambhidāppatte mahānubhāve yebhuyyena bhagavato etadaggaṃ āropite tevijjādibhede khīṇāsavabhikkhūyeva ekūnapañcasate pariggahesi. Ye sandhāya idaṃ vuttaṃ- “atha kho āyasmā mahākassapo ekenūnāni pañca arahantasatāni uccini”ti (cūḷava. 437).

Kissa pana thero ekenūnamakāsīti? Āyasmato ānandattherassa okāsakaraṇatthaṃ. Tenahāyasmataṃ sahāpi, vināpi, na sakkā dhammasaṅgītiṃ kātuṃ. So hāyasmā sekkho sakaraṇīyo, tasmā sahāpi na sakkā. Yasmā panassa kiñci dasabaladesitaṃ suttageyyādikaṃ appaccakkaṃ nāma natthi. Yathāha-

“Dvāsīti buddhato gaṇhiṃ, dve sahasāni bhikkhuto;

caturāsīti sahasāni, ye me dhammā pavattino”ti. (theragā. 1027);

Tasmā vināpi na sakkā.

Yadi evaṃ sekkhopi samāno dhammasaṅgītiyā bahukārattā therena uccinitabbo assa, atha kasmā na uccinitoti? Parūpavādavivajjanato. Thero hi āyasmante ānande ativiya vissattho ahosi, tathā hi naṃ sirasmiṃ palitesu jātesupi ‘na vāyaṃ kumārako mattamaññāsī’ti, (saṃ. ni. 2.154) kumārakavādena ovadati. Sakyakulappasuto cāyasmā tathāgatassa bhātā cūḷapituputto. Tattha keci bhikkhū chandāgamaṃ viya maññaṃānā- “bahū asekkhapaṭisambhidāppatte bhikkhū ṭhapetvā ānandaṃ sekkhapaṭisambhidāppattaṃ thero uccini”ti upavadeyyuṃ. Taṃ parūpavādaṃ parivajjento, ‘ānandaṃ vinā dhammasaṅgītiṃ na sakkā kātuṃ, bhikkhūnaṃyeva naṃ anumatiyā gahessāmi’ti na uccini.

Atha sayameva bhikkhū ānandassatthāya therāṃ yāciṃsu. Yathāha-

“Bhikkhū āyasmantaṃ mahākassapaṃ etadavocuṃ- ‘ayaṃ, bhante, āyasmā ānando kiñcāpi sekkho abhabbo chandā dosā mohā bhayā agatiṃ gantuṃ,

bahu cānena bhagavato santike dhammo ca vinayo ca pariyatto, tena hi, bhante, thero āyasmantampi (1.0006) ānandaṃ uccinatū'ti. Atha kho āyasmā mahāka-ssapo āyasmantampi ānandaṃ uccinī'ti (cūḷava. 437).

Evaṃ bhikkhūnaṃ anumatiyā uccinitena tenāyasmatā saddhiṃ pañcatherasa-tāni ahesuṃ.

Atha kho therānaṃ bhikkhūnaṃ etadahosi- “kattha nu kho mayaṃ dhammañca vinayañca saṅgāyeyyāmā”ti? Atha kho therānaṃ bhikkhūnaṃ etadahosi- “rājagaḥaṃ kho mahāgocaraṃ pahūtasenāsaṇaṃ, yaṃnūna mayaṃ rājagaḥe vassaṃ vasantā dhammañca vinayañca saṅgāyeyyāma, na aññe bhikkhū rājagaḥe vassaṃ upagaccheyyūn”ti (cūḷava. 437).

visabhāgapuggalo saṅghamajjhaṃ pavisitvā ukkoṭeyyā”ti. Athāyasmā mahāka-
ssapo ñattidutiyeṇa kammaṇa sāvesi-

“Suṇātu me, āvuso saṅgho, yadi saṅghassa pattakallaṃ saṅgho imāni pañca
bhikkhusatāni sammanneyya rājagahe vassaṃ vasantāni dhammañca vina-
yañca saṅgāyituṃ, na aññehi bhikkhūhi rājagahe vassaṃ vasitabban”ti. Esā
ñatti.

“Suṇātu me, āvuso saṅgho, saṅgho imāni pañcabhikkhusatāni sammanna”ti
‘rājagahe vassaṃ vasantāni dhammañca vinayañca saṅgāyituṃ, na aññehi
bhikkhūhi rājagahe vassaṃ vasitabbanti. Yassāyasmato khamati imesaṃ
pañcannaṃ bhikkhusatānaṃ sammuti’ rājagahe vassaṃ vasantānaṃ
dhammañca vinayañca saṅgāyituṃ, na aññehi bhikkhūhi rājagahe vassaṃ
vasitabbanti, so tuṇhassa; yassa nakkhamati, so bhāseyya.

“Sammataṇi saṅghena imāni pañcabhikkhusatāni rājagahe vassaṃ vasa-
ntāni dhammañca vinayañca saṅgāyituṃ, na aññehi bhikkhūhi rājagahe vassaṃ
vasitabbanti, khamati saṅghassa, tasmā tuṇhī, evametaṃ dhārayāmi”ti (cūḷava.
438).

Ayaṃ (1.0007) pana kammavācā tathāgatassa parinibbānato ekavīsatiṃ
divase katā. Bhagavā hi visākhapuṇṇamāyaṃ paccūsasamaye parinibbuto,
athassa sattāhaṃ suvaṇṇavaṇṇaṃ sarīraṃ gandhamālādīhi pūjayiṃsu. Evaṃ
sattāhaṃ sādhuḷānādivasā nāma ahesuṃ. Tato sattāhaṃ citakāya agginā jhāyi,
sattāhaṃ sattipaṇjaraṃ katvā sandhāgārasālāyaṃ dhātupūjaṃ karīṃsūti, ekavī-
sati divasā gatā. Jeṭṭhamūlasukkapakkhapañcamiyāṃyeva dhātuyo bhājayiṃsu.
Etasmiṃ dhātubhājanādivase sannipatitassa mahābhikkhusaṅghassa subha-
ddena vuḍḍhapabbajitena kataṃ anācāraṃ ārocetvā vuttanayeneva ca bhikkhū
uccinitvā ayaṃ kammavācā katā.

Imaṃ pana kammavācaṃ katvā thero bhikkhū āmantesi- “āvuso, idāni
tumhākaṃ cattālīsa divasā okāso kato, tato paraṃ ‘ayaṃ nāma no palibodho atthi’-
ti, vattuṃ na labbhā, tasmā etthantare yassa rogapalibodho vā ācariyupajjhāyapa-
libodho vā mātāpitupalibodho vā atthi, pattaṃ vā pana pacitabbaṃ, cīvaraṃ vā
kātabbaṃ, so taṃ palibodhaṃ chinditvā taṃ karaṇīyaṃ karotū”ti.

Evañca pana vatvā thero attano attano pañcasatāya parisāya parivuto rājagahaṃ gato.
Aññepi mahātherā attano attano parivāre gahetvā sokasallasamappitaṃ mahā-
janaṃ assāsetukāmā taṃ taṃ disaṃ pakkantā. Puṇṇatthero pana sattaṣaṭṭhi-
bhikkhuparivāro ‘tathāgatassa parinibbānaṭṭhānaṃ āgatāgataṃ mahājanaṃ assāse-
ssāmi’ti kusinārāyaṃyeva aṭṭhāsi.

Āyasmā ānando yathā pubbe aparinibbutassa, evaṃ parinibbutassāpi bhaga-
vato sayameva pattacīvaramādāya pañcahi bhikkhusatehi saddhiṃ yena sāvatti
tena cārikaṃ pakkāmi. Gacchato gacchato panassa parivārā bhikkhū gaṇana-
pathaṃ vītivattā. Tenāyasmatā gatagataṭṭhāne mahāparidevo ahosi. Anupubbena
pana sāvattimanuppatte there sāvattivāsino manussā “thero kira āgato”ti sutvā
gandhamālādihatthā paccuggantvā- “bhante, ānanda, pubbe bhagavatā saddhiṃ

āgacchatha, ajja kuhiṃ bhagavantam (1.0008) ṭhapetvā āgatatthā”ti-ādīni vadamānā parodiṃsu. Buddhassa bhagavato parinibbānadivase viya mahāparidevo ahosi.

Tatra sudam āyasmā ānando aniccatādipaṭisaṃyuttāya dhammiyākathāya taṃ mahājanaṃ saññāpetvā jetavanam pavisitvā dasabalena vasitagandhakuṭiṃ vanditvā dvāram vivaritvā mañcapīṭham nīharitvā papphoṭetvā gandhakuṭiṃ sammajjitvā milātamālākacavaram chaḍḍetvā mañcapīṭham atiharitvā puna yathā-ṭhāne ṭhapetvā bhagavato ṭhitakāle karaṇīyam vattam sabbamakāsi. Kurumāno ca nhānakotṭhakasammajjana-udakupatṭhāpanādikālesu gandhakuṭiṃ vanditvā-“nanu bhagavā, ayaṃ tumhākaṃ nhānakālo, ayaṃ dhammadesanākālo, ayaṃ bhikkhūnam ovādādānakālo, ayaṃ sīhaseyyakappanakālo, ayaṃ mukhadhovanakālo”ti-ādīnā nayena paridevamānova akāsi, yathā taṃ bhagavato guṇagaṇāmatarasaññūtāya patitṭhitapemo ceva akhiṇāsavo ca anekesu ca jātisatasahassesu aññamaññassūpakārasañjanitacittamaddavo. Tamenam aññatarā devatā-“bhante, ānanda, tumhe evaṃ paridevamānā katham aññe assāsessathā”ti saṃvejesi. So tassā vacanena saṃviggahadayo santhambhitvā tathāgatassa parinibbānato pabhuti ṭhānanisajjabahulattā ussannadhātukaṃ kāyam samassāsetum dutiyadivase khīravirecanam pivitvā vihāreyeva nisīdi. Yam sandhāya subhena māṇavena pahitam māṇavakam etadavoca-

“Akālo, kho māṇavaka, atthi me ajja bhesajjamattā pītā, appeva nāma svepi upasaṅkameyyāmā”ti (dī. ni. 1.447).

Dutiyadivase cetakattherena pacchāsamaṇena gantvā subhena māṇavena puṭṭho imasmim dīghanikāye **subhasuttam** nāma dasamam suttaṃ abhāsi.

Atha ānandatthero jetavanamahāvihāre khaṇḍaphullappaṭisaṅkharāṇam kārāpetvā upakaṭṭhāya vassūpanāyikāya bhikkhusaṅgham ohāya rājagham gato (1.000 tathā aññepi dhammasaṅgāhakā bhikkhūti. Evañhi gate, te sandhāya ca idaṃ vuttaṃ- “atha kho therā bhikkhū rājagham agamaṃsu, dhammañca vinayañca saṅgāyitun”ti (cūḷava. 438). Te āsaḥhipuṇṇamāyam uposatham katvā pāṭipadadivase sannipatitvā vassam upagacchiṃsu.

Tena kho pana samayena rājagham parivāretvā aṭṭhārasa mahāvihārā honti, te sabbepi chaḍḍitapatita-uklāpā ahesum. Bhagavato hi parinibbāne sabbepi bhikkhū attano attano pattacīvaramādāya vihāre ca pariveṇe ca chaḍḍetvā agamaṃsu. Tattha katikavattam kurumānā therā bhagavato vacanapūjanattham titthiyavādaparimocanatthañca- ‘paṭhamam māsam khaṇḍaphullappaṭisaṅkharāṇam karomā’ti cintesum. Titthiyā hi evaṃ vadeyyum- “samaṇassa gotamassa sāvakā satthari ṭhiteyeva vihāre paṭijaggiṃsu, parinibbute chaḍḍesum, kulānam mahādhanapariccāgo vinassati”ti. Tesañca vādaparimocanattham cintesunti vuttaṃ hoti. Evaṃ cintayitvā ca pana katikavattam kariṃsu. Yam sandhāya vuttaṃ-

“Atha kho therānam bhikkhūnam etadahosi- bhagavatā, kho āvuso, khaṇḍaphullappaṭisaṅkharāṇam vaṇṇitam, handa mayam, āvuso, paṭhamam māsam khaṇḍaphullappaṭisaṅkharāṇam karoma, majjhimaṃ māsam sannipatitvā dhammañca vinayañca saṅgāyissāmā”ti (cūḷava. 438).

Te dutiyadivase gantvā rājadvāre aṭṭhaṃsu. Rājā āgantvā vanditvā- “kiṃ bhante, āgatatthā”ti attanā kattabbakiccaṃ pucchi. Therā aṭṭhārasa mahāvihārapaṭisaṅkharapaṭṭhāya hatthakammaṃ paṭivedeṣuṃ. Rājā hatthakammakārake manusse adāsi. Therā paṭhamamṃ māsaṃ sabbavihāre paṭisaṅkharāpetvā rañño ārocesuṃ- “niṭṭhitamṃ, mahārāja, vihārapaṭisaṅkharanaṃ, idāni dhammavinayasaṅgahaṃ karomā”ti. “Sādhu bhante visaṭṭhā karoṭha, mayhaṃ āṇācakkamṃ, tumhākañca dhammacakkamṃ hotu, āṇāpetha, bhante, kiṃ karomī”ti. “Saṅgahaṃ karontānaṃ bhikkhūnaṃ sannisajjaṭṭhānaṃ mahārājā”ti. “Kattha karomi, bhante”ti? “Vebhārapabbatapasse sattapaṇṇi guhādvāre kātuṃ yuttaṃ mahārājā”ti. “Sādhu, bhante”ti kho rājā ajātasattu vissakammunā (1.0010) nimmitasadiṣaṃ suvibhattabhittithambhasopānaṃ, nānāvidhamālākammalatākammaviccittamṃ, abhibhavantaṃ miva rājabhavanavibhūtiṃ, avahasantaṃ miva devavimānasiriṃ, siriyā nīketanaṃ miva ekanipātattitthamiva ca devamanussanayanavihaṃgānaṃ, lokarāmaṇeyyakamiva sampiṇḍitaṃ daṭṭhabbasāramaṇḍaṃ maṇḍapaṃ kārāpetvā vividhakusumadāmolaṃbavāniggalantacāruvitānaṃ nānāratanaviccittamaṇikoṭṭimatalamiva ca, naṃ nānāpupphūpahāravicittasupariniṭṭhitabhūmikammaṃ brahmavimānasaḍisaṃ alaṅkaritvā, tasmīṃ mahāmaṇḍape pañcasatānaṃ bhikkhūnaṃ anagghāni pañca kappiyapaccattharaṇasatāni paññāpetvā, dakkhiṇabhāgaṃ nissāya uttarābhīmukhaṃ therāsaṇaṃ, maṇḍapamaṃjhe puratthābhīmukhaṃ buddhassa bhagavato āsanārahaṃ dhammāsaṇaṃ paññāpetvā, dantakhaḍḍitaṃ bijaniñcetha ṭṭhapetvā, bhikkhusaṅghassa ārocāpesi- “niṭṭhitamṃ, bhante, mama kiccaṃ”ti.

Tasmiṅca pana divase ekacce bhikkhū āyasmantaṃ ānandaṃ sandhāya evamaṅhaṃsu- “imasmīṃ bhikkhusaṅghe eko bhikkhu vissagandhaṃ vāyanto vicarati”ti. Thero taṃ sutvā imasmīṃ bhikkhusaṅghe añño vissagandhaṃ vāyanto vicaraṇakabhikkhu nāma natthi. Addhā ete maṃ sandhāya vadantīti saṃvegaṃ āpajji. Ekacce naṃ āhaṃsuyeva- “sve āvuso, ānanda, sannipāto, tvaṅca sekkho sakaraṇīyo, tena te na yuttaṃ sannipātaṃ gantuṃ, appamatto hohī”ti.

Atha kho āyasmā ānando- ‘sve sannipāto, na kho metaṃ patirūpaṃ yvāhaṃ sekkho samāno sannipātaṃ gaccheyyan’ti, bahudeva rattiṃ kāyagatāya satiyā vītināmetvā rattiyaṃ paccūsasamaye caṅkamā orohitvā vihāraṃ pavisitvā “nipajjissāmī”ti kāyaṃ āvajjesi, dve pādā bhūmito muttā, apattañca sīsaṃ bimbohanaṃ, etasmīṃ antare anupādāya āsavehi cittaṃ vimucci. Ayañhi āyasmā caṅkamena bahi vītināmetvā viṣesaṃ nibbattetuṃ asakkonto cintesi- “nanu maṃ bhagavā etadavoca- ‘katapuññosi tvaṃ, ānanda, padhānamanuyuñja, khippaṃ hohisi anāsa-vo’ti (dī. ni. 2.207). Buddhānañca kathādosso nāma natthi, mama pana accāradhamṃ vīriyaṃ, tena me cittaṃ uddhaccāya saṃvattati. Handāhaṃ vīriyasamataṃ yojemī”ti, caṅkamā orohitvā pādadhovanaṭṭhāne ṭṭhatvā pāde dhovitvā (1.001 vihāraṃ pavisitvā mañcake nisīditvā, “thokaṃ vissamissāmī”ti kāyaṃ mañcake apanāmesi. Dve pādā bhūmito muttā, sīsaṃ bimbohanamappattaṃ, etasmīṃ antare anupādāya āsavehi cittaṃ vimuttaṃ, catu-iriyāpathavirahitaṃ therassa arahattaṃ. Tena “imasmīṃ sāsane anipanno anisinno aṭṭhito acaṅkamanto ko bhikkhu arahattaṃ patto”ti vutte “ānandatthero”ti vattuṃ vaṭṭati.

Atha therā bhikkhū dutiyadivase pañcamiyaṃ kāḷapakkhassa katabhattakiccā pattacīvaraṃ paṭisāmetvā dhammasabhāyaṃ sannipatiṃsu. Atha kho āyasmā ānando arahā samāno sannipātaṃ agamāsi. Kathaṃ agamāsi? “Idānimhi sannipātamajjhaṃ pavisanāraho”ti haṭṭhatuṭṭhacitto ekaṃsaṃ cīvaraṃ katvā bandhanā muttatālapakkaṃ viya, paṇḍukambale nikkhattajātimaṇi viya, vigatavalāhake nabhe samuggatapupṇacando viya, bālātapasamphassavikasitareṇupīñjara gabbhaṃ padumaṃ viya ca, parisuddhena pariyodātena sappabhena sassirīkena ca mukhavarena attano arahattappattiṃ ārocayamāno viya agamāsi. Atha naṃ disvā āyasmato mahākassapassa etadahosi- “sobhati vata bho arahattappatto ānando, sace satthā dhareyya, addhā ajjānandassa sādhuḷkāraṃ dadeyya, handa , dānissāhaṃ satthārā dātabbaṃ sādhuḷkāraṃ dadāmi”ti, tikkhattuṃ sādhuḷkārama-
dāsi.

Majjhimabhāṇakā pana vadanti- “ānandatthero attano arahattappattiṃ ñāpetu-
kāmo bhikkhūhi saddhiṃ nāgato, bhikkhū yathāvuḍḍhaṃ attano attano pattāsane
nisīdantā ānandattherassa āsanaṃ ṭhapetvā nisinnā. Tattha keci evamāhaṃsu-
'etaṃ āsanaṃ kassā'ti? 'Ānandassā'ti. 'Ānando pana kuhiṃ gato'ti? Tasmīṃ
samaye thero cintesi- 'idāni mayhaṃ gamanakālo'ti. Tato attano ānubhāvaṃ
dassento pathaviyaṃ nimujjitvā attano āsaneyeva attānaṃ dassesi”ti, ākāse
gantvā nisīdīti eke. Yathā vā tathā vā hotu. Sabbathāpi taṃ disvā āyasmato
mahākassapassa sādhuḷkāradānaṃ yuttameva.

Evam āgate pana tasmīṃ āyasmante mahākassapatthero bhikkhū āmantesi-
“āvuso, kiṃ paṭhamaṃ saṅgāyāma, dhammaṃ vā vinayaṃ vā”ti? Bhikkhū (1.0012)
āhaṃsu- “bhante, mahākassapa, **vinayo nāma** buddhasāsanassa āyu. Vinaye
ṭhite sāsanaṃ ṭhitaṃ nāma hoti. Tasmā paṭhamaṃ vinayaṃ saṅgāyāmā”ti. “Kaṃ
dhuraṃ katvā”ti? “Āyasmantaṃ upālin”ti. “Kiṃ ānando nappahoti”ti? “No nappa-
hoti”. Api ca kho pana sammāsambuddho dharamānoyeva vinayapariyattiṃ
nissāya āyasmantaṃ upāliṃ etadagge ṭhapesi- “etadaggaṃ, bhikkhave, mama
sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ vinayadharānaṃ yadidaṃ upālī”ti (a. ni. 1.228). ‘Tasmā
upālitheraṃ pucchitvā vinayaṃ saṅgāyāmā’ti.

Tato thero vinayaṃ pucchanaṭṭhāya attanāva attānaṃ sammanni. Upālithero pi
vissajjanaṭṭhāya sammanni. Tatrāyaṃ pāḷi- atha kho āyasmā mahākassapo
saṅghaṃ ñāpesi-

“Suṇātu me, āvuso, saṅgho, yadi saṅghassa

pattakallaṃ,

ahaṃ upāliṃ vinayaṃ puccheyyan”ti.

Āyasmāpi upāli saṅghaṃ ñāpesi-

“Suṇātu me, bhante, saṅgho, yadi saṅghassa pattakallaṃ,

ahaṃ āyasmatā mahākassapena vinayaṃ puṭṭho vissajjeyyan”ti. (cūḷava. 439);

Evaṃ attānaṃ sammannitvā āyasmā upāli uṭṭhāyāsanaṃ ekamaṃsaṃ cīvaraṃ katvā there bhikkhū vanditvā dhammāsane nisīdi dantakhacitaṃ bījanaṃ gahetvā, tato mahākassapatthero therāsane nisīditvā āyasmantaṃ upāliṃ vinayaṃ pucchi. “Paṭhamaṃ āvuso, upāli, pārājikaṃ kattha paññattan”ti? “Vesāliyaṃ, bhante”ti. “Kaṃ ārabbhā”ti? “Sudinnaṃ kalandaputtaṃ ārabbhā”ti. “Kisimīṃ vatthusmin”ti? “Methunadhamme”ti.

“Atha kho āyasmā mahākassapo āyasmantaṃ upāliṃ paṭhamassa pārājikassa vatthumpi pucchi, nidānampi pucchi, puggalampi pucchi, paññattimpī pucchi, anupaññattimpī pucchi, āpattimpī pucchi, anāpattimpī pucchi” (cūḷava. 439). Puṭṭho puṭṭho āyasmā upāli vissajjesi.

Kiṃ panettha paṭhamapārājike kiñci apañetabbaṃ vā pakkhipitabbaṃ vā atthi natthīti? Apañetabbaṃ natthi. Buddhassa hi bhagavato bhāsīte apañetabbaṃ nāma natthi. Na hi tathāgatā ekabyañjanaṃpi niratthakaṃ vadanti. Sāvakaṇaṃ pana devatānaṃ (1.0013) vā bhāsīte apañetabbampi hoti, taṃ dhammasaṅgāha-kattherā apañayīṃsu. Pakkhipitabbaṃ pana sabbatthāpi atthi, tasmā yaṃ yattha pakkhipitūṃ yuttaṃ, taṃ pakkhipīṃsuyeva. Kiṃ pana tanti? ‘Tena samayenā’ti vā, ‘tena kho pana samayenā’ti vā, ‘atha khoti vā’, ‘evaṃ vutteti’ vā, ‘etadavocā’ti vā, evamādikaṃ sambandhavacanamaṃtaṃ. Evaṃ pakkhipitabbayuttaṃ pakkhipitvā pana- “idaṃ paṭhamapārājikaṃ”ti ṭhapesuṃ. Paṭhamapārājike saṅghamaṃrūḷhe pañca arahantasatāni saṅghaṃ āropitanayeneva gaṇasajjhāyamakamaṃsu- “tena samayena buddho bhagavā verañjāyaṃ viharati”ti. Tesaṃ sajjhāyāraddhakāle- yeva sādhu-kāraṃ dadamānā viya mahāpathavī udakapariyantaṃ katvā akampittha.

Eteneva nayena sesāni tīṇi pārājikāni saṅghaṃ āropetvā “idaṃ pārājikakaṇḍa- n”ti ṭhapesuṃ. Terasa saṅghādīsesāni “terasakaṃ”ti ṭhapesuṃ. Dve sikkhāpa- dāni “aniyatāni”ti ṭhapesuṃ. Tīṃsa sikkhāpadāni “nissaggiyāni pācittiyāni”ti ṭhapesuṃ. Dvenavuti sikkhāpadāni “pācittiyāni”ti ṭhapesuṃ. Cattāri sikkhāpadāni “pāṭidesaniyāni”ti ṭhapesuṃ. Pañcasattati sikkhāpadāni “sekhiyāni”ti ṭhapesuṃ. Satta dhamme “adhikaraṇasamathā”ti ṭhapesuṃ. Evaṃ sattavīsādhikāni dve sikkhāpadasatāni “mahāvibhaṅgo”ti kittetvā ṭhapesuṃ. Mahāvibhaṅgāvasānepi purimanayeneva mahāpathavī akampittha.

Tato bhikkhunīvibhaṅge aṭṭha sikkhāpadāni “pārājikakaṇḍaṃ nāma idan”ti ṭhapesuṃ. Sattarasa sikkhāpadāni “sattarasakaṃ”ti ṭhapesuṃ. Tīṃsa sikkhāpa- dāni “nissaggiyāni pācittiyāni”ti ṭhapesuṃ. Chasaṭṭhisatasikkhāpadāni “pācittiyā- ni”ti ṭhapesuṃ. Aṭṭha sikkhāpadāni “pāṭidesaniyāni”ti ṭhapesuṃ. Pañcasattati sikkhāpadāni “sekhiyāni”ti ṭhapesuṃ. Satta dhamme “adhikaraṇasamathā”ti

ṭhapesuṃ. Evaṃ tīṇi sikkhāpadasatāni cattāri ca sikkhāpadāni “bhikkhunīvibhaṅgo”ti kittetvā- “ayaṃ ubhato vibhaṅgo nāma catusaṭṭhibhāṇavāro”ti ṭhapesuṃ. Ubhatovibhaṅgāvasānepi vuttanayeneva mahāpathavikampo ahosi.

Etenevupāyena asītibhāṇavāraparimāṇaṃ khandhakaṃ, pañcavīsatibhāṇavāraparimāṇaṃ parivārañca saṅgahaṃ āropetvā “idaṃ **vinayapiṭakaṃ** nāmā”ti ṭhapesuṃ (1.0014). Vinayapiṭakāvasānepi vuttanayeneva mahāpathavikampo ahosi. Taṃ āyasmantaṃ upāliṃ paṭicchāpesuṃ- “āvuso, imaṃ tuyhaṃ nissitake vācehi”ti. Vinayapiṭakasaṅgahāvasāne upālithero dantakhacitaṃ bijaniṃ nikkhipitvā dhammāsanaṃ orohitvā there bhikkhū vanditvā attano pattāsane nisīdi.

Vinayaṃ saṅgāyitvā dhammaṃ saṅgāyitukāmo āyasmā mahākassapo bhikkhū pucchi- “dhammaṃ saṅgāyante hi kaṃ puggalaṃ dhuraṃ katvā dhammo saṅgāyitabbo”ti? Bhikkhū- “ānandattheraṃ dhuraṃ katvā”ti āhaṃsu.

Atha kho āyasmā mahākassapo saṅghaṃ ñāpesi-

“Suṇātu me, āvuso, saṅgho, yadi saṅghassa pattakallaṃ, ahaṃ ānandaṃ dhammaṃ puccheyyan”ti;

Atha kho āyasmā ānando saṅghaṃ ñāpesi-

“Suṇātu me, bhante, saṅgho, yadi saṅghassa pattakallaṃ, ahaṃ āyasmatā mahākassapena dhammaṃ puṭṭho vissajjeyyan”ti;

Atha kho āyasmā ānando uṭṭhāyāsanaṃ ekaṃsaṃ cīvaraṃ katvā there bhikkhū vanditvā dhammāsane nisīdi dantakhacitaṃ bijaniṃ gahetvā. Atha kho āyasmā mahākassapo bhikkhū pucchi- “kataraṃ, āvuso, piṭakaṃ paṭhamaṃ saṅgāyāmā”ti? “Suttantapiṭakaṃ, bhante”ti. “Suttantapiṭake catasso saṅgītiyo, tāsu paṭhamaṃ kataraṃ saṅgītin”ti? “Dīghasaṅgītiṃ, bhante”ti. “Dīghasaṅgītiyaṃ catutiṃsa suttāni, tayo vaggā, tesu paṭhamaṃ kataraṃ vaggan”ti? “Sīlakkhandhavaggaṃ, bhante”ti. “Sīlakkhandhavagge terasa suttantā, tesu paṭhamaṃ kataraṃ suttan”ti? “Brahmajālasuttaṃ nāma bhante, tividhasīlālaṅkataṃ, nānāvidhamicchājīvakuha lapanādividdhaṃsaṃ, dvāsaṭṭhiditṭhijālaviniveṭhanaṃ, dasasahassilokadhātukaṃpanaṃ, taṃ paṭhamaṃ saṅgāyāmā”ti.

Atha kho āyasmā mahākassapo āyasmantaṃ ānandaṃ etadavoca, “brahmajālaṃ, āvuso ānanda, kattha bhāsitan”ti? “Antarā ca, bhante, rājagahaṃ antarā ca nāḷandaṃ rājāgārake ambalaṭṭhikāyan”ti. “Kaṃ ārabbhā”ti (1.0015)? “Suppiyañca paribbājakaṃ, brahmadattañca māṇavan”ti. “Kismiṃ vatthusmin”ti? “Vaṇṇāvaṇṇe”ti. Atha kho āyasmā mahākassapo āyasmantaṃ ānandaṃ brahmajālassa nidānampi pucchi, puggalampi pucchi, vatthumpi pucchi (cūḷava. 440). Āyasmā ānando vissajjesi. Vissajjanāvasāne pañca arahantasatāni gaṇasajjhāyamaṃsaṃsu. Vuttanayeneva ca pathavikampo ahosi.

Evaṃ brahmajālaṃ saṅgāyitvā tato paraṃ “sāmaññaphalaṃ, pañāvuso ānanda, kattha bhāsitan”ti-ādinā nayena pucchāvissajjanānukkamena saddhiṃ brahmajālena sabbepi terasa suttante saṅgāyitvā- “ayaṃ sīlakkhandhavaggo nāmā”ti kittetvā ṭhapesuṃ.

Tadanantaraṃ mahāvaggaṃ, tadanantaraṃ pāthikavagganti, evaṃ tivaggasaṅgahaṃ catutiṃsasuttapaṭimaṇḍitaṃ catusaṭṭhibhāṇavāraparimāṇaṃ tantim

saṅgāyitvā “ayaṃ **dīghanikāyo** nāmā”ti vatvā āyasmantaṃ ānandaṃ paṭicchāpesuṃ- “āvuso, imaṃ tuyhaṃ nissitake vācehi”ti.

Tato anantaraṃ asītibhāṇavāraparimāṇaṃ **majjhimanikāyaṃ** saṅgāyitvā dhammasenāpatisāriputtattherassa nissitake paṭicchāpesuṃ- “imaṃ tumhe pariharathā”ti.

Tato anantaraṃ satabhāṇavāraparimāṇaṃ **saṃyuttanikāyaṃ** saṅgāyitvā mahākassapattheraṃ paṭicchāpesuṃ- “bhante, imaṃ tumhākaṃ nissitake vācethā”ti.

Tato anantaraṃ vīsātibhāṇavārasataparimāṇaṃ **aṅguttaranikāyaṃ** saṅgāyitvā anuruddhattheraṃ paṭicchāpesuṃ- “imaṃ tumhākaṃ nissitake vācethā”ti.

Tato anantaraṃ dhammasaṅgahavibhaṅgadhātukathāpuggalapaññattikathāvattuyamakapaṭṭhānaṃ abhidhammoti vuccati. Evaṃ saṃvaṇṇitaṃ sukhumañña-gocaraṃ tantim saṅgāyitvā- “idaṃ **abhidhammapiṭakaṃ** nāmā”ti vatvā pañca arahantasatāni sajjhāyamakaṃsu. Vuttanayeneva pathavikampo ahoṣīti.

Tato paraṃ jātakaṃ, niddeṣo, paṭisambhidāmaggo, apadānaṃ, suttanipāto, khuddakapāṭho, dhammapadaṃ, udānaṃ, itivuttakaṃ, vimānavatthu, petavatthu, theragāthā (1.0016), therīgāthāti imaṃ tantim saṅgāyitvā “**khuddakagantho** nāmāyan”ti ca vatvā “abhidhammapiṭakasmimyeva saṅgahaṃ āropayimṣū”ti dīghabhāṇakā vadanti. Majjhimbhāṇakā pana “cariyāpiṭakabuddhavaṃsehi saddhim sabbametaṃ khuddakaganthaṃ nāma suttantapiṭake pariyāpannan”ti vadanti.

Evametaṃ sabbampi buddhavacanaṃ rasavasena ekavidhaṃ, dhammavinayavasena duvidhaṃ, paṭhamamajjhimapacchimavasena tividhaṃ. Tathā piṭakavasena. Nikāyavasena pañcavidhaṃ, aṅgavasena navavidhaṃ, dhammakhandhavasena caturāsītisahassavidhanti veditabbaṃ.

Kathaṃ **rasavasena ekavidhaṃ?** Yañhi bhagavatā anuttaraṃ sammāsaṃbodhim abhisambujjhitvā yāva anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyati, etthantare pañcacattālīsavassāni devamanussanāgayakkhādayo anusāsantena vā paccavekkhantena vā vuttaṃ, sabbam taṃ ekarasaṃ vimuttirasameva hoti. Evaṃ rasavasena ekavidhaṃ.

Kathaṃ **dhammavinayavasena duvidhaṃ?** Sabbameva cetaṃ dhammo ceva vinayo cāti saṅkhyāṃ gacchati. Tattha vinayapiṭakaṃ vinayo, avasesaṃ buddhavacanaṃ dhammo. Tenevāha “yannūna mayaṃ dhammañca vinayañca saṅgāyeyyāmā”ti (cūḷava. 437). “Ahaṃ upāliṃ vinayaṃ puccheyyaṃ, ānandaṃ dhammaṃ puccheyyan”ti ca. Evaṃ dhammavinayavasena duvidhaṃ.

Kathaṃ **paṭhamamajjhimapacchimavasena tividhaṃ?** Sabbameva hidaṃ paṭhamabuddhavacanaṃ, majjhimbuddhavacanaṃ, pacchimabuddhavacanaṃ tippabhedaṃ hoti. Tattha-

“Anekajātisaṃsāraṃ, sandhāvissaṃ anibbisam;

gahakāraṃ gavesanto, dukkhā jāti punappunaṃ.

gahakāraka diṭṭhosi, puna gehaṃ na kāhasi;

sabbā te phāsukā bhaggā, gahakūṭaṃ visaṅkhatam;

visaṅkhāragataṃ cittaṃ, taṇhānaṃ khayamajjhagā”ti. (dha. pa. 153-54);

Idaṃ paṭhamabuddhavacanaṃ. Keci “yadā have pātubhavanti dhammā”ti

(mahāva. 1) khandhake udānagātham vadanti. Esā pana pāṭipadadivase sabba-ññubhāvappattassa somanassamayaññaṇena paccayākāram paccavekkhantassa uppannā udānagāthāti veditabbā.

Yaṃ (1.0017) pana parinibbānakāle abhāsi- “handā dāni, bhikkhave, āmanta-yāmi vo, vayadhammā saṅkhārā, appamādena sampādethā”ti (dī. ni. 2.218) idaṃ pacchimabuddhavacanaṃ. Ubhinnamantare yaṃ vuttaṃ, etaṃ majjhimbuddhavacanaṃ nāma. Evaṃ paṭhamamajjhimpacchimabuddhavacanasena tividhaṃ.

Kathaṃ **piṭakavasena tividhaṃ?** Sabbampi cetaṃ vinayapiṭakaṃ suttantapiṭakaṃ abhidhammapiṭakanti tippabhedameva hoti. Tattha paṭhamasaṅgītiyaṃ saṅgītañca asaṅgītañca sabbampi samodhānetvā ubhayāni pātimokkhāni, dve vibhaṅgā, dvāvīsati khandhakā, soḷasaparivārāti- idaṃ **vinayapiṭakaṃ** nāma. Brahmajālādicatuttiṃsasuttasaṅgaho dīghanikāyo,

mūlapariyāyasuttādidiyaḍḍhasatadvesuttasaṅgaho majjhimanikāyo, oghataraṇa-suttādisattasuttasahassasattasatadvāsaṭṭhisuttasaṅgaho saṃyuttanikāyo, cittapariyādānasuttādinavasuttasahassapañcasattasattapaññāsasuttasaṅgaho aṅguttaranikāyo, khuddakapāṭha-dhammapada-udāna-itivuttaka-suttanipāta-vimānavatthupetavatthu-theragāthā-therīgāthā-jātaka-niddesa-paṭisambhidāmagga-apadāna-buddhavaṃsa-cariyāpiṭakavasena pannarasappabhedo khuddakanikāyoti idaṃ **suttantapiṭakaṃ** nāma. Dhammasaṅgaho, vibhaṅgo, dhātukathā, puggalapaññatti, kathāvatthu, yamakaṃ, paṭṭhānanti- idaṃ **abhidhammapiṭakaṃ** nāma. Tattha-

“Vividhavisesanayattā, vinayanato ceva kāyavācānaṃ;
vinayatthavidūhi ayaṃ, vinayo vinayoti akkhāto”.

Vividhā hi ettha pañcavidhapātīmokkhuddesapārājikādi satta āpattikkhandhamātikā vibhaṅgādippabhedā nayā. Visesabhūtā ca daḥhikammasithilakaraṇappayojanā anupaññattinayā. Kāyikavācasika-ajjhācāranisedhanato cesa kāyaṃ vācañca vineti, tasmā vividhanayattā visesanayattā kāyavācānaṃ vinayanato ceva vinayoti akkhāto. Tenetametassa vacanatthakosallatthaṃ vuttaṃ-

“Vividhavisesanayattā, vinayanato ceva kāyavācānaṃ;
vinayatthavidūhi ayaṃ, vinayo vinayoti akkhāto”ti.

Itaraṃ (1.0018) pana-

“Atthānaṃ sūcanato suvuttato, savanatotha sūdanato;
suttāṇā suttasabhāgato ca, suttanti akkhātaṃ.

Taṅhi attatthaparathādibhede atthe sūceti. Suvuttā cettha atthā, veneyyajjhāsayānulomena vuttattā. Savati cetaṃ atthe sassamiva phalaṃ, pasavatiti vuttaṃ hoti. Sūdati cetaṃ dhenu viya khīraṃ, paggharāpetiti vuttaṃ hoti. Suṭṭhu ca ne tāyati, rakkhatiti vuttaṃ hoti. Suttasabhāgañcetaṃ, yathā hi tacchakānaṃ suttaṃ pamāṇaṃ hoti, evametampi viññūnaṃ. Yathā ca suttena saṅgahitāni pupphāni na vikiriyanti, na viddhaṃsiyanti, evameva tena saṅgahitā atthā. Tenetametassa vacanatthakosallatthaṃ vuttaṃ-

“Atthānaṃ sūcanato, suvuttato savanatotha sūdanato;
suttāṇā suttasabhāgato ca, suttanti akkhātan”ti.

Itaro pana-

“Yaṃ ettha vuḍḍhimanto, salakkhaṇā pūjitā paricchinnā;
vuttādhikā ca dhammā, abhidhammo tena akkhāto”.

Ayañhi abhisaddo vuḍḍhilakkhaṇapūjita-paricchinnādhikesu dissati. Tathā hesa “bāḥhā me dukkhā vedanā abhikkamanti, no paṭikkamanti”ti-ādīsu (ma. ni. 3.389) vuḍḍhiyaṃ āgato. “Yā tā rattiyo abhiññātā abhilakkhitā”ti-ādīsu (ma. ni. 1.49) salakkhaṇe. “Rājābhiraṇṇā manujindo”ti-ādīsu (ma. ni. 2.399) pūjite. “Paṭibalo vinetuṃ abhidhamme abhivinaye”ti-ādīsu (mahāva. 85) paricchinne. Aññamaññasāṅkara-virahite dhamme ca vinaye cāti vuttaṃ hoti. “Abhikkantena vaṇṇenā”ti-ādīsu (vi. va. 819) adhike.

Ettha ca “rūpūpapattiyā maggaṃ bhāveti” (dha. sa. 251), “mettāsahagatena cetasaṃ ekamaṃ disamaṃ pharitvā viharati”ti-ādinā (vibha. 642) nayena vuḍḍhimantopi

dhammā vuttā. “Rūpārammaṇaṃ vā saddārammaṇaṃ vā”ti-ādinā (dha. sa. 1) nayena ārammaṇādihi lakkhaṇiyattā (1.0019) salakkhaṇāpi. “Sekkhā dhammā, asekkhā dhammā, lokuttarā dhammā”ti-ādinā (dha. sa. tikamātikā 11, dukamātikā 12) nayena pūjitāpi, pūjārahāti adhippāyo. “Phasso hoti, vedanā hoti”ti-ādinā (dha. sa. 1) nayena sabhāvaparicchinnattā paricchinnāpi. “Mahaggatā dhammā, appamāṇā dhammā (dha. sa. tikamātikā 11), anuttarā dhammā”ti-ādinā (dha. sa. dukamātikā 11) nayena adhikāpi dhammā vuttā. Tenetametassa vacanatthakosallatthaṃ vuttaṃ-

“Yaṃ ettha vuḍḍhimanto, salakkhaṇā pūjitā paricchinnā;
vuttādhikā ca dhammā, abhidhammo tena akkhāto”ti.

Yaṃ panettha avasiṭṭhaṃ, taṃ-

“Piṭakaṃ piṭakatthavidū, pariyattibbhājanatthato āhu;
tena samodhānetvā, tayopi vinayādayo ñeyyā”.

Pariyattipi hi “mā piṭakasampadānenā”ti-ādīsu (a. ni. 3.66) piṭakanti vuccati. “Atha puriso āgaccheyya kudālapīṭakamādāyā”ti-ādīsu (a. ni. 3.70) yaṃ kiñci bhājanampi. Tasmā ‘piṭakaṃ piṭakatthavidū pariyattibbhājanatthato āhu.

Idāni ‘**tena samodhānetvā Tayopi vinayādayo ñeyyā**’ti, tena evaṃ duvidhatthena piṭakasaddena saha samāsaṃ katvā vinayo ca so piṭakañca pariyattibbhāvato, tassa tassa atthassa bhājanato cāti vinayapiṭakaṃ, yathāvutteneva nayena suttantañca taṃ piṭakañcāti suttantapiṭakaṃ, abhidhammo ca so piṭakañcāti abhidhammapiṭakanti. Evamete tayopi vinayādayo ñeyyā.

Evaṃ ñatvā ca punapi tesuyeva piṭakesu nānappakārakosallatthaṃ-

“Desanāsāsanakathābhedaṃ tesu yathārahaṃ;
sikkhāppahānagambhīrabhāvañca paridīpaye.
pariyattibhedaṃ sampattiṃ, vipattiñcāpi yaṃ yahim;
pāpuṇāti yathā bhikkhu, tampi sabbaṃ vibhāvaye”.

Tatrāyaṃ paridīpanā vibhāvanā ca. Etāni hi tiṇi piṭakāni yathākkamaṃ āṇāvohāraparamatthadesanā, yathāparādhayathānulomayathādhammasāsanāni, saṃvarāsaṃvaradiṭṭhiviniveṭhananāmarūpaparicchedakathāti ca vuccanti. Ettha (1.0020) hi vinayapiṭakaṃ āṇārahena bhagavatā āṇābhāhullato desitattā **āṇādesanā**, suttantapiṭakaṃ vohārakusalena bhagavatā vohārabāhullato desitattā **vohāradesanā**, abhidhammapiṭakaṃ paramatthakusalena bhagavatā paramatthabāhullato desitattā **paramatthadesanā**ti vuccati.

Tathā paṭhamaṃ- ‘ye te pacurāparādhā sattā, te yathāparādhaṃ ettha sāsītā’ti **yathāparādhasāsanam**, dutiyaṃ- ‘anekajjhāsayānusayacariyādhimuttikā sattā yathānulomaṃ ettha sāsītā’ti **yathānulomasāsanam**, tatiyaṃ- ‘dhammapuñjamatte “ahaṃ mamā”ti saññino sattā yathādhammaṃ ettha sāsītā’ti **yathādhammasāsananti** vuccati.

Tathā paṭhamaṃ- ajjhācārapaṭipakkhabhūto saṃvarāsaṃvarato ettha kathitoti **saṃvarāsaṃvarakathā**. Saṃvarāsaṃvaroti khuddako ceva mahanto ca saṃvarato, kammākammaṃ viya, phalāphalaṃ viya ca, dutiyaṃ- “dvāsaṭṭhidiṭṭhipaṭipakkhabhūtā diṭṭhiviniveṭhanā ettha kathitā”ti **diṭṭhiviniveṭhanakathā**, tatiyaṃ- “rāgādīpaṭi-

pakkhabhūto nāmarūpaparicchedo ettha kathito”ti **nāmarūpaparicchedakathāti** vuccati.

Tisupi cetesu tisso sikkhā, tīṇi pahānāni, catubbidho ca gambhīrabhāvo veditabbo. Tathā hi vinayapiṭake visesena **adhisīlasikkhā** vuttā, suttantapiṭake **adhicittasikkhā**, abhidhammapiṭake **adhipaññāsikkhā**.

Vinayapiṭake ca **vītikkamappahānaṃ**, kilesānaṃ vītikkamapaṭipakkhattā sīlassa. Suttantapiṭake **pariyuṭṭhānappahānaṃ**, pariyuṭṭhānapaṭipakkhattā samādhissa. Abhidhammapiṭake **anusayappahānaṃ**, anusayapaṭipakkhattā paññāya. Paṭhame ca **tadaṅgappahānaṃ**, itaresu **vikkhambhanasamucchedappahānāni**. Paṭhame ca duccharitasamkilesappahānaṃ, itaresu **taṇhādiṭṭhisamkilesappahānaṃ**.

Ekamekasmiñcetta catubbidhopi dhammatthadesanā paṭivedhagambhīrabhāvo veditabbo. Tattha **dhammoti** tanti. **Atthoti** tassāyeva attho. **Desanāti** tassā manasā vavatthāpitāya tantiyā desanā. **Paṭivedhoti** tantiyā tanti-atthassa ca yathābhūtāvabodho. Tisupi cetesu ete dhammatthadesanāpaṭivedhā. Yasmā sasādīhi viya mahāsamuddo (1.0021) mandabuddhihi dukkhogāḷhā alabbhaneyyapatiṭṭhā ca, tasmā gambhīrā. Evaṃ ekamekasmiṃ ettha catubbidhopi gambhīrabhāvo veditabbo.

Aparo nayo, **dhammoti** hetu. Vuttañhetuṃ- “hetumhi ñāṇaṃ dhammapaṭisaṃbhidā”ti. **Atthoti** hetuphalaṃ, vuttañhetuṃ- “hetuphale ñāṇaṃ atthapaṭisaṃbhidā”ti (vibha. 720). **Desanāti** paññatti, yathā dhammaṃ dhammābhilāpoti adhippāyo. Anulomapaṭilomasāṅkhepavitthārādivasena vā kathanaṃ. **Paṭivedhoti** abhisamayo, so ca lokiyalokuttaro visayato asammohato ca, atthānurūpaṃ dhammesu, dhammānurūpaṃ atthesu, paññattipathānurūpaṃ paññattisu avabodho. Tesam tesam vā tattha tattha vuttadhammānaṃ paṭivijjhitabbo salakkhaṇasaṅkhāto aviparītasabhāvo.

Idāni yasmā etesu piṭakesu yaṃ yaṃ dhammajātaṃ vā atthajātaṃ vā, yā cāyaṃ yathā yathā ñāpetabbo attho sotūnaṃ ñāṇassa abhimukho hoti, tathā tathā tadatthajotikā desanā, yo cettha aviparītāvabodhasaṅkhāto paṭivedho, tesam tesam vā dhammānaṃ paṭivijjhitabbo salakkhaṇasaṅkhāto aviparītasabhāvo. Sabbampetaṃ anupacitakusalasambhārehi duppaññehi sasādīhi viya mahāsamuddo dukkhogāḷhaṃ alabbhaneyyapatiṭṭhañca, tasmā gambhīraṃ. Evampi ekamekasmiṃ ettha catubbidhopi gambhīrabhāvo veditabbo.

Ettāvatā ca-

“Desanāsāsanakathā, bhedaṃ tesu yathārahaṃ;
sikkhāppahānagambhīra, bhāvañca paridīpaye”ti-
Ayaṃ gāthā vuttatthāva hoti.

“Pariyattibhedaṃ sampattiṃ, vipattiñcāpi yaṃ yaḥiṃ;
pāpuṇāti yathā bhikkhu, tampi sabbaṃ vibhāvaye”ti-

Ettha pana tisu piṭakesu tividho pariyattibhedo daṭṭhabbo. Tisso hi pariyattiyolagaddūpamā, nissaraṇatthā, bhaṇḍāgārikapariyattīti.

Tattha yā duggahitā, upārambhādi hetu pariyāpuṭā, ayaṃ **alagaddūpamā**. Yaṃ

sandhāya vuttaṃ “seyyathāpi, bhikkhave, puriso alagaddatthiko alagaddagavesī (1.0 alagaddapariyesanaṃ caramāno, so passeyya mahantaṃ alagaddaṃ, tamenāṃ bhoge vā naṅguṭṭhe vā gaṇheyya, tassa so alagaddo paṭiparivattitvā hatthe vā bāhāyaṃ vā aññatarasmiṃ vā aṅgapaccaṅge ḍaṃseyya, so tato nidānaṃ maraṇaṃ vā nigaccheyya, maraṇamattaṃ vā dukkhaṃ. Taṃ kissa hetu? Dugga-hitattā, bhikkhave, alagaddassa. Evameva kho, bhikkhave, idhekacce moghapurisaṃ dhammaṃ pariyāpuṇanti, suttaṃ ...pe... vedallaṃ, te taṃ dhammaṃ pariyāpuṇitvā tesāṃ dhammānaṃ paññāya atthaṃ na upaparikkhanti, tesāṃ te dhammā paññāya atthaṃ anupaparikkhataṃ na nijjhānaṃ khamanti, te upārambhānisamsā ceva dhammaṃ pariyāpuṇanti, itivādappamokkhānisamsā ca, yassa catthāya dhammaṃ pariyāpuṇanti, tañcassa atthaṃ nānubhonti, tesāṃ te dhammā

duggahitā dīgharattaṃ ahitāya dukkhāya saṃvattanti. Taṃ kissa hetu? Duggahitattā, bhikkhave, dhammānan”ti (ma. ni. 1.238).

Yā pana suggahitā sīlakkhandhādīpāripūriṃyeva ākaṅkhamānena pariyāpuṭā, na upārambhādi hetu, ayaṃ **nissaraṇatthā**. Yaṃ sandhāya vuttaṃ- “tesaṃ te dhammā suggahitā dīgharattaṃ hitāya sukhāya saṃvattanti. Taṃ kissa hetu? Suggahitattā, bhikkhave, dhammānan”ti (ma. ni. 1.239).

Yaṃ pana pariññātakkhando pahīnakilesa bhāvitamaggo paṭividdhākuppo sacchikatanirodho khīṇāsavo kevalaṃ paveṇipālanatthāya vaṃsānurakkhaṇatthāya pariyāpuṇāti, ayaṃ **bhaṇḍāgārikapariyattī**.

Vinaye pana suppaṭipanno bhikkhu sīlasampadaṃ nissāya tisso vijjā pāpuṇāti, tāsāmyeva ca tattha pabhedavacanato. Sutte suppaṭipanno samādhisampadaṃ nissāya cha abhiññā pāpuṇāti, tāsāmyeva ca tattha pabhedavacanato. Abhidhamme suppaṭipanno paññāsampadaṃ nissāya catasso paṭisambhidā pāpuṇāti, tāsāñca tattheva pabhedavacanato, evametesu suppaṭipanno yathākkamena imaṃ vijjāttayachaḷabhiññācatuppaṭisambhidābhedaṃ sampattiṃ pāpuṇāti.

Vinaye pana duppaṭipanno anuññātasukhasamphassa-attharaṇapāvuraṇādi-phassasāmaññato paṭikkhittesu upādinnakaphassādīsu anavajjasāññī hoti. Vuttampi (1.0023) hetuṃ- “tathāhaṃ bhagavatā dhammaṃ desitaṃ ājānāmi, yathā ye me antarāyikā dhammā antarāyikā vuttā bhagavatā, te paṭisevato nālaṃ antarāyāyā”ti (ma. ni. 1.234). Tato dussīlabhāvaṃ pāpuṇāti. Sutte duppaṭipanno- “cattāro me, bhikkhave, puggalā santo saṃvijjamānā”ti-ādīsu (a. ni. 4.5) adhippāyaṃ ajānanto duggahitaṃ gaṇhāti, yaṃ sandhāya vuttaṃ- “attanā duggahitena amhe ceva abbhācikkhati, attānañca khaṇati, bahuñca apuññaṃ pasavati”ti (ma. ni. 1.236). Tato micchādiṭṭhitaṃ pāpuṇāti. Abhidhamme duppaṭipanno dhammacintaṃ atidhāvanto acinteyyāni pi cinteti. Tato cittakkhepaṃ pāpuṇāti, vuttañhetuṃ- “cattārimāni, bhikkhave, acinteyyāni, na cintetabbāni, yāni cinto ummādassa vighātassa bhāgī assā”ti (a. ni. 4.77). Evametesu duppaṭipanno yathākkamena imaṃ dussīlabhāva micchādiṭṭhitā cittakkhepabhedaṃ vipattiṃ pāpuṇāti”ti.

Ettāvatā ca-

“Pariyattibhedaṃ sampattiṃ, vipattiñcāpi yaṃ yaḥiṃ;
pāpuṇāti yathā bhikkhu, tampi sabbaṃ vibhāvaye”ti-

Ayampi gāthā vuttatthāva hoti. Evaṃ nānappakārato piṭakāni ñatvā tesaṃ vase-
netam buddhavacanam tividhanti ñātabbam.

Kathaṃ nikāyavasena pañcavidham? Sabbameva cetam dīghanikāyo, majjhi-
manikāyo, saṃyuttanikāyo, aṅguttaranikāyo, khuddakanikāyoti pañcappabhedaṃ
hoti. Tattha katamo **dīghanikāyo**? Tivaggasaṅgahāni brahmajālādīni catuttiṃsa
suttāni.

“Catuttiṃseva suttantā, tivaggo yassa saṅgaho;
esa dīghanikāyoti, paṭhamo anulomiko”ti.

Kasmā panesa dīghanikāyoti vuccati? Dīghappamāṇānaṃ suttānaṃ samūhato
nivāsato ca. Samūhanivāsā hi nikāyoti vuccanti. “Nāhaṃ, bhikkhave, aññaṃ eka-

nikāyampi samanupassāmi evaṃ cittaṃ, yathayidaṃ, bhikkhave (1.0024), tira-cchānagatā pāṇā” (saṃ. ni. 2.100). Poṇikanikāyo cikkhallikanikāyoti evamādīni cettha sādhakāni sāsanaṭo lokato ca. Evaṃ sesānampi nikāyabhāve vacanaṭho veditabbo.

Katamo **majjhimanikāyo**? Majjhimappamaṇāni pañcadasavaggasaṅgahāni mūlapariyāyasuttādīni diyaḍḍhasataṃ dve ca suttāni.

“Diyāḍḍhasatasuttantā, dve ca suttāni yattha so;
nikāyo majjhimo pañca, dasavaggapariggaho”ti.

Katamo **saṃyuttanikāyo**? Devatāsaṃyuttādivasena kathitāni oghataraṇādīni satta suttasahassāni satta ca suttasatāni dvāsaṭṭhi ca suttāni.

“Sattasuttasahassāni, sattasuttasatāni ca;
dvāsaṭṭhi ceva suttantā, eso saṃyuttasaṅgaho”ti.

Katamo **aṅguttaranikāyo**? Ekeka-aṅgātirekavasena kathitāni cittapariyādānā-dīni nava suttasahassāni pañca suttasatāni sattapaññāsaṅca suttāni.

“Nava suttasahassāni, pañca suttasatāni ca;
sattapaññāsa suttāni, saṅkhyā aṅguttare ayan”ti.

Katamo **khuddakanikāyo**? Sakalaṃ vinayaṭṭakam, abhidhammaṭṭakam, khuddakapaṭṭhādayo ca pubbe dassitā pañcadasappabhedā, ṭhapetvā cattāro nikāye avasesaṃ buddhavacanaṃ.

“Ṭhapetvā caturope, nikāye dīgha-ādike;
tadaññaṃ buddhavacanaṃ, nikāyo khuddako mato”ti.

Evaṃ nikāyavasena pañcavidhaṃ.

Kathaṃ aṅgavasena navavidhaṃ? Sabbameva hidaṃ suttaṃ, geyyaṃ, veyyākaraṇaṃ, gāthā, udānaṃ, itivuttakaṃ, jātaṃ, abbhutadhammaṃ, vedallanti navappabhedam hoti. Tattha ubhatovibhaṅganiddesakhandhakaparivārā, suttanipāte maṅgalasuttaratanaṣuttanālakasuttatuvāṭṭakasuttāni ca aññaṃpi ca suttanāmakam tathāgatavacanaṃ (1.0025) **suttanti** veditabbaṃ. Sabbampi sagāthakam suttaṃ **geyyanti** veditabbaṃ. Visesena saṃyuttake sakalopi sagāthavaggo, sakalampi abhidhammaṭṭakam, niggāthakam suttaṃ, yañca aññaṃpi aṭṭhahi aṅgehi asaṅgahitaṃ buddhavacanaṃ, taṃ **veyyākaraṇanti** veditabbaṃ. Dhammapadam, theragāthā, therīgāthā, suttanipāte nosuttanāmikā suddhikagāthā ca **gāthāti** veditabbā. Somanassaññaṃmayikagāthā paṭisaṃyuttā dve-asīti suttantā **udānanti** veditabbaṃ. “Vuttañhetam bhagavatā”ti-ādinayappavattā dasuttarasatasuttantā **itivuttakanti** veditabbaṃ. Apaṇṇakajātakādīni paññāsādhikāni pañcajātakasatāni ‘**jātakan**’ti veditabbaṃ. “Cattārome, bhikkhave, acchariyā abbhutā dhammā ānande”ti-ādinayappavattā (dī. ni. 2.209) sabbepi acchariyabbhutadhammapaṭisaṃyuttasuttantā **abbhutadhammanti** veditabbaṃ. Cūḷavedalla-mahāvedalla-sammādiṭṭhi-sakkapañha-saṅkhārabhājanīya-mahāpuṇṇamasuttādayo sabbepi vedañca tuṭṭhiñca laddhā laddhā pucchitasuttantā **vedallanti** veditabbaṃ. Evaṃ aṅgavasena navavidhaṃ.

Kathaṃ dhammakhandhavasena caturāsīsītasahassavidhaṃ? Sabbameva cetam buddhavacanaṃ-

“Dvāsīti buddhato gaṇhiṃ, dve saḥassāni bhikkhuto;
caturāsīti saḥassāni, ye me dhammā pavattino”ti.

Evaṃ paridīpitadhammakhandhavasena caturāsīsīḥassappabhedam hoti. Tattha ekānusandhikam suttaṃ eko dhammakhandho. Yaṃ anekānusandhikam, tattha anusandhivasena dhammakhandhagaṇanā. Gāthābandhesu pañhāpu-
cchanam eko dhammakhandho, vissajjanam eko. Abhidhamme ekamekam tika-
dukabhājanam, ekamekañca cittavārabhājanam, ekameko dhammakhandho.
Vinaye atthi vatthu, atthi mātikā, atthi padabhājanīyam, atthi antarāpatti, atthi
āpatti, atthi anāpatti, atthi tikacchedo. Tattha ekameko koṭṭhāso ekameko
dhammakhandhoti veditabbo. Evaṃ dhammakhandhavasena caturāsīsīḥassav-
idham.

Evametam abhedato rasavasena ekavidham, bhedato dhammavinayādivasena
duvidhādibhedam buddhavacanam saṅgāyantena mahākassapappamukhena
vasīgaṇena “ayam (1.0026) dhammo, ayam vinayo, idam paṭhamabuddhava-
canam, idam majjhimabuddhavacanam, idam pacchimabuddhavacanam, idam
vinayapiṭakam, idam suttantapiṭakam, idam abhidhammapiṭakam, ayam dīghani-
kāyo ...pe... ayam khuddakanikāyo, imāni suttādīni navaṅgāni, imāni caturāsīti
dhammakhandhasaḥassāni”ti, imam pabhedam vavatthapetvāva saṅgītam. Na
kevalaṅca imameva, aññampi uddānasaṅgaha-vaggasaṅgaha-peyyālasaṅgaha-e-
kakanipāta-dukanipātādinipātasaṅgaha-saṃyuttasaṅgaha-paṇṇāsasaṅgahādi-a-
nekavidham tisu piṭakesu sandissamānam saṅgahappabhedam vavatthapetvā
eva sattahi māsehi saṅgītam.

Saṅgītipariyosāne cassa- “idam mahākassapattherena dasabalassa sāsanaṃ
pañcavassasaḥsaparimāṇakālam pavattanasamattham katan”ti sañjātappa-
modā sādhu-kāram viya dadamānā ayam mahāpathavī udakapariyantaṃ katvā
anekappakāram kampi saṅkampi sampakampi sampavedhi, anekāni ca acchari-
yāni pāturaḥesunti, ayam paṭhamamahāsaṅgīti nāma. Yā loke-

“Satehi pañcahi katā, tena pañcasatāti ca;
thereheva katattā ca, therikāti pavuccati”ti.

1. Brahmajālasuttavaṇṇanā

Paribbājakakathāvaṇṇanā

Imissā (1.0027) paṭhamamahāsaṅgītiyā vattamānāya vinayasaṅgahāvasāne
suttantapiṭake ādinikāyassa ādisuttaṃ brahmajālam pucchantena āyasmatā
mahākassapena- “brahmajālam, āvuso ānanda, kattha bhāsitan”ti, evamādivutta-
vacanapariyosāne yattha ca bhāsitam, yañcārabbha bhāsitam, tam sabbam pakā-
sento āyasmā ānando evam me sutanti-ādimāha. Tena vuttaṃ “brahmajālassāpi
evam me sutanti-ādikam āyasmatā ānandena paṭhamamahāsaṅgītikāle vuttaṃ
nidānamādi”ti.

1. Tattha **evanti** nipātapadaṃ. **Meti-ādīni** nāmapadāni. **Paṭipanno hotīti** ettha **paṭīti** upasaggapadaṃ, **hotīti** ākhyātapadanti. Iminā tāva nayena padavibhāgo veditabbo.

Atthato pana **evaṃ**-saddo tāva upamūpadesasampahaṃsanagaraḥaṇavacana-samapaṭiggahākāranidassanāvadhāraṇādi-anekathappabhedo. Tathāhesa- “evaṃ jātena maccena, kattabbaṃ kusalaṃ bahun”ti (dha. pa. 53) evamādīsu upamāyaṃ āgato. “Evaṃ te abhikkamitabbaṃ, evaṃ te paṭikkamitabban”ti-ādīsu (a. ni. 4.122) upadese. “Evametaṃ bhagavā, evametaṃ sugatā”ti-ādīsu (a. ni. 3.66) sampahaṃsane. “Evamevaṃ panāyaṃ vasalī yasmiṃ vā tasmīṃ vā tassa muṇḍakassa samaṇakassa vaṇṇaṃ bhāsati”ti-ādīsu (saṃ. ni. 1.187) garahaṇe. “Evaṃ, bhanteti kho te bhikkhū bhagavato paccassosun”ti-ādīsu (ma. ni. 1.1) vacanasamapaṭiggahe. “Evaṃ byā kho ahaṃ, bhante, bhagavatā dhammaṃ desitaṃ ājānāmi”ti-ādīsu (ma. ni. 1.398) ākāre. “Ehi tvaṃ, māṇavaka, yena samaṇo ānando tenupasaṅkama, upasaṅkamtivā mama vacanena samaṇaṃ ānandaṃ appābādhaṃ appātaṅkaṃ lahuṭṭhānaṃ balaṃ phāsuvihāraṃ puccha. “Subho māṇavo todeyyaputto bhavantaṃ ānandaṃ appābādhaṃ appātaṅkaṃ lahuṭṭhānaṃ balaṃ phāsuvihāraṃ pucchatī”ti. “Evañca vadehi, sādhu kira bhavaṃ ānando yena subhassa (1.0028) māṇavassa todeyyaputtassa nivesanaṃ, tenupasaṅkamatu anukampaṃ upādāyā”ti-ādīsu (dī. ni. 1.445) nidassane. “Taṃ kiṃ maññatha, kālāmā, ime dhammā kusalā vā akusalā vāti? Akusalā, bhante. Sāvajjā vā anavajjā vāti?

Sāvajjā, bhante. Viññugarahitā vā viññuppasatthā vāti? Viññugarahitā, bhante. Samattā samādinna ahitāya dukkhāya saṃvattanti no vā, kathaṃ vo ettha hotīti? Samattā, bhante, samādinna ahitāya dukkhāya saṃvattanti, evaṃ no ettha hotī” - ti-ādīsu (a. ni. 3.66) avadhāraṇe. Svāyamidha ākāranidassanāvadhāraṇesu daṭṭhabbo.

Tattha ākāratthena **evaṃ**-saddena etamatthaṃ dīpeti, nānānayanipuṇamanekajjhāsayasamuṭṭhānaṃ, atthabyañjanasampannaṃ, vividhapāṭihāriyaṃ, dhammatthadesanāpaṭivedhagambhīraṃ, sabbasattānaṃ sakasakabhāsānurūpato sotapathamāgacchantaṃ tassa bhagavato vacanaṃ sabbappakārena ko samattho viññātum, sabbathāmena pana sotukāmataṃ janetvāpi ‘evaṃ me sutam’ mayāpi ekenākārena sutanti.

Nidassanatthena- “nāhaṃ sayambhū, na mayā idaṃ sacchikatan”ti attānaṃ parimocento- ‘evaṃ me sutam’, ‘mayāpi evaṃ sutan’ti idāni vattabbaṃ sakalaṃ suttaṃ nidasseti.

Avadhāraṇatthena- “etadaggaṃ, bhikkhave, mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ bahussutānaṃ yadidaṃ ānando, gatimantānaṃ, satimantānaṃ, dhitimantānaṃ, upaṭṭhākānaṃ yadidaṃ ānando”ti (a. ni. 1.223). Evaṃ bhagavatā- “āyasmā ānando atthakusalo, dhammakusalo, byañjanakusalo, niruttikusalo, pubbāparakusalo”ti (a. ni. 5.169). Evaṃ dhammasenāpatinā ca pasatthabhāvānurūpaṃ attano dhāraṇabalaṃ dassento sattānaṃ sotukāmataṃ janeti- ‘evaṃ me sutam’, tañca kho atthato vā byañjanato vā anūnāmanadhikaṃ, evameva na aññathā daṭṭhabban”ti.

Me-saddo tīsu atthesu dissati. Tathā hissa- “gāthābhigītaṃ me abhojaneyyan” - ti-ādīsu (su. ni. 81) mayāti attho. “Sādhu me, bhante, bhagavā saṅkhittena dhammaṃ desetū”ti-ādīsu (saṃ. ni. 4.88) mayhanti attho. “Dhammadāyādā me, bhikkhave (1.0029), bhavathā”ti-ādīsu (ma. ni. 1.29) mamāti attho. Idha pana mayā sutanti ca, mama sutanti ca atthadvaye yujjati.

Sutanti ayaṃ **suta**-saddo sa-upasaggo ca anupasaggo ca- gamanavissutakilīna-upacitānuyoga-sotaviññeyya-sotadvārānusāra-viññātādi-anekatthappabhedo, tathā hissa “senāya pasuto”ti-ādīsu gacchantoti attho. “Sutadhammassa passato” - ti-ādīsu (udā. 11) vissutadhammassāti attho. “Avassutā avassutassā”ti-ādīsu (pāci. 657) kilinnākilinnassāti attho. “Tumhehi puññaṃ pasutaṃ anappakan”ti-ādīsu (khu. pā. 7.12) upacitanti attho. “Ye jhānapasutā dhīrā”ti-ādīsu (dha. pa. 181) jhānānuyuttāti attho. ‘Diṭṭhaṃ sutam mutan’ti-ādīsu (ma. ni. 1.241) sotaviññeyyanti attho. “Sutadharo sutasannicayo”ti-ādīsu (ma. ni. 1.339) sotadvārānusāra-viññātadharoti attho. Idha panassa sotadvārānusārena upadhāritanti vā upadhāraṇanti vāti attho. ‘Me’ saddassa hi ‘mayā’ti atthe sati ‘evaṃ mayā sutam’ sotadvārānusārena upadhāritanti yujjati. ‘Mamā’ti atthe sati evaṃ mama sutam sotadvārānusārena upadhāraṇanti yujjati.

Evametesu tīsu padesu **evanti** sotaviññāṇādiviññāṇakiccanidassanaṃ. **Meti** vuttaviññāṇasamaṅgipuggalanidassanaṃ. **Sutanti** assavanabhāvapaṭikkhepato anūnādhikāviparītaggaṇanidassanaṃ. Tathā **evanti** tassā sotadvārānusārena

pavattāya viññāṇavīthiyā nānappakārena ārammaṇe pavattibhāvappakāsaṇaṃ. **Meti** attappakāsaṇaṃ. **Sutanti** dhammappakāsaṇaṃ. Ayañhettha saṅkhepo-
“nānappakārena ārammaṇe pavattāya viññāṇavīthiyā mayā na aññaṃ kataṃ, idaṃ pana kataṃ, yaṃ dhammo suto”ti.

Tathā **evanti** niddisitabbadhammappakāsaṇaṃ. **Meti** puggalappakāsaṇaṃ. **Sutanti** puggalakiccappakāsaṇaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti. “Yaṃ suttaṃ niddisissāmi, taṃ mayā evaṃ sutan”ti.

Tathā **evanti** yassa cittasantānassa nānākārappavattiyā nānatthabyañjanaggahaṇaṃ hoti, tassa nānākāraniddeso. **Evanti** hi ayamākārapaññatti. **Me**ti kattuni-
ddeso. **Sutanti** visayaniddeso. Ettāvata nānākārappavattena (1.0030) cittasantā-
nena taṃ samaṅgino kattu visayaggahaṇasanniṭṭhānaṃ kataṃ hoti.

Athavā **evanti** puggalakiccaniddeso. **Sutanti** viññāṇakiccaniddeso. **Meti** ubhaya-
kiccayuttapuggalaniddeso. Ayaṃ panettha saṅkhepo, “mayā savanakiccaviññāṇa-
samaṅginā puggalena viññāṇavasena laddhasavanakiccavohārena sutan”ti.

Tattha evanti ca meti ca saccikaṭṭhaparamatthavasena avijjamānapaññatti. Kiñhettha taṃ paramatthato atthi, yaṃ **evanti** vā meti vā niddesaṃ labhetha? Sutanti vijjamānapaññatti. Yañhi taṃ ettha sotena upaladdhaṃ, taṃ paramatthato vijjamānanti. Tathā ‘evan’ti ca, meti ca, taṃ taṃ upādāya vattabbato upādāpa-
ññatti. ‘Sutan’ti diṭṭhādīni upanidhāya vattabbato upanidhāpaññatti. Ettha ca evanti vacanena asammohaṃ dīpeti. Na hi sammūḷho nānappakārapaṭivedhasa-
mattho hoti. ‘Sutan’ti vacanena sutassa asammosaṃ dīpeti. Yassa hi suttaṃ sammuṭṭhaṃ hoti, na so kālantarena mayā sutanti paṭijānāti. Iccassa asammoha-
hena paññāsiddhi, asammosenā pana satisiddhi. Tattha paññāpubbaṅgamāya satiyā byañjanāvadhāraṇasamatthatā, satipubbaṅgamāya paññāya atthapaṭive-
dhasamatthatā. Tadubhayasamatthatāyogena atthabyañjanasampannassa dhammakosassa anupālanasamatthato dhammabhaṇḍāgārikattasiddhi.

Aparo nayo, evanti vacanena yoniso manasikāraṃ dīpeti. Ayoniso manasika-
roto hi nānappakārapaṭivedhābhāvato. Sutanti vacanena avikkhepaṃ dīpeti, vikkhittacittassa savanābhāvato. Tathā hi vikkhittacitto puggalo sabbasampattiyā vuccamānopi “na mayā suttaṃ, puna bhaṇathā”ti bhaṇati. Yoniso manasikārena cettha attasammāpaṇidhiṃ pubbe ca katapuññataṃ sādheti, sammā appaṇihita-
tassa pubbe akatapuññassa vā tadabhāvato. Avikkhepena saddhammassavanaṃ sappurisūpanissayañca sādheti. Na hi vikkhittacitto sotuṃ sakkoti, na ca sappu-
rise anupassayamānassa savanaṃ atthīti.

Aparo (1.0031) nayo, yasmā evanti yassa cittasantānassa nānākārappavattiyā nānatthabyañjanaggahaṇaṃ hoti, tassa nānākāraniddesoti vuttaṃ, so ca evaṃ bhaddako ākāro na sammā-appaṇihitattano pubbe akatapuññassa vā hoti, tasmā evanti iminā bhaddakenākārena pacchimakakkadvayasampattimattano dīpeti. Sutanti savanayogena purimacakkadvayasampattiṃ. Na hi appatirūpadese vasato sappurisūpanissayavirahitassa vā savanaṃ atthi. Iccassa pacchimakakka-
dvayasiddhiyā āsayasuddhisiddhā hoti, purimacakkadvayasiddhiyā payoga-
suddhi, tāya ca āsayasiddhiyā adhigamabyattisiddhi, payogasiddhiyā āgamabya-

ttisiddhi. Iti payogāsayasuddhassa āgamādhigamasampannassa vacanaṃ aru-
ṇuggaṃ viya sūriyassa udayato yoniso manasikāro viya ca kusalakammassa ara-
hati bhagavato vacanassa pubbaṅgamaṃ bhavitunti ṭhāne nidānaṃ ṭhapento-
“evaṃ me sutan”ti-ādimāha.

Aparo nayo, ‘evan’ti iminā nānappakārapaṭivedhadīpakena vacanena attano
atthapaṭibhānapaṭisambhidāsampattisabbhāvaṃ dīpeti. ‘Sutan’ti iminā sotabba-
ppabhedapaṭivedhadīpakena dhammaniruttipaṭisambhidāsampattisabbhāvaṃ.
‘Evan’ti ca idaṃ yoniso manasikāradīpakaṃ vacanaṃ bhāsamāno- “ete mayā
dhammā manasānupekkhitā, diṭṭhiyā suppaṭividdhā”ti dīpeti. ‘Sutan’ti idaṃ sava-
nayogadīpakaṃ vacanaṃ bhāsamāno- “bahū mayā dhammā sutā dhātā vacasā
paricitā”ti dīpeti. Tadubhayenāpi atthabyañjanapāripūriṃ dīpento savane ādaraṃ
janeti. Atthabyañjanaparipuṇṇaṃhi dhammaṃ ādarena assuṇanto mahatā hitā
paribāhiro hotīti, tasmā ādaraṃ janetvā sakkaccaṃ ayaṃ dhammo sotabboti.

“Evaṃ me sutan”ti iminā pana sakalena vacanena āyasmā ānando tathāgata-
ppaveditaṃ dhammaṃ attano adahanto asappurisabhūmiṃ atikkamati. Sāva-
kattaṃ paṭijānanto sappurisabhūmiṃ okkamati. Tathā asaddhammā cittaṃ vuṭṭhā-
peti, saddhamme cittaṃ patiṭṭhāpeti. “Kevalaṃ sutamevetamaṃ mayā, tasseva
bhagavato vacanan”ti dīpento attānaṃ parimoceti, satthāraṃ apadisati, jinava-
canaṃ appeti, dhammanettiṃ patiṭṭhāpeti.

Apica (1.0032) “evaṃ me sutan”ti attanā uppāditabhāvaṃ appaṭijānanto purima-
vacanaṃ vivaranto- “sammukhā paṭiggahitamidaṃ mayā tassa bhagavato catuve-
sārajjavīsāradassa dasabaladharassa āsabhaṭṭhānaṭṭhāyino sīhanādanādino
sabbasattuttamassa dhammissarassa dhammarājassa dhammādhipatino
dhammadīpassa dhammasaraṇassa saddhammavaracakkavattino sammāsambu-
ddhassa vacanaṃ, na ettha atthe vā dhamme vā pade vā byañjane vā kaṅkhā vā
vimati vā kātabbā”ti sabbesaṃ devamanussānaṃ imasmiṃ dhamme assa-
ddhiyaṃ vināseti, saddhāsampadaṃ uppādeti. Tenetaṃ vuccati-

“Vināsayati assaddhaṃ, saddhaṃ vaḍḍheti sāsane;

evaṃ me sutamiccevaṃ, vadaṃ gotamasāvako”ti.

Ekanti gaṇanaparicchedaniddeso. **Samayanti** paricchinnaniddeso. **Ekaṃ sama-**
yanti aniyamitaparidīpanaṃ. Tattha **samayasaddo-**

“Samavāye khaṇe kāle, samūhe hetudiṭṭhisu;

paṭilābhe pahāne ca, paṭivedhe ca dissati”.

Tathā hissa- “appevanāma svepi upasaṅkameyyāma kālañca samayañca upā-
dāyā”ti evamādīsu (dī. ni. 1.447) samavāyo attho. “Ekova kho bhikkhave, khaṇo
ca samayo ca brahmacariyavāsāyā”ti-ādīsu (a. ni. 8.29) khaṇo. “Uṇhasamayo
pariḷāhasamayo”ti-ādīsu (pāci. 358) kālo. “Mahāsamayo pavanasmīn”ti-ādīsu (dī.
ni. 2.332) samūho. “Samayopi kho te, bhaddāli, appaṭividdho ahosi, bhagavā kho
sāvattthiyaṃ viharati, bhagavāpi maṃ jānissati, bhaddāli nāma bhikkhu satthusā-
sane sikkhāya aparipūrakārī”ti. Ayampi kho, te bhaddāli, samayo appaṭividdho aho-
sī”ti-ādīsu (ma. ni. 2.135) hetu. “Tena kho pana samayena uggahamāno paribbā-
jako samaṇamuṇḍikāputto samayappavādake tindukācīre ekasālake mallikāya

ārāme paṭivasatī”ti-ādīsu (ma. ni. 2.260) diṭṭhi.

“Diṭṭhe dhamme ca yo attho, yo cattho samparāyiko;

atthābhisamayā dhīro, paṇḍitoti pavuccatī”ti. (saṃ. ni. 1.128)-

Ādīsu (1.0033) paṭilābho. “Sammā mānābhisamayā antamakāsi dukkhassā”ti-ādīsu (a. ni. 7.9) pahānaṃ. “Dukkhassa piḷanaṭṭho saṅkhataṭṭho santāpaṭṭho vipariṇāmaṭṭho abhisamayāṭṭho”ti-ādīsu (paṭi. 108) paṭivedho. Idha panassa kālo attho. Tena saṃvacchara-utumāsaddhamāsarattidivapubbaṅhamajjhanhikasāyanhapaṭṭhamamajjhi-mapacchimayāmamuhuttādīsu kālappabhedabhūtesu samayesu ekaṃ समयanti dīpeti.

Tattha kiñcāpi etesu saṃvaccharādīsu samayesu yaṃ yaṃ suttaṃ yasmimṃ yasmimṃ saṃvacchare utumhi māse pakkhe rattibhāge vā divasabhāge vā vuttaṃ, sabbaṃ taṃ therassa suviditaṃ suvavatthāpitaṃ paññāya. Yasmā pana- “evaṃ me suttaṃ” asukasamvacchare asuka-utumhi asukamāse asukapakkhe asukarattibhāge asukadivasabhāge vāti evaṃ vutte na sakkā sukhena dhāretuṃ vā uddisitū vā uddisāpetuṃ vā, bahu ca vattabbaṃ hoti, tasmā ekeneva padena tamatthaṃ samodhānetvā “ekaṃ समयan”ti āha. Ye vā ime gabbhokkantisamayo, jātisamayo, saṃvegasamayo, abhinikkhamanasamayo, dukkarakārikasamayo, māravijayasamayo, abhisambodhisamayo diṭṭhadhammasukhavihārasamayo, desanāsamayo,

parinibbānasamayoti, evamādayo bhagavato devamanussesu ativiya pakāsā anekakālappabhedā eva samayā. Tesu samayesu desanāsamayasañkhātamaṃ ekaṃ samayanti dīpeti. Yo cāyaṃ ñāṇakaruṇākiccasamayesu karuṇākiccasamayo, atthaparāhitapaṭipattisamayesu parāhitapaṭipattisamayo, sannipatitānaṃ karaṇīya-dvayasamayesu dhammikathāsamayo desanāpaṭipattisamayesu desanāsamayo, tesupi samayesu aññataraṃ samayaṃ sandhāya “**ekaṃ samayan**”ti āha.

Kasmā panettha yathā abhidhamme “yasmaṃ samaye kāmāvacaran”ti (dha. sa. 1) ca, ito aññesu ca suttapadesu- “yasmaṃ samaye, bhikkhave, bhikkhu vivicceva kāmehi”ti ca bhummavacananiddeso kato, vinaye ca- “tena samayena buddho bhagavā”ti karaṇavacanena, tathā akatvā “ekaṃ samayan”ti upayogavacananiddeso katoti? Tattha tathā idha ca aññathā atthasambhavato. Tattha hi abhidhamme ito aññesu suttapadesu ca adhikaraṇattho (1.0034) bhāvena bhāvalakkhaṇattho ca sambhavati. Adhikaraṇaṃhi kālattho, samūhattho ca samayo, tattha tattha vuttānaṃ phassādidhammānaṃ khaṇasamavāyāhetusañkhātassa ca samayassa bhāvena tesam bhāvo lakkhiyati, tasmā tadatthajotanatthamaṃ tattha bhummavacananiddeso kato.

Vinaye ca hetu-attho karaṇattho ca sambhavati. Yo hi so sikkhāpadapaññattisamayo sārīputtādīhipi dubbiññeyyo, tena samayena hetubhūtena karaṇabhūtena ca sikkhāpadāni paññāpayanto sikkhāpadapaññattihetuṃca apekkhamāno bhagavā tattha tattha vihāsi, tasmā tadatthajotanatthamaṃ tattha karaṇavacanena niddeso kato.

Idha pana aññasmiṃca evaṃ jātike accantasamāyogattho sambhavati. Yañhi samayaṃ bhagavā imaṃ aññaṃ vā suttantaṃ desesi, accantameva taṃ samayaṃ karuṇāvihārena vihāsi, tasmā tadatthajotanatthamaṃ idha upayogavacananiddeso katoti.

Tenetaṃ vuccati-

“Taṃ taṃ atthamapekkhitvā, bhummena karaṇena ca; aññatra samayo vutto, upayogena so idhā”ti.

Porāṇā pana vaṇṇayanti- “tasmaṃ samaye”ti vā, “tena samayenā”ti vā, “ekaṃ samayan”ti vā, abhilāpamattabhedo esa, sabbattha bhummamevatthoti. Tasmā “ekaṃ samayan”ti vuttepi “ekasmaṃ samaye”ti attho veditabbo.

Bhagavāti garu. Garuṃhi loke bhagavāti vadanti. Ayañca sabbaguṇavisitṭhatāya sabbasattānaṃ garu, tasmā bhagavāti veditabbo. Porāṇehipi vuttaṃ-

“Bhagavāti vacanaṃ seṭṭhaṃ, bhagavāti vacanamuttamaṃ; garu gāravayutto so, bhagavā tena vuccati”ti.

Api ca-

“Bhāgyavā bhaggavā yutto, bhagehi ca vibhattavā; bhattavā vantagamano, bhavesu bhagavā tato”ti.

Imissā (1.0035) gāthāya vasenassa padassa vitthāra-attho veditabbo. So ca visuddhimagge buddhānussatiniddese vuttoyeva.

Ettāvata cetta **evaṃ me sutanti** vacanena yathāsutaṃ dhammaṃ dassento bhagavato dhammakāyaṃ paccakkhaṃ karoti. Tena “nayidaṃ atikkantasa-

tthukaṃ pāvacaṇaṃ, ayaṃ vo satthā”ti satthu adassanena ukkaṇṭhitaṃ jaṇaṃ samassāseti.

Ekam samayaṃ bhagavāti vacanena tasmim̄ samaye bhagavato avijjamāna-bhāvaṃ dassento rūpakāyaparinibbānaṃ sādheti. Tena “evaṃvidhassa nāma ariyadhammassa desako dasabaladharo vajirasaṅghāta samānakāyo sopi bhagavā parinibbuto, kena aññaena jīvite āsā janetabbā”ti jīvitamadammattam̄ jaṇam̄ samvejēti, saddhamme cassa ussāham̄ janēti.

Evanti ca bhaṇanto desanāsampattim̄ niddisati. **Me sutanti** sāvakasampattim̄. **Ekam samayanti** kālasampattim̄. **Bhagavāti** desakasampattim̄.

Antarā ca rājagahaṃ antarā ca nālandanti antarā-saddo kāraṇakhaṇacittavemajjhavivarādīsū dissati. “Tadantaram̄ ko jāneyya aññaṭṭra tathāgatā”ti (a. ni. 6.44) ca, “janā saṅgama mantenti mañca tañca kimantaran”ti (saṃ. ni. 1.228) ca ādīsū hi kāraṇe antarā-saddo. “Addasa maṃ, bhante, aññatarā itthi vijjantarikāya bhājanaṃ dhovanti”ti-ādīsū (ma. ni. 2.149) khaṇe. “Yassantarato na santi kopā”ti-ādīsū (udā. 20) citte. “Antarā vosānamāpādī”ti-ādīsū (cūḷava. 350) vemajjhe. “Api cāyaṃ, bhikkhave, tapodā dvinnam̄ mahānirayānaṃ antarikāya āgacchatī”ti-ādīsū (pārā. 231) vivare. Svāyamidha vivare vattati, tasmā rājagahassa ca nālandāya ca vivareti evametthatto veditabbo. Antarā-saddena pana yuttattā upayogavacaṇam̄ kataṃ. Idisesu ca ṭhānesu akkharacintakā “antarā gāmañca nadiñca yāti”ti evaṃ ekameva antarāsaddam̄ payujjanti, so dutiyapadenapi yojetabbo hoti, ayojyamāne upayogavacaṇam̄ na pāpuṇāti. Idha pana yojetvāyeva vuttoti.

Addhānamaggapaṭipanno (1.0036) **hotīti** addhānasaṅkhātāṃ maggaṃ paṭipanno hoti, “dīghamaggaṃ”ti attho. Addhānagamānasamayassa hi vibhaṅge “aḍḍhayaṇaṃ gacchissāmīti bhūñjitabban”ti-ādivacaṇato (pāci. 218) aḍḍhayaṇanampi addhānamaggo hoti. Rājagahato pana nālandā yojanameva.

Mahatā bhikkhusaṅghena saddhinti ‘mahatā’ti guṇamahattenapi mahatā, saṅkhyāmahattenapi mahatā. So hi bhikkhusaṅgho guṇehipi mahā ahosi, appicchataḍḍigūṇasamānāgatattā. Saṅkhyāyapi mahā, pañcasatasāṅkhyattā. Bhikkhūnaṃ saṅgho ‘bhikkhusaṅgho’, tena bhikkhusaṅghena. Diṭṭhisīlasāmañña-saṅghātasāṅkhātena samaṇagaṇenāti attho. **Saddhinti** ekato.

Pañcamattehi bhikkhusatehīti pañcamattā etesanti pañcamattāni. Mattāti pamāṇam̄ vuccati, tasmā yathā “bhojane mattaññū”ti vutte “bhojane mattam̄ jānāti, pamāṇam̄ jānāti”ti attho hoti, evamidhāpi- “tesam̄ bhikkhusatānaṃ pañcamattā pañcapamāṇan”ti evamattho daṭṭhabbo. Bhikkhūnaṃ satāni bhikkhusatāni, tehi pañcamattehi bhikkhusatehi.

Suppiyopi kho paribbājakoti suppiyoti tassa nāmaṃ. **Pi-kāro** maggapaṭipannasabhāgatāya puggalasampiṇḍanattho. **Kho-kāro** padasandhikaro, byañjanasiliṭṭhatāvasena vutto. **Paribbājakoti** sañjayassa antevāsī channaparibbājako. Idam̄ vuttam̄ hoti- “yadā bhagavā tam̄ addhānamaggaṃ paṭipanno, tadā suppiyopi paribbājako paṭipanno ahosi”ti. Atītakālattho hettha hoti-saddo.

Saddhim̄ antevāsīnā brahmadattena māṇavenāti- ettha ante vasatīti antevāsī. Samīpacāro santikāvacaṇo sissoti attho. **Brahmadattoti** tassa nāmaṃ. **Māṇavoti**

sattopi coropi taruṇopi vuccati.

“Coditā devadūtehi, ye pamajjanti māṇavā;

te dīgharattaṃ socanti, hīnakāyūpagā narā”ti. (ma. ni. 3.271)-

Ādīsu (1.0037) hi satto māṇavoti vutto. “Māṇavehipi samāgacchanti katakammehipi akatakammehipi”ti-ādīsu (ma. ni. 2.149) coro. “Ambaṭṭho māṇavo, aṅgako māṇavo”ti-ādīsu (dī. ni. 1.316) taruṇo ‘māṇavo’ti vutto. Idhāpi ayamevattho. Idañhi vuttaṃ hoti- brahmadattena nāma taruṇantevāsīnā saddhinti.

Tatrāti tasmim addhānamagge, tesu vā dvīsu janesu. **Sudanti** nipātamattaṃ. **Anekapariyāyenāti** pariyāya-saddo tāva vāradesanākāraṇesu vattati. “Kassa nu kho, ānanda, ajja pariyāyo bhikkhuniyo ovaditun”ti-ādīsu (ma. ni. 3.398) hi vāre pariyāyasaddo vattati. “Madhupiṇḍikapariyāyotveva naṃ dhārehi”ti-ādīsu (ma. ni. 1.205) desanāyaṃ. “Imināpi kho, te rājañña, pariyāyena evaṃ hotū”ti-ādīsu (dī. ni. 2.411) kāraṇe. Svāyamidhāpi kāraṇe vattati, tasmā ayamettha attho- “anekavidhena kāraṇenā”ti, “bahūhi kāraṇehī”ti vuttaṃ hoti.

Buddhassa avaṇṇaṃ bhāsatiti avaṇṇavirahitassa aparimāṇavaṇṇasamannāgata-sāpi buddhassa bhagavato- “yaṃ loke jātivuḍḍhesu kattabbaṃ abhivādanādisāmīcikkammaṃ ‘sāmaggirasō’ti vuccati, taṃ samaṇassa gotamassa natthi tasmā arasarūpo samaṇo gotamo, nibbhogo, akiriyavādo, ucchedavādo, jegucchī, vena-yiko, tapassī, apagabbho. Natthi samaṇassa gotamassa uttarimanussadhammo alamariyañāṇadassanaviseso. Takkapariyāhataṃ samaṇo gotamo dhammaṃ deseti, vīmaṃsānucaritaṃ, sayamapaṭibhānaṃ. Samaṇo gotamo na sabbaññū, na lokavidū, na anuttaro, na aggapuggalo”ti. Evaṃ taṃ taṃ akāraṇameva kāraṇanti vatvā tathā tathā avaṇṇaṃ dosaṃ nindaṃ bhāsati.

Yathā ca buddhassa, evaṃ dhammassāpi taṃ taṃ akāraṇameva kāraṇato vatvā- “samaṇassa gotamassa dhammo durakkhāto, duppaṭivedito, aniyāniko, anupasamasamvattaniko”ti tathā tathā avaṇṇaṃ bhāsati.

Yathā (1.0038) ca dhammassa, evaṃ saṅghassāpi yaṃ vā taṃ vā akāraṇameva kāraṇato vatvā- “micchāpaṭipanno samaṇassa gotamassa sāvaka-saṅgho, kuṭilapaṭipanno, paccaṇīkapaṭipadaṃ ananulomapaṭipadaṃ adhammānulomapaṭipadaṃ paṭipanno”ti tathā tathā avaṇṇaṃ bhāsati.

Antevāsī panassa- “amhākaṃ ācariyo aparāmasitabbaṃ parāmasati, anakka-mitabbaṃ akkamati, svāyaṃ aggim gilanto viya, hatthena asidhāraṃ parāmasanto viya, muṭṭhinā sineruṃ padāletukāmo viya, kakacadantapantiyaṃ kīlamāno viya, pabhinnamaḍaṃ caṇḍahatthim hatthena gaṇhanto viya ca vaṇṇārahasseva ratanattayassa avaṇṇaṃ bhāsamāno anayabyasanaṃ pāpuṇissati. Ācariye kho pana gūthaṃ vā aggim vā kaṇṭakaṃ vā kaṇhasappaṃ vā akkamante, sūlaṃ vā abhirūhante, halāhalaṃ vā visaṃ khādante, khārodakaṃ vā pakkhalante, naraka-papātaṃ vā papatante, na antevāsīnā taṃ sabbamanukātabbaṃ hoti. Kammasakā hi sattā attano kammānurūpameva gatiṃ gacchanti. Neva pitā puttassa kammena gacchati, na putto pitu kammena, na mātā puttassa, na putto mātuyā, na bhātā bhaginiyā, na bhagini bhātu, na ācariyo antevāsīno, na antevāsī ācariyassa kammena gacchati. Mayhañca ācariyo tiṇṇaṃ ratanānaṃ avaṇṇaṃ

bhāsati, mahāsāvajjo kho panāriyūpavādoti. Evaṃ yoniso ummujjitvā ācariya-
vādaṃ maddamāno sammākāraṇameva kāraṇato apadisanto anekapariyāyena
tiṇṇaṃ ratanānaṃ vaṇṇaṃ bhāsitaṃ māraḍḍho, yathā taṃ paṇḍitajātiko kulaputto”.
Tena vuttaṃ- “suppiyassa pana paribbājakassa antevāsī brahmadatto māṇavo
anekapariyāyena buddhassa vaṇṇaṃ bhāsati, dhammassa vaṇṇaṃ bhāsati,
saṅghassa vaṇṇaṃ bhāsati”ti.

Tattha **vaṇṇanti** vaṇṇa-saddo saṅghāna-jāti-rūpāyatana-kāraṇa-pamāṇa-guṇa-
pasaṃsādīsu dissati. Tattha “mahantaṃ sapparājavaṇṇaṃ abhinimminivā”ti-ā-
dīsu (saṃ. ni. 1.142) saṅghānaṃ vuccati. “Brāhmaṇova seṭṭho vaṇṇo, hīno añño
vaṇṇo”ti-ādīsu (ma. ni. 2.402) jāti. “Paramāya vaṇṇapokkharatāya samannāgato”-
ti-ādīsu (dī. ni. 1.303) rūpāyatanaṃ.

“Na (1.0039) harāmi na bhañjāmi, ārā siṅghāmi vārijaṃ;

atha kena nu vaṇṇena, gandhatthenoti vuccati”ti. (saṃ. ni. 1.234)-

Ādīsu kāraṇaṃ. “Tayo pattassa vaṇṇā”ti-ādīsu (pārā. 602) pamāṇaṃ. “Kadā saññūḥhā pana, te gahapati, ime samaṇassa gotamassa vaṇṇā”ti-ādīsu (ma. ni. 2. 77) guṇo. “Vaṇṇārahassa vaṇṇaṃ bhāsati”ti-ādīsu (a. ni. 2.135) pasamsā. Idha guṇopi pasamsāpi. Ayaṃ kira taṃ taṃ bhūtameva kāraṇaṃ apadisanto anekapariyāyena ratanattayassa guṇūpasañhitam pasamsaṃ abhāsi. Tattha- “itipi so bhagavā arahaṃ sammāsambuddho”ti-ādinā (pārā. 1) nayena, “ye bhikkhave, buddhe pasannā agge te pasannā”ti-ādinā “ekapuggalo, bhikkhave, loke uppajjamāno uppajjati ...pe... asamo asamasamo”ti-ādinā (a. ni. 1.174) ca nayena buddhassa vaṇṇo veditabbo. “Svākkhāto bhagavatā dhammo”ti (dī. ni. 2.159) ca “ālayasamuggāto vaṭṭupacchedo”ti (iti. 90, a. ni. 4.34) ca, “ye bhikkhave, ariye aṭṭhaṅgike magge pasannā, agge te pasannā”ti ca evamādīhi nayehi dhammassa vaṇṇo veditabbo. “Suppaṭipanno bhagavato sāvakaṅgho”ti (dī. ni. 2.159) ca, “ye, bhikkhave, saṅghe pasannā, agge te pasannā”ti (a. ni. 4.34) ca evamādīhi pana nayehi saṅghassa vaṇṇo veditabbo. Pahontena pana dhammakathikena pañcanikāye navaṅgaṃ satthusāsanaṃ caturāsītidhammakhandhasahassāni ogāhitvā buddhādīnaṃ vaṇṇo pakāsetabbo. Imasmiñhi ṭhāne buddhādīnaṃ guṇe pakāseto atitthena pakkhando dhammakathikoti na sakkā vattum. Īdisesu hi ṭhānesu dhammakathikassa thāmo veditabbo. Brahmaddatto pana māṇavo anussavādimattasambandhitena attano thāmena ratanattayassa vaṇṇaṃ bhāsati.

Itiha te ubho ācariyantevāsīti evaṃ te dve ācariyantevāsikā. **Aññamaññassāti** añño aññaṃ. **Ujuvipaccanīkavādāti** īsakampi apariharitvā ujumeva vividhapaccanīkavādā, anekavāraṃ viruddhavādā eva hutvāti attho. Ācariyena hi ratanattayassa avaṇṇe bhāsīte antevāsī vaṇṇaṃ bhāsati, puna itaro avaṇṇaṃ, itaro vaṇṇanti evaṃ ācariyo sārāphalake visarukkha-āṇiṃ ākoṭayamāno viya (1.0040) punappunaṃ ratanattayassa avaṇṇaṃ bhāsati. Antevāsī pana suvaṇṇarajatamaṇimayāya āṇiyā taṃ āṇiṃ paṭibāhayamāno viya punappunaṃ ratanattayassa vaṇṇaṃ bhāsati. Tena vuttaṃ- “ujuvipaccanīkavādā”ti.

Bhagavantam piṭṭhito piṭṭhito anubandhā honti bhikkhusaṅghaṅcāti bhagavantañca bhikkhusaṅghaṅca pacchato pacchato dassanaṃ avijahantā iriyāpathānubandhanena anubandhā honti, sīsānulokino hutvā anugatā hontiti attho.

Kasmā pana bhagavā taṃ addhānaṃ paṭipanno? Kasmā ca suppiyo anubandho? Kasmā ca so ratanattayassa avaṇṇaṃ bhāsātīti? Bhagavā tāva tasmim kāle rājagahaparivattakesu aṭṭhārasasu mahāvihāresu aññatarasmim vasitvā pātova sarīrapaṭijagganaṃ katvā bhikkhācāravelāyaṃ bhikkhusaṅghaparivuto rājagahe piṇḍāya carati. So taṃ divasaṃ bhikkhusaṅghassa sulabhapiṇḍapātaṃ katvā pacchābhataṃ piṇḍapātaṃ paṭikkanto bhikkhusaṅghaṃ pattacīvaraṃ gāhāpetvā- “nāḷandaṃ gamissāmī”ti, rājagahato nikkhamitvā taṃ addhānaṃ paṭipanno. Suppiyopi kho tasmim kāle rājagahaparivattake aññatarasmim paribbājakārāme vasitvā paribbājakaparivuto rājagahe bhikkhāya carati. Sopi taṃ divasaṃ paribbājakaparīsāya sulabhabhikkhaṃ katvā bhuttaṃ paribbājake paribbājakaparikkhāraṃ gāhāpetvā- nāḷandaṃ gamissāmicceva bhagavato taṃ maggaṃ paṭipa-

nnabhāvaṃ ajānantova anubandho. Sace pana jāneyya nānubandheyya. So ajānitvāva gacchanto gīvaṃ ukkhipitvā olokayamāno bhagavantaṃ addasa buddhasiriyā sobhamānaṃ rattakambalaparikkhittamiva jaṅgamakanakagirisikharaṃ.

Tasmiṃ kira samaye dasabalassa sarīrato nikkhamitvā chabbaṅṅarasmiyo samantā asītihatthappamāṇe padese ādhāvanti vidhāvanti ratanāveḷaratanadāmaratanacuṅṅavippakiṅṅaṃ viya, pasāritaratanacittakañcanapaṭaṃmiva, rattasuvaṅṅarasanisiñcamānamiva, ukkāsataniṭṭasamākulamiva, nirantaravippakiṅṅakakaṅṅikārapupphamiva vāyuvegakkhittacīnapiṭṭhacuṅṅamiva, indadhanuvijjulatātārāgaṅṅappabhāvisaravippuravitvāviccharitamiva ca taṃ vanantaraṃ hoti.

Asīti (1.0041) anubyañjanānurañjitañca pana bhagavato sarīraṃ vikasitakamaluppalamiva, saraṃ sabbapāliphullamiva pāricchattakaṃ, tārāmarīcivikasitamiva, gaganatalaṃ siriyā avahasantaṃmiva, byāmapphāparikkhepavilāsiniṃ cassa dvattiṃsavaralakkhaṇamālā ganthetvā ṭhapitadvattiṃsacandamālāya dvattiṃsasūriyamālāya paṭipāṭiyā ṭhapitadvattiṃsacakkavattidvattiṃsasakkadevarājadvattiṃsamahābrahmānaṃ sirim siriyā abhibhavantaṃmiva. Tañca pana bhagavantaṃ parivāretvā ṭhitā bhikkhū sabbeva appicchā santuṭṭhā pavivittā asaṃsaṭṭhā codakā pāpagarahino vattāro vacanakkhamā silasampannā samādhipaññāvimuttivimuttiññāṇadassanasampannā. Tesam majjhe bhagavā rattakambalapākāraparikkhitto viya kañcanathambho, rattapadumasaṅḍamajjhagatā viya suvaṅṅanāvā, pavāḷavedikāparikkhitto viya aggikkhandho, tārāgaṅṅaparivārito viya puṅṅacando migapakkhīnampi cakkhūni piṇayati, pageva devamanussānaṃ. Tasmiñca pana divase yebhuyyena asītimahātherā meghavaṅṅaṃ paṃsukūlaṃ ekaṃsaṃ karitvā kattaraṅḍaṃ ādāya suvammavammitā viya gandhahatthino vigatadosā vanta-dosā bhinnakilesā vijaṭṭajataṭṭā chinnabandhanā bhagavantaṃ parivārayiṃsu. So sayam vītarāgo vītarāgehi, sayam vītadoso vītadosehi, sayam vītamoho vītamohēhi, sayam vītataṅho vītataṅhehi, sayam nikkilesa nikkilesehi, sayam buddho anubuddhehi parivārito; pattaparivāritaṃ viya kesaraṃ, kesaraparivāritā viya kaṅṅikā, aṭṭhanāgasahassaparivārito viya chaddanto nāgarājā, navutihaṃsasahassaparivārito viya dhataratṭho haṃsarājā, senaṅṅaparivārito viya cakkavattirājā, devagaṅṅaparivārito viya sakko devarājā, brahmagaṅṅaparivārito viya hārito mahābrahmā, aparimitakālasaṅṅcitapuññabalānibbattāya acinteyyāya anopamāya buddhalīlāya cando viya gaganatalaṃ taṃ maggaṃ paṭipanno hoti.

Athevaṃ bhagavantaṃ anopamāya buddhalīlāya gacchantaṃ bhikkhū ca okkhittacakkhū santindriye santamānase uparinabhe ṭhitaṃ puṅṅacandaṃ viya bhagavantaṃyeva namassamāne disvāva paribbājako attano parisam avalokesi. Sā hoti kājadaṅḍake olambetvā gahitoluggaviluggapiṭṭhakatidaṅḍamorapiñchamatikāpattapasibbakakuṅḍikādi-anekaparikkhārābhārābharitā (1.0042). “Asukassa hatthā sobhaṅṅā, asukassa pādā”ti evamādiniratthakavacanā mukharā vikiṅṅavācā adassaniyā apāsādikā. Tassa taṃ disvā vippaṭṭisāro udapādi.

Idāni tena bhagavato vaṅṅo vattabbo bhavēyya. Yasmā panesa lābhasakkārāhāniyā ceva pakkhahāniyā ca niccāmpi bhagavantaṃ usūyati. Aññatitthiyānañhi yāva buddho loke nuppajjati, tāvadeva lābhasakkārā nibbattanti, buddhuppādato

pana paṭṭhāya parihīnalābhasakkārā honti, sūriyuggamane khajjopanakā viya nissirikataṃ āpajanti. Upatissakolitānañca sañjayassa santike pabbajitakāleyeva paribbājakā mahāparisā ahesuṃ, tesu pana pakkantesu sāpi tesu parisā bhinnā. Iti imehi dvīhi kāraṇehi ayaṃ paribbājako yasmā niccampi bhagavantam usūyati, tasmā taṃ usūyavisuggāraṃ uggiranto ratanattayassa avaṇṇameva bhāsati veditabbo.

2. Atha kho bhagavā ambalaṭṭhikāyaṃ rājāgārake ekarattivāsaṃ upagacchi saddhiṃ bhikkhusaṅghenāti bhagavā tāya buddhalīlāya gacchamāno anupubbena ambalaṭṭhikādvāraṃ pāpuṇitvā sūriyaṃ oloketvā- “akālo dāni gantuṃ, atthasamīpaṃ gato sūriyo”ti ambalaṭṭhikāyaṃ rājāgārake ekarattivāsaṃ upagacchi.

Tattha **ambalaṭṭhikā**ti rañño uyyānaṃ. Tassa kira dvārasamīpe taruṇa-ambarrukkhā atthi, taṃ “ambalaṭṭhikā”ti vadanti. Tassa avidūre bhavattā uyyānampi ambalaṭṭhikā tveva saṅkhaṃ gataṃ. Taṃ chāyūdakasampannaṃ pākāraparikkhitaṃ suyojitadvāraṃ mañjusā viya suguttaṃ. Tattha rañño kīlanatthaṃ paṭibhānacittavicittaṃ agāraṃ akaṃsu. Taṃ “rājāgāra”ti vuccati.

Suppiyopi khoti suppiyopi tasmīṃ ṭhāne sūriyaṃ oloketvā- “akālo dāni gantuṃ, bahū khuddakamahallakā paribbājakā, bahuparissayo ca ayaṃ maggo corehipi vālayakkhehipi vālamigehipi. Ayaṃ kho pana samaṇo gotamo uyyānaṃ pavittṭho, samaṇassa ca gotamassa vasanaṭṭhāne (1.0043) devatā ārakkhaṃ gaṇhanti, handāhampi idha ekarattivāsaṃ upagantvā sveva gamissāmi”ti tadevuyyānaṃ pāvisi. Tato bhikkhusaṅgho bhagavato vattaṃ dassetvā attano attano vasanaṭṭhānaṃ sallakkhesi. Paribbājakopi uyyānassa ekapasse paribbājakaparikkhāre otāretvā vāsaṃ upagacchi saddhiṃ attano parisāya. Pāḷiyamārūḷhavaseneva pana- “saddhiṃ attano antevāsinaṃ brahmadattena māṇavenā”ti vuttaṃ.

Evaṃ vāsaṃ upagato pana so paribbājako rattibhāge dasabalaṃ olokesi. Tasmīṃca samaye samantā vippakiṇṇatārakā viya padīpā jalanti, majjhe bhagavā nisīno hoti, bhikkhusaṅgho ca bhagavantam parivāretvā. Tattha ekabhikkhu-ssapi hatthakukkucchaṃ vā pādakukkucchaṃ vā ukkāsitasaddo vā khipitasaddo vā natthi. Sā hi parisā attano ca sikkhitasikkhatāya satthari ca gāravenāti dvīhi kāraṇehi nivāte padīpasikhā viya niccalā sannisinnāva ahosi. Paribbājako taṃ vibhūtiṃ disvā attano parisam olokesi. Tattha keci hatthaṃ khipanti, keci pādaṃ, keci vippalapanti, keci nillālitaḷḷā paggharitaḷḷā, dante khādantā kākacchamānā gharu-gharupassāsino sayanti. So ratanattayassa guṇavaṇṇe vattabbepi issāvāsena puna avaṇṇameva ārabhi. Brahmaddatto pana vuttanayeneva vaṇṇam. Tena vuttaṃ- “tatrāpi sudaṃ suppiyo paribbājako”ti sabbaṃ vattabbaṃ. Tattha **tatrāpi**ti tasmīpi, ambalaṭṭhikāyaṃ uyyāneti attho.

3. Sambahulānanti bahukānaṃ. Tattha vinayapariyāyena tayo janā “sambahulā”-ti vuccanti. Tato param saṅgho. Suttantapariyāyena pana tayo tayova tato paṭṭhāya sambahulā. Idha suttantapariyāyena “sambahulā”ti veditabbā. **Maṇḍalamāḷeti** katthaci dve kaṇṇikā gahetvā haṃsavatṭhakacchannena katā kūṭāgārasālāpi “maṇḍalamāḷo”ti vuccati, katthaci ekaṃ kaṇṇikaṃ gahetvā thambhapantiṃ

parikkhipitvā katā upaṭṭhānasālāpi “maṇḍalamāḷo”ti vuccati. Idha pana nisīdana-sālā “maṇḍalamāḷo”ti veditabbo. **Sannisinnānanti** nisajjanavasena. **Sannipatitānanti** samodhānavasena. **Ayaṃ saṅkhiyadhammoti** saṅkhiyā vuccati kathā (1.0044), kathādhammoti attho. **Udapādīti** uppanno. Katamo pana soti? Acchariyaṃ āvusoti evamādi. Tattha andhassa pabbatārohaṇaṃ viya niccaṃ na hotīti **acchariyaṃ**. Ayaṃ tāva saddanayo. Ayaṃ pana aṭṭhakathānayo- accharāyogganti **acchariyaṃ**. Accharaṃ paharituṃ yuttanti attho. Abhūtapubbaṃ bhūtanti **abbhutaṃ**. Ubhayaṃ petaṃ vimhayassevādhivacanaṃ. **Yāvañcidanti** yāva ca idaṃ tena suppaṭividitāyā appameyyattaṃ dasseti.

Tena bhagavatā jānatā ...pe... suppaṭividitāti etthāyaṃ saṅkhepattho. Yo so bhagavā samatiṃsa pāramiyo pūretvā sabbakilese bhañjitvā anuttaraṃ sammāsam-bodhiṃ abhisambuddho, tena bhagavatā tesaṃ tesaṃ sattānaṃ āsayānusayaṃ **jānatā**, hatthatale ṭhapitaṃ āmalakaṃ viya sabbañeyyadhammaṃ **passatā**.

Api ca pubbenivāsādīhi **jānatā**, dibbena cakkhunā **passatā**. Tīhi vijjāhi chahi vā pana abhiññāhi **jānatā**, sabbattha appaṭihatena samantacakkhunā **passatā**. **Sabbadhammajānanasamatthāya vā paññāya jānatā**, sabbasattānaṃ cakkhuvisa-yātītāni tirokuṭṭādigatānipi rūpāni ativisuddhena maṃsacakkhunā **passatā**. Attahitasādhikāya vā samādhipadaṭṭhānāya paṭivedhapaññāya **jānatā**, parahitasādhikāya karuṇāpadaṭṭhānāya desanāpaññāya **passatā**.

Arīnaṃ hatattā paccayādīnañca arahattā **arahatā**. Sammā sāmañca sabbadhammānaṃ buddhattā sammāsambuddhena antarāyikadhamme vā **jānatā**, niyyānikadhamme **passatā**, kilesārīnaṃ hatattā **arahatā**. Sammā sāmañca sabbadhammānaṃ buddhattā **sammāsambuddhenāti**. Evaṃ catūvesārājjasena catūhākā-rehi thomitena sattānaṃ **nānādhimuttikatā** nānajjhāsayatā

suppaṭiveditā yāva ca **sutṭhu paṭiveditā**.

Idānissa suppaṭiveditabhāvaṃ dassetuṃ **ayañhīti**-ādimāha. Idaṃ vuttaṃ hoti yā ca ayaṃ bhagavatā “dhātuso, bhikkhave, sattā saṃsandanti samenti, hīnādhimuttikā hīnādhimuttikehi saddhiṃ saṃsandanti samenti, kalyāṇādhimuttikā kalyāṇādhimuttikehi saddhiṃ saṃsandanti samenti. Atītampi kho, bhikkhave, addhānaṃ dhātusova sattā saṃsandimṣu samimṣu, hīnādhimuttikā (1.0045) hīnādhimuttikehi ...pe... kalyāṇādhimuttikā kalyāṇādhimuttikehi saddhiṃ saṃsandimṣu samimṣu, anāgatampi kho, bhikkhave, addhānaṃ ...pe... saṃsandissanti samessanti, etarahipi kho, bhikkhave, paccuppannaṃ addhānaṃ dhātusova sattā saṃsandanti samenti, hīnādhimuttikā hīnādhimuttikehi ...pe... kalyāṇādhimuttikā kalyāṇādhimuttikehi saddhiṃ saṃsandanti samenti”ti evaṃ sattānaṃ nānādhimuttikatā, nānajjhāsayatā, nānādiṭṭhikatā, nānākhanditā, nānārucitā, nāḷiyā minantena viya tulāya tulayantena viya ca nānādhimuttikatāññāṇena sabbaññutaññāṇena veditā, sā yāva suppaṭiveditā. Dvepi nāma sattā ekajjhāsayā dullabhā lokasmiṃ. Ekasmiṃ gantukāme eko ṭhātukāmo hoti, ekasmiṃ pivitukāme eko bhuñjitukāmo. Imesu cāpi dvīsu ācariyantevāsīsu **ayañhi “suppiyo paribbājako ...pe... bhagavantaṃ piṭṭhito piṭṭhito anubandhā honti bhikkhusaṅghañcā”**ti. Tattha itihame tihi ime, evaṃ imeti attho. Sesam vuttanayameva.

4. Atha kho bhagavā tesam bhikkhūnaṃ imaṃ saṅkhiyadhammaṃ veditvāti ettha **viditvāti** sabbaññutaññāṇena jānitvā. Bhagavā hi katthaci maṃsacakkhunā disvā jānāti- “addasā kho bhagavā mahantaṃ dārukkhandhaṃ gaṅgāya nadiyā sotena vuyhamānaṃ”ti-ādīsu (saṃ. ni. 4.241) viya. Katthaci dibbacakkhunā disvā jānāti- “addasā kho bhagavā dibbena cakkhunā visuddhena atikkantamānusa-kena tā devatāyo sahasasseva pāṭaligāme vatthūni parigaṇhantiyo”ti-ādīsu (dī. ni. 2.152) viya. Katthaci pakatisotena sutvā jānāti- “assosi kho bhagavā āyasmato ānandassa subhaddena paribbājakena saddhiṃ imaṃ kathāsallāpan”ti-ādīsu (dī. ni. 2.213) viya. Katthaci dibbasotena sutvā jānāti- “assosi kho bhagavā dibbāya sotadhātuyā visuddhāya atikkantamānusikāya sandhānassa gahapatissa nigrodhena paribbājakena saddhiṃ imaṃ kathāsallāpan”ti-ādīsu (dī. ni. 3.54) viya. Idha pana sabbaññutaññāṇena sutvā aññāsi. Kiṃ karonto aññāsi? Pacchimayāmakiccaṃ, kiccañca nāmetaṃ sātthakaṃ, niratthakanti duvidhaṃ hoti. Tattha niratthakakiccaṃ bhagavatā bodhipallaṅkeyeva arahattamaggena samugghātaṃ kataṃ. Sātthakameva pana (1.0046) bhagavato kiccaṃ hoti. Taṃ pañcavidham-purebhattakiccaṃ, pacchābhattakiccaṃ, purimayāmakiccaṃ, majjhimayāmakiccaṃ, pacchimayāmakiccanti.

Tatridaṃ purebhattakiccaṃ-

Bhagavā hi pātova utṭhāya upaṭṭhākānuggahattaṃ sarīraphāsukatthañca mukhadhovanādisarīraparikammaṃ katvā yāva bhikkhācāravelā tāva vivittāsane vītināmetvā, bhikkhācāravelāyaṃ nivāsetvā kāyabandhanaṃ bandhitvā cīvaraṃ pārupitvā pattamādāya kadāci ekako, kadāci bhikkhusaṅghaparivuto, gāmaṃ vā nigamaṃ vā piṇḍāya pavisati; kadāci pakatiyā, kadāci anekehi pāṭihāriyehi vattamānehi. Seyyathidaṃ, piṇḍāya pavisato lokanāthassa purato purato gantvā mudu-

gatavatā pathaviṃ sodhenti, valāhakā udakaphusitāni muñcantā magge reṇuṃ vūpasametvā upari vitānaṃ hutvā tiṭṭhanti, apare vātā pupphāni upasaṃharitvā magge okiranti, unnatā bhūmippadesā onamanti, onatā unnamanti, pādanikkhepa-samaye samāva bhūmi hoti, sukhasamphassāni padumapupphāni vā pāde sampaṭicchanti. Indakhīlassa anto ṭhapitamatte dakkhiṇapāde sarīrato chabbaṇṇa-rasmiyo nikkhamitvā suvaṇṇarasapiñjarāni viya citrapaṭaparikkhittāni viya ca pāsā-dakūṭāgārādīni alaṅkarontiyo ito cito ca dhāvanti, hatthi-assavihaṅgādayo sakasa-kaṭṭhānesu ṭhitāyeva madhurenākārena saddaṃ karonti, tathā bheriviṇādīni tūri-yāni manussānañca kāyūpagāni ābharaṇāni. Tena saññāṇena manussā jānanti-“ajja bhagavā idha piṇḍāya pavitṭho”ti. Te sunivatthā supārutā gandhapupphādīni ādāya gharā nikkhamitvā antaravithiṃ paṭipajjitvā bhagavantam gandhapupphā-dīhi sakkaccaṃ pūjetvā vanditvā- “amhākaṃ, bhante, dasa bhikkhū, amhākaṃ vīsati, paññāsaṃ ...pe... sataṃ dethā”ti yācitvā bhagavatopi pattaṃ gahetvā āsanaṃ paññāpetvā sakkaccaṃ piṇḍapātena paṭimānenti. Bhagavā katabhatta-kicco tesam sattānaṃ cittasantānāni oloketvā tathā dhammaṃ deseti, yathā keci saraṇagamanesu paṭiṭṭhahanti, keci pañcasu sīlesu, keci sotāpattisakadāgāmi-a-nāgāmiphalaṇaṃ aññatarasmim; keci pabbajitvā aggaphale arahatteti. Evaṃ mahājanaṃ anuggahetvā uṭṭhāyāsanaṃ vihāraṃ gacchati. Tattha (1.0047) gantvā maṇḍalamāle paññattavarabuddhāsane nisīdati, bhikkhūnaṃ bhattakiccapariyo-sānaṃ āgamayamāno. Tato bhikkhūnaṃ bhattakiccapariyosāne upaṭṭhāko bhaga-vato nivedeti. Atha bhagavā gandhakuṭiṃ pavisati. Idaṃ tāva **purebhattakiccaṃ**.

Atha bhagavā evaṃ katapurebhattakicco gandhakuṭiyā upaṭṭhāne nisīditvā pāde pakkhāletvā pādapiṭṭhe ṭhatvā bhikkhusaṅghaṃ ovadati- “bhikkhave, appa-mādena sampādetha, dullabho buddhuppādo lokasmim, dullabho manussappaṭi-lābho, dullabhā sampatti, dullabhā pabbajjā, dullabhaṃ saddhammassavanaṃ”ti. Tattha keci bhagavantam kammaṭṭhānaṃ pucchanti. Bhagavāpi tesam cariyānu-rūpaṃ kammaṭṭhānaṃ deti. Tato sabbepi bhagavantam vanditvā attano attano rattiṭṭhānadivāṭṭhānāni gacchanti. Keci araññaṃ, keci rukkhamaṃ, keci pabbatā-dīnaṃ aññataraṃ, keci cātumahārājikabhavanaṃ ...pe... keci vasavattibhava-nanti. Tato bhagavā gandhakuṭiṃ pavisitvā sace ākaṅkhati, dakkhiṇena passena sato sampajāno muhuttaṃ sīhaseyyaṃ kappeti. Atha samassāsita kāyo vuṭṭha-hitvā dutiyabhāge lokaṃ voloketi. Tatiyabhāge yaṃ gāmaṃ vā nigamaṃ vā upani-ssāya viharati tattha mahājano purebhattaṃ dānaṃ datvā pacchābhattaṃ suni-vattho supāruto gandhapupphādīni ādāya vihāre sannipatati. Tato bhagavā sampattaparisāya anurūpena pāṭihāriyena gantvā dhammasabhāyaṃ paññattava-rabuddhāsane nisajja dhammaṃ deseti kālayuttaṃ samayayuttaṃ, atha kālaṃ viditvā parisam uyyojeti, manussā bhagavantam vanditvā pakkamanti. Idaṃ **pacchābhattakiccaṃ**.

So evaṃ niṭṭhitapacchābhattakicco sace gattāni osiñcitukāmo hoti, buddhāsanaṃ vuṭṭhāya nhānaṅgahaṃ pavisitvā upaṭṭhākena paṭiyādita-udakena gattāni utuṃ gaṇhāpeti. Upaṭṭhākopi buddhāsanaṃ ānetvā gandhakuṭipariveṇe paññāpeti. Bhagavā surattadupaṭṭam nivāsetvā kāyabandhanaṃ bandhitvā uttarāsaṅgaṃ

ekamsaṃ karitvā tattha gantvā nisīdati ekakova muhuttaṃ paṭisallīno, atha bhikkhū tato tato āgamma bhagavato upaṭṭhānaṃ āgacchanti. Tattha ekacce pañhaṃ pucchanti, ekacce kammaṭṭhānaṃ, ekacce (1.0048) dhammassavanaṃ yācanti. Bhagavā tesam adhippāyaṃ sampādentō purimayāmaṃ vītināmeti. Idaṃ **purimayāmakiccaṃ**.

Purimayāmakiccapariyosāne pana bhikkhūsu bhagavantaṃ vanditvā pakkañtesu sakaladasasahassilokadhātudevatāyo okāsaṃ labhamānā bhagavantaṃ upasaṅkamitvā pañhaṃ pucchanti, yathābhisaṅkhataṃ antamaso caturakkharampi. Bhagavā tāsam devatānaṃ pañhaṃ vissajjento majjhimayāmaṃ vītināmeti. Idaṃ **majjhimayāmakiccaṃ**.

Pacchimayāmaṃ pana tayo koṭṭhāse katvā purebhattato paṭṭhāya nisajjāya pīlītassa sarīrassa kilāsubhāvamocanattaṃ ekaṃ koṭṭhāsaṃ caṅkamaṇa vītināmeti. Dutiyakoṭṭhāse gandhakuṭiṃ pavisitvā dakkhiṇena passena sato sampajāno sīhaseyyaṃ kappeti. Tatiyakoṭṭhāse paccuṭṭhāya nisīditvā purimabuddhānaṃ santike dānasīlādivasena katādhikārapuggaladassanattaṃ buddhacakkhunā lokaṃ voloketi. Idaṃ **pacchimayāmakiccaṃ**.

Tasmiṃ pana divase bhagavā purebhattakiccaṃ rājagahe pariyosāpetvā pacchābhatte maggaṃ āgato, purimayāme bhikkhūnaṃ kammaṭṭhānaṃ kathetvā, majjhimayāme devatānaṃ pañhaṃ vissajjetvā, pacchimayāme caṅkamaṃ āruya caṅkamamaṇo pañcannaṃ bhikkhusatānaṃ imaṃ sabbaññutaññāṇaṃ ārabba pavattaṃ kathaṃ sabbaññutaññāṇeneva sutvā aññāsīti. Tena vuttaṃ- “pacchimayāmakiccaṃ karonto aññāsī”ti.

Ñatvā ca panassa etadahosi- “ime bhikkhū mayhaṃ sabbaññutaññāṇaṃ ārabba guṇaṃ kathenti, etesaṅca sabbaññutaññāṇakiccaṃ na pākaṭaṃ, mayhameva pākaṭaṃ. Mayi pana gate ete attano kathaṃ nirantaraṃ āroccassanti, tato nesaṃ ahaṃ taṃ aṭṭhuppattiṃ katvā tividhaṃ sīlaṃ vibhajanto, dvāsaṭṭhiyā ṭhānesu appaṭivattiyaṃ sīhanādaṃ nadanto, paccayākāraṃ samodhānetvā buddhaguṇe pākaṭe katvā, sineruṃ ukkhipento viya suvaṇṇakūṭeṇa nabhaṃ paharanto viya ca dasasahassilokadhātukampanaṃ brahmajālasuttantaṃ arahattanikūṭeṇa niṭṭhāpento desessāmi, sā me desanā parinibbutassāpi pañcavassasahaṣṣāni sattānaṃ amatamahānibbānaṃ sampāpikā bhavissatī”ti. Evaṃ cintetvā yena maṇḍalamālo tenupasaṅkamīti (1.0049). **Yenāti** yena disābhāgena, so upasaṅkamitabbo. Bhummatthe vā etaṃ karaṇavacanaṃ, yasmīṃ padese so maṇḍalamālo, tattha gatoti ayamettha attho.

Paññatte āsane nisīdīti buddhakāle kira yattha yattha ekopi bhikkhu viharati sabbattha buddhāsaṇaṃ paññattameva hoti. Kasmā? Bhagavā kira attano santike kammaṭṭhānaṃ gahetvā phāsukaṭṭhāne viharante manasi karoti- “asuko mayhaṃ santike kammaṭṭhānaṃ gahetvā gato, sakkhissati nu kho viresaṃ nibbattetuṃ no vā”ti. Atha naṃ passati kammaṭṭhānaṃ vissajjetvā akusalavitakkaṃ vitakkayamānaṃ, tato “kathañhi nāma mādisassa satthu santike kammaṭṭhānaṃ gahetvā viharantaṃ imaṃ kulaputtaṃ akusalavitakkā abhibhavitvā anamatagge vaṭṭaṅkhe saṃsāressanti”ti tassa anuggahattaṃ tattheva attānaṃ dassetvā taṃ

kulaputtam ovaditvā ākāsaṃ uppativā puna attano vasanaṭṭhānameva gacchati. Athevaṃ ovadiyamānā te bhikkhū cintayimṣu- “sathā amhākaṃ manam jānitvā āgantvā amhākaṃ samipe ṭhitamyeva attānaṃ dasseti”. Tasmim khaṇe- “bhante, idha nisīdatha, idha nisīdathā”ti āsanapariyesanaṃ nāma bhāroti. Te āsanaṃ paññapetvāva viharanti. Yassa piṭhaṃ atthi, so taṃ paññapeti. Yassa natthi, so mañcaṃ vā phalakaṃ vā kaṭṭhaṃ vā pāsāṇaṃ vā vālukaṃ vā paññapeti. Taṃ alabhamānā purāṇapaṇṇānipi saṅkaḍḍhitvā tattha paṃsukūlaṃ pattharivā ṭhapenti. Idha pana rañño nisīdanāsanameva atthi, taṃ papphoṭetvā paññapetvā parivāretvā te bhikkhū bhagavato adhimuttikaññaṃ ārabha guṇaṃ thomaya- mānā nisīdimṣu. Taṃ sandhāya vuttaṃ- “paññatte āsane nisīdi”ti.

Evaṃ nisinno pana jānantoyeva kathāsamuṭṭhāpanatthaṃ bhikkhū pucchi. Te cassa sabbaṃ kathayimṣu. Tena vuttaṃ- “nisajja kho bhagavā”ti-ādi. Tattha **kāya nutthāti** katamāya nu kathāya sannisinnā bhavathāti attho. **Kāya netthāti** pi pāḷi, tassā katamāya nu etthāti attho **kāya notthāti** pi pāḷi. Tassāpi purimoyeva attho.

Antarākathāti (1.0050), kammaṭṭhānamanasikāra-uddesaparipucchādīnaṃ antarā aññā ekā kathā. **Vippakatāti**, mama āgamanapaccayā apariniṭṭhitā sikkhaṃ appattā. Tena kiṃ dasseti? “Nāhaṃ tumhākaṃ kathābhāṅgatham āgato, ahaṃ pana sabbaññutāya tumhākaṃ katham niṭṭhāpetvā matthakappattam katvā dassā- mīti āgato”ti nisajjeva sabbaññupavāraṇaṃ pavāreti. **Ayaṃ kho no, bhante, antarā- kathā vippakatā, atha bhagavā anuppattoti** etthāpi ayamadhippāyo. Ayaṃ bhante amhākaṃ bhagavato sabbaññutaññaṃ ārabha guṇakathā vippakatā, na rāja- kathādikā tiracchānakathā, atha bhagavā anuppatto; taṃ no idāni niṭṭhāpetvā desethāti.

Ettāvata ca yaṃ āyasmata ānandena kamalakuvalayujjalavimalasādhurasasali- lāya pokkharāṇiyā sukhāvatarāṇatthaṃ nimmalasilātalaracānavilāsasobhitarata- nasopānaṃ, vippakiṇṇamuttātalasadisavālukākiṇṇapaṇḍarabhūmibhāgaṃ titthaṃ viya suvibhattabhittivicitravedikāparikkhittassa nakkhattapathaṃ phusitukāma- tāya viya, vijambhitasamussayassa pāsādavarassa sukhārohaṇatthaṃ dantama- yasaṇhamuduphalakakañcanalatāvinaddhamaṇigaṇappabhāsamudayujjala- sobhaṃ sopānaṃ viya, suvaṇṇavalayanūpurādisaṅghaṭṭanasaddasammissitaka- thitahasitamadhurassaragehajanavicaritassa uḷārissarivibhavasobhitassa mahā- gharassa sukhappavesanatthaṃ suvaṇṇarajatamaṇimuttapavāḷādijutivissaravijjo- titasuppatiṭṭhitavisāladvārabāhaṃ mahādvāraṃ viya ca atthabyañjanasampa- nnassa buddhaguṇānubhāvasaṃsūcakassa imassa suttassa sukhāvagaha- ṇatthaṃ

kāladadesakavatthuparisāpadesapaṭimaṇḍitaṃ nidānaṃ bhāsitaṃ, tassatthava-
ṇṇanā samattāti.

5. Idāni- “mamaṃ vā, bhikkhave, pare avaṇṇaṃ bhāseyyun”ti-ādinā nayena
bhagavatā nikkhittassa suttassa vaṇṇanāya okāso anuppatto. Sā panesā suttava-
ṇṇanā. Yasmā suttanikkhepaṃ vicāretvā vuccamānā pākaṭā hoti, tasmā suttani-
kkhepaṃ tāva vicārayissāma. Cattāro hi suttanikkhepā- attajjhāsayo, parajjhā-
sayo, pucchāvasiko, aṭṭhuppattikoti.

Tattha (1.0051) yāni suttāni bhagavā parehi anajjhittṭho kevalaṃ attano ajjhāsa-
yeneva katesi; seyyathidaṃ, ākaṅkheyyasuttaṃ, vatthasuttaṃ, mahāsatipa-
ṭṭhānaṃ, mahāsaḷāyatanavibhaṅgasuttaṃ, ariyavaṃsasuttaṃ, sammappadhāna-
suttantahāraḷako, iddhipāda-indriyabalabojjhaṅgamaggaṅgasuttantahāraḷakoti evamā-
dīni; tesam attajjhāsayo nikkhepo.

Yāni pana “paripakkā kho rāhulassa vimuttiparipācaniyā dhammā; yaṃnū-
nāhaṃ rāhulaṃ uttariṃ āsavānaṃ khaye vineyyan”ti; (saṃ. ni. 4.121) evaṃ
paresaṃ ajjhāsayaṃ khantiṃ manaṃ abhinīhāraṃ bujjanabhāvañca avekkhitvā
parajjhāsayaṃvasena kathitāni; seyyathidaṃ, cūḷarāhulovādasuttaṃ, mahārāhulovā-
dasuttaṃ, dhammacakkappavattanaṃ, dhātuvibhaṅgasuttanti evamādīni; tesam
parajjhāsayo nikkhepo.

Bhagavantaṃ pana upasaṅkamtivā catasso parisā, cattāro vaṇṇā, nāgā,
supaṇṇā, gandhabbā, asurā, yakkhā, mahārājāno, tāvatimsādayo devā, mahābra-
hmāti evamādayo- “bojjhaṅgā bojjhaṅgā”ti, bhante, vuccanti. “Nīvaraṇā nīvaraṇā”-
ti, bhante, vuccanti; “ime nu kho, bhante, pañcupādānakkhandhā”. “Kiṃ sūdhā
vittaṃ purisassa seṭṭhan”ti-ādinā nayena pañhaṃ pucchanti. Evaṃ puṭṭhena
bhagavatā yāni kathitāni bojjhaṅgasamṃyuttādīni, yāni vā panaññānīpi devatāsaṃ-
yutta-mārasamṃyutta-brahmasamṃyutta-sakkapañha-cūḷavedalla-mahāvedalla-sā-
maññaphala-āḷavaka-sūciloma-kharalomasuttādīni; tesam pucchāvasiko
nikkhepo.

Yāni pana tāni uppannaṃ kāraṇaṃ paṭicca kathitāni, seyyathidaṃ- dhammadā-
yādaṃ, cūḷasīhanādaṃ, candūpamaṃ, puttamaṃsūpamaṃ, dārukkhandhūpamaṃ,
aggikkhandhūpamaṃ, pheṇapiṇḍūpamaṃ, pāricchattakūpamanti evamādīni;
tesam aṭṭhuppattiko nikkhepo.

Evametesu catūsu nikkhepesu imassa suttassa aṭṭhuppattiko nikkhepo. Aṭṭhu-
ppattiyā hi idaṃ bhagavatā nikkhittaṃ. Katarāya aṭṭhuppattiyā? Vaṇṇāvaṇṇe. Āca-
riyo ratanattayassa avaṇṇaṃ abhāsi, antevāsī vaṇṇaṃ. Iti imaṃ vaṇṇāvaṇṇaṃ
aṭṭhuppattiṃ katvā desanākusalo bhagavā- “mamaṃ vā, bhikkhave, pare
avaṇṇaṃ bhāseyyun”ti desanaṃ ārabhi. Tattha **mamanti** (1.0052), sāmivacanaṃ,
mamāti attho. **Vāsaddo** vikappanattho. **Pareti**, paṭiviruddhā sattā. **Tatrā** Ti ye
avaṇṇaṃ vadanti tesu.

Na āghātoti-ādīhi kiñcāpi tesam bhikkhūnaṃ āghātōyeva natthi, atha kho āyatim
kulaputtānaṃ idisesupi ṭhānesu akusaluppattiṃ paṭisedhento dhammanettiṃ
ṭhapeti. Tattha āhanati cittanti ‘**āghāto**’; kopassetam adhivacanaṃ. Appatītā honti
tena atuṭṭhā asomanassikāti **appaccayo**; domanassassetam adhivacanaṃ. Neva

attano na paresaṃ hitaṃ abhirādhayatīti **anabhiraddhi**; kopassetamaṃ adhivacanaṃ. Evamettha dvīhi padehi saṅkhārakkhandho, ekena vedanākkhandhoti dve khandhā vuttā. Tesamaṃ vasena sesānampi sampayuttadhammaṃ kāraṇaṃ paṭikkhattameva.

Evaṃ paṭhamena nayena manopadosaṃ nivāretvā, dutiyena nayena tattha ādīnavaṃ dassento āha- “tatra ce tumhe assatha kupitā vā anattamanā vā, tumhaṃ yevassa tena antarāyo”ti. Tattha ‘**tatra ce tumhe assathā**’ti tesu avaṇṇabhāsakesu, tasmim vā avaṇṇe tumhe bhavyeyātha ce; yadi bhavyeyāthāti attho. ‘Kupitā’ kopena, anattamanā domanassena. ‘**Tumhaṃ yevassa tena antarāyo**’ti tumhākaṃ yeva tena kopena, tāya ca anattamanatāya paṭhamajjhānādīnaṃ antarāyo bhavyeya.

Evaṃ dutiyena nayena ādīnavaṃ dassetvā, tatiyena nayena vacanattasalla-kkhaṇamattepi asamattataṃ dassento- “api nu tumhe paresaṃ”ti-ādīmāha. Tattha **paresanti** yesaṃ kesamaṃ ci. Kupito hi neva buddhapacceka-buddha-ariyasāvakānaṃ, na mātāpitūnaṃ, na paccatthikānaṃ subhāsita-dubbhāsitassa atthaṃ ājānāti. Yathāha-

“Kuddho atthaṃ na jānāti, kuddho dhammaṃ na passati;
andhaṃ tamaṃ tadā hoti, yaṃ kodho sahate naraṃ.

Anatthajanano kodho, kodho cittappakopano;
bhayamantarato jātaṃ, taṃ jano nāvabujjhatī”ti. (a. ni. 7.64);

Evaṃ (1.0053) sabbathāpi avaṇṇe manopadosaṃ nisedhetvā idāni paṭipajjita-bbākāraṃ dassento- “tatra tumhehi abhūtaṃ abhūtato”ti-ādīmāha.

Tattha **tatra tumhehīti**, tasmim avaṇṇe tumhehi. **Abhūtaṃ abhūtato nibbeṭheta-bbanti** yaṃ abhūtaṃ, taṃ abhūtabhāveneva apanetabbaṃ. Kathamaṃ? **Itipetaṃ abhū-tanti**-ādīnaṃ nayena. Tatrāyaṃ yojanā- “tumhākaṃ sathā na sabbaññū, dhammo durakkhāto, saṅgho duppaṭipanno”ti-ādīni sutvā na tuṅhī bhavitabbaṃ. Evaṃ pana vattabbaṃ- “iti petaṃ abhūtaṃ, yaṃ tumhehi vuttaṃ, taṃ imināpi kāraṇena abhūtaṃ, imināpi kāraṇena atacchaṃ, ‘**natthi cetamaṃ amhesu**’, ‘na ca panetaṃ amhesu saṃvijjati’, sabbaññūyeva amhākaṃ sathā, svākkhāto dhammo, suppaṭipanno saṅgho, tatra idaṅcīdaṅca kāraṇaṃ”ti. Ettha ca dutiyaṃ padaṃ paṭhamassa, catutthaṅca tatiyassa vevacananti veditabbaṃ. Idaṅca avaṇṇeyeva nibbeṭhanaṃ kātabbaṃ, na sabbattha. Yadi hi “tvamaṃ dussīlo, tavācariyo dussīlo, idaṅcīdaṅca tayā kataṃ, tavācariyena katan”ti vutte tuṅhībhūto adhivāseti, āsaṅkanīyo hoti. Tasmā manopadosaṃ akatvā avaṇṇo nibbeṭhetabbo. “Oṭṭhosi, goṇosi”ti-ādīnaṃ pana nayena dasahi akkosavattūhi akkosantaṃ puggalaṃ ajjupekkhivā adhivāsanakhantiyeva tattha kātabbā.

6. Evaṃ avaṇṇabhūmiyaṃ tādīlakkhaṇaṃ dassetvā idāni vaṇṇabhūmiyaṃ dassetuṃ “mamaṃ vā, bhikkhave, pare vaṇṇaṃ bhāseyyun”ti-ādīmāha. Tattha **pareti** ye keci pasannā devamanussā. Ānandanti etenāti **ānando**, pītiyā etaṃ adhivacanaṃ. Sumanassa bhāvo **somanassaṃ**, cetasikasukhassetamaṃ adhivacanaṃ. Uppilāvino bhāvo **uppilāvitattaṃ**. Kassa uppilāvitattanti? **Cetasoti**. Uddhaccāvahāya uppilāpanapītiyā etaṃ adhivacanaṃ. Idhāpi dvīhi padehi saṅkhārakkhandho,

ekena vedanākkhandho vutto.

Evam paṭhamanayena uppilāvitattaṃ nivāretvā, dutiyena tattha ādīnaṃ dassento- “tatra ce tumhe assathā”ti-ādimāha. Idhāpi **tumhaṃ yevassa tena antarāyoti** tena uppilāvitattena tumhākaṃyeva paṭhamajjhānādīnaṃ (1.0054) antarāyo bhaveyyāti attho veditabbo. Kasmā panetaṃ vuttaṃ? Nanu bhagavatā-

“Buddhoti kittayantassa, kāye bhavati yā pīti;
vameva hi sā pīti, kasiṇenāpi jambudīpassa.
Dhammoti kittayantassa, kāye bhavati yā pīti;
vameva hi sā pīti, kasiṇenāpi jambudīpassa.
Saṅghoti kittayantassa, kāye bhavati yā pīti;
vameva hi sā pīti, kasiṇenāpi jambudīpassā”ti ca.

“Ye, bhikkhave, buddhe pasannā, agge te pasannā”ti ca evamādīhi anekasatehi suttehi ratanattaye pītisomanassameva vaṇṇitanti. Saccaṃ vaṇṇitaṃ, taṃ pana nekkhammanissitaṃ. Idha- “amhākaṃ buddho, amhākaṃ dhammo”ti-ādinā nayena āyasmato channassa uppannasadisāṃ gehassitaṃ pītisomanassaṃ adhippetāṃ. Idañhi jhānādipaṭilābhāya antarāyakaraṃ hoti. Tenevāyasmā channopi yāva buddho na parinibbāyi, tāva visesaṃ nibbattetuṃ nāsakki, parinibbānakāle paññattena pana brahmadāṇḍena tajjito taṃ pītisomanassaṃ pahāya visesaṃ nibbattesī. Tasmā antarāyakaraṃyeva sandhāya idaṃ vuttanti veditabbaṃ. Ayañhi lobhasahagatā pīti. Lobho ca kodhasadisova. Yathāha-

“Luddho atthaṃ na jānāti, luddho dhammaṃ na passati;
andhaṃ tamaṃ tadā hoti, yaṃ lobho sahate naraṃ.
Anatthajanano lobho, lobho cittappakopano;
bhayamantarato jātaṃ, taṃ jano nāvabujjhati”ti. (itivu. 88);

Tatīyavāro pana idha anāgatopi atthato āgato yevāti veditabbo. Yatheva hi kuddho, evaṃ luddhopi atthaṃ na jānātīti.

Paṭipajjitabbākāradassanavāre panāyaṃ yojanā- “tumhākaṃ sathā sabbaññū arahaṃ sammāsambuddho, dhammo svākkhāto, saṅgho suppaṭipanno”ti-ādīni sutvā na tuṅhī bhavitabbaṃ. Evaṃ pana paṭijānitabbaṃ- **“itipetaṃ bhūtaṃ (1.0055)**, yaṃ tumhehi vuttaṃ, taṃ imināpi kāraṇena bhūtaṃ, imināpi kāraṇena tacchaṃ. So hi bhagavā itipi arahaṃ, itipi sammāsambuddho; dhammo itipi svākkhāto, itipi sandiṭṭhiko; saṅgho itipi suppaṭipanno, itipi ujuppaṭipanno”ti. “Tvaṃ sīlavā”ti pucchitenāpi sace sīlavā, “sīlavāhamasmī”ti paṭijānitabbameva. “Tvaṃ paṭhamassa jhānassa lābhī ...pe... arahā”ti puṭṭhenāpi sabhāgānaṃ bhikkhūnaṃyeva paṭijānitabbaṃ. Evañhi pāpicchatā ceva parivajjitā hoti, sāsanaṃ ca amoghatā dīpitā hotīti. Sesāṃ vuttanayeneva veditabbaṃ.

Cūlasīlavaṇṇanā

7. Appamattakaṃ kho panetaṃ, bhikkhavesi ko anusandhi? Idaṃ suttaṃ dvīhi padehi ābaddhaṃ vaṇṇena ca avaṇṇena ca. Tattha avaṇṇo- “iti petāṃ abhūtaṃ iti petāṃ atacchan”ti, ettheva udakantaṃ patvā aggiviya nivatto. Vaṇṇo pana

bhūtaṃ bhūtato paṭijānitabbaṃ- “iti petaṃ bhūtan”ti evaṃ anuvattatiyeva. So pana duvidho brahmadattena bhāsitavaṇṇo ca bhikkhusaṅghena acchariyaṃ āvusoti-ādinā nayena āradhavaṇṇo ca. Tesu bhikkhusaṅghena vuttavaṇṇassa upari suññatāpakāsane anusandhiṃ dassessati. Idha pana brahmadattena vuttavaṇṇassa anusandhiṃ dassetuṃ “appamattakaṃ kho panetaṃ, bhikkhave”ti desanā āradhā.

Tattha **appamattakanti** parittassa nāmaṃ. **Oramattakanti** tasseva vevacanaṃ. **Mattāti** vuccati pamāṇaṃ. Appaṃ mattā etassāti **appamattakaṃ**. Oraṃ mattā etassāti **oramattakaṃ**. Silameva **sīlamattakaṃ**. Idaṃ vuttaṃ hoti- ‘appamattakaṃ kho, panetaṃ bhikkhave, oramattakaṃ sīlamattakaṃ’ nāma yena “tathāgatassa vaṇṇaṃ vadāmi”ti ussāhaṃ katvāpi vaṇṇaṃ vadamāno puthujjano vadeyyāti. Tattha siyā- nanu idaṃ sīlaṃ nāma yogino aggavibhūsaṇaṃ? Yathāhu porāṇā-

“Sīlaṃ yogissa’laṅkāro, sīlaṃ yogissa maṇḍanaṃ;
sīlehi’laṅkato yogī, maṇḍane aggataṃ gato”ti.

Bhagavatāpi (1.0056) ca anekesu suttasatesu sīlaṃ mahantameva katvā kathitaṃ. Yathāha- “ākaṅkheyya ce, bhikkhave, bhikkhu ‘sabrahmacārīnaṃ piyo cassaṃ manāpo ca garu ca bhāvanīyo cā’ti,

sīlesvevassa paripūrakārī”ti (ma. ni. 1.65) ca.

“Kikīva aṇḍaṃ, camarīva vāladhiṃ;
piyaṃva puttaṃ, nayanamaṃva ekakaṃ.
tatheva sīlaṃ, anurakkhamānā;
supesalā hotha, sadā sagāravā”ti ca.

“Na pupphagandho paṭivātameti;
na candanaṃ taggaramallikā vā.
satañca gandho paṭivātameti;
sabbā disā sappuriso pavāyati.

Candanaṃ tagaraṃ vāpi, uppalaṃ atha vassikī;
etesamaṃ gandhajātānaṃ, sīlagandho anuttaro.

Appamatto ayaṃ gandho, yvāyaṃ tagaracandanaṃ;
yo ca sīlavataṃ gandho, vāti devesu uttamo.

Tesaṃ sampannasilānaṃ, appamādavihāriṇaṃ;
sammadaññā vimuttānaṃ, māro maggaṃ na vindati”ti ca. (dha. pa. 57);

“Sīle paṭiṭṭhāya naro sapañño, cittaṃ paññañca bhāvayaṃ;
ātāpī nipako bhikkhu, so imaṃ vijaṭṭhaya jaṭan”ti ca. (saṃ. ni. 1.23);

“Seyyathāpi, bhikkhave, ye keci bijagāmahūtagāmā vuḍḍhiṃ virūḷhiṃ vepullaṃ āpajjanti, sabbe te pathaviṃ nissāya, pathaviyaṃ paṭiṭṭhāya; evamete bijagāmahūtagāmā vuḍḍhiṃ virūḷhiṃ vepullaṃ āpajjanti. Evameva kho, bhikkhave, bhikkhu sīlaṃ nissāya sīle paṭiṭṭhāya sattabojjhaṅge bhāvento sattabojjhaṅge bahulīkaronto vuḍḍhiṃ virūḷhiṃ vepullaṃ pāpuṇāti dhammesū”ti (saṃ. ni. 5.150) ca. Evaṃ aññānīpi anekāni suttāni daṭṭhabbāni. Evamanekesu suttasatesu sīlaṃ mahantameva katvā kathitaṃ. Taṃ “kasmā (1.0057) imasmiṃ ṭhāne appamattakan”ti āhāti? Upari guṇe upanidhāya. Sīlañhi samādhiṃ na pāpuṇāti, samādhi paññaṃ na pāpuṇāti, tasmā uparimaṃ upanidhāya heṭṭhimaṃ oramattakaṃ nāma hoti. Kathaṃ sīlaṃ samādhiṃ na pāpuṇāti? Bhagavā hi abhisambodhito sattame saṃvacchare sāvathinagara- dvāre kaṇḍambarukkhamūle dvādasayo- jane ratanamaṇḍape yojanappamāṇe ratanapallaṅke nisīditvā tiyojanike dibbase- tacchatte dhāriyamāne dvādasayojanāya parisāya attādānaparidīpanaṃ titthiya- maddanaṃ- “uparimakāyato aggikkhandho pavattati, heṭṭhimakāyato udakadhārā pavattati ...pe... ekekalomakūpato aggikkhandho pavattati, ekekalomakūpato uda- kadhārā pavattati, channaṃ vaṇṇānan”ti-ādinayappavattaṃ yamakapāṭihāriyaṃ dasseti. Tassa suvaṇṇavaṇṇasarīrato suvaṇṇavaṇṇā rasmiyo uggantvā yāva bhavaggā gacchanti, sakaladasasahassacakkavāḷassa alaṅkaraṇakālo viya hoti, dutiyā dutiyā rasmiyo purimāya purimāya yamakayamakā viya ekakkhaṇe viya pavattanti.

Dvinnañca cittānaṃ ekakkhaṇe pavatti nāma natthi. Buddhānaṃ pana bhagava- ntānaṃ bhavaṅgaparivāsassa lahukatāya pañcahākārehi āciṇṇavasitāya ca, tā ekakkhaṇe viya pavattanti. Tassā tassā pana rasmiyā āvajjanaparikkammādhiṭṭhā- nāni visuṃ visuṃyeva.

Nīlarasmi-atthāya hi bhagavā nīlakasiṇaṃ samāpajjati, pītarasmi-atthāya pītaka-

siṅgaṃ, lohita-odātarasmi-atthāya lohita-odātakasiṅgaṃ, aggikkhandhatthāya tejokasiṅgaṃ, udakadhāratthāya āpokasiṅgaṃ samāpajjati. Satthā caṅkamati, nimmito tiṭṭhati vā nisīdati vā seyyaṃ vā kappetīti sabbam vitthāretabbaṃ. Ettha ekampi sīlassa kiccaṃ natthi, sabbam samādhikiccameva. Evaṃ sīlaṃ samādhiṃ na pāpuṇāti.

Yaṃ pana bhagavā kappasatasahassādhikāni cattāri asaṅkhyeyyāni pāramiyo pūretvā, ekūnatimsavassakāle cakkavattisirīnivāsabhūtā bhavanā nikkhamma anomānadītīre pabbajitvā, chabbassāni padhānayogaṃ katvā, visākhapuṇṇamāyaṃ uruvelagāme sujātāya dinnam pakkhattadibbojaṃ madhupāyāsaṃ paribhujitvā, sāyanhasamaye dakkhiṇuttarena bodhimaṇḍam pavisitvā (1.0058) assatthadumarājānaṃ tikkhattum padakkhiṇam katvā, pubbuttarabhāge ṭhito tiṇasanthāraṃ santharivā, tisandhipallaṅkaṃ ābhujitvā, caturaṅgasamannāgataṃ mettā-kammaṭṭhānaṃ pubbaṅgamaṃ katvā, vīriyādhiṭṭhānaṃ adhiṭṭhāya, cuddasahatthapallaṅkavaragato suvaṇṇapīṭhe ṭhapitam rajatakkhandham viya paññāsahattham bodhikkhandham piṭṭhito katvā, upari maṇichattena viya bodhisākhāya dhāriyamāno, suvaṇṇavaṇṇe cīvare pavāḷasadisesu bodhi-aṅkuresu patamānesu, sūriye attham upagacchante mārabalaṃ vidhamitvā, paṭhamayāme pubbenivāsaṃ anussarivā, majjhimayāme dibbacakkhum visodhetvā, paccūsakāle sabbabuddhānamāciṇṇe paccayākāre ṇāṇam otāretvā, ānāpānacatutthajjhānaṃ nibbattetvā, tadeva pādakaṃ katvā vipassanaṃ vaḍḍhetvā, maggapaṭipāṭiyā adhigatena catutthamaggena sabbakilese khepetvā sabbabuddhagūṇe paṭivijjhi, idamassa paññā-kiccaṃ. Evaṃ samādhi paññaṃ na pāpuṇāti.

Tattha yathā hatthe udakaṃ pātiyaṃ udakaṃ na pāpuṇāti, pātiyaṃ udakaṃ ghaṭe udakaṃ na pāpuṇāti, ghaṭe udakaṃ kolambe udakaṃ na pāpuṇāti, kolambe udakaṃ cāṭiyaṃ udakaṃ na pāpuṇāti, cāṭiyaṃ udakaṃ mahākumbhiyaṃ udakaṃ na pāpuṇāti, mahākumbhiyaṃ udakaṃ kusobbhe udakaṃ na pāpuṇāti, kusobbhe udakaṃ kandare udakaṃ na pāpuṇāti, kandare udakaṃ kunnadiyaṃ udakaṃ na pāpuṇāti, kunnadiyaṃ udakaṃ pañcamahānadiyaṃ udakaṃ na pāpuṇāti, pañcamahānadiyaṃ udakaṃ cakkavāḷamahāsamudde udakaṃ na pāpuṇāti, cakkavāḷamahāsamudde udakaṃ sinerupādake mahāsamudde udakaṃ na pāpuṇāti. Pātiyaṃ udakaṃ upanidhāya hatthe udakaṃ parittaṃ ...pe... sinerupādakamahāsamudde udakaṃ upanidhāya cakkavāḷamahāsamudde udakaṃ parittaṃ. Iti uparūpari udakaṃ bahukaṃ upādāya heṭṭhā heṭṭhā udakaṃ parittaṃ hoti.

Evameva upari upari guṇe upādāya heṭṭhā heṭṭhā sīlaṃ appamattakaṃ orama-ttakanti veditabbaṃ. Tenāha- “appamattakaṃ kho panetaṃ, bhikkhave, orama-ttakam sīlamattakan” ti.

Yena puthujjanoti, ettha-

“Duve puthujjanā vuttā, buddhenādiccabandhunā;
andho puthujjano eko, kalyāṇeko puthujjano” ti.

Tattha (1.0059) yassa khandhadhātu-āyatanādīsu uggahaparipucchāsavana-dhāraṇapaccavekkhaṇāni natthi, ayaṃ andhaputhujjano. Yassa tāni atthi, so kalyā-ṇaputhujjano. Duvidhopi panesa-

“Puthūnaṃ jananādīhi, kāraṇehi puthujjano;
puthujjanantogadhattā, puthuvāyaṃ jano iti”.

So hi puthūnaṃ nānappakārānaṃ kilesādīnaṃ jananādīhi kāraṇehi puthujjano.
Yathāha-

“Puthu kilese janentīti puthujjanā, puthu avihatasakkāyaditṭhikāti puthujjanā,
puthu satthārānaṃ mukhullokikāti puthujjanā, puthu sabbagatīhi avuṭṭhitāti puthu-
jjanā, puthu nānābhisaṅkhāre abhisaṅkharontīti puthujjanā, puthu nānā-oghehi
vuyhanti, puthu santāpehi santappanti, puthu pariḷāhehi pariḷayhanti, puthu
pañcasu kāmaguṇesu rattā giddhā gathitā mucchitā ajjhoppānā laggā laggitā pali-
buddhāti puthujjanā, puthu pañcahi nīvaraṇehi āvutā nivutā ovutā pihitā paṭi-
cchannā paṭikujjitāti puthujjanā”ti. Puthūnaṃ gaṇanapathamattānaṃ ariyadha-
mmaparammukhānaṃ nīcadhammasamācārānaṃ janānaṃ antogadhattāpi puthu-
jjano, puthuvāyaṃ visuṃyeva saṅkhyāṃ gato visuṃsaṭṭho sīlasutādiguṇayuttehi
ariyehi janehīti puthujjanoti.

Tathāgatassāti aṭṭhahi kāraṇehi bhagavā tathāgato. Tathā āgatoti tathāgato,
tathā gatoti tathāgato, tathalakkhaṇaṃ āgatoti tathāgato, tathadhamme yāthāvato
abhisambuddhoti tathāgato, tathadassitāya tathāgato, tathavāditāya tathāgato,
tathākāritāya tathāgato, abhibhavanaṭṭhena tathāgatoti.

Kathaṃ bhagavā **tathā āgatoti tathāgato?** Yathā sabbalokahitāya ussukkamā-
pannā purimakā sammāsambuddhā āgatā, yathā vipassī bhagavā āgato, yathā
sikhī bhagavā, yathā vessabhū bhagavā, yathā kakusandho bhagavā, yathā koṇā-
gamaṇo bhagavā, yathā kassapo bhagavā āgato. Kiṃ vuttaṃ hoti? Yena abhinīhā-
rena ete (1.0060) bhagavanto āgatā, teneva amhākampi bhagavā āgato. Atha vā
yathā vipassī bhagavā ...pe... yathā kassapo bhagavā dānapāramiṃ pūretvā, sīla-
nekkhammapaññāvīriyakhantisacca-adhiṭṭhānamettā-upekkhāpāramiṃ pūretvā,
imā dasa pāramiyo, dasa upapāramiyo, dasa paramatthapāramiyoti samatiṃsapā-
ramiyo pūretvā aṅgapariccāgaṃ, nayanadhanarajjaputtadārapariccāganti ime
pañca mahāpariccāge pariccajivā pubbayogapubbacariyadhammakkhānañāta-
tthacariyādayo pūretvā buddhicariyāya koṭiṃ patvā āgato; tathā amhākampi
bhagavā āgato. Atha vā yathā vipassī bhagavā ...pe... kassapo bhagavā cattāro
satipaṭṭhāne, cattāro sammappadhāne, cattāro iddhipāde, pañcendriyāni, pañca
balāni, satta bojjhaṅge, ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ bhāvetvā brūhetvā āgato,
tathā amhākampi bhagavā āgato. Evaṃ tathā āgatoti tathāgato.

“Yatheva lokamhi vipassī-ādayo,
sabbaññubhāvaṃ munayo idhāgatā;
tathā ayaṃ sakyamunīpi āgato,
tathāgato vuccati tena cakkhumā”ti.

Evaṃ tathā āgatoti tathāgato.

Kathaṃ **tathā gatoti tathāgato?** Yathā sampatijāto vipassī bhagavā gato ...pe...
kassapo bhagavā gato.

Kathañca so bhagavā gato? So hi sampati jātova samehi pādehi pathaviyaṃ
patiṭṭhāya uttarābhimukho sattapadavītiḥārena gato. Yathāha- “sapatijāto kho,

ānanda, bodhisatto samehi pādehi patiṭṭhahitvā uttarābhimukho sattapadavītihā-
rena gacchati, setamhi chatte anudhāriyamāne sabbā ca disā anuviloketi, āsabhiṃ
vācaṃ bhāsati- ‘aggohamasmi lokassa, jeṭṭhohamasmi lokassa, seṭṭhohamasmi
lokassa, ayamantimā jāti, natthidāni punabbhavo’ti” (dī. ni. 2.31).

Tañcassa (1.0061) gamanaṃ tathaṃ ahosi? Avitathaṃ anekesaṃ visesādhiga-
mānaṃ pubbanimittabhāvena. Yañhi so sampatijātova samehi pādehi patiṭṭhahi.
Idamassa caturiddhipādapaṭilābhassa pubbanimittaṃ.

Uttarābhimukhabhāvo pana sabbalokuttarabhāvassa pubbanimittaṃ.

Sattapadavītihāro, sattabojjhaṅgaratanapaṭilābhassa.

“Suvaṇṇadaṇḍā vītipatanti cāmarā”ti, ettha vuttacāmarukkhepo pana sabbati-
tthiyanimmaddanassa.

Setacchattadhāraṇaṃ, arahattavimuttivaravimalasetacchattapaṭilābhassa.

Sattamapadūpari ṭhatvā sabbadisānuvilokanaṃ, sabbaññutānāvaraṇaṇāṇapaṭi-
lābhassa.

Āsabhivācābhāsaṃ appaṭivattiyavaradhammacakkappavattanassa pubbanimittam.

Tathā ayaṃ bhagavāpi gato, tañcassa gamanaṃ tathaṃ ahosi, avitathaṃ, tesamyeva visesādhigamaṃ pubbanimittabhāvena.

Tenāhu porāṇā-

“Muhuttajātova gavampatī yathā,
samehi pādehi phusī vasundharaṃ;
so vikkamī satta padāni gotamo,
setaṅca chattaṃ anudhārayuṃ marū.
Gantvāna so satta padāni gotamo,
disā vilokesi samā samantato;
aṭṭhaṅgupetaṃ giramabbhudīrayi,
sīho yathā pabbatamuddhaniṭṭhito” ti.

Evam tathā gatoti tathāgato.

Atha vā yathā vipassī bhagavā ...pe... yathā kassapo bhagavā, ayampi bhagavā tatheva nekkhammena kāmacchandaṃ pahāya gato, abyāpādena byāpādaṃ, ālokasaññāya thinamiddhaṃ, avikkhepena uddhaccakukkucchaṃ, dhammavavatthānena vicikicchaṃ pahāya ñāṇena avijjaṃ padāletvā, pāmojjena (1.0062) aratiṃ vinodetvā, paṭhamajjhānena nīvaraṇakavāṭaṃ ugghāṭetvā, dutiya-jjhānena vitakkavicāraṃ vūpasametvā, tatiyajjhānena pītiṃ virājetvā, catutthajjhānena sukhadukkhaṃ pahāya, ākāsañācāyatanaśamāpattiyā rūpañācāyatanasaññānañānānattasaññāyo samatikkamitvā, viññāṇañācāyatanaśamāpattiyā ākāsañācāyatanaśamāpattiyā viññāṇañācāyatanaśamāpattiyā ākiñcaññāyatanaśamāpattiyā ākiñcaññāyatanaśamāpattiyā samatikkamitvā gato.

Aniccānupassanāya niccasaññāṃ pahāya, dukkhānupassanāya sukhasaññāṃ, anattānupassanāya attasaññāṃ, nibbidānupassanāya nandiṃ, virāgānupassanāya rāgaṃ, nirodhānupassanāya samudayaṃ, paṭinissaggānupassanāya ādānaṃ, khayānupassanāya ghanasaññāṃ, vayānupassanāya āyūhanaṃ, vipariṇāmānupassanāya dhuvasaññāṃ, animittānupassanāya nimittaṃ, appaṇihitānupassanāya paṇidhiṃ, suññatānupassanāya abhinivesaṃ, adhipaññādhammavipassanāya sārādānābhinivesaṃ, yathābhūtañāṇadassanena sammohābhinivesaṃ, ādīnavānupassanāya ālayābhinivesaṃ, paṭisañkhānupassanāya appaṭisañkhaṃ, vivaṭṭānupassanāya saṃyogābhinivesaṃ, sotāpattimaggena diṭṭhekaṭṭhe kilese bhañjitvā, sakadāgāmimaggena oḷārike kilese pahāya, anāgāmimaggena aṇusahagata kilese samugghāṭetvā, arahattamaggena sabbakilese samucchinditvā gato. Evampi tathā gatoti tathāgato.

Kathaṃ **tathalakkhaṇaṃ āgatoti tathāgato?** Pathavīdhātuyā kakkhaḷattalakkhaṇaṃ tathaṃ avitathaṃ. Āpodhātuyā paggharaṇalakkhaṇaṃ. Tejodhātuyā uṇhattalakkhaṇaṃ. Vāyodhātuyā vitthambhanalakkhaṇaṃ. Ākāśadhātuyā asa-

mphuṭṭhalakkhaṇaṃ. Viññāṇadhātuyā vijānanalakkhaṇaṃ.

Rūpassa ruppanalakkhaṇaṃ. Vedanāya vedayitalakkhaṇaṃ. Saññāya sañjānalakkhaṇaṃ. Saṅkhārānaṃ abhisāṅkharāṇalakkhaṇaṃ. Viññāṇassa vijānanalakkhaṇaṃ.

Vitakkassa (1.0063) abhiniropanalakkhaṇaṃ. Vicārassa anumajjanalakkhaṇaṃ pītiyā pharaṇalakkhaṇaṃ. Sukhassa sātālakkhaṇaṃ. Cittekaggatāya avikkhepalakkhaṇaṃ. Phassassa phusanalakkhaṇaṃ.

Saddhindriyassa adhimokkhalakkhaṇaṃ. Vīriyindriyassa paggahalakkhaṇaṃ. Satindriyassa upaṭṭhānalakkhaṇaṃ. Samādhindriyassa avikkhepalakkhaṇaṃ. Paññindriyassa pajānanalakkhaṇaṃ.

Saddhābalassa assaddhiye akampiyalakkhaṇaṃ. Vīriyabalassa kosajje, satibalassa muṭṭhassacce. Samādhibalassa uddhacce, paññābalassa avijjāya akampiyalakkhaṇaṃ.

Satisambojjhaṅgassa upaṭṭhānalakkhaṇaṃ. Dhammavicayasambojjhaṅgassa pavicayalakkhaṇaṃ. Vīriyasambojjhaṅgassa paggahalakkhaṇaṃ. Pītisambojjhaṅgassa pharaṇalakkhaṇaṃ. Passaddhisambojjhaṅgassa vūpasamalakkhaṇaṃ. Samādhisambojjhaṅgassa avikkhepalakkhaṇaṃ. Upekkhāsambojjhaṅgassa paṭisaṅkhānalakkhaṇaṃ.

Sammādiṭṭhiyā dassanalakkhaṇaṃ. Sammāsaṅkappassa abhiniropanalakkhaṇaṃ. Sammāvācāya pariggahalakkhaṇaṃ. Sammākamantassa samuṭṭhānalakkhaṇaṃ. Sammā-ājīvassa vodānalakkhaṇaṃ. Sammāvāyāmassa paggahalakkhaṇaṃ. Sammāsatīyā upaṭṭhānalakkhaṇaṃ. Sammāsamādhissa avikkhepalakkhaṇaṃ.

Avijjāya aññāṇalakkhaṇaṃ. Saṅkhārānaṃ cetanālakkhaṇaṃ. Viññāṇassa vijānanalakkhaṇaṃ. Nāmassa namanalakkhaṇaṃ. Rūpassa ruppanalakkhaṇaṃ. Saḷāyatanassa āyatanalakkhaṇaṃ. Phassassa phusanalakkhaṇaṃ. Vedanāya vedayitalakkhaṇaṃ. Taṇhāya hetulakkhaṇaṃ. Upādānassa gahaṇalakkhaṇaṃ. Bhavassa āyūhanalakkhaṇaṃ. Jātiyā nibbatilakkhaṇaṃ. Jarāya jīraṇalakkhaṇaṃ. Maraṇassa cutilakkhaṇaṃ.

Dhātūnaṃ suññatālakkhaṇaṃ. Āyatanānaṃ āyatanalakkhaṇaṃ. Satipaṭṭhānānaṃ upaṭṭhānalakkhaṇaṃ. Sammappadhānānaṃ padahanalakkhaṇaṃ. Iddhipādānaṃ ijghanalakkhaṇaṃ. Indriyānaṃ adhipatilakkhaṇaṃ. Balānaṃ akampiyalakkhaṇaṃ. Bojjhaṅgānaṃ niyyānalakkhaṇaṃ. Maggassa hetulakkhaṇaṃ.

Saccānaṃ (1.0064) tathalakkhaṇaṃ. Samathassa avikkhepalakkhaṇaṃ. Vipassanāya anupassanālakkhaṇaṃ. Samathavipassanānaṃ ekarasalakkhaṇaṃ. Yuganaddhānaṃ anativattanalakkhaṇaṃ.

Sīlavisuddhiyā saṃvaralakkhaṇaṃ. Cittavisuddhiyā avikkhepalakkhaṇaṃ. Diṭṭhivisuddhiyā dassanalakkhaṇaṃ.

Khaye ñāṇassa samucchedanalakkhaṇaṃ. Anuppāde ñāṇassa passaddhilakkhaṇaṃ.

Chandassa mūlalakkhaṇaṃ. Manasikārassa samuṭṭhāpanalakkhaṇaṃ. Phassassa samodhānalakkhaṇaṃ. Vedanāya samosaraṇalakkhaṇaṃ. Samā-

dhissa pamukhalakkhaṇaṃ. Satiyā ādhipateyyalakkhaṇaṃ. Paññāya tatuttariyala-
kkhaṇaṃ. Vimuttiyā sārālakkaṇaṃ... amatogadhassa nibbānassa pariyosānala-
kkhaṇaṃ tathaṃ avitathaṃ. Evaṃ tathalakkhaṇaṃ ñāṇagatiyā āgato avirajjhivā
patto anuppattoti tathāgato. Evaṃ tathalakkhaṇaṃ āgatoti tathāgato.

Kathaṃ **tathadhamme yāthāvato abhisambuddhoti tathāgato?** Tathadhammā
nāma cattāri ariyasaccāni. Yathāha- “cattārimāni, bhikkhave, tathāni avitathāni
anaññathāni. Katamāni cattāri? ‘Idaṃ dukkhaṃ’ti bhikkhave, tathametaṃ avitatha-
metaṃ anaññathametan”ti (saṃ. ni. 5.1090) vitthāro. Tāni ca bhagavā abhisa-
mbuddho, tasmā tathānaṃ dhammānaṃ abhisambuddhattā tathāgatoti vuccati.
Abhisambuddhattho hettha gatasaddo.

Api ca jarāmaṇassa jātipaccayasambhūtasamudāgataṭṭho tatho avitatho ana-
ññatho ...pe..., saṅkhārānaṃ avijjāpaccayasambhūtasamudāgataṭṭho tatho avi-
tatho anaññatho ...pe..., tathā avijjāya saṅkhārānaṃ paccayaṭṭho, saṅkhārānaṃ
viññāṇassa paccayaṭṭho ...pe..., jātiyā jarāmaṇassa paccayaṭṭho tatho avitatho
anaññatho. Taṃ sabbaṃ bhagavā abhisambuddho, tasmāpi tathānaṃ
dhammānaṃ abhisambuddhattā tathāgatoti vuccati. Evaṃ tathadhamme yāthā-
vato abhisambuddhoti tathāgato.

Kathaṃ **tathadassitāya tathāgato?** Bhagavā yaṃ sadevake loke ...pe..., sadeva-
manussāya pajāya aparimāṇāsu lokadhātūsu aparimāṇānaṃ (1.0065) sattānaṃ
cakkhuvāre āpāthamāgacchantā rūpārammaṇaṃ nāma atthi, taṃ sabbākārato
jānāti passati. Evaṃ jānatā passatā ca, tena taṃ iṭṭhāniṭṭhādivasena vā diṭṭhasuta-
mutaviññātesu labbhamānakapadavasena vā. “Katamaṃ taṃ rūpaṃ rūpāyatanaṃ?
Yaṃ rūpaṃ catunnaṃ mahābhūtānaṃ upādāya vaṇṇanibhā sanidassanaṃ
sappaṭighaṃ nīlaṃ pītakaṃ”ti-ādinā (dha. sa. 616) nayena anekehi nāmehi tera-
sahi vārehi dvepaññāsāya nayehi vibhajjamānaṃ tathameva hoti, vitathaṃ natthi.
Esa nayo sotadvārādīsupi āpāthaṃ āgacchantesu saddādīsu. Vuttañcetaṃ bhaga-
vatā- “yaṃ bhikkhave, sadevakassa lokassa ...pe... sadevamanussāya pajāya
diṭṭhaṃ suttaṃ mutaṃ viññātaṃ pattaṃ pariyesitaṃ anuvicaritaṃ manasā,
tamahaṃ jānāmi. Tamahaṃ abbhaññāsiṃ, taṃ tathāgatassa viditaṃ, taṃ tathā-
gato na upaṭṭhāsī”ti (a. ni. 4.24). Evaṃ tathadassitāya tathāgato. Tattha tatha-
dassī atthe tathāgatoti padasambhavo veditabbo.

Kathaṃ **tathavāditāya tathāgato?** Yaṃ rattiṃ bhagavā bodhimaṇḍe aparājita-
pallaṅke nisinno tiṇṇaṃ mārānaṃ matthakaṃ madditvā anuttaraṃ sammāsa-
mbodhiṃ abhisambuddho, yañca rattiṃ yamakasālānamantare anupādisesāya
nibbānadhātuyā parinibbāyi, etthantare pañcacattālīsavassaparimāṇe kāle paṭha-
mabodhiyāpi majjhimbodhiyāpi pacchimabodhiyāpi yaṃ bhagavatā bhāsitaṃ-
suttaṃ, geyyaṃ ...pe... vedallaṃ, taṃ sabbaṃ atthato ca byañjanato ca anupa-
vajjaṃ, anūnāmanadhikaṃ, sabbākārāparipuṇṇaṃ, rāgamadanimmadanaṃ, dosa-
mohadanimmadanaṃ. Natthi tattha vālaggamattampi avakkhalitaṃ, sabbaṃ
taṃ ekamuddikāya lañchitaṃ viya, ekanāḷiyā mitaṃ viya, ekatulāya tulitaṃ viya ca,
tathameva hoti avitathaṃ anaññathaṃ. Tenāha- “yañca, cunda, rattiṃ tathāgato
anuttaraṃ sammāsambodhiṃ abhisambujjhati, yañca rattiṃ anupādisesāya nibbā-

nadhātuyā parinibbāyati, yaṃ etasmiṃ antare bhāsati lapati niddisati, sabbaṃ taṃ tatheva hoti, no aññathā. Tasmā ‘tathāgato’ti vuccatī”ti (a. ni. 4.23). Gadattho hettha gatasaddo. Evaṃ tathavāditāya tathāgato.

Api (1.0066) ca āgadanam āgato, vacananti attho. Tayo aviparīto āgato assāti, da-kārassa ta-kāram katvā tathāgatoti evametasmim atthe padasiddhi veditabbā.

Kathaṃ **tathākāritāya tathāgato?** Bhagavato hi vācāya kāyo anulometi, kāyassapi vācā, tasmā yathāvādī tathākārī, yathākārī tathāvādī ca hoti. Evaṃbhūtassa cassa yathāvācā, kāyopi tathā gato pavattoti attho. Yathā ca kāyo, vācāpi tathā gatā pavattāti tathāgato. Tenevāha- “yathāvādī, bhikkhave, tathāgato tathākārī, yathākārī tathāvādī. Iti yathāvādī tathākārī yathākārī tathāvādī. Tasmā ‘tathāgato’ti vuccatī”ti (a. ni. 4.23). Evaṃ tathākāritāya tathāgato.

Kathaṃ **abhibhavanaṭṭhena tathāgato?** Upari bhavaggaṃ heṭṭhā avīciṃ pariyantaṃ katvā tiriyaṃ aparimāṇāsu lokadhātūsu sabbasatte abhibhavati sīlenapi samādhināpi paññāyapi vimuttiyāpi, vimuttiñāṇadassanenapi na tassa tulā vā pamāṇam vā atthi; atulo appameyyo anuttaro rājātirājā devadevo sakkānam atisakko brahmānam atibrahmā. Tenāha- “sadevake, bhikkhave, loke ...pe... sadevamanussāya pajāya tathāgato abhibhū anabhibhūto aññadatthudaso vasavattī, tasmā ‘tathāgato’ti vuccatī”ti.

Tatrevaṃ padasiddhi veditabbā. Agado viya agado. Ko panesa? Desanāvilāsamayo ceva puññussayo ca. Tena hesa mahānubhāvo bhisakko dibbāgadena sappe viya sabbaparappavādino sadevakañca lokam abhibhavati. Iti sabbālokābhibhavane tatho aviparīto desanāvilāsamayo ceva puññussayo ca agado assāti.

Da-kārassa ta-kāraṃ katvā tathāgatoti veditabbo. Evaṃ abhibhavanaṭṭhena tathāgato.

Api ca tathāya gatotipi tathāgato, tathaṃ gatotipi tathāgato. **Gatoti** avagato, atīto patto paṭipannoti attho.

Tattha (1.0067) sakalalokaṃ tīraṇapariññāya tathāya gato avagatoti tathāgato. Lokasamudayaṃ pahānapariññāya tathāya gato atītoti tathāgato. Lokanīrodhaṃ sacchikiriyāya tathāya gato pattoti tathāgato. Lokanīrodhagāminiṃ paṭipadaṃ tathaṃ gato paṭipannoti tathāgato. Tena vuttaṃ bhagavatā-

“Loko, bhikkhave, tathāgatena abhisambuddho, lokasmā tathāgato viṣaṃyutto. Lokasamudayo, bhikkhave, tathāgatena abhisambuddho, lokasamudayo tathāgatassa pahīno. Lokanīrodho, bhikkhave, tathāgatena abhisambuddho, lokanīrodho tathāgatassa sacchikato. Lokanīrodhagāminī paṭipadā, bhikkhave, tathāgatena abhisambuddhā, lokanīrodhagāminī paṭipadā tathāgatassa bhāvitā. Yaṃ bhikkhave, sadevakassa lokassa ...pe... sabbaṃ taṃ tathāgatena abhisambuddhaṃ. Tasmā, tathāgatoti vuccatī”ti (a. ni. 4.23).

Tassapi evaṃ attho veditabbo. Idampi ca tathāgatassa tathāgatabhāvadīpane mukhamattameva. Sabbākārena pana tathāgatova tathāgatassa tathāgatabhāvaṃ vaṇṇeyya.

Katamañca taṃ bhikkhaveti yena appamattakena oramattakena sīlamattakena puthujjano tathāgatassa vaṇṇaṃ vadamāno vadeyya, taṃ katamanti pucchati? Tattha pucchā nāma adīṭṭhajotanā pucchā, diṭṭhasaṃsandanā pucchā, vimaticchedanā pucchā, anumatipucchā, kathetukamyatā pucchāti pañcavidhā hoti.

Tattha katamā **adīṭṭhajotanā pucchā?** Pakatīyā lakkhaṇaṃ aññātaṃ hoti, adīṭṭhaṃ atulitaṃ atīritaṃ avibhūtaṃ avibhāvitaṃ, tassa ñāṇāya dassanāya tulanāya tīraṇāya vibhāvanāya pañhaṃ pucchati, ayaṃ adīṭṭhajotanā pucchā.

Katamā **diṭṭhasaṃsandanā pucchā?** Pakatīyā lakkhaṇaṃ ñātaṃ hoti, diṭṭhaṃ tulitaṃ tīritaṃ vibhūtaṃ vibhāvitaṃ, tassa aññehi paṇḍitehi saddhiṃ saṃsandanaṭṭhāya pañhaṃ pucchati, ayaṃ diṭṭhasaṃsandanā pucchā.

Katamā (1.0068) **vimaticchedanā pucchā?** Pakatīyā saṃsayapakkhando hoti, vimatipakkhando, dveḷhakajāto, “evaṃ nu kho, na nu kho, kinnu kho, kathaṃ nu kho”ti. So vimaticchedanaṭṭhāya pañhaṃ pucchati. Ayaṃ vimaticchedanā pucchā.

Katamā **anumatipucchā?** Bhagavā bhikkhūnaṃ anumatiyā pañhaṃ pucchati-“taṃ kiṃ maññatha, bhikkhave, rūpaṃ niccaṃ vā aniccaṃ vā”ti. Aniccaṃ, bhante. Yaṃ panāniccaṃ, dukkhaṃ vā taṃ sukhaṃ vāti? Dukkhaṃ bhanteti (mahāva. 21) sabbaṃ vattabbaṃ, ayaṃ anumatipucchā.

Katamā **kathetukamyatā pucchā?** Bhagavā bhikkhūnaṃ kathetukamyatāya pañhaṃ pucchati. Cattārome, bhikkhave, satipaṭṭhānā. Katame cattāro? ...Pe... aṭṭhime bhikkhave maggaṅgā. Katame aṭṭhāti, ayaṃ kathetukamyatā pucchā.

Iti imāsu pañcasu pucchāsu adīṭṭhassa tāva kassaci dhammassa abhāvato tathāgatassa adīṭṭhajotanā pucchā natthi. “Idaṃ nāma aññehi paṇḍitehi samaṇa-brāhmaṇehi saddhiṃ saṃsanditvā desessāmi”ti samannāhārasseva anuppajjanato diṭṭhasaṃsandanā pucchāpi natthi. Yasmā pana buddhānaṃ ekadhammepi

āsappanā parisappanā natthi, bodhimaṇḍeyeva sabbā kaṅkhā chinnā; tasmā vimaticchedanā pucchāpi natthiyeva. Avasesā pana dve pucchā buddhānaṃ atthi, tāsū ayaṃ kathetukamyatā pucchā nāma.

8. Idāni taṃ kathetukamyatāya pucchāya pucchitamattaṃ kathetuṃ “pāṇātipātāṃ pahāyā”ti-ādimāha.

Tattha pāṇassa atipāto pāṇātipāto, pāṇavadho, pāṇaghātoto vuttaṃ hoti. **Pāṇoti** cettha vohārato satto, paramatthato jīvitindriyaṃ, tasmīṃ pana pāṇe pāṇasaññino jīvitindriyupacchedaka-upakkamasamuṭṭhāpikā kāyavacīdvārānaṃ aññataradvārapavattā vadhakacetanā pāṇātipāto. So guṇavirahitesu tiracchānagatādīsu pāṇesu khuddake pāṇe appasāvajjo, mahāsarīre mahāsāvajjo, kasmā? Payoga-mahantatāya. Payogasamattepi vatthumahantatāya. Guṇavantesu manussādīsu appaguṇe pāṇe appasāvajjo, mahāguṇe mahāsāvajjo. Sarīraguṇānaṃ pana samabhāve sati kilesānaṃ upakkamānañca mudutāya appasāvajjo, tibbatāya mahāsāvajjoti veditabbo.

Tassa (1.0069) pañca sambhārā honti- pāṇo, pāṇasaññitā, vadhakacittaṃ, upakkamo, tena maraṇanti. Cha payogā- sāhatthiko, āṇattiko, nissaggiyo, thāvaro, vijjāmayo, iddhimayoti. Imasmīṃ panatthe vitthāriyamāne ativiya papañco hoti, tasmā taṃ na vitthārayāma, aññañca evarūpaṃ. Atthikehi pana samantapāsādikāṃ vinayaṭṭhakathaṃ oloketvā gahetabbaṃ.

Pahāyāti imaṃ pāṇātipātacetanāsaṅkhātāṃ dussīlyaṃ pajahitvā. **Paṭiviratoti** pahīnakālato paṭṭhāya tato dussīlyato orato viratova. Natthi tassa vitikkamissāmīti cakkhusotaviññeyyā dhammā pageva kāyikāti imināva nayena aññesupi evarūpesu padesu attho veditabbo.

Samaṇoti bhagavā samitapāpatāya laddhavohāro. **Gotamoti** gottavasena. Na kevalañca bhagavāyeva pāṇātipātā paṭivirato, bhikkhusaṅghopi paṭivirato, desanā pana ādito paṭṭhāya evaṃ āgatā, atthaṃ pana dīpentena bhikkhusaṅghavase-nāpi dīpetuṃ vaṭṭati.

Nihitadaṇḍo nihitasattho parūpaghātathāya daṇḍaṃ vā satthaṃ vā ādāya avat-tanato nikkhattadaṇḍo ceva nikkhattasattho cāti attho. Ettha ca ṭhapetvā daṇḍaṃ sabbampi avasesaṃ upakaraṇaṃ sattānaṃ viheṭhanabhāvato satthanti veditabbaṃ. Yaṃ pana bhikkhū kattaradaṇḍaṃ vā dantakaṭṭhaṃ vā vāsīṃ pipphalikaṃ vā gahetvā vicaranti, na taṃ parūpaghātathāya. Tasmā nihitadaṇḍo nihitasattho tveva saṅkhyāṃ gacchati.

Lajjīti pāpajigucchānalakkhaṇāya lajjāya samannāgato. **Dayāpannoti** dayāṃ mettacittataṃ āpanno. **Sabbapāṇabhūtahitānukampīti**; sabbe pāṇabhūte hitena anukampako. Tāya dayāpannatāya sabbesaṃ pāṇabhūtānaṃ hitacittakoti attho. **Viharatīti** iriyati yapeti yāpeti pāleti (1.0070). **Iti vā hi, bhikkhave**ti evaṃ vā bhikkhave. Vā saddo upari “adinnādānaṃ pahāyā”ti-ādīni apekkhitvā vikappattho vutto, evaṃ sabbattha purimaṃ vā pacchimaṃ vā apekkhitvā vikappabhāvo veditabbo.

Ayaṃ panettha saṅkhepo- bhikkhave, puthujjano tathāgatassa vaṇṇaṃ vadamāno evaṃ vadeyya- “samaṇo gotamo pāṇaṃ na hanati, na ghāteti, na tattha

samanuñño hoti, virato imasmā dussilyā; aho, vata re buddhaguṇā mahantā”ti, iti mahantaṃ ussāhaṃ katvā vaṇṇaṃ vattukāmapī appamattakaṃ oramattakaṃ ācārasīlamattakameva vakkhati. Upari asādhāraṇabhāvaṃ nissāya vaṇṇaṃ vattaṃ na sakkhissati. Na kevalaṅca puthujjanova sotāpannasakadāgāmi-anāgāmi-arahantopī paccekabuddhāpī na sakkontiyeva; tathāgatoyeva pana sakkoti, taṃ vo upari vakkhāmīti, ayamettha sādhippāyā atthavaṇṇanā. Ito paraṃ pana apubbapadameva vaṇṇayissāma.

Adinnādānaṃ pahāyāti ettha adinnassa ādānaṃ adinnādānaṃ, parasamharaṇaṃ, theyyaṃ, corikāti vuttaṃ hoti. Tattha **adinnanti** parapariggahitaṃ, yattha paro yathākāmakāritaṃ āpajjanto adaṇḍāraho anupavajjo ca hoti. Tasmīṃ parapariggahite parapariggahitasaññino, tadādāyaka-upakkamasamuṭṭhāpikā theyyacetanā adinnādānaṃ. Taṃ hīne parasantake appasāvajjaṃ, paṇite mahāsāvajjaṃ, kasmā? Vatthupaṇitātāya. Vatthusamatte sati guṇādhipikānaṃ santake vatthusmiṃ mahāsāvajjaṃ. Taṃ taṃ guṇādhipikaṃ upādāya tato tato hīnaguṇassa santake vatthusmiṃ appasāvajjaṃ.

Tassa pañca sambhārā honti- parapariggahitaṃ, parapariggahitasaññitā, theyyacittaṃ, upakkamo, tena haraṇanti. Cha payogā- sāhatthikādayova. Te ca kho yathānurūpaṃ theyyāvahāro, pasayhāvahāro, paṭicchannāvahāro, parikappāvahāro, kusāvahāroti imesaṃ avahārānaṃ vasena pavattā, ayamettha saṅkhepo. Vitthāro pana samantapāsādikāyaṃ vutto.

Dinnameva (1.0071) ādiyatīti **dinnādāyī**. Cittenapī dinnameva paṭikaṅkhatīti **dinnapāṭikaṅkhi**. Thenetīti theno. Na thenena **athenena**. Athenattāyeva **sucibhūtena**. **Attanāti** attabhāvena. Athenāṃ sucibhūtaṃ attānaṃ katvā viharatīti vuttaṃ hoti. Sesāṃ paṭhamasikkhāpade vuttanayeneva yojetabbaṃ. Yathā ca idha, evaṃ sabbattha.

Abrahmacariyanti aseṭṭhacariyaṃ. Brahmaṃ seṭṭhaṃ ācāraṃ caratīti brahmacārī. **Ārācārīti** abrahmacariyato dūracārī. **Methunāti** rāgapariyuṭṭhānavasena sadi-sattā methunakāti laddhavohārehi paṭisevitabbato methunāti saṅkhyāṃ gatā asaddhammā. **Gāmadhammāti** gāmaṃvāsīnaṃ dhammā.

9. Musāvādaṃ pahāyāti ettha **musāti** viṣaṃvādanapurekkhārassa atthabhañjanako vacīpayogo kāyapayogo, vā viṣaṃvādanādhippāyena panassa paraviṣaṃvādakakāyavacīpayogasamuṭṭhāpikā cetanā musāvādo.

Aparo nayo, ‘**musā**’ti abhūtaṃ atacchaṃ vatthu. ‘**Vādo**’ti tassa bhūtato tacchato viññāpanaṃ. Lakkhaṇato pana atathaṃ vatthuṃ tathato paraṃ viññāpetukā-massa tathāviññattisamuṭṭhāpikā cetanā musāvādo. So yamatthaṃ bhañjati, tassa appatāya appasāvajjo, mahantatāya mahāsāvajjo.

Api ca gahaṭṭhānaṃ attano santakaṃ adātukāmatāya natthīti-ādinayappavatto appasāvajjo, sakkhinā hutvā atthabhañjanatthaṃ vutto mahāsāvajjo, pabbajitānaṃ appakampi telaṃ vā sappiṃ vā labhitvā hasādhippāyena- “ajja gāme telaṃ naḍi maññe sandati”ti pūraṇakathānayaṃ pavatto appasāvajjo, adiṭṭhaṃyeva pana diṭṭhanti-ādinā nayaṃ vadantānaṃ mahāsāvajjo.

Tassa cattāro sambhārā honti- atathaṃ vatthu, viṣaṃvādanacittaṃ, tajjo

vāyāmo, parassa tadatthavijānananti. Eko payogo sāhatthikova. So kāyena vā kāyapaṭibaddhena vā vācāya vā paravisamvādanakiriyākaraṇena daṭṭhabbo. Tāya ce kiriyāya paro tamatthaṃ jānāti, ayaṃ kiriyasamuṭṭhāpikacetanākkhaṇe-veva musāvādakammunā bajjhati.

Yasmā (1.0072) pana yathā kāyakāyapaṭibaddhavācāhi paraṃ visamvādeti, tathā “idamassa bhaṇāhi”ti āṇāpentopi paṇṇaṃ likhitvā purato nissajjantopi, “ayamattho evaṃ daṭṭhabbo”ti kuḍḍādīsu likhitvā ṭhapentopi. Tasmā ettha āṇattikani-ssaggiyathāvarāpi payogā yujjanti, aṭṭhakathāsu pana anāgatattā vīmaṃsitvā gahetabbā.

Saccaṃ vadatīti **saccavādī**. Saccena saccaṃ sandahati ghaṭetīti **saccasandho**. Na antarantarā musā vadatīti attho. Yo hi puriso kadāci musā vadati, kadāci saccaṃ, tassa musāvādena antaritattā saccaṃ saccena na ghaṭīyati; tasmā so na saccasandho. Ayaṃ pana na tādiso, jīvitahetupi musā avatvā saccena saccaṃ sandahati yevāti saccasandho.

Thetoti thiro thirakathoti attho. Eko hi puggalo haliddirāgo viya, thusarāsīmhi nikhātakhāṇu viya, assapiṭṭhe ṭhapitakumbhaṇḍamiva ca na thirakatho hoti, eko pāsāṇalekhā viya, indakhīlo viya ca thirakatho hoti, asinā sīsaṃ chindantepi dve kathā na katheti, ayaṃ vuccati theto.

paccayiko hoti, “idaṃ kena vuttaṃ, asukenā”ti vutte “mā tassa vacanaṃ saddaha-
Paccayikoti pattiyāyitabbako, saddhāyitabbakoti attho. Ekacco hi puggalo na
paccayiko hoti, “idaṃ kena vuttaṃ, asukenā”ti vutte “mā tassa vacanaṃ saddaha-
thā”ti vattabbataṃ āpajjati. Eko paccayiko hoti, “idaṃ kena vuttaṃ, asukenā”ti
vutte “yadi tena vuttaṃ, idameva pamāṇaṃ, idāni upaparikkhitabbaṃ natthi, eva-
meva idan”ti vattabbataṃ āpajjati, ayaṃ vuccati paccayiko. **Avisaṃvādako loka-
ssāti** tāya saccavāditāya lokaṃ na visaṃvādetīti attho.

Pisuṇaṃ vācaṃ pahāyāti-ādīsu yāya vācāya yassa taṃ vācaṃ bhāsati, tassa
hadaye attano piyabhāvaṃ, parassa ca suññabhāvaṃ karoti, sā pisuṇā vācā.

Yāya pana attānampi parampi pharusaṃ karoti, yā vācā sayampi pharusā, neva
kaṇṇasukhā na hadayaṅgamā, ayaṃ pharusā vācā.

Yena (1.0073) samphaṃ palapati niratthakaṃ, so samphappalāpo.

Tesaṃ mūlabhūtā cetanāpi pisuṇavācādināmeva labhati, sā eva ca idhādhippe-
tāti.

Tattha saṃkiliṭṭhacittassa paresaṃ vā bhedāya attano piyakamyatāya vā kāya-
vacīpayogasamuṭṭhāpikā cetanā pisuṇavācā. Sā yassa bhedaṃ karoti, tassa appa-
guṇatāya appasāvajjā, mahāguṇatāya mahāsāvajjā.

Tassā cattāro sambhārā- bhinditabbo paro, “iti ime nānā bhavissanti, vinā
bhavissanti”ti bhedapurekkhārātā vā, “iti ahaṃ piyo bhavissāmi vissāsiko”ti piya-
kamyatā vā, tajjo vāyāmo, tassa tadatthavijānananti. **Imesaṃ bhedāyāti**, yesaṃ
itoti vuttānaṃ santike suttaṃ tesaṃ bhedāya.

Bhinnānaṃ vā sandhātāti dvinnaṃ mittānaṃ vā samānupajjhāyakādīnaṃ vā
kenacideva kāraṇena bhinnānaṃ ekamekaṃ upasaṅkamitvā “tumahākaṃ idise
kule jātānaṃ evaṃ bahussutānaṃ idaṃ na yuttan”ti-ādīni vatvā sandhānaṃ kattā
anukattā. **Anuppadātāti** sandhānānuppadātā. Dve jane samagge disvā-
“tumahākaṃ evarūpe kule jātānaṃ evarūpehi guṇehi samannāgatānaṃ anucchavi-
kametan”ti-ādīni vatvā daḥhīkammaṃ kattāti attho. Samaggo ārāmo assāti **sama-
ggārāmo**. Yattha samaggā natthi, tattha vasitumpi na icchatīti attho. Samaggarā-
motipi pāḷi, ayamevettha attho. **Samaggaratoti** samaggesu rato, te pahāya
aññattha gantumpi na icchatīti attho. Samagge disvāpi sutvāpi nandatīti **samagga-
nandī**, **Samaggakaraṇiṃ vācaṃ bhāsītāti** yā vācā satte samaggeyeva karoti, taṃ
sāmaggiṃaparidīpikameva vācaṃ bhāsati, na itaranti.

Parassa mammacchedakakāyavacīpayogasamuṭṭhāpikā ekantapharusacetanā
pharusāvācā. Tassā āvibhāvatthamidaṃ vatthu- eko kira dārako mātuvacanaṃ
anādiyitvā araṇṇaṃ gacchati, taṃ mātā nivattetumasakkonti- “caṇḍā taṃ
mahimsī anubandhatū”ti akkosi. Athassa tatheva araṇṇe mahimsī (1.0074)
uṭṭhāsi. Dārako “yaṃ mama mātā mukhena kathesi, taṃ mā hotu, yaṃ cittena
cintesi taṃ hotū”ti, saccakiriyamakāsi. Mahimsī tatheva baddhā viya aṭṭhāsi.
Evaṃ mammacchedakopi payogo cittasaṅhatāya na pharusā vācā hoti. Mātāpi-
taro hi kadāci puttake evaṃ vadanti- “corā vo khaṇḍākhaṇḍaṃ karontū”ti, uppala-
pattampi ca nesaṃ upari patantaṃ na icchanti. Ācariyupajjhāyā ca kadāci nissi-

take evaṃ vadanti- “kiṃ ime ahirīkā anottappino caranti, niddhamatha ne” ti, atha ca nesam āgamādhigamasampattiṃ icchanti. Yathā ca cittasaṅhatāya pharusā vācā na hoti, evaṃ vacanasaṅhatāya aphaṛusā vācā na hoti. Na hi mārāpetukā-massa- “imaṃ sukhaṃ sayāpethā” ti vacanaṃ aphaṛusā vācā hoti, cittapharusa-tāya panesā pharusā vācāva. Sā yaṃ sandhāya pavattitā, tassa appaṅṇatāya appasāvajjā, mahāṅṇatāya mahāsāvajjā. Tassā tayo sambhārā- akkositabbo paro, kupitacittaṃ, akkosanāti.

Nelāti elam vuccati doso, nāssā elanti nelā, niddosāti attho. “Nelaṅgo setapa-cchādo” ti, (udā. 65) ettha vuttanelam viya. **Kaṅṇasukhā**ti byañjanamadhuratāya kaṅṇānaṃ sukhā, sūcivijjanaṃ viya kaṅṇasūlam na janeti. Atthamadhuratāya sakalasarīre kopam ajanetvā pemaṃ janetīti **pemaṇiyā**. Hadaṃ gacchati, appa-ṭihaññamānā sukhena cittaṃ pavisatīti **hadayaṅgamā**. Guṇaparipuṇṇatāya pure bhavāti **porī** pure samvaddhanārī viya sukumārātipi **porī**. Purassa esātipi **porī**. Nagaravāsīnaṃ kathāti attho. Nagaravāsīno hi yuttakathā honti. Pitimattaṃ pitāti vadanti, bhātimattaṃ bhātāti vadanti, mātimmattaṃ mātāti vadanti. Evarūpī kathā bahuno janassa kantā hotīti **bahujanakantā**. Kantabhāveneva bahuno janassa manāpā cittavuddhikarāti **bahujanamanāpā**.

Anatthaviññāpikā kāyavacīpayogasamuṭṭhāpikā akusalacetanā samphappalāpo. So āsevanamandatāya appasāvajjo, āsevanamahantatāya mahāsāvajjo, tassa dve sambhārā- bhāratayuddhasītāharaṇādiniratthakakathāpurekkhārātā, tathā-rūpī kathā kathanañca.

Kālena (1.0075) vadatīti **kālavādī** vattabbayuttakālam sallakkhetvā vadatīti attho. Bhūtam tatham taccham sabhāvameva vadatīti **bhūtavādī**. Diṭṭhadhammikasamparāyikatthasannissitameva katvā vadatīti **atthavādī**. Navalokuttaradhammasannissitam katvā vadatīti **dhammavādī** samvaravinayapahānavinayasannissitam katvā vadatīti **vinayavādī**.

Nidhānaṃ vuccati ṭhapanokāso, nidhānamassā atthīti **nidhānavatī**. Hadaṃ nidhātabbayuttakam vācam bhāsītāti attho. **Kālenā**ti evarūpiṃ bhāsamānopi ca-“ahaṃ nidhānavatiṃ vācam bhāsissāmi” ti na akālena bhāsati, yuttakālam pana apekkhitvāva bhāsātīti attho. **Sāpadesanti** sa-upamaṃ, sakāraṇanti attho. **Pariyāntavatinti** paricchedaṃ dassetvā yathāssā paricchedo paññāyati, evaṃ bhāsātīti attho. **Atthasamhitanti** anekehipi nayehi vibhajantena pariyādātum asakkuṇeyyātāya atthasampannaṃ bhāsati. Yaṃ vā so atthavādī attham vadati, tena atthena sahitattā atthasamhitam vācam bhāsati, na aññaṃ nikkhipitvā aññaṃ bhāsātīti vuttaṃ hoti.

10. Bījagāmbhūtagāmasamārambhāti mūlabījam khandhabījam phaḷubījam aggabījam bījabījanti pañcavidhassa bījagāmassa ceva, yassa kassaci nīlatiṇarukkhādikassa bhūtagāmassa ca samārambhā, chedanabhedanapacanādibhāvena vikopānā paṭiviratoti attho.

Ekabhāttikoti pātarāsabhāttam sāyamāsabhāttanti dve bhāttāni, tesu pātarāsabhāttam antomajjhanhikena paricchinnaṃ, itaram majjhanhikato uddham anto aruṇena. Tasmā antomajjhanhike dasakkhattum bhūñjamānopi ekabhāttikova hoti.

Taṃ sandhāya vuttaṃ “ekabhaddiko” ti.

Rattiyā bhojanaṃ ratti, tato uparatoti **rattūparato**. Atikkante majjhanhike yāva sūriyatthaṅgamanā bhojanaṃ vikālabhojanaṃ nāma. Tato viratattā **virato vikālabhojanā**. Kadā virato? Anomānadīṭṭi pabbajitadivasato paṭṭhāya.

Sāsanassa ananulomattā visūkaṃ paṭāṇibhūtaṃ dassananti visūkadassanaṃ. Attanā naccanaccāpanādivasena naccā ca gītā ca vādītā ca antamaso (1.0076) mayūranaccādivasenapi pavattānaṃ naccādīnaṃ visūkabhūtā dassanā cāti **naccagītavādītavisūkadassanā**. Naccādīni hi attanā payojetuṃ vā parehi payojāpetuṃ vā payuttāni passituṃ vā neva bhikkhūnaṃ na bhikkhunīnañca vaṭṭanti.

Mālādīsu **mālā**ti yaṃ kiñci pupphaṃ. **Gandhanti** yaṃ kiñci gandhajātaṃ. **Vilepananti** chavirāgakaraṇaṃ. Tattha piḷandhanto dhāreti nāma, ūnaṭṭhānaṃ pūrento maṇḍeti nāma, gandhavasena chavirāgavasena ca sādīyanto vibhūseti nāma. **Ṭhānaṃ** vuccati kāraṇaṃ. Tasmā yāya dussilyacetanāya tāni mālādhāraṇādīni mahājano karoti, tato paṭiviratoti attho.

Uccāsayaṃ vuccati pamāṇāṭikkantaṃ. **Mahāsayananti** akappiyapaccattharaṇaṃ. Tato viratoti attho.

Jātarūpanti suvaṇṇaṃ. **Rajatanti** kahāpaṇo, lohamāsako, jatumāsako, dārumāsakoti ye vohāraṃ gacchanti. Tassa ubhayassāpi paṭiggahaṇā paṭivirato, neva naṃ uggaṇhāti, na uggaṇhāpeti, na upanikkhittaṃ sādīyatīti attho.

Āmakadhaññapaṭiggahaṇāti, sālīvīhiyavagodhūmakaṅguvarakakudrūsakasaṅkhātassa sattavidhassāpi āmakadhaññassa paṭiggahaṇā. Na kevalaṅca etesaṃ paṭiggahaṇameva, āmasanampi bhikkhūnaṃ na vaṭṭatiyeva. **Āmakamaṃsapaṭiggahaṇāti** ettha aññatra odissa anuññātā āmakamaṃsamacchānaṃ paṭiggahaṇameva bhikkhūnaṃ na vaṭṭati, no āmasanaṃ.

Itthikumārikapaṭiggahaṇāti ettha **itthī**ti purisantaragatā, itarā kumārikā nāma, tāsamaṃ paṭiggahaṇampi āmasanampi akappiyameva.

Dāsīdāsapaṭiggahaṇāti ettha dāsīdāsavaseneva tesamaṃ paṭiggahaṇaṃ na vaṭṭati. “Kappiyakāraṃ dammi, āramikaṃ dammi” ti evamaṃ vutte pana vaṭṭati.

Ajeḷakādīsu khettavatthupariyosānesu kappiyākappiyanayo vinayavasena upaparikkhitabbo. Tattha **khettaṃ** nāma yasmaṃ pubbaṇṇaṃ ruhati. **Vatthu** nāma yasmaṃ aparāṇṇaṃ ruhati. Yattha vā ubhayampi ruhati, taṃ khettaṃ. Tadatthāya (1.0077) akatabhūmibhāgo **vatthu**. Khettavatthusīsenā cettha vāpitaḷākādīnīpi saṅgahitāneva.

Dūteyyaṃ vuccati dūtakammaṃ, gihīnaṃ pahitaṃ paṇṇaṃ vā sāsanaṃ vā gahetvā tattha tattha gamaṇaṃ. **Pahiṇagamaṇaṃ** vuccati gharā gharaṃ pesitassa khuddakagamaṇaṃ. Anuyogo nāma tadubhayakaraṇaṃ. Tasmā dūteyyapahiṇagamaṇānaṃ anuyogāti. Evamettha attho veditabbo.

Kayavikkayāti kayā ca vikkayā ca. Tulākūṭādīsu **kūṭanti** vañcanaṃ. Tattha tulākūṭaṃ nāma rūpakūṭaṃ aṅgakūṭaṃ, gahaṇakūṭaṃ, paṭicchannakūṭanti catubbidhaṃ hoti. Tattha **rūpakūṭaṃ** nāma dve tulā samarūpā katvā gaṇhanto mahatiyā gaṇhāti, dadanto khuddikāya deti. **Aṅgakūṭaṃ** Nāma gaṇhanto pacchābhāge hatthena tulaṃ akkamati, dadanto pubbabhāge. **Gahaṇakūṭaṃ** nāma gaṇhanto

mūle rajjuṃ gaṇhāti, dadanto agge. **Paṭicchannakūṭaṃ** nāma tulaṃ susiraṃ katvā anto ayacuṇṇaṃ pakkhipitvā gaṇhanto taṃ pacchābhāge karoti, dadanto agga-bhāge.

Kaṃso vuccati suvaṇṇapāti, tāya vañcanaṃ **kaṃsakūṭaṃ**. Kathaṃ? Ekaṃ suvaṇṇapātiṃ katvā aññā dve tisso lohapātiyo suvaṇṇavaṇṇe karoti, tato janapadaṃ gantvā kiñcideva aḍḍhaṃ kulaṃ pavisitvā- “suvaṇṇabhājanāni kiṇathā”ti vatvā agghe pucchite samagghataraṃ dātukāmā honti. Tato tehi- “kathaṃ imesaṃ suvaṇṇabhāvo jānitabbo”ti vutte, “vīmaṃsitvā gaṇhathā”ti suvaṇṇapātiṃ pāsāṇe ghaṃsitvā sabbā pātiyo datvā gacchati.

Mānakūṭaṃ nāma hadayabheda-sikhābhedarajjubhedavasena tividhaṃ hoti. Tattha **hadayabhedo** sappitelādiminana-kāle labbhati. Tāni hi gaṇhanto heṭṭhāchiddena mānena- “saṇikaṃ āsiñcā”ti vatvā antobhājane bahuṃ paggharāpetvā gaṇhāti, dadanto chiddaṃ pidhāya sīghaṃ pūretvā deti.

Sikhābhedo tilataṇḍulādiminana-kāle labbhati. Tāni hi gaṇhanto saṇikaṃ sikhaṃ ussāpetvā gaṇhāti, dadanto vegena pūretvā sikhaṃ chindanto deti.

Rajjubhedo (1.0078) khettavatthuminana-kāle labbhati. Lañjaṃ alabhantā hi khettaṃ amahantampi mahantaṃ katvā minanti.

nanti tehi tehi upāyehi paresaṃ vañcanaṃ. Tatridamekaṃ vatthu- eko kira Ukkoṭanādīsu **ukkoṭananti** assāmike sāmike kātuṃ lañjaggahaṇaṃ. **Vañca-**nanti tehi tehi upāyehi paresaṃ vañcanaṃ. Tatridamekaṃ vatthu- eko kira luddako migañca migapotakañca gahetvā āgacchati, tameko dhutto- “kiṃ bho, migo agghati, kiṃ migapotako”ti āha. “Migo dve kahāpaṇe, migapotako ekaṃ”ti ca vutte ekaṃ kahāpaṇaṃ datvā migapotakaṃ gahetvā thokaṃ gantvā nivatto- “na me bho, migapotakena attho, migamaṃ me dehi”ti āha. Tena hi- dve kahāpaṇe dehīti. So āha- “nanu te bho, mayā paṭhamaṃ eko kahāpaṇo dinno”ti? “Āma, dinno”ti. “Idaṃ migapotakaṃ gaṇha, evaṃ so ca kahāpaṇo, ayañca kahāpaṇa-gghanako migapotakoti dve kahāpaṇā bhavissanti”ti. So “kāraṇaṃ vadati”ti salla-kkhetvā migapotakaṃ gahetvā migamaṃ adāsīti. **Nikatīti** yogavasena vā māyāva-sena vā apāmaṅgaṃ pāmaṅganti, amaṇiṃ maṇinti, asuvaṇṇaṃ suvaṇṇanti katvā patirūpakena vañcanaṃ. **Sāciyogoti** kuṭṭilayogo, etesaṃyeva ukkoṭanādīnametaṃ nāmaṃ. Tasmā- ukkoṭanasāciyogo, vañcanasāciyogo, nikatisāciyogoti, eva-mettha attho daṭṭhabbo. Keci aññaṃ dassetvā aññassa parivattanaṃ sāciyogoti vadanti. Taṃ pana vañcaneneva saṅgahitaṃ.

Chedanādīsu **chedananti** hatthacchedanādi. **Vadhoti** māraṇaṃ. **Bandhoti** rajju-bandhanādīhi bandhanaṃ. **Viparāmosoti** himaviparāmoso, gumbaviparāmosoti duvidho. Yaṃ himapātasamaye himena paṭicchannā hutvā maggappaṭipannaṃ janaṃ musanti, ayaṃ himaviparāmoso. Yaṃ gumbādīhi paṭicchannā musanti, ayaṃ gumbaviparāmoso. **Ālopo** vuccati gāmanigamādīnaṃ vilopakaraṇaṃ. **Saha-sākāroti** sāhasikakiriya. Gehaṃ pavisitvā manussānaṃ ure satthaṃ ṭhapetvā icchitabhaṇḍānaṃ gahaṇaṃ. Evametasmā chedana ...pe... sahasākārā paṭivirato samaṇo gotamoti. Iti vā hi, bhikkhave, puthujjano tathāgatassa vaṇṇaṃ vadamāno vadeyyāti.

Ettāvatā cūlasīlaṃ niṭṭhitaṃ hoti.

Majjhimasīlavaṇṇanā

11. Idāni (1.0079) majjhimasīlaṃ vitthārento “yathā vā paneke bhonto”ti-ādi-māha. Tatrāyaṃ anuttānapadavaṇṇanā. **Saddhādeyyānīti** kammañca phalañca idhalokañca paralokañca saddahitvā dinnāni. ‘Ayaṃ me ñāti’ti vā, ‘mitto’ti vā, idaṃ paṭikarissati, idaṃ vā tena katapubbanti vā, evaṃ na dinnānīti attho. Evaṃ dinnāni hi na saddhādeyyāni nāma honti. **Bhojanānīti** desanāsīsamattamaṃ, atthato pana saddhādeyyāni bhojanāni bhujjivā cīvarāni pārupitvā senāsanāni sevamānā gilānabhesajjaṃ paribhuñjamānāti sabbamaṃ vuttameva hoti.

Seyyathidanti nipāto. Tassattho katamo so bījagāmaḥūtagāmo, yassa samā-rambhaṃ anuyuttā viharantīti. Tato taṃ dassento **mūlabījanti**-ādīmāha. Tattha **mūla-bījaṃ** nāma haliddi, siṅgiveraṃ, vacā, vacattaṃ, ativisā, kaṭukarohiṇī, usīraṃ,

bhaddamuttakanti evamādi. **Khandhabījaṃ** nāma assattho, nigrodho, pilakkho, udumbaro, kacchako, kapitthanoti evamādi. **Phaḷubījaṃ** nāma ucchu, naḷo, veḷūti evamādi. **Aggabījaṃ** nāma ajjakam, phaṇijjakam, hiriveranti evamādi. **Bījabījaṃ** nāma pubbaṇṇam aparāṇṇanti evamādi. Sabbañhetam rukkhato viyojitaṃ viruhanasamatthameva “bījagāmo”ti vuccati. Rukkhato pana aviyojitaṃ asukkham “bhūtagāmo”ti vuccati. Tattha bhūtagāmasamārambho pācittiyavatthu, bījagāmasamārambho dukkaṭavattūti veditabbo.

12. Sannidhikāraparibhoganti sannidhikatassa paribhogam. Tattha duvidhā kathā, vinayavasena ca sallekhasasena ca. Vinayavasena tāva yaṃ kiñci annam ajja paṭiggahitaṃ aparajju sannidhikārakam hoti, tassa paribhoge pācittiyam. Attanā laddham pana sāmaṇerānam datvā, tehi laddham ṭhapāpetvā dutiyadivase bhuñjitaṃ vaṭṭati, sallekho pana na hoti.

Pānasannidhimhi eseva nayo. Tattha pānam nāma ambapānādīni aṭṭha pānāni, yāni ca tesam anulomāni. Tesam vinicchayo samantapāsādikāyam vutto.

Vatthasannidhimhi (1.0080) anadhiṭṭhitaṃ avikappitaṃ sannidhi ca hoti, sallekhañca kopeti, ayam pariyāyakathā. Nippariyāyato pana ticivarasantuṭṭhena bhavitabham, catuttham labhivā aññassa dātabham. Sace yassa kassaci dātum na sakkoti, yassa pana dātukāmo hoti, so uddesatthāya vā paripucchathāya vā gato, āgatamatte dātabham, adātum na vaṭṭati. Cīvare pana appahonte satiyā paccāsāya anuññātakālam ṭhapetum vaṭṭati. Sūcisuttacīvarakāranam alābhena tato parampi vinayakammaṃ katvā ṭhapetum vaṭṭati. “Imasmiṃ jīṇṇe puna īdisam kuto labhissāmī”ti pana ṭhapetum na vaṭṭati, sannidhi ca hoti, sallekhañca kopeti.

Yānasannidhimhi yānam nāma vayham, ratho, sakaṭam, sandamānikā, sivikā, pāṭaṅkīti; netam pabbajitassa yānam. Upāhanā pana pabbajitassa yānamyeva. Ekabhikkhusa hi eko araññatthāya, eko dhotapādakatthāyāti, ukkaṃsato dve upāhanasaṅghāṭā vaṭṭanti. Tatiyam labhivā aññassa dātabbo. “Imasmiṃ jīṇṇe aññam kuto labhissāmī”ti hi ṭhapetum na vaṭṭati, sannidhi ca hoti, sallekhañca kopeti.

Sayanasannidhimhi sayananti mañco. Ekassa bhikkhuno eko gabbhe, eko divā-ṭhāneti ukkaṃsato dve mañcā vaṭṭanti. Tato uttari labhivā aññassa bhikkhuno vā gaṇassa vā dātabbo; adātum na vaṭṭati. Sannidhi ca hoti, sallekhañca kopeti.

Gandhasannidhimhi bhikkhuno kaṇḍukacchuchavidosaḍḍi-ābādhe sati gandhā vaṭṭanti. Te gandhe āharāpetvā tasmim roge vūpasante aññesam vā ābādhikānam dātabbā, dvāre pañcaṅguligharadhūpanādīsu vā upanetabbā. “Puna roge sati bhavissanti”ti pana ṭhapetum na vaṭṭati, sannidhi ca hoti, sallekhañca kopeti.

Āmisanti vuttāvasesam datṭhabham. Seyyathidaṃ, idhekacco bhikkhu- “tathā-rūpe kāle upakārāya bhavissati”ti tilataṇḍulamuggamāsanāḷikeraloṇamacchamaṃ-savallūrasappitelaguḷabhājanādīni āharāpetvā ṭhapeti. So vassakāle kālasseva sāmaṇerehi yāguṃ pacāpetvā paribhuñjitvā “sāmaṇera, udakakaddame dukkham gāmaṃ pavisitum, gaccha asukam kulaṃ (1.0081) gantvā mayham vihāre nisinnabhāvam ārocehi; asukakulato dadhi-ādīni āharā”ti peseti. Bhikkhūhi- “kiṃ, bhante, gāmaṃ pavissisathā”ti vuttepi, “duppaveso, āvuso, idāni gāmo”ti vadati. Te- “hotu,

bhante, acchatha tumhe, mayaṃ bhikkhaṃ pariyesitvā āharissāmā”ti gacchanti. Atha sāmaṇeropi dadhi-ādīni āharitvā bhattañca byañjanañca sampādetvā upa-
neti, taṃ bhuñjantasveva upaṭṭhākā bhattaṃ paḥiṇanti, tatopi manāpaṃ manāpaṃ
bhuñjati. Atha bhikkhū piṇḍapātaṃ gahetvā āgacchanti, tatopi manāpaṃ
manāpaṃ gīvāyāmakāṃ bhuñjatiyeva. Evaṃ catumāsampi vītināmeti. Ayaṃ
vuccati- “bhikkhu muṇḍakuṭumbikajīvikaṃ jīvati, na samaṇajīvikaṃ”ti. Evarūpo
āmisasannidhi nāma hoti.

Bhikkhuno pana vasanaṭṭhāne ekā taṇḍulanāḷi, eko guḷapiṇḍo, catubhāga-
mattaṃ sappiti ettakaṃ nidhetuṃ vaṭṭati, akāle sampattacorānaṃ atthāya. Te hi
ettakampi āmisapaṭisanthāraṃ alabhantā jivitāpi voropeyyuṃ, tasmā sace ettakaṃ
natthi, āharāpetvāpi ṭhapetuṃ vaṭṭati. Aphāsukakāle ca yadettha kappiyaṃ, taṃ
attanāpi paribhuñjituṃ vaṭṭati. Kappiyakuṭiyaṃ pana bahuṃ ṭhapentassāpi
sannidhi nāma natthi. Tathāgatassa pana taṇḍulanāḷi-ādīsu vā yaṃ kiñci caturata-
namattaṃ vā pilotikakhaṇḍaṃ “idaṃ me ajja vā sve vā bhavissati”ti ṭhapitaṃ
nāma natthi.

13. Visūkadassanesu **naccam** nāma yaṃ kiñci naccam, taṃ maggaṃ gaccha-
ntenāpi gīvaṃ pasāretvā daṭṭhuṃ na vaṭṭati. Vitthāravinicchayo panettha samanta-
pāsādikāyaṃ vuttanayeneva veditabbo. Yathā cettha, evaṃ sabbesu sikkhāpada-
paṭisaṃyuttesu suttapadesu. Ito parañhi ettakampi avatvā tattha tattha payojana-
mattameva vaṇṇayissāmāti.

Pekkhanti naṭasamajjaṃ. **Akkhānanti** bhāratayujjhanādikaṃ. Yasmiṃ ṭhāne
kathiyati, tattha gantumpi na vaṭṭati. **Pāṇissaranti** kaṃsatāḷaṃ, pāṇitāḷanti
vadanti. **Vetāḷanti** ghanatāḷaṃ, mantena matasarīruṭṭhāpanantipi eke. **Kumbhathū-**
ṇanti caturassa-ambaṇakatāḷaṃ, kumbhasaddantipi eke. **Sobhanakanti** naṭānaṃ
(1.0082) abbhokkīraṇaṃ, sobhanakaraṃ vā, paṭibhānacittanti vuttaṃ hoti. **Caṇḍā-**
lanti ayoguḷakīḷā, caṇḍālānaṃ sāṇadhovanakīḷanti vadanti. **Vamsanti** veḷuṃ ussā-
petvā kīḷanaṃ.

Dhovananti aṭṭhidhovaṇaṃ, ekaccesu kira janapadesu kālaṅkate ñātaka na
jhāpenti, nikhaṇitvā ṭhapenti. Atha nesaṃ pūtibhūtaṃ kāyaṃ ñatvā nīharitvā
aṭṭhīni dhovitvā gandhehi makkhetvā ṭhapenti. Te nakkhattakāle ekasmiṃ ṭhāne
aṭṭhīni ṭhapetvā ekasmiṃ ṭhāne surādīni ṭhapetvā rodantā paridevantā suraṃ
pivanti. Vuttampi cetam- “atthi, bhikkhave, dakkhiṇesu janapadesu aṭṭhidhovaṇaṃ
nāma, tattha hoti annampi pānampi khajjampi bhojjampi leyyampi peyyampi
naccampi gītampi vāditampi. Atthetaṃ, bhikkhave, dhovaṇaṃ, netam natthīti vadā-
mī”ti (a. ni. 10.107). Ekacce pana indajālena aṭṭhidhovaṇaṃ dhovanantipi vadanti.

Hatthiyuddhādīsu bhikkhuno neva hatthi-ādīhi saddhiṃ yujjhituṃ, na te yujjhā-
petuṃ, na yujjhante daṭṭhuṃ vaṭṭati. **Nibbuddhanti** mallayuddhaṃ. **Uyyodhikanti**
yattha sampahāro dissati. **Balagganti** balagaṇanaṭṭhānaṃ. **Senābyūhanti** senāni-
veso, sakaṭabyūhādivasena senāya nivesanaṃ. **Anīkadassananti**- “tayo hatthi
pacchimaṃ hatthānīkaṃ”ti-ādīnā (pāci. 324) nayena vuttassa anīkassa dassanaṃ.

14. Pamādo ettha tiṭṭhatīti pamādaṭṭhānaṃ. Jūtañca taṃ pamādaṭṭhānañcāti **jūta-**
ppamādaṭṭhānaṃ. Ekekāya pantiyā aṭṭha aṭṭha padāni assāti **aṭṭhapadam** dasapa-

depi eseva nayo. **Ākāsanti** aṭṭhapadadasapadesu viya ākāseyeva kiḷanaṃ. **Parihā-rapathanti** bhūmiyaṃ nānāpathamaṇḍalaṃ katvā tattha tattha pariharitabbaṃ, pathaṃ pariharantānaṃ kiḷanaṃ. **Santikanti** santikakiḷanaṃ. Ekajjhaṃ ṭhapitā sāriyo vā sakkharāyo vā acālentā nakheneva apanenti ca upanenti ca, sace tattha kāci calati, parājayo hoti, evarūpāya kiḷāyetaṃ adhivacanaṃ. **Khalikanti** jūta-phalake pāsakakiḷanaṃ. **Ghaṭikā** vuccati dīghadaṇḍakena rassadaṇḍakaṃ paharaṇa-kiḷanaṃ. **Salākahatthanti** lākhāya vā mañjiṭṭhikāya vā piṭṭhodakena vā salāka-hatthaṃ temetvā- “kiṃ (1.0083) hotū”ti bhūmiyaṃ vā bhittiyaṃ vā taṃ paharivā hatthi-assādirūpadassanakīḷanaṃ. **Akkhanti** guḷakiḷā. **Paṅgacīraṃ** vuccati paṇṇa-nālikaṃ, taṃ dhamantā kiḷanti. **Vaṅkakanti** gāmadārakānaṃ kiḷanakaṃ khuddaka-naṅgalaṃ. **Mokkhacikā** vuccati samparivattanakīḷā, ākāse vā daṇḍakaṃ gahetvā bhūmiyaṃ vā sīsaṃ ṭhapetvā heṭṭhupariyabhāvena parivattanakīḷāti vuttaṃ hoti. **Ciṅgulikaṃ** vuccati tālapaṇṇādīhi kataṃ vātappahārena paribbhamanacakkaṃ. **Pattāḷhakaṃ** vuccati paṇṇanālikā. Tāya vālukādīni minantā kiḷanti. **Rathakanti** khuddakarathaṃ. **Dhanukanti** khuddakadhanumeva. **Akkharikā** vuccati ākāse vā piṭṭhiyaṃ vā akkharajānanakīḷā. **Manesikā** nāma manasā cintitajānanakīḷā. **Yathā-vajjaṃ** nāma kāṇakuṇikhujjādīnaṃ yaṃ yaṃ vajjaṃ, taṃ taṃ payojetvā dassana-kiḷā.

15. Āsandinti pamāṇātikkantāsaṇaṃ. Anuyuttā viharantīti idaṃ apekkhitvā pana sabbapadesu upayogavacanaṃ kataṃ. **Pallaṅkoti** pādesu vāḷarūpāni ṭhapetvā kato. **Gonakoti** dīghalomako mahākojavo, caturaṅgulādhikāni kira tassa lomāni. **Cittakanti** vānavicittaṃ uṇṇāmayattharaṇaṃ. **Paṭikāti** uṇṇāmayo setattharaṇo. **Paṭa-likāti** ghanapupphako uṇṇāmayattharaṇo. Yo āmalakapattotipi vuccati. **Tūlikāti** tiṇṇaṃ tūlānaṃ aññatarapuṇṇā tūlikā. **Vikatikāti** sīhabyagghādirūpavicitro uṇṇā-mayattharaṇo. **Uddalomīti** ubhayatodasaṃ uṇṇāmayattharaṇaṃ, keci

“ekato-uggatapupphan”ti vadanti. **Ekantalomīti** ekatodasaṃ uṇṇāmayattharaṇaṃ. Keci “ubhato-uggatapupphan”ti vadanti. **Kaṭṭissanti** ratanaparisibbitaṃ koseyyakaṭṭissamayapaccattharaṇaṃ. **Koseyyanti** ratanaparisibbitameva kosiyasuttamaya-paccattharaṇaṃ. Suddhakoseyyaṃ pana vaṭṭatīti vinaye vuttaṃ. Dīghanikāyatṭhakaṭṭhāyaṃ pana “ṭhapetvā tūlikaṃ sabbāneva gonakādīni ratanaparisibbitāni na vaṭṭanti”ti vuttaṃ.

Kuttakanti soḷasannaṃ nāṭakitthīnaṃ ṭhatvā naccanayoggaṃ uṇṇāmayattharaṇaṃ. **Hatthatharaṃ assattharanti** hatthi-assapiṭṭhīsu attharaṇa-attharakāyeva. Rathattharepi eseva nayo. **Ajinappavenīti** ajinacammehi mañcappamāṇena sibbitvā katā (1.0084) pavenī. **Kadalīmigapavarapaccattharaṇanti** kadalīmigacammaṃ nāma atthi, tena kataṃ pavarapaccattharaṇaṃ; uttamapaccattharaṇanti attho. Taṃ kira setavatthassa upari kadalīmigacammaṃ pattharivā sabbetvā karonti. **Sa-uttaracchadanti** saha uttaracchadena, uparibaddhena rattavitānena saddhinti attho. Setavitānampi heṭṭhā akappiyapaccattharaṇe sati na vaṭṭati, asati pana vaṭṭati. **Ubhatolohitakūpadhānanti** sisūpadhānañca pādūpadhānañcāti mañcassa ubhatolohitakaṃ upadhānaṃ, etaṃ na kappati. Yaṃ pana ekameva upadhānaṃ ubhosu passesu rattaṃ vā hoti padumavaṇṇaṃ vā vicitraṃ vā, sace pamāṇayuttaṃ, vaṭṭati. Mahā-upadhānaṃ pana paṭikkhittaṃ. Alohitakāni dvepi vaṭṭantiyeva. Tato uttari labhitvā aññesaṃ dātabbāni. Dātuṃ asakkonto mañce tiriyaṃ attharivā upari paccattharaṇaṃ datvā nipajjitumpi labhati. Āsandī-ādīsu pana vuttanayeneva paṭipajjitabbaṃ. Vuttañhetama- “anujānāmi, bhikkhave, āsandiya pāde chinditvā paribhuñjitum, pallaṅkassa vāḷe bhinditvā paribhuñjitum, tūlikaṃ vijaṭetvā bimbohanaṃ kātuṃ, avasesaṃ bhummattharaṇaṃ kātun”ti (cūḷava. 297).

16. Uccādanādīsu mātukucchito nikkhantadārakānaṃ sarīragandho dvādasa-vassapattakāle nassati, tesam sarīraduggandhaharaṇatthāya gandhacuṇṇādīhi uccādenti, evarūpaṃ uccādanaṃ na vaṭṭati. Puññavante pana dārake ūrūsu nipajjāpetvā telena makkhetvā hatthapāda-ūrunābhi-ādīnaṃ saṅṭhānasampādanatthaṃ parimaddanti, evarūpaṃ parimaddanaṃ na vaṭṭati.

Nhāpananti tesameva dārakānaṃ gandhādīhi nhāpanaṃ. **Sambāhananti** mahāmallānaṃ viya hatthapāde muggarādīhi paharivā bāhuvadḍhanaṃ. **Ādāsanti** yaṃ kiñci ādāsaṃ pariharitum na vaṭṭati. **Añjananti** alaṅkārañjanaṃ. **Mālāti** baddhamālā vā abaddhamālā vā. **Vilepananti** yaṃ kiñci chavirāgakaraṇaṃ. **Mukhacuṇṇaṃ mukhalepananti** mukhe kāḷapīḷakādīnaṃ haraṇatthāya mattikakakkaṃ denti, tena lohite calite sāsapakakkaṃ denti, tena dose khādite tilakakkaṃ denti, tena lohite sannisinne haliddikakkaṃ denti, tena chavivaṇṇe ārūḷhe mukhacuṇṇakena mukhaṃ cuṇṇenti, taṃ sabbaṃ na vaṭṭati.

Hatthabandhādīsu (1.0085) hatthe vicitrasaṅkhakapālādīni bandhitvā vicaranti, taṃ vā aññaṃ vā sabbampi hatthābharaṇaṃ na vaṭṭati, apare sikhaṃ bandhitvā vicaranti. Suvaṇṇacīrakamuttalatādīhi ca taṃ parikkhipanti; taṃ sabbaṃ na vaṭṭati. Apare catuhatthadaṇḍaṃ vā aññaṃ vā pana alaṅkatadaṇḍakaṃ gahetvā vicaranti, tathā itthipurisarūpādivicittaṃ bhesajjanāḷikaṃ suparikkhittaṃ vāma-

passee olaggitaṃ; apare kaṇṇikaratanaparikkhittakosaṃ atitikhīṇaṃ asiṃ, pañcava-
ṇṇasuttasibbitaṃ makaradantakādivicittaṃ chattaṃ, suvaṇṇarajatādivicitrā mora-
piñchādiparikkhittā upāhanā, keci ratanamattāyāmaṃ caturaṅgulavitthataṃ kesa-
ntaparicchedaṃ dassetvā meghamukhe vijjulataṃ viya nalāṭe uṇḥisapaṭṭaṃ
bandhanti, cūlāmaṇiṃ dhārenti, cāmaravālabijaniṃ dhārenti, taṃ sabbaṃ na
vaṭṭati.

17. Aniyyānikattā saggamokkhamaggānaṃ tiracchānabhūtā kathāti **tiracchāna-
kathā**. Tattha rājānaṃ ārabha mahāsammato mandhātā dhammāsoko evaṃ
mahānubhāvoti-ādinā nayena pavattā kathā **rājakathā**. Esa nayo **corakathādīsu**.
Tesu asuko rājā abhirūpo dassanīyoti-ādinā nayena gehassitakathāva **tiracchāna-
kathā** hoti. Sopi nāma evaṃ mahānubhāvo khayāṃ gatoti evaṃ pavattā pana
kammaṭṭhānabhāve tiṭṭhati. Coresu mūladevo evaṃ mahānubhāvo, meghamālo
evaṃ mahānubhāvoti tesāṃ kammaṃ paṭicca aho sūrāti gehassitakathāva **tira-
cchānakathā**. Yuddhepi bhāratayuddhādīsu asukena asuko evaṃ mārito, evaṃ
viddhoti kāmāssādavaseneva kathā **tiracchānakathā**. Tepi nāma khayāṃ gatāti
evaṃ pavattā pana sabbattha kammaṭṭhānameva hoti. Api ca annādīsu evaṃ
vaṇṇavantaṃ gandhavantaṃ rasavantaṃ phassasampannaṃ khādīmha bhūñji-
mhāti kāmāssādavasena kathetuṃ na vaṭṭati. Sāthhakaṃ pana katvā pubbe evaṃ
vaṇṇādisampannaṃ annaṃ pānaṃ vatthaṃ sayanaṃ mālāṃ gandhaṃ sīlava-
ntānaṃ adamha, cetiye pūjaṃ karimhāti kathetuṃ vaṭṭati. **Ñātikathādīsu** pana
“amhākaṃ ñātakā sūrā samatthā”ti vā “pubbe mayaṃ evaṃ vicitrehi yānehi vica-
rimhā”ti vā assādavasena vattuṃ na vaṭṭati. Sāthhakaṃ pana katvā “tepi no
ñātakā khayāṃ gatā”ti vā “pubbe mayaṃ evarūpā upāhanā saṅghassa ada-
mhā”ti vā kathetuṃ vaṭṭati. **Gāmakathāpi** suniviṭṭhadunniviṭṭhasubhikkhadubbhi-
kkhādivasena vā “asukagāmaṃvāsino sūrā samatthā”ti (1.0086) vā evaṃ assādava-
sena na vaṭṭati. Sāthhakaṃ pana katvā “saddhā pasannā”ti vā “khayavayaṃ gatā”-
ti vā vattuṃ vaṭṭati. **Nigamanagarajanapadakathādīsūpi** eseva nayo.

Itthikathāpi vaṇṇasaṅṭhānādīni paṭicca assādavasena na vaṭṭati, saddhā
pasannā khayavayaṃ gatāti evameva vaṭṭati. **Sūrakathāpi** ‘nandimitto nāma
yodho sūro ahosi’ti assādavasena na vaṭṭati. Saddho ahosi khayāṃ gatoti eva-
meva vaṭṭati. **Visikhākathāpi** “asukā visikhā suniviṭṭhā dunniviṭṭhā sūrā samatthā”-
ti assādavasena na vaṭṭati. Saddhā pasannā khayavayaṃ gatāti evameva vaṭṭati.

Kumbhaṭṭhānakathāti udakaṭṭhānakathā, udakatitthakathātipi vuccati, kumbha-
dāsikathā vā, sāpi “pāsādikā naccituṃ gāyituṃ chekā”ti assādavasena na vaṭṭati;
saddhā pasannāti-ādinā nayeneva vaṭṭati. **Pubbapetakathā**ti atītañātikathā. Tattha
vattamānañātikathāsadiso vinicchayo.

Nānattakathāti purimapakchimakathāhi vimuttā avasesā nānāsabhāvā nirattha-
kakathā. **Lokakkhāyikā**ti ayaṃ loko kena nimmito, asukena nāma nimmito. Kāko
seto, aṭṭhīnaṃ setattā; balākā rattā. Lohitassa rattattāti evamādikā lokāyatavita-
ṇḍasallāpakathā.

Samuddakkhāyikā nāma kasmā samuddo sāgaro? Sāgaradevena khato, tasmā
sāgaro. Khato meti hatthamuddāya sayāṃ niveditattā “samuddo”ti evamādikā

niratthakā samuddakkhāyanakathā. **Bhavoti** vuḍḍhi. **Abhavoti** hāni. Iti bhavo, iti abhavoti yaṃ vā taṃ vā niratthakakāraṇaṃ vatvā pavattitakathā **itibhavābhavakathā**.

18. Viggāhikakathāti viggahakathā, sārambhakathā. Tattha **sahitaṃ** meti mayhaṃ vacanaṃ **sahitaṃ** siliṭṭhaṃ atthayuttaṃ kāraṇayuttanti attho. **Asahitaṃ** teti tuyhaṃ vacanaṃ **asahitaṃ** asiliṭṭhaṃ. **Adhiciṇṇaṃ** te **viparāvattanti** yaṃ tuyhaṃ dīgharattāciṇṇavasena suppaṇaṃ, taṃ mayhaṃ ekavacaneneva viparāvattaṃ parivattivā ṭhitaṃ, na kiñci jānāsīti attho.

Āropito (1.0087) **te vādo** Ti mayā tava doso āropito. **Cara vādappamokkhāyāti** dosamocanattaṃ cara, vicara; tattha tattha gantvā sikkhāti attho. **Nibbeṭhehi vā sace pahosīti** atha sayaṃ pahosi, idānimeva nibbeṭhehīti.

19. Dūteyyakathāyaṃ idha gacchāti ito asukaṃ nāma ṭhānaṃ gaccha. **Amutrāgacchāti** tato asukaṃ nāma ṭhānaṃ āgaccha. **Idaṃ harāti** ito idaṃ nāma hara. **Amutra idaṃ āharāti** asukaṭṭhānato idaṃ nāma idha āhara. Saṅkhepato pana idaṃ dūteyyaṃ nāma ṭhapetvā pañca sahadhammike ratanattayassa upakārapaṭisaṃyuttañca gihīsāsanāṃ aññesaṃ na vaṭṭati.

20. Kuhakāti-ādīsu tividhena kuhanavatthunā lokaṃ kuhayanti, vimhāpayantīti kuhakā. Lābhasakkāratthikā hutvā lapantīti **lapakā**. Nimittaṃ sīlametesanti **nemittikā**. Nippeso sīlametesanti **nippesikā**. Lābhena lābhaṃ nijigīsanti magganti pariyesantīti **lābhena lābhaṃ nijigīsītāro**. Kuhanā, lapanā, nemittikatā, nippesikatā, lābhena lābhaṃ nijigīsanaṭṭhānaṃ etāhi samannāgatānaṃ puggalānaṃ etaṃ adhivacanaṃ. Ayamettha saṅkhepo. Vitthārena panetā kuhanādikā visuddhimagge sīlaniddeseveva pāliñca aṭṭhakathañca āharitvā pakāsītāti.

Ettāvatā majjhimasīlaṃ niṭṭhitaṃ hoti.

Mahāsīlavaṇṇanā

21. Ito paraṃ mahāsīlaṃ hoti. **Aṅganti** hatthapādādīsu yena kenaci evarūpena aṅgena samannāgato dīghāyu yasavā hotīti-ādinayappavattaṃ aṅgasatthaṃ. **Nimittanti** nimittasatthaṃ. Paṇḍurājā kira tisso muttāyo mutṭhiyaṃ katvā nemittikaṃ pucchi- “kiṃ me hatthe”ti? So ito cito ca vilokesi, tasmiñca samaye gharagolikāya makkhikā gayhantī muttā, so “muttā”ti āha. Puna “katī”ti puṭṭho kukkuṭassa tikkhattuṃ ravantassa saddaṃ sutvā “tisso”ti āha. Evaṃ taṃ taṃ ādisitvā nimittamanuyuttā viharanti.

Uppātanti (1.0088) asanipātādīnaṃ mahantānaṃ uppatitaṃ, tañhi disvā “idaṃ bhavissati, evaṃ bhavissati”ti ādisanti. **Supinanti** yo pubbaṇhasamaye supinaṃ passati, evaṃ vipāko hoti; yo idaṃ nāma passati, tassa idaṃ nāma hotīti-ādinā nayena supinakaṃ anuyuttā viharanti. **Lakkhaṇanti** iminā lakkhaṇena samannāgato rājā hoti, iminā uparājāti-ādikaṃ. **Mūsikacchinnanti** undūrakhāyitaṃ. Tenāpi hi ahate vā vatthe anahate vā vatthe ito paṭṭhāya evaṃ chinne idaṃ nāma hotīti

ādisanti. **Aggihomanti** evarūpena dārunā evaṃ hute idaṃ nāma hotīti aggijuhanaṃ. Dabbihomādīnīpi aggihomāneva, evarūpāya dabbiyā idisehi kaṇḍādihi hute idaṃ nāma hotīti evaṃ pavattivasena pana visuṃ vuttāni.

Tattha **kaṇoti** kuṇḍako. **Taṇḍulāti** sāli-ādīnañceva tiṇajātīnañca taṇḍulā. **Sappīti** gosappi-ādikaṃ. **Telanti** tilatelādikaṃ. Sāsapādīni pana mukhena gahetvā aggimhi pakkhipanaṃ, vijjaṃ parijappitvā juhanaṃ vā **mukhahomaṃ**. Dakkhiṇa-kkhakajaṇṇulohitādīhi juhanaṃ **lohitahomaṃ**. **Aṅgavijjāti** pubbe aṅgameva disvā byākaraṇavasena aṅgaṃ vuttaṃ, idha aṅgulaṭṭhiṃ disvā vijjaṃ parijappitvā ayaṃ kulaputto vā no vā, sirīsampanno vā no vāti-ādibyākaraṇavasena aṅgavijjā vuttā. **Vatthuvijjā** Ti gharavatthu-ārāmavatthādīnaṃ guṇadosasallakkaṇavijjā. Mattikādivisesaṃ disvāpi hi vijjaṃ parijappitvā heṭṭhā pathaviyaṃ tiṃsaratanamate, ākāse ca asīratanamate padese guṇadosaṃ passanti. **Khattavijjāti** abhēyyamāsura-kkharājasatthādisatthaṃ. **Sivavijjāti** susāne pavisitvā santikaraṇavijjā, siṅgālarutavijjātipi vadanti. **Bhūtavijjāti** bhūtavejjamanto. **Bhūrivijjāti** bhūrighare vasantena uggahetabbamanto. **Ahivijjāti** sappadaṭṭhatikicchanavijjā ceva sappāvahāyanavijjā ca. **Visavijjāti** yāya, purāṇavisamaṃ vā rakkhanti, navavisamaṃ vā karonti visavanta-meva vā. **Vicchikavijjāti** vicchikadaṭṭhatikicchanavijjā. **Mūsikavijjāyapi** (1.0089) eseva nayo. **Sakuṇavijjāti** sapakkhaka-apakkhakadvipadacatuppadānaṃ rutagatādivasena sakuṇaññaṃ. **Vāyasavijjāti** kākarutaññaṃ, taṃ visuññeva satthaṃ, tasmā visuṃ vuttaṃ.

Pakkajjhānanti paripākagatacintā. Idāni “ayaṃ ettakaṃ jīvissati, ayaṃ ettakaṃ”-ti evaṃ pavattaṃ ādiṭṭhaññaṃanti attho. **Saraparittāṇanti** sararakkhaṇaṃ, yathā attano upari na āgacchati, evaṃ karaṇavijjā. **Migacakkanti** idaṃ sabbasaṅgāhikaṃ sabbasakuṇacatuppadānaṃ rutaññaṇavasena vuttaṃ.

22. Mañilakkhaṇādīsu evarūpo maṇi pasattho, evarūpo apasattho, sāmīno ārogya-issariyādīnaṃ hetu hoti, na hotīti, evaṃ vaṇṇasaṅṭhānādivasena maṇi-ādīnaṃ lakkhaṇaṃ anuyuttā viharantīti attho. Tattha **āvudhanti** ṭhapetvā asi-ādīni avasesaṃ āvudhaṃ. **Itthilakkhaṇādīnīpi** yamhi kule te itthipurisādayo vasanti, tassa vuḍḍhihānivaseneva veditabbāni. **Ajalakkhaṇādīsu** pana evarūpānaṃ ajādīnaṃ maṃsaṃ khāditabbaṃ, evarūpānaṃ na khāditabbanti ayaṃ viseso veditabbo.

Api cettha **godhāya lakkhaṇe** cittakammapiḷandhanādīsipi evarūpāya godhāya sati idaṃ nāma hotīti ayaṃ viseso veditabbo. Idañcettha vatthu- ekasmiṃ kira vihāre cittakamme godhaṃ aggiṃ dhamamānaṃ akaṃsu. Tato paṭṭhāya bhikkhūnaṃ mahāvivādo jāto. Eko āgantukabhikkhu taṃ disvā makkhesi. Tato paṭṭhāya vivādo mandībhūto hoti. **Kaṇṇikalakkhaṇaṃ** piḷandhanakaṇṇikāyapi gehakaṇṇikāyapi vasena veditabbaṃ. **Kacchapalakkhaṇaṃ** godhālakkhaṇasadisameva. **Migalakkhaṇaṃ** sabbasaṅgāhikaṃ sabbacatuppādānaṃ lakkhaṇavasena vuttaṃ.

23. Raññaṃ niyyānaṃ bhavissatīti asukadivase asukanakkhattena asukassa nāma rañño niggamaṇaṃ bhavissatīti evaṃ rājūnaṃ pavāsagamanaṃ byākaroti. Esa nayo sabbattha. Kevalaṃ panettha **aniyyānanti** vippavutthānaṃ puna āgamaṇaṃ. **Abhantarānaṃ raññaṃ upayānaṃ bhavissati, bāhirānaṃ raññaṃ apayānanti** antonagare amhākaṃ rājā paṭiviruddhaṃ bahirājānaṃ upasaṅkamissati, tato tassa paṭikkamaṇaṃ bhavissatīti evaṃ raññaṃ upayānāpayānaṃ (1.0090) byākaroti. Dutiyapadepi eseva nayo. Jayaparājayā pākaṭāyeva.

24. Candaggāhādayo asukadivase rāhu candaṃ gahessatīti byākaraṇavase neva veditabbā. Api ca nakkhattassa aṅgārakādīgāhasamāyogopi nakkhattagāho yeva. **Ukkāpātoti** ākāsaṭo ukkānaṃ patanaṃ. **Disādāhoti** disākālusiyaṃ aggisikhaḍḍhūmasikhādīhi ākulabhāvo viya. **Devadudrabhīti** sukkhavalāhakagajjanaṃ. **Ugga-**mananti udayanaṃ. **Okkamananti** atthaṅgamaṇaṃ. **Samkilesanti** avisuddhatā. **Vodānanti** visuddhatā. **Evaṃ vipākoti** lokassa evaṃ vividhasukhadukkhāvaho.

25. Suvuṭṭhikāti devassa sammādhārānuppaveccanaṃ. **Dubbuṭṭhikāti** avaggāho, vassavibandhoti vuttaṃ hoti. **Muddāti** hatthamuddā. **Gaṇanā** vuccati acchiddakagaṇanā. **Saṅkhānanti** saṅkalanasaṭuppādānādivasena piṇḍagaṇanā. Yassa sā paguṇā hoti, so rukkhampi disvā ettakāni ettha paṇṇānīti jānāti. **Kāveyyanti** “cattārome, bhikkhave, kavī. Katame cattāro? Cintākavi, sutakavi, atthakavi, paṭibhānakavī”ti (a. ni. 4.231). Imesaṃ catunnaṃ kavīnaṃ attano cintāvasena vā; “vessantaro nāma rājā ahoṣī”ti-ādīni sutvā sutavasena vā; imassa ayaṃ attho, evaṃ taṃ yojessāmīti evaṃ atthavasena vā; kiñcideva disvā tappaṭibhāgaṃ kattabbaṃ karissāmīti evaṃ ṭhānuppattikapaṭibhānavasena vā; jīvikatthāya kabya-karaṇaṃ. Lokāyataṃ vuttameva.

26. Āvāhanaṃ nāma imassa dārakassa asukakulato asukanakkhattena dārikaṃ ānethāti āvāhakarāṇaṃ. **Vivāhananti** imaṃ dārikaṃ asukassa nāma dārakassa asukanakkhattena detha, evamassā vuḍḍhi bhavissatīti vivāhakarāṇaṃ. **Samvara-**nanti samvaraṇaṃ nāma ‘ajja nakkhattaṃ sundaraṃ, ajjeva samaggā hotha, iti vo viyogo na bhavissatīti evaṃ samaggakarāṇaṃ. Vivaraṇaṃ nāma ‘sace viyujjitukā-

mattha, ajjeva viyujjatha (1.0091), iti vo puna saṃyogo na bhavissatī'ti evaṃ viṣaṃyogakaraṇaṃ. **Saṅkīraṇanti** 'uttāhānaṃ vā iṇaṃ vā dinnāṃ dhanāṃ ajja saṅkaḍḍhatha, ajja saṅkaḍḍhitañhi taṃ thāvaram hotī'ti evaṃ dhanapiṇḍāpanaṃ. **Vikīraṇanti** 'sace payoga-uddhārādivasena dhanāṃ payojitukāmattha, ajja payojitaṃ diguṇacatugguṇaṃ hotī'ti evaṃ dhanapayojāpanaṃ. **Subhagakaraṇanti** piyamaṇāpakaraṇaṃ vā sassirīkakaraṇaṃ vā. **Dubbhagakaraṇanti** tabbiparītaṃ. **Viruddhagabbhakaraṇanti** viruddhassa vilīnassa aṭṭhitassa matassa gabbhassa karaṇaṃ. Puna avināsāya bhesajjadānanti attho. Gabbho hi vātena, pāṇakehi, kammunā cāti tihi kāraṇehi vinassati. Tattha vātena vinassante nibbāpanīyaṃ sītaṃ bhesajjaṃ deti, pāṇakehi vinassante pāṇakānaṃ paṭikammaṃ karoti, kammunā vinassante pana buddhāpi paṭibāhituṃ na sakkonti.

Jivhānibandhananti mantena jivhāya bandhakaraṇaṃ. **Hanusamphananti** mukhabandhamantena yathā hanukaṃ cāletuṃ na sakkonti, evaṃ bandhakaraṇaṃ. **Hatthābhijappananti** hatthānaṃ parivattanatthaṃ mantajappanaṃ. Tasmīṃ kira mante sattapadantare ṭhatvā jappite itaro hatthe parivattetvā khīpati. **Kaṇṇajappananti** kaṇṇehi saddaṃ assavanatthāya vijjāya jappanaṃ. Taṃ kira jappitvā vinicchayaṭṭhāne yaṃ icchati, taṃ bhaṇati, paccatthiko taṃ na suṇāti, tato paṭivacanaṃ sampādetuṃ na sakkoti. **Ādāsapañhanti** ādāse devataṃ otāretvā pañhapucchanaṃ. **Kumārikapañhanti** kumārikāya sarīre devataṃ otāretvā pañhapucchanaṃ. **Devapañhanti** dāsiyā sarīre devataṃ otāretvā pañhapucchanaṃ. **Ādiccupaṭṭhānanti** jīvikatthāya ādiccapāricariyā. **Mahatupaṭṭhānanti** tatheva mahābrahmapāricariyā. **Abbhujalananti** mantena mukhato aggijālānīharaṇaṃ. **Sirivhāyananti** "ehi siri, mayhaṃ sire paṭiṭṭhāhī" ti evaṃ sirena siriyā avhāyanaṃ.

27. Santikammanti devaṭṭhānaṃ gantvā sace me idaṃ nāma samijjhissati, tumhākaṃ iminā ca iminā ca upahāraṃ karissāmi ti samiddhikāle kattabbaṃ santi-paṭissavakammaṃ. Tasmīṃ pana samiddhe tassa karaṇaṃ **paṇidhikammaṃ** nāma. **Bhūrikammanti** bhūrihare vasitvā gahitamantassa payogakaraṇaṃ. **Vassakammaṃ vossakammanti** ettha vassoti puriso, vossoti paṇḍako. Iti vossassa (1.0092) vassakaraṇaṃ vassakammaṃ, vassassa vossakaraṇaṃ vossakammaṃ. Taṃ pana karonto acchandikabhāvamattaṃ pāpeti, na liṅgaṃ antaradhāpetuṃ sakkoti. **Vatthukammanti** akatavatthusmiṃ gehapatiṭṭhāpanaṃ. **Vatthuparikammanti** "idañcidañcāharathā" ti vatvā vatthubalikammakaraṇaṃ. **Ācamananti** udakena mukhasuddhikaraṇaṃ. **Nhāpananti** añṇesaṃ nhāpanaṃ. **Juhananti** tesāṃ atthāya aggijuhanaṃ. **Vamananti** yogaṃ datvā vamanakaraṇaṃ. **Virecanepi** eseva nayo. **Uddhamvirecananti** uddhaṃ dosānaṃ nīharaṇaṃ. **Adhovirecananti** adho dosānaṃ nīharaṇaṃ. **Sīsavirecananti** sirovirecanaṃ. **Kaṇṇatelanti** kaṇṇānaṃ bandhanatthaṃ vā vaṇaharaṇatthaṃ vā bhesajjatelapacanaṃ. **Nettatappananti** akkhitappanatelaṃ. **Natthukammanti** telena yojetvā natthukaraṇaṃ. **Añjananti** dve vā tīṇi vā paṭalāni nīharaṇasamatthaṃ khārañjanaṃ. **Paccañjananti** nibbāpanīyaṃ sītalabhesajjañjanaṃ. **Sālākiyanti** salākavejjakammaṃ. **Sallakattiyanti** sallakattavejjakammaṃ. **Dārakatikicchā** vuccati komārabhaccavejjakammaṃ. **Mūlabhesajjānaṃ anuppādananti** iminā kāyatikicchanaṃ dasseti. **Osadhīnaṃ paṭi-**

mokkhoti khārādīni datvā tadanurūpe vaṇe gate tesam apanayanaṃ.

Ettāvatā mahāsīlaṃ niṭṭhitam hoti.

Pubbantakappikasassatavādavaṇṇanā

28. Evaṃ brahmadattena vuttavaṇṇassa anusandhivasena tividham sīlaṃ vitthāretvā idāni bhikkhusaṅghena vuttavaṇṇassa anusandhivasena- “atthi, bhikkhave, aññeva dhammā gambhīrā duddasā”ti-ādīnā nayena suññatāpakā-sanaṃ ārabhi. Tattha **dhammā**ti guṇe, desanāyaṃ, pariyattiyaṃ, nissatteti evamā-dīsu dhammasaddo vattati.

“Na hi dhammo adhammo ca, ubho samavipākino;

adhammo nirayaṃ neti, dhammo pāpeti suggatin”ti. (theragā. 304);

Ādīsu hi guṇe dhammasaddo. “Dhammaṃ, vo bhikkhave, desessāmi ādikalyā-ṇan”ti-ādīsu (ma. ni. 3.420) desanāyaṃ. “Idha bhikkhu dhammaṃ pariyāpuṇāti suttaṃ (1.0093), geyyan”ti-ādīsu (a. ni. 5.73) pariyattiyaṃ. “Tasmiṃ kho pana samaye dhammā honti, khandhā honti”ti-ādīsu (dha. sa. 121) nissatte. Idha pana guṇe vattati. Tasmā atthi, bhikkhave, aññeva tathāgatassa guṇāti evamettha attho daṭṭhabbo.

Gambhīrāti mahāsamuddo viya makasatuṇḍasūciyā aññatra tathāgatā aññesaṃ ñāṇena alabbhaneyyapatiṭṭhā, gambhīrattāyeva **duddasā**. Duddasattāyeva **duranu-bodhā**. Nibbutasabbapariḷāhattā **santā**, santārammaṇesu pavattanatopi santā. Ati-ttikaraṇaṭṭhena **paṇitā**, sādurasabhojanaṃ viya. Uttamañāṇavisayattā na takkena avacaritabbāti **atakkāvacarā**. **Nipuṇāti** saṅhasukhumasabhāvattā. Bālānaṃ avisa-yattā, paṇḍitehiyeva veditabbāti **paṇḍitavedaniyā**.

Ye tathāgato sayam abhiññā sacchikatvā pavedetīti ye dhamme tathāgato ana-ññaneyyo hutvā sayameva abhivisiṭṭhena ñāṇena paccakkham katvā pavedetī, dīpeti, katheti, pakāsetīti attho. **Yehīti** yehi guṇadhammehi. **Yathābhuccanti** yathā-bhūtaṃ. **Vaṇṇam sammā vadamānā vadeyyunti** tathāgatassa vaṇṇam vattukāmā sammā vadeyyuṃ, ahāpetvā vattuṃ sakkuṇeyyunti attho. Katame ca pana te dhammā bhagavatā evaṃ thomitāti? Sabbaññutaññāṇam. Yadi evaṃ, kasmā bahuvacananiddeso katoti? Puthucittasamāyogato ceva, puthu-ārammaṇato ca. Tañhi catūsu ñāṇasampayuttamahākiriya-cittesu labbhati, na cassa koci dhammo ārammaṇam nāma na hoti. Yathāha- “atītaṃ sabbaṃ jānātīti sabbaññutaññāṇam, tattha āvaraṇam natthīti anāvaraṇaññāṇan”ti-ādi (paṭi. ma. 1.120). Iti puthucittasa-māyogato punappunaṃ uppattivāsena puthu-ārammaṇato ca bahuvacanani-ddeso katoti.

“Aññevā”ti idaṃ panettha vavatthāpanavacanaṃ, “aññeva, na pāṇātipātā vera-maṇi-ādayo. Gambhīrāva na uttānā”ti evaṃ sabbapadehi yojetabbaṃ. Sāvaka-pā-ramiññāṇaṃhi gambhīraṃ, paccekabodhiññāṇam pana tato gambhīrataranti tattha vavatthānaṃ natthi, sabbaññutaññāṇaṃca tatopi gambhīrataranti tatthāpi vava-

tthānaṃ natthi, ito panaññaṃ gambhīrataraṃ natthi; tasmā gambhīrā vāti vava-
tthānaṃ labbhati. Tathā duddasāva duranubodhā vāti sabbaṃ veditabbaṃ.

Katame (1.0094) **ca te bhikkhavi** ayaṃ pana tesāṃ dhammānaṃ kathetuka-
myatā pucchā. **Santi, bhikkhave, eke samaṇabrāhmaṇā**ti-ādi pucchāvissajjanaṃ.
Kasmā panetaṃ evaṃ āradhanti ce? Buddhānañhi cattāri tṭhānāni patvā gajjitaṃ
mahantaṃ hoti, ñāṇaṃ anupavisati, buddhañāṇassa mahantabhāvo paññāyati,
desanā gambhīrā hoti, tilakkhaṇāhatā, suññatāpaṭisaṃyuttā. Katamāni cattāri?
Vinayapaññattiṃ, bhūmantaraṃ, paccayākāraṃ, समयantaranti. Tasmā- “idaṃ
lahukaṃ, idaṃ garukaṃ, idaṃ satekiccaṃ, idaṃ atekiccaṃ, ayaṃ āpatti, ayaṃ
anāpatti, ayaṃ chejjagāminī, ayaṃ vuṭṭhānagāminī, ayaṃ desanāgāminī, ayaṃ
lokavajjā, ayaṃ paṇṇattivajjā, imasmiṃ vatthusmiṃ idaṃ paññapetabban”ti yaṃ
evaṃ otiṇṇe vatthusmiṃ sikkhāpadapaññāpanaṃ nāma, tattha aññesaṃ thāmo
vā balaṃ vā natthi; avisayo esa aññesaṃ, tathāgatasseva visayo. Iti vinayapa-
ññattiṃ patvā buddhānaṃ gajjitaṃ mahantaṃ hoti, ñāṇaṃ anupavisati ...pe...
suññatāpaṭisaṃyuttāti.

Tathā ime cattāro satipaṭṭhānā nāma ...pe... ariyo aṭṭhaṅgiko maggo nāma,
pañca khandhā nāma, dvādasa āyatanāni nāma, aṭṭhārasa dhātuyo nāma, cattāri
ariyasaccāni nāma, bāvisatindriyāni nāma, nava hetū nāma, cattāro āhārā nāma,
satta phassā nāma, satta vedanā nāma, satta saññā nāma, satta cetanā nāma,
satta cittāni nāma. Etesu ettakā kāmāvacarā dhammā nāma, ettakā rūpāvacara-a-
rūpāvacarapariyāpannā dhammā nāma, ettakā lokiyā dhammā nāma, ettakā loku-
ttarā dhammā nāmāti catuvīsatisamantapaṭṭhānaṃ anantanayaṃ abhidhammapi-
ṭakaṃ vibhajitvā kathetuṃ aññesaṃ thāmo vā balaṃ vā natthi, avisayo esa
aññesaṃ, tathāgatasseva visayo. Iti bhūmantaraparicchedaṃ patvā buddhānaṃ
gajjitaṃ mahantaṃ hoti, ñāṇaṃ anupavisati ...pe... suññatāpaṭisaṃyuttāti.

Tathā ayaṃ avijjā saṅkhārānaṃ navahākārehi paccayo hoti, uppādo hutvā paccayo hoti, pavattaṃ hutvā, nimittaṃ, āyūhanaṃ, saṃyogo, palibodho, samudayo, hetu, paccayo hutvā paccayo hoti, tathā saṅkhārādayo viññāṇādīnaṃ. Yathāha- “kathaṃ paccayapariggahe paññā dhammaṭṭhitiñāṇaṃ? Avijjā saṅkhārānaṃ uppādaṭṭhiti ca pavattaṭṭhiti ca, nimittaṭṭhiti (1.0095) ca, āyūhanaṭṭhiti ca, saṃyogaṭṭhiti ca, palibodhaṭṭhiti ca, samudayaṭṭhiti ca, hetuṭṭhiti ca, paccayaṭṭhiti ca, imehi navahākārehi avijjā paccayo, saṅkhārā paccayasamuppannā, ubhopete dhammā paccayasamuppannāti paccayapariggahe paññā dhammaṭṭhitiñāṇaṃ. Atitampi addhānaṃ, anāgatampi addhānaṃ avijjā saṅkhārānaṃ uppādaṭṭhiti ca ...pe... jāti jarāmaraṇassa uppādaṭṭhiti ca ...pe... paccayaṭṭhiti ca, imehi navahākārehi jāti paccayo, jarāmaraṇaṃ paccayasamuppannaṃ, ubhopete dhammā paccayasamuppannāti paccayapariggahe paññā dhammaṭṭhitiñāṇaṃ”ti (paṭi. ma. 1.45). Evamimaṃ tassa tassa dhammassa tathā tathā paccayabhāvena pavattaṃ tivaṭṭaṃ tiyaddhaṃ tisandhiṃ catusaṅkhepaṃ vīsataṅkāraṃ paṭiccasamuppādaṃ vibhajitvā kathetuṃ aññesaṃ thāmo vā balaṃ vā natthi, avisayo esa aññesaṃ, tathāgatasseva visayo, iti paccayaṅkāraṃ patvā buddhānaṃ gajjitaṃ mahantaṃ hoti, ñāṇaṃ anupavisati ...pe... suññatāpaṭisaṃyuttāti.

Tathā cattāro janā sassatavādā nāma, cattāro ekaccasassatavādā, cattāro antānantikā, cattāro amarāvikkhepikā, dve adhiccasamuppannikā, soḷasa saññivādā, aṭṭha asaññivādā, aṭṭha nevasaññināsaññivādā, satta ucchedavādā, pañca diṭṭhadhammanibbānavādā nāma. Te idaṃ nissāya idaṃ gaṇhantīti dvāsaṭṭhi diṭṭhigatāni bhinditvā nijjaṭaṃ niggumbaṃ katvā kathetuṃ aññesaṃ thāmo vā balaṃ vā natthi, avisayo esa aññesaṃ, tathāgatasseva visayo. Iti samayantaraṃ patvā buddhānaṃ gajjitaṃ mahantaṃ hoti, ñāṇaṃ anupavisati, buddhañāṇassa mahantatā paññāyati, desanā gambhīrā hoti, tilakkhaṇāhatā, suññatāpaṭisaṃyuttāti.

Imasmiṃ pana ṭhāne samayantaraṃ labbhati, tasmā sabbaññutaññāṇassa mahantabhāvadassanattaṃ desanāya ca suññatāpakāsanavibhāvanattaṃ samayantaraṃ anupavisanto dhammarājā- “santi, bhikkhave, eke samaṇabrāhmaṇā”ti evaṃ pucchāvissajjanaṃ ārabhi.

29. Tattha **santi**Ti atthi saṃvijjanti upalabbhanti. **Bhikkhave**Ti ālapanavacanaṃ. **Eketi** ekacce. **Samaṇabrāhmaṇāti** pabbajjūpagatabhāvena samaṇā, jātiyā brāhmaṇā. Lokena vā samaṇāti ca brāhmaṇāti ca evaṃ sammatā. Pubbantaṃ kappetvā vikappetvā gaṇhantīti **pubbantakappikā**. Pubbantakappo vā (1.0096) etesaṃ atthīti pubbantakappikā. Tattha antoti ayaṃ saddo anta-abbhantaramariyādalāmakaparabhāgakoṭṭhāsesu dissati. “Antapūro udarapūro”ti-ādīsu hi ante anta-saddo. “Caranti loke parivārachannā anto asuddhā bahi sobhamānā”ti-ādīsu (saṃ. ni. 1.122) abbhantare. “Kāyabandhanassa anto jīrati (cūḷava. 278). “Sā haritantaṃ vā panthantaṃ vā selantaṃ vā udakantaṃ vā”ti-ādīsu (ma. ni. 1.304) mariyādāyaṃ. “Antamidaṃ, bhikkhave, jīvikānaṃ yadidaṃ piṇḍolyan”ti-ādīsu (saṃ. ni. 3. 80) lāmake. “Esevanto dukkhassā”ti-ādīsu (saṃ. ni. 2.51) parabhāge. Sabbapaccayasasaṅkhayo hi dukkhassa parabhāgo koṭṭi vuccati. “Sakkāyo kho, āvuso, eko anto”ti-ādīsu (a. ni. 6.61) koṭṭhāse. Svāyaṃ idhāpi koṭṭhāse vattati.

Kappasaddopi- “tiṭṭhatu, bhante bhagavā kappam” (dī. ni. 2.167), “atthi kappo nipajjitum” (a. ni. 8.80), “kappakatena akappakatam samṣibbitam hoti”ti, (pāci. 371) evam āyukappalesakappavinayakappādīsu sambahulesu atthesu vattati. Idha taṇhādiṭṭhīsu vattatīti veditabbo. Vuttampi cetam- “kappāti dve kappā, taṇhā-kappo ca diṭṭhikappo cā”ti (mahāni. 28). Tasmā taṇhādiṭṭhivasena atītam khandha-koṭṭhāsam kappetvā pakappetvā ṭhitāti pubbantakappikāti evamettha attho veditabbo. Tesam evam pubbantam kappetvā ṭhitānam punappunam uppajjanavasena pubbantameva anugatā diṭṭhīti pubbantānudiṭṭhino. Te evamdiṭṭhino tam pubbantam ārabha āgamma paṭicca aññampi janam diṭṭhigatikam karontā aneka-vihitāni adhimuttipadāni abhivadanti aṭṭhārasahi vatthūhi.

Tattha **anekavihitānīti** anekavidhāni. **Adhimuttipadānīti** adhivacanapadāni. Atha vā bhūtam attham abhibhavitvā yathāsabhāvato aggahetvā pavattanato adhimutti-yoti diṭṭhiyo vuccanti. Adhimuttīnam padāni adhimuttipadāni, diṭṭhidīpakāni vacanā-nīti attho. **Aṭṭhārasahi vatthūhīti** aṭṭhārasahi kāraṇehi.

30. Idāni (1.0097) yehi aṭṭhārasahi vatthūhi abhivadanti, tesam kathetukamyatāya pucchāya “te ca kho bhonto”ti-ādīnā nayena pucchitvā tāni vatthūni vibhajitvā dassetum “santi, bhikkhave”ti-ādīmāha. Tattha vadanti etenāti vādo, diṭṭhigata-ssetam adhivacanam. Sassato vādo etesanti **sassatavādā**, sassatadiṭṭhinoti attho. Eteneva nayena ito paresampi evarūpānam padānam attho veditabbo. **Sassatam attānañca lokañcāti** rūpādīsu aññataram attāti ca lokoti ca gahetvā tam sassatam amaram niccam dhuvam paññapenti. Yathāha- “rūpam attā ceva loko ca sassato cāti attānañca lokañca paññapenti tathā vedanam, saññam, saṅkhāre, viññāṇam attā ceva loko ca sassato cāti attānañca lokañca paññapenti”ti.

31. **Ātappamanvāyāti**-ādīsu vīriyam kilesānam ātāpanabhāvena ātappanti vuttam. Tadeva padahanavasena **padhānam**. Punappunam yuttavasena **anuyogoti**. Evam tippabhedam vīriyam anvāya āgamma paṭiccāti attho. **Appamādo** vuccati satiyā avippavāso. **Sammā manasikāro**ti upāyamanasikāro, pathamanasikāro, atthato ñāṇanti vuttam hoti. Yasmiñhi manasikāre ṭhitassa pubbenivāsānussati ñāṇam ijjhati, ayam imasmim ṭhāne manasikāroti adhippeto. Tasmā vīriyañca satīñca ñāṇañca āgammāti ayamettha saṅkhepattho. **Tathārūpanti** tathājā-tikam. **Cetosamādhinti** cittasamādhim. **Phusatīti** vindati paṭilabhati. **Yathā samāhite citteti** yena samādhinā sammā āhite suṭṭhu ṭhapite cittamhi **anekavihitam pubbenivāsanti**-ādīnam attho visuddhimagge vutto.

So evamāhāti so evam jhānānubhāvasampanno hutvā diṭṭhigatiko evam vadati. **Vañjhoti** vañjhapasuvañjhatālādayo viya aphalo kassaci ajanakoti. Etena “attā”ti ca “loko”ti ca gahitānam jhānādīnam rūpādījanakabhāvam paṭikkhipati. Pabbata-kūṭam viya ṭhitoti **kūṭattho**. **Esikatṭhāyitṭhitoti** esikatṭhāyī viya hutvā ṭhitoti esikatṭhā-yitṭhito. Yathā sunikhāto esikatṭhambho niccalo tiṭṭhati, evam ṭhitoti attho. Ubhayenapi lokassa vināsābhāvam dipeti. Keci pana īsikatṭhāyitṭhitoti pāḷim vatvā muñje īsikā viya ṭhitoti vadanti (1.0098). Tatrāyamadhippāyo- yadidaṃ jāyatīti vuccati, tam muñjato īsikā viya vijjamānameva nikkhamati. Yasmā ca īsikatṭhāyitṭhito, tasmā teva sattā sandhāvanti, ito aññattha gacchantīti attho.

Saṃsaranṭīti aparāparaṃ sañcaranti. **Cavanṭīti** evaṃ saṅkhyāṃ gacchanti. Tathā **upapajjanṭīti**. Aṭṭhakathāyaṃ pana pubbe “sassato attā ca loko cā”ti vatvā idāni te ca sattā sandhāvanti-ādinā vacanena ayaṃ diṭṭhigatiko attanāyeva attano vādaṃ bhindati, diṭṭhigatikassa dassanaṃ nāma na nibaddhaṃ, thusarāsimhi nikhātakhāṇu viya cañcalaṃ, ummattakapacchayaṃ pūvakaṇḍagūthagoma-yādīni viya cettha sundarampi asundarampi hoti yevāti vuttaṃ. **Atthitveva sassatisa-**
manti ettha **sassatīti** niccaṃ vijjamānatāya mahāpathaviṃva maññati, tathā sineru-pabbatacandimasūriye. Tato tehi samaṃ attānaṃ maññamānā atthi tveva sassati-samanti vadanti.

Idāni **sassato attā ca loko cāti**-ādikāya paṭiññāya sādhanatthaṃ hetuṃ dassento “taṃ kissa hetu? Ahañhi ātappamanvāyā”ti-ādimāha. Tattha **imināmahaṃ etaṃ jānāmi** iminā visesādhi-gamena ahaṃ etaṃ paccakkhato jānāmi, na kevalaṃ saddhā-mattakeneva vadāmi dasseti, makāro panettha padasandhikara-ṇatthaṃ vutto. **Idaṃ, bhikkhave, paṭhamaṃ ṭhānanti** catūhi vatthūhīti vatthusa-ddena vuttasu catūsu ṭhānesu idaṃ paṭhamaṃ ṭhānaṃ, idaṃ jātisatasahassama-ttānussaraṇaṃ paṭhamaṃ kāraṇanti attho.

32-33. Upari vāradvayepi eseva nayo. Kevalaṃhi ayaṃ vāro anekajātisatasaha-ssānussaraṇavasena vutto. Itare dasacattālīsaṃvaṭṭavivaṭṭakappānussaraṇava-sena. Mandapañño hi titthiyo anekajātisatasahassamattaṃ anussarati, majjhima-pañño dasaṃvaṭṭavivaṭṭakappāni, tikkhapañño cattālīsaṃ, na tato uddhaṃ.

34. Catutthavāre takkayatīti **takkī**, takko vā assa atthīti **takkī**. Takketvā vita-kketvā diṭṭhigāhino etaṃ adhivacanaṃ. Vīmaṃsāya samannāgatoti **vīmaṃsī**. Vīmaṃsā nāma tulanā ruccanā khamanā. Yathā hi puriso yaṭṭhiyā udakaṃ vīmaṃ-sitvā otarati, evameva yo tulayitvā ruccitvā (1.0099) khamāpetvā diṭṭhiṃ gaṇhāti, so “vīmaṃsī”ti veditabbo. **Takkapariyāhatanti** takkena pariyāhataṃ, tena tena pariyāyena takketvāti attho. **Vīmaṃsānucaritanti** tāya vuttappakārāya vīmaṃsāya anucaritaṃ. **Sayampaṭibhānanti** attano paṭibhānamattasañjātaṃ. **Evamāhāti** sassatadiṭṭhiṃ gaṇetvā evaṃ vadati.

Tattha catubbidho takkī- anussutiko, jātissaro, lābhī, suddhatakkikoti. Tattha yo “vessantaro nāma rājā ahosi”ti-ādīni sutvā “tena hi yadi vessantarova bhagavā, sassato attā”ti takkayanto diṭṭhiṃ gaṇhāti, ayaṃ anussutiko nāma. Dve tisso jātiyo saritvā- “ahameva pubbe asukasmim nāma ahosiṃ, tasmā sassato attā”ti takka-yanto jātissaratakkiko nāma. Yo pana lābhitāya “yathā me idāni attā sukhī hoti, atī-tepi evaṃ ahosi, anāgatepi bhavissati”ti takkayitvā diṭṭhiṃ gaṇhāti, ayaṃ lābhīta-kkiko nāma. “Evaṃ sati idaṃ hoti”ti takkamatteneva gaṇhanto pana suddhata-kkiko nāma.

35. Etesaṃ vā aññatarenāti etesaṃyeva catunnaṃ vatthūnaṃ aññatarena ekena vā dvīhi vā tīhi vā. **Natthi ito bahiddhāti** imehi pana vatthūhi bahi aññaṃ ekaṃ kāraṇampi sassatapaññattiyā natthīti appaṭivattiyāṃ sīhanādaṃ nadati.

36. Tayidaṃ, bhikkhave, tathāgato pajānātīti bhikkhave, taṃ idaṃ catubbi-dhampi diṭṭhigataṃ tathāgato nānappakārato jānāti. Tato taṃ pajānanākāraṃ dassento ime diṭṭhiṭṭhānāti-ādimāha. Tattha diṭṭhiyova diṭṭhiṭṭhānā nāma. Api ca

diṭṭhīnaṃ kāraṇampi diṭṭhiṭṭhānameva. Yathāha “katamāni aṭṭha diṭṭhiṭṭhānāni? Khandhāpi diṭṭhiṭṭhānaṃ, avijjāpi, phassopi, saññāpi, vitakkopi, ayonisomanasikāropi, pāpamittopi, paratoghosopi diṭṭhiṭṭhānan”ti. “Khandhā hetu, khandhā paccayo diṭṭhiṭṭhānaṃ upādāya samuṭṭhānatṭhena, evaṃ khandhāpi diṭṭhiṭṭhānaṃ. Avijjā hetu ...pe... pāpamitto hetu. Paratoghoso hetu, paratoghoso paccayo diṭṭhiṭṭhānaṃ upādāya samuṭṭhānatṭhena, evaṃ paratoghosopi diṭṭhiṭṭhānan”ti (paṭi. ma. 1.124). **Evamgahitā**ti diṭṭhisāṅkhātā tāva (1.0100) diṭṭhiṭṭhānā- “sassato attā ca loko cā”ti evamgahitā ādinnā, pavattitāti attho. **Evamparāmaṭṭhā**ti nirāsāṅkacittatāya punappunaṃ āmaṭṭhā parāmaṭṭhā, ‘idameva saccaṃ, moghamaññan’ti pariniṭṭhāpitā. Kāraṇasaṅkhātā pana diṭṭhiṭṭhānā yathā gayhamānā diṭṭhiyo samuṭṭhāpentī, evaṃ ārammaṇavasena ca pavattanavasena ca āsevanavasena ca gahitā. Anādīnavadassitāya punappunaṃ gahaṇavasena parāmaṭṭhā. **Evamgati-kā**ti evaṃ nirayatiracchānapettivisayagatikānaṃ aññataragatikā. **Evam abhisamparāyā**ti idaṃ purimapadasseva vevacanaṃ, evaṃvidhaparalokāti vuttaṃ hoti.

Tañca tathāgato pajānātīti na kevalañca tathāgato sakāraṇaṃ sagatikaṃ diṭṭhi-gatameva pajānāti, atha kho tañca sabbaṃ pajānāti, tato ca uttaritaraṃ sīlañceva samādhiñca sabbaññutaññāṇaṃca pajānāti. **Tañca pajānanaṃ na parāmasatī**ti tañca evaṃvidhaṃ anuttaraṃ visesaṃ pajānantopi ahaṃ pajānāmīti taṇhādiṭṭhi-mānaparāmāsavasena tañca na parāmasatī. **Aparāmasato cassa paccattaññeva nibbuti veditāti** evaṃ aparāmasato cassa

aparāmāsapaccayā sayameva attanāyeva tesam parāmāsakilesānaṃ nibbuti veditā. Pākaṭaṃ, bhikkhave, tathāgatassa nibbānanti dasseti.

Idāni yathāpaṭipannena tathāgatena sā nibbuti adhigatā, taṃ paṭipattiṃ dassetuṃ yāsu vedanāsu rattā titthiyā “idha sukhino bhavissāma, ettha sukhino bhavissāma”ti diṭṭhigahanaṃ pavisanti, tāsamyeva vedanānaṃ vasena kamma-ṭṭhānaṃ ācikkhanto vedanānaṃ samudayañcāti-ādimāha. Tattha **yathābhūtaṃ veditvāti** “avijjāsamudayā vedanāsamudayoti paccayasamudayaṭṭhena vedanākkhandhassa udayaṃ passati, taṇhāsamudayā vedanāsamudayoti paccayasamudayaṭṭhena vedanākkhandhassa udayaṃ passati, kammasamudayā vedanāsamudayoti paccayasamudayaṭṭhena vedanākkhandhassa udayaṃ passati, phassasamudayā vedanāsamudayoti paccayasamudayaṭṭhena vedanākkhandhassa udayaṃ passati (paṭi. ma. 1.50). Nibbattilakkhaṇaṃ passantopi vedanākkhandhassa udayaṃ passati”ti imesaṃ pañcannaṃ lakkhaṇānaṃ vasena vedanānaṃ samudayaṃ yathābhūtaṃ veditvā; “avijjānirodhā vedanānirodhoti paccayanirodhaṭṭhena vedanākkhandhassa vayaṃ passati, taṇhānirodhā vedanānirodhoti paccayanirodhaṭṭhena vedanākkhandhassa vayaṃ passati (1.0101), kammanirodhā vedanānirodhoti paccayanirodhaṭṭhena vedanākkhandhassa vayaṃ passati, phassanirodhā vedanānirodhoti paccayanirodhaṭṭhena vedanākkhandhassa vayaṃ passati. Vipariṇāmalakkhaṇaṃ passantopi vedanākkhandhassa vayaṃ passati”ti (paṭi. ma. 1.50) imesaṃ pañcannaṃ lakkhaṇānaṃ vasena vedanānaṃ atthaṅgamaṃ yathābhūtaṃ veditvā, “yaṃ vedanaṃ paṭicca uppajjati sukhaṃ somanassaṃ, ayaṃ vedanāya assādo”ti (saṃ. ni. 3.26) evaṃ assādañca yathābhūtaṃ veditvā, “yaṃ vedanā aniccā dukkhā vipariṇāmadhammā, ayaṃ vedanāya ādīnavo”ti evaṃ ādīnavañca yathābhūtaṃ veditvā, “yo vedanāya chandarāgavinayo chandarāgappahānaṃ, idaṃ vedanāya nissaraṇaṃ”ti evaṃ nissaraṇaṃ yathābhūtaṃ veditvā vigatachandarāgatāya anupādāno anupādāvimutto, bhikkhave, tathāgato; yasmimṃ upādāne sati kiñci upādiyeyya, upādinnattā ca khandho bhaveyya, tassa abhāvā kiñci dhammaṃ anupādiyitvāva vimutto bhikkhave tathāgatoti.

37. Ime kho te, bhikkhaveti ye te ahaṃ- “katame, ca te, bhikkhave, dhammā gambhīrā”ti apucchiṃ, “ime kho te, bhikkhave, tañca tathāgato pajānāti tato ca uttaritaraṃ pajānāti”ti evaṃ niddiṭṭhā sabbaññutaññāṇadhammā gambhīrā duddasā ...pe... paṇḍitavedanīyāti veditabbā. Yehi tathāgatassa neva puthujjano, na sotāpannādīsu aññataro vaṇṇaṃ yathābhūtaṃ vattuṃ sakkoti, atha kho tathāgatova yathābhūtaṃ vaṇṇaṃ sammā vadamāno vadeyyāti evaṃ pucchamāne nāpi sabbaññutaññāṇameva puṭṭhaṃ, niyyātentenāpi tadeva niyyātitaṃ, antarā pana diṭṭhiyo vibhattāti.

Paṭhamabhāṇavāraṇṇanā niṭṭhitā.

Ekaccasassatavādavaṇṇanā

38. Ekaccasassatikā Ti ekaccasassatavādā. Te duvidhā honti- sattekaccasassatikā, saṅkhārekaccasassatikāti. Duvidhāpi idha gahitāyeva.

39. Yanti nipātamattaṃ. **Kadācīti** kismiñci kāle. **Karahacīti** tasseva vevacanaṃ. **Dīghassa addhunoti** dīghassa kālassa. **Accayenāti** atikkamena (1.0102). **Samvaṭṭatīti** vinassati. **Yebhuyyenāti** ye uparibrahmalokesu vā arūpesu vā nibbattanti, tadavasese sandhāya vuttaṃ. Jhānāmanena nibbattattā **manomayā**. Pīti tesam bhakkho āhāroti **pītibhakkhā**. Attanova tesam pabhāti **sayampabhā**. Antalikkhe carantīti **antalikkhacarā**. Subhesu uyyānavimānakapparukkhādīsu tiṭṭhantīti, **subhaṭṭhāyino** subhā vā manoramavattābharaṇā hutvā tiṭṭhantīti **subhaṭṭhāyino**. **Ciraṃ dīghamaddhānanti** ukkaṃsena aṭṭha kappe.

40. Vivaṭṭatīti saṅṭhāti. **Suññaṃ brahmavimānanti** pakatiyā nibbattasattānaṃ natthitāya suññaṃ, brahmakāyikabhūmi nibbattatīti attho. Tassa kattā vā kāretā vā natthi, visuddhimagge vuttanayena pana kamma-paccaya-utusamuṭṭhānā ratanabhūmi nibbattati. Pakatinibbattiṭṭhānesuyeva cettha uyyānakapparukkhādayo nibbattanti. Atha sattānaṃ pakatiyā vasitaṭṭhāne nikanti uppajjati, te paṭhamajjhānaṃ bhāvetvā tato otaranti, tasmā atha kho aññataro sattoti-ādimāha. **Āyukkayā vā puññakkhayā vāti** ye uḷāraṃ puññakammaṃ katvā yattha katthaci appāyuke devaloke nibbattanti, te attano puññabalena ṭhātuṃ na sakkonti, tassa pana devalokassa āyuppamāṇeneva cavantīti āyukkayā cavantīti vuccanti. Ye pana parittaṃ puññakammaṃ katvā dīghāyukadevaloke nibbattanti, te yāvatāyukaṃ ṭhātuṃ na sakkonti, antarāva cavantīti puññakkhayā cavantīti vuccanti. **Dīghamaddhānaṃ tiṭṭhatīti** kappam vā upaḍḍhakappam vā.

41. Anabhiratīti aparassāpi sattassa āgamanapattanā. Yā pana paṭighasampayuttā ukkaṅṭhitā, sā brahmaloke natthi. **Paritassanāti** ubbijjanā phandanā, sā panesā tāsātassanā, taṇhātassanā, diṭṭhitassanā, ñāṇatassanāti catubbidhā hoti. Tattha “jātiṃ paṭicca bhayaṃ bhayānakaṃ chambhitattaṃ lomahaṃso cetaso utrāso. Jaraṃ... byādhiṃ... maraṇaṃ paṭicca ...pe... utrāso”ti (vibha. 921) ayaṃ **tāsātassanā** nāma. “Aho vata aññepi sattā itthattaṃ āgaccheyyun”ti (dī. ni. 3.38) ayaṃ **taṇhātassanā** nāma. “Paritassitavipphanditamevā”ti ayaṃ **diṭṭhitassanā** nāma. “Tepi tathāgatassa dhammadesanaṃ (1.0103) sutvā yebhuyyena bhayaṃ samvegam santāsam āpajjantī”ti (a. ni. 4.33) ayaṃ **ñāṇatassanā** nāma. Idha pana taṇhātassanāpi diṭṭhitassanāpi vaṭṭati. **Brahmavimānanti** idha pana paṭhamābhini-bbattassa atthitāya suññanti na vuttaṃ. **Upapajjantīti** upapattivasena upagacchanti. **Sahabyatanti** sahabhāvaṃ.

42. Abhibhūti abhibhavitvā ṭhito jeṭṭhakohamasmiti. **Anabhibhūtoti** aññehi ana-bhibhūto. **Aññadatthūti** ekaṃsavacane nipāto. Dassanavasena **daso**, sabbaṃ passāmīti attho. **Vasavattīti** sabbaṃ janaṃ vase vattemi. **Issaro kattā nimmātāti** ahaṃ loke issaro, ahaṃ lokassa kattā ca nimmātā ca, pathavī- himavanta-sineru-cakkavāḷa-mahāsamudda-candima-sūriyā mayā nimmitāti. **Seṭṭho sajītāti** ahaṃ lokassa uttamo ca sajītā ca, “tvam khattiyo nāma hohi, tvam brāhmaṇo, vesso, suddo, gahaṭṭho, pabbajito nāma. Antamaso tvam oṭṭho hohi, goṇo hohi”ti “evaṃ

sattānaṃ saṃvisajetā ahan”ti maññati. **Vasī pitā bhūtabhabyānanti** (dī. ni. 1.17) ahamasmi ciṅṅavasitāya vasī, ahaṃ pitā bhūtānañca bhabyānañcāti maññati. Tattha aṇḍajalābujā sattā anto-aṇḍakose ceva antovatthimhi ca bhabyā nāma, bahi nikkhantakālato paṭṭhāya bhūtā nāma. Saṃsedajā paṭhamacittakkhaṇe bhabyā, dutiyato paṭṭhāya bhūtā. Opaṭṭikā paṭhama-iriyāpathe bhabyā, dutiyato paṭṭhāya bhūtāti veditabbā. Te sabbepi mayhaṃ puttāti saññāya “ahaṃ pitā bhūtabhabyānan”ti maññati.

Idāni kāraṇato sādhetukāmo- “mayā ime sattā nimmitā”ti paṭiññaṃ katvā “taṃ kissa hetū”ti-ādimāha. **Itthattanti** itthabhāvaṃ, brahmabhāvanti attho. **Iminā mayanti** attano kammavasena cutāpi upapannāpi ca kevalaṃ maññanāmatteneva “iminā mayaṃ nimmitā”ti maññamānā vaṅkacchidde vaṅka-āṇi viya onamitvā tasseva pādamūlaṃ gacchantīti.

43. Vaṇṇavantataro cāti vaṇṇavantataro, abhirūpo pāsādikoti attho. **Mahesakkhataroti** issariyaparivārasena mahāyasataro.

44. Ṭhānaṃ (1.0104) **kho panetanti** kāraṇaṃ kho panetaṃ. So tato cavitvā aññatra na gacchati, idheva āgacchati, taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Agārasmāti** gehā. **Anagāriyanti** pabbajjaṃ. Pabbajjā hi yasmā agārassa hi taṃ kasigorakkhādikammaṃ tattha natthi, tasmā anagāriyanti vuccati. **Pabbajatīti** upagacchati. **Tato paraṃ nānussaratī** Ti tato pubbenivāsā paraṃ na sarati, sarituṃ asakkonto tattha ṭhatvā diṭṭhiṃ gaṇhāti.

Niccoti-ādīsu tassa upapattiṃ apassanto **niccoti** vadati, maraṇaṃ apassanto **dhuvoti**, sadābhāvato **sassatoti**, jarāvasenāpi vipariṇāmassa abhāvato avipariṇāmadhammoti. Sesamettha paṭhamavāre uttānamevāti.

45-46. Dutiyavāre khiḍḍāya padussanti vinassantīti **khiḍḍāpadosikā**, padūsikātipi pāḷiṃ likhanti, sā aṭṭhakathāyaṃ natthi. **Ativelanti** atikālaṃ, aticiranti attho. **Hassakhiḍḍāratidhammasamāpannāti** hassarati dhammañceva khiḍḍāratidhammañca samāpannā anuyuttā, keḷihassasukhañceva kāyikavācasikakīḷāsu khañca anuyuttā, vuttappakāraratidhammasamaṅgino hutvā viharantīti attho.

Sati sammussatīti khādanīyabhojanīyesu sati sammussati. Te kira puññavisesādhigatena mahantena attano sirivibhavena nakkhattaṃ kīḷantā tāya sampattimahanatāya- “āhāraṃ paribhuñjimha, na paribhuñjimhā”tipi na jānanti. Atha ekāhārātikamanato paṭṭhāya nirantaraṃ khādantāpi pivantāpi cavantiyeva, na tiṭṭhanti. Kasmā? Kammajatejassa balavatāya, karajakāyassa mandatāya, manussānañhi kammajatejo mando, karajakāyo balavā. Tesāṃ tejassa mandatāya karajakāyassa balavatāya sattāhampi atikkamitvā uṇhodaka-acchayāgu-ādīhi sakkāvatthuṃ upatthambhetuṃ. Devānaṃ pana tejo balavā hoti, karajaṃ mandaṃ. Te ekaṃ āhāraṃ atikkamitvāva saṅṭhātuṃ na sakkonti. Yathā nāma gimhānaṃ majjhanhike tattapāsāṇe ṭhapitaṃ padumaṃ vā uppalaṃ vā sāyanhasamaye ghaṭasatenāpi siñciyamānaṃ pākatikaṃ na hoti, vinassatiyeva. Evameva pacchānirantaraṃ khādantāpi pivantāpi cavantiyeva, na (1.0105) tiṭṭhanti. Tenāha “**satiyā sammosā te devā tamhā kāyā cavanti**” ti. Katame pana te devāti? Ime devāti aṭṭhakathāyaṃ vicāraṇā natthi, “devānaṃ kammajatejo balavā hoti, karajaṃ ma-

n”ti avisesena vuttattā pana ye keci kabaḷikārāhārūpajīvino devā evaṃ karonti, teyeva cavantīti veditabbā. Keci panāhu- “nimmānaratiparanimmitavasavattino te devā”ti. Khiḍḍāpadussanamatteneva hete khiḍḍāpadosikāti vuttā. Sesamettha purimanayeneva veditabbaṃ.

47-48. Tatiyavāre manena padussanti vinassantīti **manopadosikā**, ete cātumahārājikā. Tesu kira eko devaputto- nakkhattaṃ kiḷissāmīti saparivāro rathena vīthiṃ paṭipajjati, athañño nikkhamanto taṃ purato gacchantaṃ disvā- ‘bho ayaṃ kapaṇo’, adiṭṭhapubbaṃ viya etaṃ disvā- “pītiyā uddhumāto viya bhijjamāno viya ca gacchatī”ti kujjhati. Purato gacchantopi nivattitvā taṃ kuddhaṃ disvā- kuddhā nāma suviditā hotīti kuddhabhāvamassa ñatvā- “tvaṃ kuddho, mayhaṃ kiṃ kari-ssasi, ayaṃ sampatti mayā dānasīlādīnaṃ vasena laddhā, na tuyhaṃ vasenā”ti paṭikujjhati. Ekasmiñhi kuddhe itaro akuddho rakkhati, ubhosu pana kuddhesu ekassa kodho itarassa paccayo hoti. Tassapi kodho itarassa paccayo hotīti ubho kandantānaṃyeva orodhānaṃ cavanti. Ayamettha dhammatā. Sesaṃ vuttanayeneva veditabbaṃ.

49-52. Takkivāde ayaṃ cakkhādīnaṃ bhedaṃ passati, cittaṃ pana yasmā purimaṃ purimaṃ pacchimassa pacchimassa paccayaṃ datvāva nirujjhati, tasmā cakkhādīnaṃ bhedato balavatarampi cittassa bhedaṃ na passati. So taṃ apa-ssanto yathā nāma sakuṇo ekaṃ rukkhaṃ jahitvā aññasmiṃ niliyati, evameva imasmiṃ attabhāve bhinne cittaṃ aññatra gacchatīti gahetvā evamāha. Sesa-
mettha vuttanayeneva veditabbaṃ.

Antānantavādavaṇṇanā

53. Antānantikā Ti antānantavādā, antaṃ vā anantaṃ vā antānantaṃ vā neva-
ntānānantaṃ vā ārabha pavattavādāti attho.

54-60. Antasaññī (1.0106) Lokasmiṃ viharatī Ti paṭibhāganimittam cakkavāḷapariyantam avaḍḍhetvā taṃ- “loko” ti gahetvā antasaññī lokasmiṃ viharati, cakkavāḷapariyantam katvā vaḍḍhitakasiṇo pana anantasaññī hoti, uddhamadho avaḍḍhetvā pana tiriyaṃ vaḍḍhetvā uddhamadho antasaññī, tiriyaṃ anantasaññī. Takkīvādo vuttanayeneva veditabbo. Ime cattāropi attanā diṭṭhapubbānusāreneva diṭṭhiyā gahitattā pubbantakappikesu pavitṭhā.

Amarāvikkhepavādavaṇṇanā

61. Na maratīti **amarā**. Kā sā? Evantipi me noti-ādinā nayena pariyantarahitā diṭṭhigatikassa diṭṭhi ceva vācā ca. Vividho khepoti **vikkhepo**, amarāya diṭṭhiyā vācāya ca vikkhepoti **amarāvikkhepo**, so etesaṃ atthīti **amarāvikkhepikā**, aparo nayo- amarā nāma ekā macchajāti, sā ummujjananimujjanādivasena uduke sandhāvamānā gahetuṃ na sakkāti, evameva ayampi vādo itocito ca sandhāvati, gāhaṃ na upagacchatīti **amarāvikkhepoti** vuccati. So etesaṃ atthīti **amarāvikkhepikā**.

62. “**Idaṃ kusalan**” ti **yathābhūtaṃ nappajānātīti** dasa kusalakammapathe yathābhūtaṃ nappajānātīti attho. Akusalepi dasa akusalakammapatthāva adhippetā. **So mamassa vighātoti** “musā mayā bhaṇitan” ti vippaṭisāruppattiyā mama vighāto assa, dukkhaṃ bhavyeyyāti attho. **So mamassa antarāyoti** so mama saggassa ceva maggassa ca antarāyo assa. **Musāvādabhayā musāvādaparijegucchātī** musāvāde ottappena ceva hiriyā ca. **Vācāvikkhepaṃ āpajjātīti** vācāya vikkhepaṃ āpajjati. Kīdisaṃ? Amarāvikkhepaṃ, apariyantavikkhepanti attho.

Evantipi me noti-ādīsu evantipi me noti aniyamitavikkhepo. **Tathātīpi me noti** “sassato attā ca loko cā” ti vuttaṃ sassatavādaṃ paṭikkhipati. **Aññathātīpi me noti** sassatato aññathā vuttaṃ ekaccasassataṃ paṭikkhipati. **Notīpi me noti-** “na (1.0107) hoti tathāgato paraṃ maraṇā” ti vuttaṃ ucchedaṃ paṭikkhipati. **No notīpi me noti** “neva hoti na na hoti” ti vuttaṃ takkīvādaṃ paṭikkhipati. Sayaṃ pana “idaṃ kusalan” ti vā “akusalan” ti vā puṭṭho na kiñci byākaroti. “Idaṃ kusalan” ti puṭṭho “evantipi me no” ti vadati. Tato “kiṃ akusalan” ti vutte “tathātīpi me no” ti vadati. “Kiṃ ubhaya to aññathā” ti vutte “aññathātīpi me no” ti vadati. Tato “tividhenāpi na hoti, kiṃ te laddhī” ti vutte “notīpi me no” ti vadati. Tato “kiṃ no noti te laddhī” ti vutte “no notīpi me no” ti evaṃ vikkhepameva āpajjati, ekasmimpi pakkhe na tiṭṭhati.

63. Chando vā rāgo vāti ajānantopi sahasā kusalameva “kusalan” ti vatvā akusalameva “akusalan” ti vatvā mayā asukassa nāma evaṃ byākataṃ, kiṃ taṃ subyākatanti aññe paṇḍite pucchitvā tehi- “subyākataṃ, bhadrāmukha, kusalameva tayā kusalaṃ, akusalameva akusalanti byākatan” ti vutte natthi mayā sadiso paṇḍitoti evaṃ me tattha chando vā rāgo vā assāti attho. Ettha ca chando dubbalarāgo, rāgo balavarāgo. **Doso vā paṭigho vāti** kusalaṃ pana “akusalan” ti, akusalaṃ vā “kusalan” ti vatvā aññe paṇḍite pucchitvā tehi- “dubyākataṃ tayā” ti vutte etta-kampi nāma na jānāmīti tattha me assa doso vā paṭigho vāti attho. Idhāpi doso dubbalakodho, paṭigho balavakodho.

Taṃ mamassa upādānaṃ, so mamassa vighātoti taṃ chandarāgadvayaṃ mama upādānaṃ assa, dosapaṭighadvayaṃ vighāto. Ubhayampi vā daḥhaggahaṇavasena upādānaṃ, vihananavasena vighāto. Rāgo hi amuñcitukāmatāya ārammaṇaṃ gaṇhāti jalūkā viya. Doso vināsetukāmatāya āsiviso viya. Ubhopi cete santāpakaṭṭhena vihananti yevāti “upādānaṃ”ti ca “vighāto”ti ca vuttā. Sesam paṭhamavārasadisameva.

64. Paṇḍitāti (1.0108) paṇḍiccena samannāgatā. **Nipuṇāti** saṅhasukhumabuddhino sukhuma-atthantaraṃ paṭivijjhanasamatthā. **Kataparappavādāti** viññātaparappavādā ceva parehi saddhiṃ katavādaparicayā ca. **Vāavedhirūpāti** vāavedhidhanuggahasadisā. **Te bhindantā maññeti** vāavedhi viya vālaṃ sukhumānīpi paresaṃ diṭṭhigatāni attano paññāgatena bhindantā viya carantīti attho. **Te maṃ tatthāti** te samaṇabrāhmaṇā maṃ tesu kusalākusalesu. **Samanuyuñjeyyunti** “kiṃ kusalaṃ, kiṃ akusalanti attano laddhiṃ vadā”ti laddhiṃ puccheyyūṃ. **Samanugāheyyunti** “idaṃ nāma”ti vutte “kena kāraṇena etamatthaṃ gāheyyun”ti kāraṇaṃ puccheyyūṃ. **Samanubhāseyyunti** “iminā nāma kāraṇenā”ti vutte kāraṇe dosaṃ dassetvā “na tvaṃ idaṃ jānāsi, idaṃ pana gaṇha, idaṃ vissajjehī”ti evaṃ samanuyuñjeyyūṃ. **Na sampāyeyyanti** na sampādeyyaṃ, sampādetvā kathetuṃ na sakkuṇeyyanti attho. **So mamassa vighātoti** yaṃ taṃ punappaṇaṃ vatvāpi asampāyanaṃ nāma, so mama vighāto assa, oṭṭhatālujivhāgalasosanadukkhameva assāti attho. Sesametthāpi paṭhamavārasadisameva.

65-66. Mandoti mandapañño apaññassevetaṃ nāmaṃ. **Momūhoti** atisammūḷho. **Hoti tathāgato** Ti-ādīsu satto “tathāgato”ti adhippeto. Sesamettha uttānameva. Imepi cattāro pubbe pavattadhammānusāreneva diṭṭhiyā gahitattā pubbantakappikesu pavitṭhā.

Adhiccasamuppannavādavaṇṇanā

67. “Adhiccasamuppanno attā ca loko cā”ti dassanaṃ adhiccasamuppannaṃ. Taṃ etesaṃ atthīti **adhiccasamuppannikā**. **Adhiccasamuppannanti** akāraṇasamuppannaṃ.

68-73. Asaññasattāti desanāsīsametaṃ, acittuppādā rūpamattaka-attabhāvāti attho. Tesam evaṃ uppatti veditabbā- ekacco hi tiṭṭhāyatane pabbajitvā vāyokasiṇe parikammaṃ katvā catutthajjhānaṃ nibbattetvā jhānā vuṭṭhāya- “citte dosaṃ passati, citte sati hatthacchedādidukkhāñceva (1.0109) sabbabhayāni ca honti, alaṃ iminā cittena, acittakabhāvova santo”ti, evaṃ citte dosaṃ passitvā aparihīnājjhāno kālaṃ katvā asaññasattesu nibbattati, cittamassa cuticittanirodhena idheva nivattati, rūpakkhandhamattameva tattha pātubhavati. Te tattha yathā nāma jiyāvegakkhitto saro yattako jiyāvego, tattakameva ākāse gacchati. Evameva jhānavegakkhitā upapajjitvā yattako jhānavego, tattakameva kālaṃ tiṭṭhanti, jhānavege pana parihīne tattha rūpakkhandho antaradhāyati, idha pana paṭisandhisaññā uppajjati. Yasmā pana tāya idha uppannasaññāya tesam tattha cuti paññāyati, tasmā “saññuppādā ca pana te devā tamhā kāyā cavanti”ti vuttaṃ. **Santatāyāti** santabhā-

vāya. Sesamettha uttānameva. Takkivādopi vuttanayeneva veditabboti.

Aparantakappikavaṇṇanā

74. Evaṃ aṭṭhārasa pubbantakappike dassetvā idāni catucattārīsaṃ aparantakappike dassetuṃ- “santi, bhikkhave”ti-ādimāha. Tattha anāgatakoṭṭhāsasaṅkhātaṃ aparantaṃ kappetvā gaṇhantīti **aparantakappikā**, aparantakappo vā etesaṃ atthīti **aparantakappikā**. Evaṃ sesampi pubbe vuttappakāranayeneva veditabbaṃ.

Saññivādavaṇṇanā

75. **Uddhamāghātanikā**ti āghātaṃ vuccati maraṇaṃ, uddhamāghātanā attānaṃ vadantīti **uddhamāghātanikā**. Saññīti pavatto vādo, saññivādo, so etesaṃ atthīti **saññivādā**.

76-77. **Rūpī attā**ti-ādīsu kasiṇarūpaṃ “attā”ti tattha pavattasaññaṅcassa “saññā”-ti gahevā vā ājivakādayo viya takkamatteneva vā “rūpī attā hoti, arogo paraṃ maraṇā saññī”ti naṃ paññapenti. Tattha **arogo**Ti nicco. Arūpasamāpattinimittaṃ pana “attā”ti samāpattisaññaṅcassa “saññā”ti gahevā vā nigaṇṭhādayo viya takkamatteneva vā “arūpī attā hoti, arogo paraṃ maraṇā saññī”ti naṃ paññapenti. Tatiyā pana missakagāhavasena pavattā diṭṭhi. Catutthā takkagāheneva. Duttiyacatukkaṃ (1.0110) antānantikavāde vuttanayeneva veditabbaṃ. Tatiyacatukke samāpannakavasena ekattasaññī, asamāpannakavasena nānattasaññī, parittakasiṇavasena parittasaññī, vipulakasiṇavasena appamāṇasaññīti veditabbā. Catutthacatukke pana dibbena cakkhunā tikacatukkajjhānabhūmiyaṃ nibbattamānaṃ disvā “ekantasukhī”ti gaṇhāti. Niraye nibbattamānaṃ disvā “ekantadukkhī”ti. Manussesu nibbattamānaṃ disvā “sukhadukkhī”ti. Vehapphaladevesu nibbattamānaṃ disvā “adukkhamasukhī”ti gaṇhāti. Visesato hi pubbenivāsānussatiññāḷābhino pubbantakappikā honti, dibbacakkhukā aparantakappikāti.

Asaññivādavaṇṇanā

78-83. Asaññivādo saññivāde ādimhi vuttānaṃ dvinnaṃ catukkānaṃ vasena veditabbo. Tathā nevasaññināsaññivādo. Kevalañhi tattha “saññī attā”ti gaṇhantānaṃ tā diṭṭhiyo, idha “asaññī”ti ca “nevasaññināsaññī”ti ca. Tattha na ekantena kāraṇaṃ pariyesitabbaṃ. Diṭṭhigatikassa hi gāho ummattakapacchisadisoti vuttametaṃ.

Ucchedavādavaṇṇanā

84. Ucchedavāde **sato**Ti vijjamānassa. **Ucchedanti** upacchedaṃ. **Vināsanti** adassanaṃ. **Vibhavanti** bhāvavigamaṃ. Sabbānetāni aññamaññavevacanāneva. Tattha dve janā ucchedadiṭṭhiṃ gaṇhanti, lābhī ca alābhī ca. Lābhī arahato

dibbena cakkhunā cutiṃ disvā upapattiṃ apassanto, yo vā cutimattameva daṭṭhum sakkoti, na upapātaṃ; so ucchedadiṭṭhiṃ gaṇhāti. Alābhī ca “ko paralokaṃ na jānāti”ti kāmasukhagiddhatāya vā. “Yathā rukkhato paṇṇāni patitāni na puna viruhanti, evameva sattā”ti-ādīnā takkena vā ucchedaṃ gaṇhāti. Idha pana taṇhādiṭṭhīnaṃ vasena tathā ca aññathā ca vikappetvāva imā satta diṭṭhiyo uppannāti veditabbā.

85. Tattha rūpīti rūpavā. **Cāumahābhūtikoti** cāumahābhūtamayo. Mātāpitūnaṃ etanti mātāpettikaṃ. Kiṃ taṃ? Sukkaṣoṇitaṃ. Mātāpettike (1.0111) sambhūto jātoti **mātāpettikasambhavo**. Iti rūpakāyasīsenā manussattabhāvaṃ “attā”ti vadati. **Ittheketi** itthaṃ eke evameketi attho.

86. Dutiyo taṃ paṭikkhipitvā dibbattabhāvaṃ vadati. **Dibboti** devaloke sambhūto. **Kāmāvacaroti** cha kāmāvacaradevapariyāpanno. Kabaḷikāraṃ āhāraṃ bhakkhātīti kabaḷikārāhārabhakkho.

87. **Manomayoti** jhānāmanena nibbatto. **Sabbaṅgapaccaṅgīti** sabbaṅgapaccāṅgayutto. **Ahīnindriyoti** paripuṇṇindriyo. Yāni brahmaloke atthi, tesaṃ vasena itaresañca saṅghānavasenetāṃ vuttaṃ.

88-92. **Sabbaso rūpasaññānaṃ samatikkamāti-ādīnaṃ** attho visuddhimagge vutto. **Ākāsānañcāyatanūpagoti-ādīsu** pana ākāsānañcāyatanabhāvaṃ upagatoti, evamattho veditabbo. Sesametha uttānamevāti.

Diṭṭhadhammanibbānavādavaṇṇanā

93. Diṭṭhadhammanibbānavāde **diṭṭhadhammoti** paccakkhadhammo vuccati, tattha tattha paṭiladdhattabhāvassetāṃ adhivacanaṃ.

Diṭṭhadhamme nibbānaṃ diṭṭhadhammanibbānaṃ, imasmiṃyeva attabhāve dukkhavūpasamananti attho. Taṃ vadantīti **diṭṭhadhammanibbānavādā**. Parama-diṭṭhadhammanibbānanti paramaṃ diṭṭhadhammanibbānaṃ uttamanti attho.

94. Pañcahi kāmagaṇehīti manāpiyarūpādīhi pañcahi kāmakoṭṭhāsehi bandhanehi vā. **Samappitoti** suṭṭhu appito allīno hutvā. **Samaṅgībhūtoti** samannāgato. **Paricāretīti** tesu kāmagaṇesu yathāsukhaṃ indriyāni cāreti sañcāreti itocito ca upaneti. Atha vā laḷati ramati kiḷati. Ettha ca duvidhā kāmagaṇā- mānusakā ceva dibbā ca. Mānusakā mandhātukāmagaṇasadisā daṭṭhabbā, dibbā paranimmitavasavattidevarājassa kāmagaṇasadisāti. Evarūpe kāme upagatānañhi te diṭṭhadhammanibbānasampattiṃ paññapenti.

95. Dutiyavāre (1.0112) hutvā abhāvaṭṭhena **aniccā** Paṭipīḷanaṭṭhena **dukkhā**, pakatijhanaṭṭhena **vipariṇāmadhammāti** veditabbā. **Tesaṃ vipariṇāmaññathābhāvāti** tesaṃ kāmānaṃ vipariṇāmasaṅkhātā aññathābhāvā, yampi me ahosi, tampi me natthīti vuttanayena **uppajjanti sokaparidevadukkhadomanassupāyāsā**. Tattha antonijjhāyanalakkhaṇo soko, tannissitalālappanalakkhaṇo paridevo, kāyappaṭipīḷanalakkhaṇaṃ dukkhaṃ, manovighātalakkhaṇaṃ domanassaṃ, visādalakkhaṇo upāyāso, vivicceva kāmehīti-ādīnamattho visuddhimagge vutto.

96. Vitakkīti abhiniropanavasena pavatto vitakko. **Vicāritanti** anumajjanavasena pavatto vicāro. **Etenetanti** etena vitakkītena ca vicāritena ca etaṃ paṭhamajjhānaṃ oḷārikaṃ sakaṇḍakaṃ viya khāyati.

97-98. Pītigatanti pītiyeva. **Cetaso uppilāvitattanti** cittassa uppilabhāvakaraṇaṃ. **Cetaso ābhogoti** jhānā vuṭṭhāya tasmīṃ sukhe punappunaṃ cittassa ābhogo manasikāro samannāhāroti. Sesamettha diṭṭhadhammanibbānavāde uttānameva. Ettāvata sabbāpi dvāsaṭṭhidiṭṭhiyo kathitā honti. Yāsaṃ satteva ucchedadiṭṭhiyo, sesā sassatadiṭṭhiyo.

100-104. Idāni- “imehi kho te, bhikkhave”ti iminā vārena sabbepi te aparantakappike ekajjhaṃ niyyātetvā sabbaññutaññāṇaṃ vissajjeti. Puna- “imehi, kho te bhikkhave”ti-ādīnā vārena sabbepi te pubbantāparantakappike ekajjhaṃ niyyātetvā tadeva ñāṇaṃ vissajjeti. Iti “katame ca te, bhikkhave, dhammā”ti-ādīmhi pucchamānopi sabbaññutaññāṇameva pucchitvā vissajjamānopi sattānaṃ ajjhāsayāṃ tulāya tulayanto viya sinerupādato vālukaṃ uddharanto viya dvāsaṭṭhi diṭṭhigatāni uddharitvā sabbaññutaññāṇameva vissajjeti. Evamayaṃ yathānusa-ndhivasena desanā āgatā.

Tayo hi suttassa anusandhī- pucchānusandhi, ajjhāsayānusandhi, yathānusa-ndhīti. Tattha “evaṃ vutte aññataro bhikkhu bhagavantaṃ etadavoca- kiṃ nu (1.011) kho, bhante, orimaṃ tīraṃ, kiṃ pārimaṃ tīraṃ, ko majjhe saṃsīdo, ko thale ussādo, ko manussaggāho, ko amanussaggāho, ko āvaṭṭaggāho, ko antopūtibhāvo”ti (saṃ. ni. 4.241) evaṃ pucchantānaṃ bhagavatā vissajjitasuttavasena pucchānusandhi veditabbo.

Atha kho aññatarassa bhikkhuno evaṃ cetaso parivitakko udapādi- “iti kira bho rūpaṃ anattā..., vedanā..., saññā..., saṅkhārā ..., viññāṇaṃ anattā, anattakatāni kira kammāni kamattānaṃ phusissanti”ti. Atha kho bhagavā tassa bhikkhuno

cetasā ceto parivitakkamaññāya bhikkhū āmantesi- “ṭhānaṃ kho panetaṃ, bhikkhave, vijjati, yaṃ idhekacco moghapuriso avidvā avijjāgato taṇhāhipateyyena cetasā satthusāsaṇaṃ atidhāvitabbaṃ maññeyya- “iti kira bho rūpaṃ anattā ...pe... phusissanti”ti. Taṃ kiṃ maññatha, bhikkhave, rūpaṃ niccaṃ vā aniccaṃ vā”ti (ma. ni. 3.10). Evaṃ paresaṃ ajjhāsayaṃ veditvā bhagavatā vuttasuttavasena ajjhāsayaṇusandhi veditabbo.

Yena pana dhammena ādimhi desanā uṭṭhitā, tassa dhammassa anurūpadhammavasena vā paṭipakkhavasena vā yesu suttesu upari desanā āgacchati, tesam vasena yathānusandhi veditabbo. Seyyathidaṃ, ākaṅkheyyasutte heṭṭhā silena desanā uṭṭhitā, upari cha abhiññā āgatā. Vatthasutte heṭṭhā kilesena desanā uṭṭhitā, upari brahmavihārā āgatā. Kosambakasutte heṭṭhā bhaṇḍanena uṭṭhitā, upari sāraṇiyadhammā āgatā. Kakacūpame heṭṭhā akkhantiyā uṭṭhitā, upari kakacūpamā āgatā. Imasmimpi brahmajāle heṭṭhā diṭṭhivasena desanā uṭṭhitā, upari suññatāpakāsaṇaṃ āgataṃ. Tena vuttaṃ- “evamayaṃ yathānusandhivasena desanā āgatā”ti.

Paritassitavipphanditavāraṇṇanā

105-117. Idāni mariyādavibhāgadassanattaṃ- “tatra bhikkhave”ti-ādikā desanā āradhā. **Tadapi tesam bhavataṃ samaṇabrāhmaṇānaṃ ajānataṃ apassataṃ vedayitaṃ taṇhāgatānaṃ paritassitavipphanditamevā**ti yena diṭṭhi-assādena (1.0114) diṭṭhisukhena diṭṭhivedayitena te somanassajātā sassataṃ attānañca lokañca paññapenti catūhi vatthūhi, tadapi tesam bhavantānaṃ samaṇabrāhmaṇānaṃ yathābhūtaṃ dhammānaṃ sabhāvaṃ ajānantānaṃ apassantānaṃ vedayitaṃ taṇhāgatānaṃ kevalaṃ taṇhāgatānaṃyeva taṃ vedayitaṃ, tañca kho panetaṃ paritassitavipphanditameva. Diṭṭhisāṅkhātena ceva taṇhāsāṅkhātena ca paritassitena vipphanditameva calitameva kampaṭimeva thusarāsimhi nikhātakhāṇusadisam, na sotāpannassa dassanamiva niccalanti dasseti. Esa nayo ekaccassa savādādisupi.

Phassapaccayavāraṇṇanā

118-130. Puna- “tatra, bhikkhave, ye te samaṇabrāhmaṇā sassatavādā”ti-ādi paramparapaccayadassanattaṃ āradhā. Tattha **tadapi phassapaccayā**ti yena diṭṭhi-assādena diṭṭhisukhena diṭṭhivedayitena te somanassajātā sassataṃ attānañca lokañca paññapenti catūhi vatthūhi, tadapi taṇhādiṭṭhipariphanditaṃ vedayitaṃ phassapaccayāti dasseti. Esa nayo sabbattha.

131-143. Idāni tassa paccayassa diṭṭhivedayite balavabhāvadassanattaṃ puna- “tatra, bhikkhave, ye te samaṇabrāhmaṇā sassatavādā”ti-ādimāha. Tattha **te vata aññatra phassā**ti te vata samaṇabrāhmaṇā taṃ vedayitaṃ vinā phassena paṭisaṃvedissantīti kāraṇametaṃ natthīti. Yathā hi patato gehassa upatthambhanatthāya thūṇā nāma balavapaccayo hoti, na taṃ thūṇāya anupatthambhitaṃ

ṭhātum sakkoti, evameva phassopi vedanāya balavapaccayo, taṃ vinā idaṃ diṭṭhi-vedayitaṃ natthīti dasseti. Esa nayo sabbattha.

Ditṭhigatikādhiṭṭhānavatṭakathāvaṇṇanā

144. Idāni tatra bhikkhave, ye te samaṇabrāhmaṇā sassatavādā sassataṃ attānañca lokañca paññapenti catūhi vatthūhi, yepi te samaṇabrāhmaṇā ekaccasassatikāti-ādinā nayena sabbadiṭṭhivedayitāni sampiṇḍeti. Kasmā? Upari phasse pakkhipanattāya. Kathaṃ? Sabbe te chahi phassāyatanehi phussa phussa paṭisaṃvedentīti. Tattha cha phassāyatanāni nāma- cakkhuphassāyatanam, sotaphassāyatanam, ghānaphassāyatanam, jivhāphassāyatanam, kāyaphassāyatanam, manophassāyatananti imāni cha. Sañjāti-samosaraṇa-kāraṇa-paṇṇattimattthesu hi ayaṃ (1.0115) āyatanasaddo pavattati. Tattha- “kambojo assānam āyatanam, gunnam dakkhiṇāpatho”ti sañjātiyaṃ pavattati, sañjātiṭṭhāneti attho. “Manorame āyatane, sevanti naṃ vihaṅgamā”ti (a. ni. 5.38) samosaraṇe. “Sati sati-āyatane”ti (a. ni. 3.102) kāraṇe. “Araññāyatane paṇṇakuṭṭisu sammantī”ti (saṃ. ni. 1.255) paṇṇattimatte. Svāyamidha sañjāti-ādi-atthattayepi yujjati. Cakkhādīsu hi phassapañcamakā dhammā sañjāyanti samosaranti, tāni ca tesam kāraṇanti āyatanāni. Idha pana “cakkhuñca paṭicca rūpe ca uppajjati cakkhuvīññāṇam, tiṇṇam saṅgati phasso”ti (saṃ. ni. 2.43) iminā nayena phassasīseneva desanam āropetvā phassaṃ ādiṃ katvā paccayaparamparam dassetum phassāyatanādīni vuttāni.

Phussa phussa paṭisaṃvedentī Ti phusitvā phusitvā paṭisaṃvedenti. Ettha ca kiñcāpi āyatanānam phusanakiccaṃ viya vuttaṃ, tathāpi na tesam phusanakiccata veditabbā. Na hi āyatanāni phusanti, phasso va taṃ taṃ ārammaṇam phusati, āyatanāni pana phasse upanikkhipitvā dassitāni; tasmā sabbe te cha phassāyatanasambhavena phassena rūpādīni ārammaṇāni phusitvā taṃ diṭṭhivedanaṃ paṭisaṃvedayantīti evamettha attho veditabbo.

Tesam vedanāpaccayā taṇhā Ti-ādīsu **vedanā**ti cha phassāyatanasambhavā vedanā. Sā rūpataṇhādibhedāya taṇhāya upanissayakoṭiyā paccayo hoti. Tena vuttaṃ- “tesam vedanāpaccayā taṇhā”ti. Sā pana catubbidhassa upādānassa upanissayakoṭiyā ceva saha jātakoṭiyā ca paccayo hoti. Tathā upādānam bhavassa. Bhavo jātiyā upanissayakoṭiyā paccayo hoti.

Jātīti panettha savikārā pañcakkhandhā daṭṭhabbā, jāti jarāmarāṇassa ceva sokādīnañca upanissayakoṭiyā paccayo hoti. Ayamettha saṅkhepo, vitthārato pana paṭiccasamuppādakathā visuddhimagge vuttā. Idha panassa payo janamatta meva veditabbam. Bhagavā hi vaṭṭakathaṃ kathento- “purimā, bhikkhave, koṭi na paññāyati avijjāya, ‘ito pubbe avijjā nāhosi, atha pacchā samabhavī’ti evañcetaṃ, bhikkhave, vuccati, atha ca pana paññāyati “idappaccayā avijjā”ti (a. ni. 10.61) evaṃ avijjāsīsena vā, purimā, bhikkhave, koṭi (1.0116) na paññāyati bhavataṇhāya ...pe... “idappaccayā bhavataṇhā”ti (a. ni. 10.62) evaṃ taṇhāsīsena vā, purimā, bhikkhave, koṭi na paññāyati bhavaditṭhiyā ...pe... “idappaccayā bhavadi-

ṭṭhī”ti evaṃ diṭṭhisīsenā vā kathesi”. Idha pana diṭṭhisīsenā kathento vedanārāgena uppajjamānā diṭṭhiyo kathetvā vedanāmūlakam paṭiccasamuppādam kathesi. Tena idaṃ dasseti- “evamete diṭṭhigatikā, idaṃ dassanaṃ gahetvā tisu bhavesu catūsu yonīsu pañcasu gatīsu sattasu viññāṇaṭṭhitīsu navasu sattāvāsesu ito ettha etto idhāti sandhāvantaṃ saṃsarantaṃ yante yuttaṅgo viya, thambhe upanibaddhakukkuro viya, vātena vippanaṭṭhanāvā viya ca vaṭṭadukkhameva anuparivattanti, vaṭṭadukkhato sīsaṃ ukkhipituṃ na sakkonti”ti.

Vivaṭṭakathādivaṇṇanā

145. Evaṃ diṭṭhigatikādhiṭṭhānaṃ vaṭṭam kathetvā idāni yuttayogabhikkhu-adhiṭṭhānaṃ katvā vivaṭṭam dassento- “yato kho, bhikkhave, bhikkhū”ti-ādimāha. Tattha yatoti yadā. **Channaṃ phassāyatanānanti** yehi chahi phassāyatanehi phusitvā paṭisaṃvedayamānānaṃ diṭṭhigatikānaṃ vaṭṭam vattati, tesamyeva channaṃ phassāyatanānaṃ. **Samudayanti**-ādīsu avijjāsamudayā cakkhusamudayoti-ādinā vedanākammaṭṭhāne vuttanayena phassāyatanānaṃ samudayādayo veditabbā. Yathā pana tattha “phassasamudayā phassanirodhā”ti vuttaṃ, evamidha, taṃ cakkhādīsu- “āhārasamudayā āhāranirodhā”ti veditabbam. Manāyatane “nāmarūpasamudayā nāmarūpanirodhā”ti.

Uttaritam pajānātiti diṭṭhigatiko diṭṭhimeva jānāti. Ayaṃ pana diṭṭhiñca diṭṭhito ca uttaritam sīlasamādhīpaññāvīmuttinti yāva arahattā jānāti. Ko evaṃ jānāti? Khīṇāsavo jānāti, anāgāmī, sakadāgāmī, sotāpanno, bahussuto, ganthadharo bhikkhu jānāti, āraddhavipassako jānāti. Desanā pana arahattanikūṭeneva niṭṭhāpitāti.

146. Evaṃ (1.0117) vivaṭṭam kathetvā idāni “desanājālavimutto diṭṭhigatiko nāma natthī”ti dassanattaṃ puna- “ye hi keci, bhikkhave”ti ārabhi. Tattha

antojālīkatāti imassa mayhaṃ desanājālassa antoyeva katā. **Ettha sitā vāti** etasmim̃ mama desanājāle sitā nissitā avasitāva. **Ummujjamānā ummujjantīti** kim vuttaṃ hoti? Te adho osīdantāpi uddhaṃ uggacchantāpi mama desanājāle sitāva hutvā osīdanti ca uggacchanti ca. **Ettha pariyāpannāti** ettha mayhaṃ desanājāle pariyāpannā, etena ābaddhā antojālīkatā ca hutvā ummujjamānā ummujjanti, na hettha asaṅgahito diṭṭhigatiko nāma atthīti.

Sukhumacchikenāti saṅha-acchikena sukhumacchiddenāti attho. Kevaṭṭo viya hi bhagavā, jālaṃ viya desanā, paritta-udakaṃ viya dasasahassilokadhātu, oḷārikā pāṇā viya dvāsaṭṭhidiṭṭhigatikā. Tassa tīre ṭhatvā olokkentassa oḷārikānaṃ pāṇānaṃ antojālīkatabhāvadassanaṃ viya bhagavato sabbadiṭṭhigatānaṃ desanājālassa antokatabhāvadassananti evamettha opammasaṃsandanaṃ veditabbaṃ.

147. Evaṃ imāhi dvāsaṭṭhiyā diṭṭhīhi sabbadiṭṭhīnaṃ saṅgahitattā sabbesaṃ diṭṭhigatikānaṃ etasmim̃ desanājāle pariyāpannabhāvaṃ dassetvā idāni attano katthaci apariyāpannabhāvaṃ dassento- “ucchinnabhavanettiko, bhikkhave, tathāgatassa kāyo”ti-ādimāha. Tattha nayanti etāyāti netti. **Nayantīti** gīvāya bandhitvā ākaḍḍhanti, rajjuyā etaṃ nāmaṃ. Idha pana nettisadisatāya bhavataṅhā nettīti adhippetā. Sā hi mahājanaṃ gīvāya bandhitvā taṃ taṃ bhavaṃ neti upanetīti bhavanetti. Arahattamaggasatthena ucchinnā bhavanetti assāti **ucchinnabhavane-ttiko**.

Kāyassa bhedā uddhanti kāyassa bhedato uddhaṃ. **Jīvitapariyādānāti** jīvitassa sabbaso pariyādinnattā parikkhīṇattā, puna appaṭṭisandhikabhāvāti attho. **Na taṃ dakkhantīti** taṃ tathāgataṃ. Devā vā manussā vā na dakkhissanti, apaṇṇattika-bhāvaṃ gamissatīti attho.

Seyyathāpi (1.0118), **bhikkhaveti**, upamāyaṃ pana idaṃ saṃsandanaṃ. Amba-rukkho viya hi tathāgatassa kāyo, rukkhe jātamahāvaṇṭo viya taṃ nissāya pubbe pavattataṅhā. Tasmim̃ vaṇṭe upanibaddhā pañcapakkadvādasapakka-aṭṭhārasa-pakkaparimāṇā ambapiṇḍi viya taṅhāya sati taṅhūpanibandhanā hutvā āyatim̃ nibbattanakā pañcakkhandhā dvādasāyatanāni aṭṭhārasa dhātuyo. Yathā pana tasmim̃ vaṇṭe chinne sabbāni tāni ambāni tadanvayāni honti, taṃyeva vaṇṭaṃ anu-gatāni, vaṇṭacchedā chinnāni yevāti attho; evameva ye bhavanettivaṇṭassa anupa-cchinnattā āyatim̃ uppajjeyyumaṃ pañcakkhandhā dvādasāyatanāni aṭṭhārasadhā-tuyo, sabbe te dhammā tadanvayā honti bhavanettim̃ anugatā, tāya chinnāya chinnā yevāti attho.

Yathā pana tasmimpi rukkhe maṇḍūkakaṇṭakavisasamphassaṃ āgamma anu-pubbena sussitvā mate- “imasim̃ ṭhāne evarūpo nāma rukkho aho”ti vohāra-mattameva hoti, na taṃ rukkhaṃ koci passati, evaṃ ariyamaggasamphassaṃ āgamma taṅhāsinehassa pariyādinnattā anupubbena sussitvā viya bhinne imasmim̃ kāye, kāyassa bhedā uddhaṃ jīvitapariyādānā na taṃ dakkhanti, tathā-gatampi devamanussā na dakkhissanti, evarūpassa nāma kira satthuno idaṃ sāsanaṃ vohāramattameva bhavissatīti anupādisesanibbānadhātuṃ pāpetvā desanaṃ niṭṭhapesi.

148. **Evaṃ vutte āyasmā ānandoti** evaṃ bhagavatā imasmim̃ sutte vutte thero

ādito paṭṭhāya sabbam suttaṃ samannāharitvā evaṃ buddhabalaṃ dīpetvā kathitasuttassa na bhagavatā nāmaṃ gahitaṃ, handassa nāmaṃ gaṇhāpessāmiti cintetvā bhagavantaṃ etadavoca.

Tasmātiha tvanti-ādīsu ayamatthayojanā- ānanda, yasmā imasmiṃ dhammapariyāye idhatthopi paratthopi vibhatto, tasmātiha tvaṃ imaṃ dhammapariyāyaṃ “atthajālan”tipi naṃ dhārehi; yasmā panettha bahū tantidhammā kathitā, tasmā “dhammajālan”tipi naṃ dhārehi; yasmā ca ettha seṭṭhatṭhena brahmaṃ sabbaññutaññāṇaṃ vibhattaṃ, tasmā “brahmajālan”tipi naṃ dhārehi; yasmā ettha dvāsaṭṭhidiṭṭhiyo vibhattā, tasmā “diṭṭhijālan”tipi naṃ dhārehi; yasmā pana imaṃ dhammapariyāyaṃ sutvā devaputtamārampi khandhamārampi maccumārampi kilesamārampi (1.0119) sakkā maddituṃ, tasmā “anuttaro saṅgāmavijayotipi naṃ dhārehi”ti.

Idamavoca bhagavāti idam nidānāvasānato pabhuti yāva “anuttaro saṅgāmavijayotipi naṃ dhārehi”ti sakalaṃ suttantaṃ bhagavā paresaṃ paññāya alabbhaneyyapatiṭṭhaṃ paramagambhīraṃ sabbaññutaññāṇaṃ pakāsento sūriyo viya andhakāraṃ diṭṭhigatamahandhakāraṃ vidhamanto avoca.

149. Attamanā te bhikkhūti te bhikkhū attamanā sakamanā, buddhagatāya pītiyā udaggacittā hutvāti vuttaṃ hoti. **Bhagavato bhāsītanti** evaṃ vicitrāyadesa-nāvilāsayauttaṃ idam suttaṃ karavīkarutamañjunā kaṇṇasukhena paṇḍitajanahadayānaṃ amatābhisekasadisena brahmāsarena bhāsamānassa bhagavato vacanaṃ. **Abhinanduntī** anumodīsu ceva sampaṭicchīsu ca. Ayañhi **abhinanda-**saddo- “abhinandati abhivadati”ti-ādīsu (saṃ. ni. 3.5) taṇhāyampi āgato. “Anna-mevābhinandanti, ubhaye devamānusā”ti-ādīsu (saṃ. ni. 1.43) upagamanepi.

“Cirappavāsīṃ purisaṃ, dūrato sotthimāgataṃ;

ñātimitā suhajā ca, abhinandanti āgatan”ti. (dha. pa. 219);

Ādīsu sampaṭicchanehi. “Abhinanditvā anumoditvā”ti-ādīsu (ma. ni. 1.205) anumodanehi. Svāyamidha anumodanasampaṭicchanehi yujjati. Tena vuttaṃ- “abhinanduntī anumodīsu ceva sampaṭicchīsu cā”ti.

Subhāsitaṃ sulapitaṃ, “sādhu sādhu”ti tādino;

anumodamānā siraṣā, sampaṭicchīsu bhikkhavoti.

Imasmiñca pana veyyākaraṇasminti imasmiṃ niggāthakasutte. Niggāthakattā hi idam veyyākaraṇanti vuttaṃ.

Dasasahassī lokadhātūti dasasahassacakkavāḷaparimāṇā lokadhātu. **Akampitthāti** na suttapariyosāneyeva akampitthāti veditabbā. Bhaññamāneti hi vuttaṃ. Tasmā dvāsaṭṭhiyā diṭṭhigatesu viniveṭhetvā desiyamānesu (1.0120) tassa tassa diṭṭhigatassa pariyoṣāne pariyoṣāneti dvāsaṭṭhiyā ṭhānesu akampitthāti veditabbā.

Tattha aṭṭhahi kāraṇehi pathavīkampo veditabbo- dhātukkabhena, iddhimato ānubhāvena, bodhisattassa gabbhokkantiyā, mātukucchito nikkhamanena, sambodhipattiyā, dhammacakkappavattanena, āyusaṅkhārossajjanena, parinibbāne nāti. Tesaṃ vinicchayaṃ- “aṭṭha kho ime, ānanda, hetū aṭṭha paccayā mahato bhūmicālassa pātubhāvāyā”ti evaṃ mahāparinibbāne āgatāya tantiyā vaṇṇanā-kāle vakkhāma. Ayaṃ pana mahāpathavī aparesupi aṭṭhasu ṭhānesu akampittha-

mahābhinnikkhamane, bodhimaṇḍūpasaṅkamaṇe, paṃsukūlaggaṇe, paṃsukūladhovane, kāḷakārāmasutte, gotamakassutte, vessantarajātaka, imasmiṃ brahmajāleti. Tattha mahābhinnikkhamanabodhimaṇḍūpasaṅkamaṇesu vīriyabalena akampittha. Paṃsukūlaggaṇe dvisahassadīpaparivāre cattāro mahādīpe pahāya pabbajitvā susānaṃ gantvā paṃsukūlaṃ gaṇhantena dukkaraṃ bhagavatā katanti acchariyavegābhīhatā akampittha. Paṃsukūladhovanavessantarajātakesu akālakampanena akampittha. Kāḷakārāmagotamakassuttesu- “ahaṃ sakkhī bhagavā”ti sakkhibhāvena akampittha. Imasmiṃ pana brahmajāle dvāsaṭṭhiyā diṭṭhigatesu vijaṭetvā niggumbaṃ katvā desiyamānesu sādhu-kārādānavasena akampitthāti veditabbā.

Na kevalaṅca etesu ṭhānesuyeva pathavī akampittha, atha kho tīsu saṅgahe-supi mahāmahindattherassa imaṃ dīpaṃ āgantvā jotivane nisīditvā dhammaṃ desitadivasepi akampittha. Kalyāṇiyavīhāre ca piṇḍapātiyattherassa cetiyaṅgaṇaṃ sammajjitvā tattheva nisīditvā buddhārammaṇaṃ pītiṃ gahetvā imaṃ suttantaṃ āradhassa suttapariyosāne udakapariyantaṃ katvā akampittha. Lohapāsādassa pācīna-ambalaṭṭhikaṭṭhānaṃ nāma ahoṣi. Tattha nisīditvā dīghabhāṇakattherā brahmajālasuttaṃ ārabhiṃsu, tesaṃ sajjhāyapariyosānepi udakapariyantameva katvā pathavī akampitthāti.

Evaṃ (1.0121) yassānubhāvena, akampittha anekaso;

medanī suttaseṭṭhassa, desitassa sayambhunā.

Brahmajālassa tassīdha, dhammaṃ atthaṅca paṇḍitā;

sakkaccaṃ uggahetvāna, paṭipajjantu yonisoti.

Iti sumāṅgalavilāsiniyā dīghanikāyaṭṭhakathāyaṃ

Brahmajālasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Sāmaññaphalasuttavaṇṇanā

Rājāmacca-kathāvaṇṇanā

150. Evaṃ (1.0122) me suttaṃ ...pe... rājagaheti sāmāññaphalasuttaṃ. Tatrāyaṃ apubbapadavaṇṇanā- **rājagaheti** evaṃnāmake nagare. Tañhi mandhātumahāgovindādīhi pariggahitattā rājagahanti vuccati. Aññepi ettha pakāre vaṇṇayanti, kiṃ tehi? Nāmamattamaṃ tassa nagarassa. Taṃ panetaṃ buddhakāle ca cakkavattikāle ca nagaraṃ hoti, sesakāle suññaṃ hoti yakkhapariggahitaṃ, tesaṃ vasanavanaṃ hutvā tiṭṭhati. **Viharatīti** avisesena iriyāpathadibbrahma-ariyavīhāresu aññataravīhārasamaṅgiparidīpanamaṃ. Idha pana ṭhānagamānaṃ nisajjasa-yanappabhedesu iriyāpathesu aññatara-iriyāpathasamāyogaparidīpanaṃ. Tena

ṭhitopi gacchantopi nisinnopi sayānopi bhagavā viharati ceva veditabbo. So hi ekaṃ iriyāpathabādhanaṃ aññena iriyāpathena vicchinditvā aparipatantaṃ attabhāvaṃ harati pavatteti, tasmā viharatīti vuccati.

Jīvakassa komārabhaccassa ambavaneti idamassa yaṃ gocaragāmaṃ upani-ssāya viharati, tassa samīpanivāsanaṭṭhānaparidīpanaṃ. Tasmā- rājagahe viharati jīvakassa komārabhaccassa ambavaneti rājagahasamīpe jīvakassa komārabhaccassa ambavane viharatīti evamettha attho veditabbo. Samīpatthe hetamaṃ bhumma vacanaṃ. Tattha jīvatīti **jīvako**, kumārena bhatoti **komārabhacco**. Yathāha- “kiṃ bhaṇe, etaṃ kākehi samparikiṇṇanti? Dārako devāti. Jīvati bhaṇeti? Jīvati, devāti. Tena hi, bhaṇe taṃ dārakaṃ amhākaṃ antepuraṃ netvā dhātīnaṃ detha posetunti. Tassa jīvatīti jīvakoti nāmaṃ akaṃsu. Kumārena posāpitoti komārabhaccoti nāmaṃ akaṃsū”ti (mahāva. 328) ayaṃ panettha saṅkhepo. Vitthārena pana jīvakavatthukhandhake āgatameva. Vinicchayakathāpissa samantapāsādikāya vinayaṭṭhakathāyaṃ vuttā.

Ayaṃ (1.0123) pana jīvako ekasmiṃ samaye bhagavato dosābhisannaṃ kāyaṃ virecetvā siveyyakaṃ dussayugaṃ datvā vatthānumodanāpariyosāne sotāpatti-phale patiṭṭhāya cintesi- “mayā divasassa dvattikkhattuṃ buddhupaṭṭhānaṃ gantabbaṃ, idaṅca veḷuvanaṃ atidūre, mayhaṃ pana ambavanaṃ uyyānaṃ āsannaṃ, yaṃnūnāhaṃ ettha bhagavato vihāraṃ kāreyyan”ti. So tasmiṃ ambavane rattiṭṭhānadivāṭṭhānaleṇakuṭimaṇḍapādīni sampādetvā bhagavato anucchavikaṃ gandhakuṭiṃ kārapetvā ambavanaṃ aṭṭhārasahatthubbedhena tambapaṭṭavaṇṇena pākārena parikkhipāpetvā buddhappamukhaṃ bhikkhusaṅghaṃ sacīvarabhattena santappetvā dakkhiṇodakaṃ pātetvā vihāraṃ niyyātesi. Taṃ sandhāya vuttaṃ- “jīvakassa komārabhaccassa ambavane”ti.

Aḍḍhatelasehi bhikkhusatehīti aḍḍhasatena ūnehi terasahi bhikkhusatehi. **Rājā**-ti-ādīsu rājati attano issariyasampattiyā catūhi saṅgahavatthūhi mahājanaṃ rañjeti vadḍhetīti **rājā**. Magadhānaṃ issaroti **māgadho**. Ajātoyeva rañño sattu bhavissatīti nemittakehi niddiṭṭhoti **ajātasattu**.

Tasmiṃ kira kucchigate deviyā evarūpo dohaḷo uppajji- “aho vatāhaṃ rañño dakkhiṇabāhulohitam piveyyan”ti, sā “bhāriye ṭhāne dohaḷo uppanno, na sakkā kassaci ārocetun”ti taṃ kathetuṃ asakkontī kisā dubbaṇṇā ahoṣi. Taṃ rājā pucchi- “bhadde, tuyhaṃ attabhāvo na pakativaṇṇo, kiṃ kāraṇan”ti? “Mā puccha, mahārājāti”. “Bhadde, tvaṃ attano ajjhāsayaṃ mayhaṃ akathentī kassa kathessa-sī”ti tathā tathā nibandhitvā kathāpesi. Sutvā ca- “bāle, kiṃ ettha tuyhaṃ bhāriya-saññā ahoṣī”ti vejjaṃ pakkosāpetvā suvaṇṇasatthakena bāhuṃ phālāpetvā suva-ṇṇasarakena lohitaṃ gahetvā udakena sambhinditvā pāyesi. Nemittakā taṃ sutvā- “esa gabbho rañño sattu bhavissati, iminā rājā haññissati”ti byākariṃsu. Devī sutvā- “mayhaṃ kira kucchito nikkhanto rājānaṃ māressati”ti gabbhaṃ pātetu-kāmā uyyānaṃ gantvā kucchiṃ maddāpesi, gabbho na patati. Sā punappunaṃ gantvā tatheva kāresi. Rājā kimatthaṃ ayaṃ (1.0124) abhiṇhaṃ uyyānaṃ gaccha-tīti parivīmaṃsanto taṃ kāraṇaṃ sutvā- “bhadde, tava kucchiyaṃ puttoti vā dhītāti vā na paññāyati, attano nibbattadāraṃ evamakāsīti mahā aguṇarāsipi no jambudīpatale āvibhavissati, mā tvaṃ evaṃ karohī”ti nivāretvā ārakkhaṃ adāsi. Sā gabbhavuṭṭhānakāle “māressāmī”ti cintesi. Tadāpi ārakkhamanussā dāraṃ apanayiṃsu. Athāparena samayena vuḍḍhippattaṃ kumāraṃ deviyā dassesuṃ. Sā taṃ disvāva puttasiṇhaṃ uppādesi, tena naṃ māretuṃ nāsakki. Rājāpi anu-kkamaṇa puttassa oparajjamadāsi.

Athekasmiṃ samaye devadatto rahogato cintesi- “sāriputtassa parisā mahāmo-ggallānassa parisā mahākassapassa parisāti, evamime visuṃ visuṃ dhurā, ahampi ekaṃ dhuraṃ nīharāmī”ti. So “na sakkā vinā lābhena parisāṃ uppādetuṃ, handāhaṃ lābhaṃ nibbattemī”ti cintetvā khandhake āgatanayena ajātasattuṃ kumāraṃ iddhipāṭihāriyena pasādetvā sāyaṃ pātaṃ pañcahi rathasatehi upa-ṭṭhānaṃ āgacchantam ativissatthaṃ ṇatvā ekadivasam upasaṅkamitvā etadavoca- “pubbe kho, kumāra, manussā dīghāyukā, etarahi appāyukā, tena hi tvaṃ kumāra, pitaraṃ hantvā rājā hohi, ahaṃ bhagavantaṃ hantvā buddho bhavissāmī”ti kumāraṃ pituvadhe uyyojeti.

So- “ayyo devadatto mahānubhāvo, etassa aviditaṃ nāma natthī”ti ūruyā pottha-niyaṃ bandhitvā divā divassa bhīto ubbiggo ussāṅkī utrasto antepuraṃ pavisitvā vuttappakāraṃ vippekāraṃ akāsi. Atha naṃ amaccā gahetvā anuyuñjitvā- “kumāro ca hantabbo, devadatto ca, sabbe ca bhikkhū hantabbā”ti sammanta-yitvā rañño āṇavasena karissāmāti rañño ārocesuṃ.

Rājā ye amaccā māretukāmā ahesuṃ, tesam ṭhānantarāni acchinditvā, ye na māretukāmā, te uccesu ṭhānesu ṭhapetvā kumāraṃ pucchi- “kissa pana tvaṃ, kumāra, maṃ māretukāmosī”ti? “Rajjenamhi, deva, atthiko”ti. Rājā tassa rajjaṃ adāsi.

So (1.0125) mayhaṃ manoratho nipphanoti devadattassa ārocesi. Tato naṃ so āha- “tvaṃ siṅgālaṃ antokatvā bheripariyonaddhapuriso viya sukiccakārimhīti maññasi, katipāheneva te pitā tayā kataṃ avamānaṃ cintetvā sayameva rājā bhavissati”ti. Atha, bhante, kiṃ karomīti? Mūlaghaccaṃ ghātehīti. Nanu, bhante, mayhaṃ pitā na satthavajjhoti? Āhārupacchedena naṃ mārehīti. So pitaraṃ tāpa-

nagehe pakkhipāpesi, tāpanagehaṃ nāma kammakaraṇatthāya kataṃ dhūma-gharaṃ. “Mama mātaraṃ t̥hapetvā aññassa daṭṭhuṃ mā dethā”ti āha. Devī suva-ṇṇasarake bhattaṃ pakkhipitvā ucchaṅgenādāya pavisati. Rājā taṃ bhuñjitvā yāpeti. So- “mayhaṃ pitā kathaṃ yāpeti”ti pucchitvā taṃ pavattiṃ sutvā- “mayhaṃ mātu ucchaṅgaṃ katvā pavisitum mā dethā”ti āha. Tato paṭṭhāya devī moḷiyaṃ pakkhipitvā pavisati. Tampi sutvā “moḷiṃ bandhitvā pavisitum mā dethā”ti. Tato suvaṇṇapādukāsu bhattaṃ t̥hapetvā pidahitvā pādukā āruyha pavisati. Rājā tena yāpeti. Puna “kathaṃ yāpeti”ti pucchitvā tamatthaṃ sutvā “pādukā āruyha pavisitumpi mā dethā”ti āha. Tato paṭṭhāya devī gandhodakena nhāyitvā sarīraṃ catumadhurena makkhetvā pārupitvā pavisati. Rājā tassā sarīraṃ lehitvā yāpeti. Puna pucchitvā taṃ pavattiṃ sutvā “ito paṭṭhāya mayhaṃ mātu pavesanaṃ nivārethā”ti āha. Devī dvāramūle t̥hatvā “sāmi, bimbisāra, etaṃ daharakāle māretum na adāsi, attano sattum attanāva posesi, idaṃ pana dāni te pacchimada-ssanaṃ, nāhaṃ ito paṭṭhāya tumhe passitum labhāmi, sace mayhaṃ doso atthi, khamatha devā”ti roditvā kanditvā nivatti.

Tato paṭṭhāya rañño āhāro natthi. Rājā maggaphalasukhena caṅkamaṇa yāpeti. Ativiya assa attabhāvo virocāti. So- “kathaṃ, me bhaṇe, pitā yāpeti”ti pucchitvā “caṅkamaṇa, deva, yāpeti; ativiya cassa attabhāvo virocāti”ti sutvā ‘caṅkamaṃ dānissa hāressāmi’ti cintetvā- “mayhaṃ pitu pāde khurena phāletvā loṇatelena makkhetvā khadiraṅgārehi vītaccitehi pacathā”ti nhāpīte pesesi. Rājā te disvā- “nūna mayhaṃ putto kenaci saññatto bhavissati, ime mama massukara-ṇatthāyāgatā”ti (1.0126) cintesi. Te gantvā vanditvā aṭṭhaṃsu. ‘Kasmā āgata-tthā’ti ca puṭṭhā taṃ sāsanaṃ ārocesum. “Tumhākaṃ rañño manaṃ karoṭhā”ti ca vuttā ‘nisīda, devā’ti vatvā ca rājānaṃ vanditvā- “deva, mayaṃ rañño āṇaṃ karoma, mā amhākaṃ kujjhittha, nayidaṃ tumhādisānaṃ dhammarājūnaṃ anu-cchavikan”ti vatvā vāmahatthena gopphake gahetvā dakkhiṇahatthena khuraṃ gahetvā pādatalāni phāletvā loṇatelena makkhetvā khadiraṅgārehi vītaccitehi paciṃsu. Rājā kira pubbe cetiyaṅgaṇe sa-upāhano agamāsi, nisajjanatthāya paññattakaṭasārakañca adhotēhi pādehi akkami, tassāyaṃ nissandoti vadanti. Rañño balavavedanā uppannā. So- “aho buddho, aho dhammo, aho saṅgho”ti anussarantoyeva cetiyaṅgaṇe khittamālā viya milāyitvā cātumahārājikadevaloke vessavaṇassa paricārako janavasabho nāma yakkho hutvā nibbatti.

Taṃ divasameva ajātasattussa putto jāto, puttassa jātabhāvañca pitumatabhā-vañca nivedetum dve lekhā ekakkhaṇeyeva āgatā. Amaccā- “paṭhamaṃ puttassa jātabhāvaṃ ārocessāmā”ti taṃ lekhaṃ rañño hatthe t̥hapesum. Rañño taṅkhaṇe-yeva puttasiṇeho uppajjitvā sakalasarīraṃ khobhetvā aṭṭhimiñjaṃ āhacca aṭṭhāsi. Tasmīṃ khaṇe pituguṇamaññāsi- “mayi jātepi mayhaṃ pitu evameva siṇeho uppa-ppo”ti. So- “gacchatha, bhaṇe, mayhaṃ pitaraṃ vissajjethā”ti āha. “Kiṃ vissajjā-petha, devā”ti itaraṃ lekhaṃ hatthe t̥hapayiṃsu.

So taṃ pavattiṃ sutvā rodamāno mātusamīpaṃ gantvā- “ahosi nu, kho, amma, mayhaṃ pitu mayi jāte siṇeho”ti? Sā āha- “bālaputta, kiṃ vadesi, tava daharakāle aṅguliyaṃ pīlakā utṭhahi. Atha taṃ rodamānaṃ saññāpetum asakkontā taṃ

gahetvā vinicchayaṭṭhāne nisinnassa tava pitu santikaṃ agamaṃsu. Pitā te aṅguliṃ mukhe ṭhapesi. Piḷakā mukheyeva bhijji. Atha kho pitā tava sinehena taṃ lohitamissakaṃ pubbaṃ anīṭṭhubhitvāva ajjhohari. Evarūpo te pitu sineho”ti. So rodivā paridevitvā pitu sarīrakiccaṃ akāsi.

Devadattoṇi (1.0127) ajātasattum upasaṅkamitvā- “purise, mahārāja, āṇāpehi, ye samaṇaṃ gotamaṃ jīvitā voropessanti”ti vatvā tena dinne purise pesetvā sayam gijjhakūṭaṃ āruya yantena silaṃ pavijjhitvā nāḷāgirihatthiṃ muñcāpe-
tvāpi kenaci upāyena bhagavantaṃ māretum asakkonto parihīnalābhasakkāro pañca vatthūni yācitvā tāni alabhamāno tehi janaṃ saññāpessāmīti saṅgha-
bhedaṃ katvā sārīputtamoggallānesu parisam ādāya pakkantesu uṇhalohitaṃ mukhena chaḍḍetvā navamāse gilānamañce nipajjitvā vipphaṇṇasārajāto- “kuhiṃ eta-
rahi satthā vasati”ti pucchitvā “jetavane”ti vutte mañcakena maṃ āharitvā satthāraṃ dassethāti vatvā āhariyamāno bhagavato dassanārahassa kammaṃ akatattā jetavane pokkharaṇīsamīpeyeva dvedhā bhinnaṃ pathaviṃ pavisitvā mahāniraye patiṭṭhitoti. Ayamettha saṅkhepo. Vitthārakathānayo khandhake āgato. Āgatattā pana sabbaṃ na vuttanti. Evaṃ ajātoyeva rañño sattu bhavissati-
tīti nemittakehi niddiṭṭhoti ajātasattu.

Vedehiputtoti ayam kosalarañño dhītāya putto, na videharañño. Vedehīti pana paṇḍitādhivacanametam. Yathāha- “vedehikā gahapatānī (ma. ni. 1.226), ayyo ānando vedehamunī”ti (saṃ. ni. 2.154). Tatrāyaṃ vacanatto- vidanti etenāti vedo, ñāṇassetam adhvacaṇaṃ. Vedena ihati ghaṭati vāyamatīti vedehī. Vede-
hiyā putto vedehiputto.

Tadahūti tasmim ahu, tasmim divaseti attho. Upavasanti etthāti uposatho, upa-
vasantīti sīlena vā anasanena vā upetā hutvā vasantīti attho. Ayaṃ panettha atthu-
ddhāro- “āyāmāvuso, kappina, uposathaṃ gamissāmā”ti-ādīsu pātimokkhuḍdeso
uposatho. “Evaṃ aṭṭhaṅgasamannāgato kho, visāke, uposatho upavuttho”ti-ā-
dīsu (a. ni. 8.43) sīlaṃ. “Suddhassa ve sadā phaggu, suddhassuposatho sadā”ti-ā-
dīsu (ma. ni. 1.79) upavāso. “Uposatho nāma nāgarājā”ti-ādīsu (dī. ni. 2.246)
paññatti (1.0128). “Na, bhikkhave, tadahuposathe sabhikkhukā āvāsā”ti-ādīsu
(mahāva. 181) upavasitabbadivaso. Idhāpi soyeva adhippeto. So panesa aṭṭhamī
cātuddasī pannarasībhedenā tividho. Tasmā sesadvayanivāraṇatthaṃ pannara-
seti vuttaṃ. Teneva vuttaṃ- “upavasanti etthāti uposatho”ti.

Komudiyāti kumudavatiyā. Tadā kira kumudāni supupphitāni honti, tāni ettha
santīti komudī. **Cātumāsiniyāti** cātumāsiyā, sā hi catunnaṃ māsānaṃ pariyosāna-
bhūtāti cātumāsī. Idha pana cātumāsiniṭi vuccati. Māsapuṇṇatāya utupuṇṇatāya
saṃvaccharapuṇṇatāya puṇṇā sampuṇṇāti puṇṇā. Mā iti cando vuccati, so ettha
puṇṇoti puṇṇamā. Evaṃ puṇṇāya puṇṇamāyāti imasmim padadvaye ca attho
veditabbo.

Rājāmaccaparivutoti evarūpāya rajataghaṭaviniggatāhi khīradhārāhi dhoviyamā-
nadisābhāgāya viya, rajatavimānaviccutehi muttāvaḷisumanakusumadāmaseta-
dūkūlakumudavisarehi samparikiṇṇāya viya ca, caturupakkilesavimuttapuṇṇacanda-
ppabhāsamudayobhāsītāya rattiyā rājāmaccehi parivutoti attho. **Uparipāsādavara-**

gatoti pāsādavarassa uparigato. Mahārahe samussitasetacchatte kañcanāsane nisinno hoti. Kasmā nisinno? Niddāvinodanatthaṃ. Ayañhi rājā pitari upakkantadivasato paṭṭhāya- “niddaṃ okkamissāmi”ti nimilitamattesuyeva akkhīsu sattisata-abbhāhato viya kandamānoyeva pabujjhi. Kimetanti ca vutte, na kiñcīti vadati. Tenassa amanāpā niddā, iti niddāvinodanatthaṃ nisinno. Api ca tasmim divase nakkhattaṃ saṅghuṭṭhaṃ hoti. Sabbaṃ nagaraṃ sittasammaṭṭhaṃ vippakiṇṇavā-lukaṃ pañcavaṇṇakusumalājapuṇṇaghaṭapaṭimaṇḍitagharadvāraṃ samussitadhajapaṭākavicitrasamujjalitadīpamālālaṅkatasabbadisābhāgaṃ vīthisabhāgena racchāsabhāgena nakkhattakīlaṃ anubhavamānena mahājanena samākiṇṇaṃ hoti. Iti nakkhattadivasatāyapi nisinnoti vadanti. Evaṃ pana vatvāpi- “rājakulassa nāma sadāpi nakkhattameva, niddāvinodanatthaṃyeva panesa nisinno”ti sannitṭhānaṃ kataṃ.

Udānaṃ (1.0129) **udānesīti** udāhāraṃ udāhari, yathā hi yaṃ telaṃ mānaṃ gahetuṃ na sakkoti, vissanditvā gacchati, taṃ avasekoti vuccati. Yañca jalaṃ taḷākaṃ gahetuṃ na sakkoti, ajjhottharivā gacchati, taṃ oghoti vuccati; evameva yaṃ pītivacanaṃ hadayaṃ gahetuṃ na sakkoti, adhikaṃ hutvā anto asaṅṭhahitvā bahinikkhamati, taṃ udānanti vuccati. Evarūpaṃ pītimayaṃ vacanaṃ nicchāresīti attho.

Dosināti dosāpagatā, abbhā, mahikā, dhūmo, rajo, rāhūti imehi pañcahi upakki- lesehi virahitāti vuttaṃ hoti. Tasmā **ramaṇiyāti**-ādīni pañca thomanavacanāni. Sā hi mahājanassa manaṃ ramayatīti **ramaṇiyā**. Vuttadosavimuttāya candappa- bhāya obhāsītattā ativiya surūpāti **abhirūpā**. Dassituṃ yuttāti **dassaniyā**. Cittaṃ pasādetīti **pāsādikā**. Divasamāsādīnaṃ lakkhaṇaṃ bhavituṃ yuttāti **lakkhaññā**.

Kaṃ nu khvajjāti kaṃ nu kho ajja. **Samaṇaṃ vā brāhmaṇaṃ vāti** samitapāpa- tāya samaṇaṃ. Bāhitapāpatāya brāhmaṇaṃ. **Yaṃ no payirupāsato**ti vacanabya- ttayo esa, yaṃ amhākaṃ pañhapucchanavasena payirupāsantānaṃ madhuraṃ dhammaṃ sutvā cittaṃ pasīdeyyāti attho. Iti rājā iminā sabbenapi vacanena obhā- sanimittakammaṃ akāsi. Kassa akāsīti? Jīvakassa. Kimatthaṃ? Bhagavato dassa- natthaṃ. Kiṃ bhagavantaṃ sayaṃ dassanāya

upagantum na sakkotīti? Āma, na sakkoti. Kasmā? Mahāparādhatāya.

Tena hi bhagavato upaṭṭhāko ariyasāvako attano pitā mārīto, devadatto ca tameva nissāya bhagavato bahum anathamakāsi, iti mahāparādho esa, tāya mahāparādhatāya sayam gantum na sakkoti. Jīvako pana bhagavato upaṭṭhāko, tassa piṭṭhichāyāya bhagavantam passissāmīti obhāsanimittakammaṃ akāsi. Kiṃ jīvako pana- “mayham idam obhāsanimittakammaṃ”ti jānātīti? Āma jānāti. Atha kasmā tuṅhī ahoṣīti? Vikkhepapacchedanatham.

Tassañhi parisati channaṃ sathārānaṃ upaṭṭhākā bahū sannipatitā, te asikkhitānaṃ payirupāsanaena sayampi asikkhitāva. Te mayi bhagavato guṇakatham (1.013) āraddhe antarantarā uṭṭhāyutṭhāya attano sathārānaṃ guṇam kathessanti, evaṃ me satthu guṇakathā pariyosānaṃ na gamissati. Rājā pana imesaṃ kulūpake upasaṅkamitvā gahitāsāratāya tesam guṇakathāya anattamano hutvā maṃ paṭipucchissati, athāham nibbikkhepaṃ satthu guṇam kathetvā rājānaṃ satthu santikaṃ gahetvā gamissāmīti jānantova vikkhepapacchedanatham tuṅhī ahoṣīti.

Tepi amaccā evaṃ cintesum- “ajja rājā pañcahi padehi rattiṃ thometi, addhā kiñci samaṇam vā brāhmaṇam vā upasaṅkamitvā pañham pucchitvā dhammaṃ sotukāmo, yassa cesa dhammaṃ sutvā pasīdissati, tassa ca mahantaṃ sakkāraṃ karissati, yassa pana kulūpako samaṇo rājakulūpako hoti, bhaddaṃ tassā”ti.

151-152. Te evaṃ cintetvā- “ahaṃ attano kulūpakasamaṇassa vaṇṇam vatvā rājānaṃ gahetvā gamissāmi, ahaṃ gamissāmi”ti attano attano kulūpakānaṃ vaṇṇam kathetum āraddhā. Tenāha- “**evaṃ vutte aññataro rājāmacco**”ti-ādi. Tattha **pūraṇoti** tassa satthupaṭiñṇassa nāmaṃ. **Kassapoti** gottaṃ. So kira aññatarassa kulassa ekūnadāsasataṃ pūrayamāno jāto, tenassa pūraṇoti nāmaṃ akaṃsu. Maṅgaladāsataṃ cassa “dukkaṭaṇ”ti vattā natthi, akataṃ vā na katanti. So “kimahaṃ ettha vasāmi”ti palāyi. Athassa corā vatthāni acchindimsu, so paṇṇena vā tiṇena vā paṭicchādetumpi ajānanto jātarūpeneva ekaṃ gāmaṃ pāvisi. Manussā taṃ disvā “ayaṃ samaṇo arahā appiccho, natthi iminā sadiso”ti pūva-bhattādīni gahetvā upasaṅkamanti. So- “mayham sāṭakaṃ anivatthabhāvena idam uppannaṃ”ti tato paṭṭhāya sāṭakaṃ labhitvāpi na nivāsesi, tadeva pabbajjaṃ agga-hesi, tassa santike aññepi aññepīti pañcasatamanussā pabbajimsu. Taṃ sandhāyāha- “pūraṇo kassapo”ti.

Pabbajitasamūhasaṅkhāto saṅgho assa atthīti **saṅghī**. Sveva gaṇo assa atthīti **gaṇī**. Ācārasikkhāpanavasena tassa gaṇassa ācariyoti **gaṇācariyo**. **Ñātoti** paññāto pākaṭo. “Appiccho (1.0131) santuṭṭho. Appicchatāya vatthampi na nivāsetī”ti evaṃ samuggato yaso assa atthīti **yasassī**. **Titthakaroti** laddhikaro. **Sādhusammato**ti ayaṃ sādhu, sundaro, sappurisoti evaṃ sammato. **Bahujanassāti** assutavato andhabālaputhujanassa. Pabbajitato paṭṭhāya atikkantā bahū rattiyo jānātīti **rattaññū**. Ciraṃ pabbajitassa assāti **cirapabbajito**, acirapabbajitassa hi kathā okappanīyā na hoti, tenāha “cirapabbajito”ti. **Addhagatoti** addhānaṃ gato, dve tayo rājaparivaṭṭe atītoti adhippāyo. **Vayo-anuppattoti** pacchimavayaṃ anuppatto. Idam ubhayampi- “daharassa kathā okappanīyā na hoti”ti etaṃ sandhāya vuttaṃ.

Tuṅhī ahoṣīti suvaṇṇavaṇṇam madhurarasaṃ ambapakkaṃ khāditukāmo

puriso āharitvā hatthe ṭhapitaṃ kājarapakkamaṃ disvā viya jhānābhiññādiguṇa-
yuttaṃ tilakkhaṇabbhāhataṃ madhuraṃ dhammakathaṃ sotukāmo pubbe pūra-
ṇassa dassanenāpi anattamano idāni guṇakathāya suṭṭhutamaṃ anattamano
hutvā tuṅhī ahoṣi. Anattamano samānopi pana “sacāhaṃ etaṃ tajjetvā gīvāyaṃ
gahetvā nīharāpessāmi, ‘yo yo kathesi, taṃ taṃ rājā evaṃ karotī’ti bhīto añño
koci kiñci na kathessatī”ti amanāpampi taṃ kathaṃ adhivāsetvā tuṅhī eva ahoṣi.
Athañño- “ahaṃ attano kulūpakassa vaṇṇaṃ kathessāmi”ti cintetvā vattumaṃ
ārabhi. Tena vuttaṃ- aññataropi khoti-ādi. Taṃ sabbaṃ vuttanayeneva vedi-
tabbaṃ.

Ettha pana **makkhalī**ti tassa nāmaṃ. Gosālāya jātattā **gosāloti** dutiyaṃ nāmaṃ.
Taṃ kira sakaddamāya bhūmiyā telaghaṭaṃ gahetvā gacchantaṃ- “tāta, mā
khalī”ti sāmiko āha. So pamādena khalitvā patitvā sāmikassa bhayena palāyitumaṃ
āraddho. Sāmiko upadhāvitvā dussakaṇṇe aggahesi. So sātakaṃ chaḍḍetvā ace-
lako hutvā palāyi. Sesamaṃ pūraṇasadisameva.

153. Ajitoti tassa nāmaṃ. Kesakambalaṃ dhāretīti **kesakambalo**. Iti nāma-
dvayaṃ saṃsanditvā ajito kesakambaloti vuccati (1.0132). Tattha **kesakambalo**
nāma manussakesehi katakambalo. Tato paṭikiṭṭhataṃ vattaṃ nāma natthi.
Yathāha- “seyyathāpi, bhikkhave, yāni kānici tantāvutānaṃ vatthānaṃ, kesaka-
mbalo tesamaṃ paṭikiṭṭho akkhāyati. Kesakambalo, bhikkhave, sīte sīto, uṇhe uṇho,
dubbaṇṇo duggandho dukkhasamphasso”ti (a. ni. 3.138).

154. Pakudhoti tassa nāmaṃ. **Kaccāyanoti** gottaṃ. Iti nāmagottaṃ saṃsanditvā
pakudho kaccāyanoti vuccati. Sītudakapaṭikkhattako esa, vaccaṃ katvāpi udaka-
kiccaṃ na karoti, uṇhodakaṃ vā kañjiyaṃ vā labhitvā karoti, nadiṃ vā maggo-
dakaṃ vā atikkamma- “sīlaṃ me bhinnan”ti vālikathūpaṃ katvā sīlaṃ adhiṭṭhāya
gacchati. Evarūpo nissirīkaladdhiko esa.

155. Sañcayoti tassa nāmaṃ. Belaṭṭhassa puttoti **belaṭṭhaputto**.

156. Amhākaṃ gaṇṭhanakilesa palibandhanakilesa natthi, kilesagaṇṭharahitā
mayanti evaṃvāditāya laddhanāmasena **nigaṇṭho**. Nāṭassa putto **nāṭaputto**.

Komārabhaccajīvakakathāvaṇṇanā

157. Atha kho rājāti rājā kira tesamaṃ vacanaṃ sutvā cintesi- “ahaṃ yassa yassa
vacanaṃ na sotukāmo, so so eva kathesi. Yassa panamhi vacanaṃ sotukāmo,
esa nāgavasamaṃ pivitvā ṭhito supaṇṇo viya tuṅhībhūto, anatto vata me”ti. Athassa
etadahosi- “jīvako upasantassa buddhassa bhagavato upaṭṭhāko, sayampi upa-
santo, tasmā vattasampanno bhikkhu viya tuṅhībhūtova nisinno, na esa mayi aka-
thente kathessati, hatthimhi kho pana maddante hatthisseva pādo gahetabbo”ti
tena saddhiṃ sayamaṃ mantetumāraddho. Tena vuttaṃ- “atha kho rājā”ti. Tattha **kiṃ**
tuṅhīti kena kāraṇena tuṅhī. Imesamaṃ amaccānaṃ attano attano kulūpakasama-
ṇassa vaṇṇaṃ kathentānaṃ mukhaṃ nappahoti (1.0133). Kiṃ yathā etesamaṃ,
evaṃ tava kulūpakasamaṇo natthi, kiṃ tvaṃ daliddo, na te mama pitarā issariyaṃ
dinnaṃ, udāhu assaddhoti pucchati.

Tato jīvakassa etadahosi- “ayaṃ rājā maṃ kulūpakasamaṇassa guṇaṃ kathāpeti, na dāni me tuṅhibhāvassa kālo, yathā kho panime rājānaṃ vanditvā nisi-
nnāva attano kulūpakasamaṇānaṃ guṇaṃ kathayimṃsu, na mayhaṃ evaṃ satthu-
guṇe kathetuṃ yuttan”ti uṭṭhāyāsanaṃ bhagavato vihārābhimukho pañcapatitṭhi-
tena vanditvā dasanakhasamodhānasamujjalaṃ añjaliṃ sirasi paggahetvā-
“mahārāja, mā maṃ evaṃ cintayittha, ‘ayaṃ yaṃ vā taṃ vā samaṇaṃ upasaṅka-
matī’ti, mama satthuno hi mātukucchi-okkamane, mātukucchito nikkhamane,
mahābhinnikkhamane, sambodhiyaṃ, dhammacakkappavattane ca, dasasahassilo-
kadhātu kampittha, evaṃ yamakapāṭihāriyaṃ akāsi, evaṃ devorohaṇaṃ, ahaṃ
satthuno guṇe kathayissāmi, ekaggacitto suṇa, mahārājā”ti vatvā- “ayaṃ deva,
bhagavā arahaṃ sammāsambuddho”ti-ādimāha. Tattha **taṃ kho pana bhagava-
ntanti** itthambhūtākhyānatthe upayogavacanaṃ, tassa kho pana bhagavatoti attho.
Kalyāṇoti kalyāṇaguṇasamannāgato, seṭṭhoti vuttaṃ hoti. **Kittisaddoti** kittiyeva.
Thutighoso vā. **Abbhuggatoti** sadevakaṃ lokaṃ ajjhottharivā uggato. Kinti? “Itipi
so bhagavā arahaṃ sammāsambuddho ...pe... bhagavā”ti.

Tatrāyaṃ padasambandho- so bhagavā itipi arahaṃ itipi sammāsambuddho
...pe... itipi bhagavāti. Iminā ca iminā ca kāraṇenāti vuttaṃ hoti. Tattha ārakattā
arīnaṃ, arānañca hatattā, paccayādīnaṃ arahattā, pāpakaraṇe rahābhāvāti,
imehi tāva kāraṇehi so bhagavā arahanti veditabboti-ādinā nayena mātikaṃ
nikkhipitvā sabbāneva cetāni padāni visuddhimagge buddhānussatiniddese vitthā-
ritānīti tato nesaṃ vitthāro gahetabbo.

Jīvako pana ekamekassa padassa atthaṃ niṭṭhāpetvā- “evaṃ, mahārāja,
arahaṃ mayhaṃ satthā, evaṃ sammāsambuddho ...pe... evaṃ bhagavā”ti vatvā-
“taṃ, devo, bhagavantaṃ payirupāsatu, appeva nāma devassa taṃ bhagavantaṃ
payirupāsato cittaṃ pasīdeyyā”ti āha. Ettha ca **taṃ devo payirupāsatūti** vadanto
“mahārāja, tumhādisānañhi satenapi sahassenapi satasahassenapi puṭṭhassa (1.013)
mayhaṃ satthuno sabbesaṃ cittaṃ gahetvā kathetuṃ thāmo ca balañca atthi,
vissattho upasaṅkamitvā puccheyyāsi mahārājā”ti āha.

Raṅṅopi bhagavato guṇakathaṃ suṇantassa sakalasarīraṃ pañcavaṇṇāya
pītiyā nirantaraṃ phuṭaṃ ahosi. So taṅkhaṇaṅṅeva gantukāmo hutvā- “imāya kho
pana velāya mayhaṃ dasabalassa santikaṃ gacchato na añño koci khippaṃ
yānāni yojetuṃ sakkhissati aññatra jīvaka”ti cintetvā- “tena hi, samma jīvaka,
hatthiyānāni kappāpehī”ti āha.

158. Tattha **tena hīti** uyyojanatthe nipāto. Gaccha, samma jīvakaṃ itipi vuttaṃ hoti.
Hatthiyānānīti anekesu assarathādīsu yānesu vijjamānesupi hatthiyānaṃ uttamaṃ;
uttamassa santikaṃ uttamayāneneva gantabbanti ca, assayānarathayānāni sasa-
ddāni, dūratova tesāṃ saddo suyyati, hatthiyānassa padānupadaṃ gacchantāpi
saddaṃ na suṇanti. Nibbutassa pana kho bhagavato santike nibbuteheva yānehi
gantabbanti ca cintayitvā hatthiyānānīti āha.

Pañcamattāni hatthinikāsatānīti pañca kareṇusatāni. **Kappāpetvāti** ārohaṇasa-
jjāni kāretvā. **Ārohaṇiyanti** ārohaṇayoggaṃ, opaguyhanti attho. Kiṃ panesa raṅṅā
vuttaṃ akāsi avuttanti? Avuttaṃ. Kasmā? Paṇḍitatāya. Evaṃ kirassa ahosi- rājā

imāya velāya gacchāmīti vadati, rājāno ca nāma bahupaccatthikā. Sace antarā-
magge koci antarāyo hoti, mampi garahissanti- “jīvako rājā me katham gaṇhātīti
akālepi rājānaṃ gahetvā nikkhamati”ti. Bhagavantampi garahissanti “samaṇo
gotamo, ‘mayham kathā vattatīti kālam asallakkhetvāva dhammam katheti”ti.
Tasmā yathā neva mayham, na bhagavato, garahā uppajjati; rañño ca rakkhā
susamvihitā hoti, tathā karissāmī”ti.

Tato itthiyo nissāya purisānaṃ bhayaṃ nāma natthi, ‘sukham itthiparivuto gami-
ssāmī’ti pañca hatthinikāsatāni kappāpetvā pañca itthisatāni purisavesaṃ gāhā-
petvā- “asitomarathā rājānaṃ parivāreyyāthā”ti vatvā puna cintesi- “imassa
rañño imasmiṃ atabhāve maggaphalānaṃ (1.0135) upanissayo natthi, buddhā
ca nāma upanissayaṃ disvāva dhammam kathenti. Handāham, mahājanaṃ
sannipātāpemi, evañhi sati satthā kassacideva upanissayena dhammam dese-
ssati, sā mahājanassa upakārāya bhavissati”ti. So tattha tattha sāsanaṃ pesesi,
bheriṃ carāpesi- “ajja rājā bhagavato santikaṃ gacchati, sabbe attano vibhavānu-
rūpena rañño ārakkham gaṇhantū”ti.

Tato mahājano cintesi- “rājā kira satthudassanattam gacchati, kīdisī vata bho
dhammadesanā bhavissati, kiṃ no nakkhattakīlāya, tattheva gamissāmā”ti.
Sabbe gandhamālādīni gahetvā rañño āgamaṃ ākaṅkhamānā magge
aṭṭhaṃsu. Jīvakopi rañño paṭivedesi- “kappitāni kho te, deva, hatthiyānāni, yassa
dāni kālam maññasī”ti. Tattha **yassa dāni kālam maññasī**ti upacāravacanametam.
Idam vuttam hoti- “yam tayā aṇattam, tam mayā kataṃ, idāni tvam yassa gama-
nassa vā agamanassa vā kālam maññasī, tadeva attano ruciyā karohī”ti.

159. Paccekā itthiyo Ti pāṭiyekkā itthiyo, ekekissā hatthiniyā ekekaṃ itthinti vuttaṃ hoti. **Ukkāsu dhāriyamānāsūti** daṇḍadīpikāsu dhāriyamānāsu. **Mahacca rājānubhāvenāti** mahatā rājānubhāvena. Mahaccātipi pāḷi, mahatīyāti attho, līngavipariyāyo esa. **Rājānubhāvo** vuccati rājiddhi. Kā panassa rājiddhi? Tiyojanasatānaṃ dvinnaṃ mahāraṭṭhānaṃ issariyasirī. Tassa hi asukadivasam rājā tathāgataṃ upasaṅkamissatīti paṭhamataram saṃvidahane asatipi taṅkhaṇaṅṅeva pañca itthisatāni purisavesam gahetvā paṭimukkaveṭhanāni aṃse āsattakhaḅgāni maṇidaṇḍatomare gahetvā nikkhamiṃsu. Yaṃ sandhāya vuttaṃ- “paccekā itthiyo āropetvā” ti.

Aparāpi soḷasasahassakhattiyanāṭakitthiyo rājānaṃ parivāresuṃ. Tāsaṃ pariyaṅte khujjavāmanakakirātādayo. Tāsaṃ pariyaṅte antepurapālakā vissāsikapurisā. Tesam pariyaṅte vicitravesavilāsino saṭṭhisahassamattā mahāmattā. Tesam pariyaṅte vividhālaṅkārapaṭimaṇḍitā nānappakāra-āvudhahatthā (1.0136) vijjādharaṭararuṇā viya navutisahassamattā raṭṭhiyaputtā. Tesam pariyaṅte satagghanikāni nivāsetvā pañcasatagghanikāni ekaṃsaṃ katvā sunhātā suvilittā kaṅcanamālādinānābharaṇasobhitā dasasahassamattā brāhmaṇā dakkhiṇahattham ussāpetvā jayasaddam ghosantā gacchanti. Tesam pariyaṅte pañcaṅgikāni tūriyāni. Tesam pariyaṅte dhanupantiparikkhepo. Tassa pariyaṅte hatthighaṭā. Hatthīnaṃ pariyaṅte gīvāya gīvaṃ paharamānā assapanti. Assapariyaṅte añṅamañṅam saṅghaṭṭanarathā. Rathapariyaṅte bāhāya bāham paharayamānā yodhā. Tesam pariyaṅte attano attano anurūpāya ābharaṇasampattiyā virocāmānā aṭṭhārasa seniyo. Iṭi yathā pariyaṅte ṭhatvā khitto saro rājānaṃ na pāpuṇāti, evaṃ jīvako komārabhacco raṅṅo parisam saṃvidahitvā attanā raṅṅo avidūreneva gacchati- “sace koci upaddavo hoti, paṭhamatara raṅṅo jīvitadānaṃ dassāmi” ti. Ukkānaṃ pana ettakāni satāni vā sahasāni vāti paricchedo natthīti evarūpiṃ rājiddhiṃ sandhāya vuttaṃ- “mahaccarājānubhāvena yena jīvakassa komārabhaccassa ambavanaṃ, tena pāyāsī” ti.

Ahudeva bhayanti ettha cittutrāsabhayaṃ, ṅāṇabhayaṃ, ārammaṇabhayaṃ, ottappabhayanti catubbidham bhayaṃ, tattha “jātiṃ paṭicca bhayaṃ bhayānakan” -ti-ādinā nayena vuttaṃ cittutrāsabhayaṃ nāma. “Tepi tathāgatassa dhammadeśanaṃ sutvā yebhuyyena bhayaṃ saṃvegaṃ santāsam āpajjanti” ti (saṃ. ni. 3.78) evamāgataṃ ṅāṇabhayaṃ nāma. “Etaṃ nūna taṃ bhayabheravaṃ āgacchati” ti (ma. ni. 1.49) ettha vuttaṃ ārammaṇabhayaṃ nāma.

“Bhīruṃ pasaṃsanti, na hi tattha sūraṃ;

bhayā hi santo, na karonti pāpan” ti (saṃ. ni. 1.33);

Idaṃ ottappabhayaṃ nāma. Tesu idha cittutrāsabhayaṃ, ahu ahoṣīti attho. **Chambhitattanti** chambhitassa bhāvo. Sakalasarīracalananti attho. **Lomahaṃsoti** lomahaṃsanaṃ, uddham ṭhitalomatāti attho. So panāyaṃ lomahaṃso dhammassavanādīsu pīti-uppattikāle pītiyāpi hoti (1.0137). Bhīrukajātikānaṃ sampahārapisācādidassanesu bhayaṅāpi. Idha bhayalomahaṃsoti veditabbo.

Kasmā panesa bhītoti? Andhakārenāti eke vadanti. Rājagahe kira dvattiṃsa mahādvārāni, catusaṭṭhi khuddakadvārāni. Jīvakassa ambavanaṃ pākārassa ca

gijjhakūṭassa ca antarā hoti. So pācīnadvārena nikkhamitvā pabbatacchāyāya pāvīsi, tattha pabbatakūṭena cando chādito, pabbatacchāyāya ca rukkhacchāyāya ca andhakāraṃ ahoṣīti, tampi akāraṃ. Tadā hi ukkānaṃ sataśāhassānampi paricchedo natthi.

Ayaṃ pana appasaddataṃ nissāya jīvake āsaṅkāya bhīto. Jīvako kirassa upari-pāsādeyeva ārocesi- “mahārāja appasaddakāmo bhagavā, appasaddeneva upasaṅkamitabbo”ti. Tasmā rājā tūriyasaddaṃ nivāresi. Tūriyāni kevaḃ gahitamattāneva honti, vācāmaṃ uccaṃ anicchārayamānā accharāsaññāya gacchanti. Ambavanepi kassaci khipitasaddopi na suyyati. Rājāno ca nāma saddābhīratā honti. So taṃ appasaddataṃ nissāya ukkaṅṭhito jīvakepi āsaṅkaṃ uppādesi. “Ayaṃ jīvako mayhaṃ ambavane aḍḍhateḷasāni bhikkhusatāni”ti āha. Ettha ca khipitasaddamattampi na suyyati, abhūtaṃ maññe, esa vañcetaṃ maṃ nagarato nīharitvā purato balakāyaṃ upaṅṭhapetvā maṃ gaṇhitvā attanā chattaṃ ussāpetukāmo. Ayañhi pañcannaṃ hatthīnaṃ balaṃ dhāreti. Mama ca avidūreṇeva gacchati, santike ca me āvudhahattho ekapurisopi natthi. Aho vata me anattho”ti. Evaṃ bhāyitvā ca pana abhīto viya sandhāretumpi nāsakkhi. Attano bhītabhāvaṃ tassa āvi akāsi. Tena vuttaṃ. “Atha kho rājā ...pe... na nigghoso”ti. Tattha **sammāti** vayassābhilāpo esa, kacci maṃ vayassāti vuttaṃ hoti. **Na palambhesīti** yaṃ natthi taṃ atthīti vatvā kacci maṃ na vippalambhayasi. **Nigghosoti** kathāsallāpanigghoso.

Mā bhāyi, mahārājāti jīvako- “ayaṃ rājā maṃ na jānāti ‘nāyaṃ paraṃ jīvitā voropeti’ti; sace kho pana naṃ na assāsesāmi, vinasseyyā”ti (1.0138) cintayitvā daḷhaṃ katvā samassāsento “mā bhāyi mahārājāti”ti vatvā “**na taṃ devā**”ti-ādī māha. **Abhikkamāti** abhimukho kama gaccha, pavisāti attho. Sakhiṃ vutte pana daḷhaṃ na hotīti taramānova dvikkhattum āha. **Ete maṇḍalamāle dīpā jhāyantīti** mahārāja, corabalaṃ nāma na dīpe jāletvā tiṅṅhati, ete ca maṇḍalamāle dīpā jalanti. Etāya dīpasāññāya yāhi mahārājāti vadati.

Sāmaññaphalapucchāvaṇṇanā

160. Nāgassa bhūmīti yattha sakkā hatthiṃ abhirūḷhena gantum, ayaṃ nāgassa bhūmi nāma. **Nāgā paccorohitvāti** vihārassa bahidvārakoṭṭhake hatthito orohitvā. Bhūmiyaṃ patiṅṅhitasamakālameva pana bhagavato tejo rañño sarīraṃ phari. Athassa tāvadeva sakalasarīrato sedā muccimṣu, sāṭakā piḷetvā apanetabbā viya ahesum. Attano aparādhaṃ saritvā mahābhayaṃ uppajji. So ujukaṃ bhagavato santikaṃ gantum asakkonto jīvakaṃ hatthe gahetvā ārāmacārikaṃ caramāno viya “idaṃ te samma jīvaka suṅṅhu kāritaṃ idaṃ suṅṅhu kāritan”ti vihārassa vaṇṇaṃ bhaṇamāno anukkamena yena maṇḍalamālassa dvāraṃ tenupasaṅkami, sampattoti attho.

Kahaṃ pana sammāti kasmā pucchīti. Eke tāva “ajānanto”ti vadanti. Iminā kira daharakāle pitarā saddhiṃ āgamma bhagavā diṅṅhapubbo, pacchā pana pāpamittasamsaggena pitughātaṃ katvā abhimāre pesetvā dhanapālaṃ muñcāpetvā

mahāparādho hutvā bhagavato sammukhībhāvaṃ na upagatapubboti asaṅjā-
 nanto pucchatīti. Taṃ akāraṇaṃ, bhagavā hi ākiṅṇavaralakkhaṇo anubyañjanapa-
 ṭimaṇḍito chabbaṅṇāhi rasmihi sakalaṃ ārāmaṃ obhāsetvā tārāgaṇaparivuto viya
 puṅṇacando bhikkhugaṇaparivuto maṇḍalamāḷamajjhe nisinno, taṃ ko na jāneyya.
 Ayaṃ pana attano issariyalīlāya pucchati. Pakati hesā rājakulānaṃ, yaṃ jāna-
 ntāpi ajānantā viya pucchanti. Jīvako pana taṃ sutvā- ‘ayaṃ rājā pathaviyaṃ
 ṭhatvā kuhiṃ pathavīti, nabhaṃ ulloketvā kuhiṃ candimasūriyāti, sinerumūle
 ṭhatvā (1.0139) kuhiṃ sinerūti vadamāno viya dasabalassa purato ṭhatvā kuhiṃ
 bhagavā’ti pucchati. “Handassa bhagavantaṃ dassessāmi”ti cintetvā yena
 bhagavā tenaṅjalim paṇāmetvā “eso mahārājā”ti-ādīmāha. **Purakkhatoti** parivā-
 retvā nisinnassa purato nisinno.

161. Yena bhagavā tenupasaṅkamīti yattha bhagavā tattha gato, bhagavato
 santikaṃ upagatoti attho. **Ekamantaṃ aṭṭhāsīti** bhagavantaṃ vā bhikkhusaṃghaṃ
 vā asaṅghaṭṭayamāno attano ṭhātuṃ anucchavike ekasmiṃ padese bhagavantaṃ
 abhivādetvā ekova aṭṭhāsi. **Tuṅhībhūtaṃ tuṅhībhūtanti** yato yato anuviloketi, tato
 tato tuṅhībhūtamevāti attho. Tattha hi ekabhikkhussaṃpi hatthakukkuccaṃ vā pāda-
 kukkuccaṃ vā khipitasaddo vā natthi, sabbālaṅkārapaṭimaṇḍitaṃ nāṭakapari-
 vāraṃ bhagavato abhimukhe ṭhitaṃ rājānaṃ vā rājaparisaṃ vā ekabhikkhupi na
 olokesi. Sabbe bhagavantaṃyeva olokayamānā nisīdiṃsu.

Rājā tesāṃ upasame pasīditvā vigatapaṅkatāya vippasannarahadamiva upasa-
 ntindriyaṃ bhikkhusaṅghaṃ punappunaṃ anuviloketvā udānaṃ udānesi. Tattha
imināti yena kāyikena ca vācasikena ca mānasikena ca sīlūpasamena bhikkhu-
 saṅgho upasanto, iminā upasamenāti dīpeti. Tattha “aho vata me putto pabbajitvā
 ime bhikkhū viya upasanto bhaveyyā”ti nayidaṃ sandhāya esa evamāha. Ayaṃ
 pana bhikkhusaṅghaṃ disvā pasanno puttaṃ anussari. Dullabhañhi laddhā accha-
 riyāṃ vā disvā piyānaṃ ñātimittādīnaṃ anussaraṇaṃ nāma lokassa pakatiyeva.
 Iti bhikkhusaṅghaṃ disvā puttaṃ anussaramāno esa evamāha.

Api ca putte āsaṅkāya tassa upasamaṃ icchamāno pesa evamāha. Evaṃ
 kirassa ahosi, putto me pucchissati- “mayhaṃ pitā daharo. Ayyako me kuhin”ti.
 So “pitarā te ghātito”ti sutvā “ahampi pitaraṃ ghātetvā rajjaṃ kāressāmi”ti maññi-
 ssati. Iti putte āsaṅkāya tassa upasamaṃ icchamāno pesa evamāha. Kiñcāpi hi
 esa evamāha. Atha kho naṃ putto ghātesatiyeva. Tasmīñhi vaṃse pituvadho
 pañcaparivaṭṭe gato. Ajātasattu bimbisāraṃ ghātesi, udayo ajātasattuṃ (1.0140).
 Tassa putto mahāmuṇḍiko nāma udayaṃ. Tassa putto anuruddho nāma mahāmu-
 ṇḍikaṃ. Tassa putto nāgadāso nāma anuruddhaṃ. Nāgadāsaṃ pana- “vaṃsa-
 cchedakarājāno ime, kiṃ imehī”ti raṭṭhavāsino kupitā ghātesuṃ.

Agamā kho tvanti kasmā evamāha? Bhagavā kira rañño vacībhede akateyeva
 cintesi- “ayaṃ rājā āgantvā tuṅhī niravo ṭhito, kiṃ nu kho cintesi”ti. Athassa cittaṃ
 ñatvā- “ayaṃ mayā saddhiṃ sallapituṃ asakkonto bhikkhusaṅghaṃ anuviloketvā
 puttaṃ anussari, na kho panāyaṃ mayi anālapante kiñci kathetuṃ sakkhissati,
 karomi tena saddhiṃ kathāsallāpan”ti. Tasmā rañño vacanānantaraṃ **“agamā kho
 tvam, mahārāja, yathāpemaṃ”**ti āha. Tassattho- mahārāja, yathā nāma unname

vuṭṭhaṃ udakaṃ yena ninnaṃ tena gacchati, evameva tvaṃ bhikkhusaṅghaṃ anuviloketvā yena pemaṃ tena gatoti.

Atha rañño etadahosi- “aho acchariyā buddhaguṇā, mayā sadiso bhagavato aparādhakārako nāma natthi, mayā hissa aggupaṭṭhāko ghātito, devadattassa ca kathaṃ gahetvā abhimārā pesitā, nāḷāgiri mutto, maṃ nissāya devadattena silā paviddhā, evaṃ mahāparādhā nāma maṃ ālapato dasabalassa mukhaṃ nappa-hoti; aho bhagavā pañcahākārehi tādilakkhaṇe suppatiṭṭhito. Evarūpaṃ nāma satthāraṃ pahāya bahiddhā na pariyesissāmā”ti so somanassajāto bhagavantaṃ ālapanto “piyo me, bhante”ti-ādimāha.

162. Bhikkhusaṅghassa añjaliṃ paṇāmetvāti evaṃ kirassa ahosi bhagavantaṃ vanditvā itocito ca gantvā bhikkhusaṅghaṃ vandantena ca bhagavā piṭṭhito kātabbo hoti, garukāropi cesa na hoti. Rājānaṃ vanditvā uparājānaṃ vandante-napi hi rañño agāravo kato hoti. Tasmā bhagavantaṃ vanditvā ṭhitaṭṭhāneyeva bhikkhusaṅghassa añjaliṃ paṇāmetvā ekamantaṃ nisīdi. **Kañcideva desanti** kañci okāsaṃ.

Athassa (1.0141) bhagavā pañhapucchane ussāhaṃ janento āha- “**puccha, mahārāja, yadākaṅkhasī**”ti. Tassattho- “puccha yadi ākaṅkhasi, na me pañhavi-ssajjane bhāro atthi”. Atha vā “puccha, yaṃ ākaṅkhasi, sabbaṃ te vissajjessā-mī”ti sabbaññupavāraṇaṃ pavāresi, asādhāraṇaṃ paccekabuddha-aggasāvaka-mahāsāvakehi. Te hi yadākaṅkhasīti na vadanti, sutvā vedissāmāti vadanti. Buddhā pana- “puccha, āvuso, yadākaṅkhasī”ti (saṃ. ni. 1.237), vā “puccha, mahārāja, yadākaṅkhasī”ti vā,

“Puccha, vāsava, maṃ pañhaṃ, yaṃ kiñci manasicchasi;

tassa tasseva pañhassa, ahaṃ antaṃ karomi te”ti. (dī. ni. 2.356) vā;

“Bāvarissa ca tuyhaṃ vā, sabbesaṃ sabbasaṃsayamaṃ;
Tena hi tvaṃ, bhikkhu, sake āsane nisīditvā pucchā, yadākaṅkhasīti vā,
“Bāvarissa ca tuyhaṃ vā, sabbesaṃ sabbasaṃsayamaṃ;
katāvakāsā pucchavho, yaṃ kiñci manasicchathā”ti. (su. ni. 1036) vā;
“Pucchā maṃ, sabhiya, pañhaṃ, yaṃ kiñci manasicchasi;
tassa tasseva pañhassa, ahaṃ antaṃ karomi te”ti. (su. ni. 517) vā;

Tesaṃ tesaṃ yakkhanarindadevasamaṇabrāhmaṇaparibbājakānaṃ sabbaññu-
pavāraṇaṃ pavārenti. Anacchariyañcetaṃ, yaṃ bhagavā buddhabhūmiṃ patvā
etaṃ pavāraṇaṃ pavāreyya. Yo bodhisattabhūmiyaṃ padesaññaṇe ṭhito-

“Koṇḍañña, pañhāni viyākarohi;
yācanti taṃ isayo sādthurūpā.
koṇḍañña, eso manujesu dhammo;
yaṃ vuddhamāgacchati esa bhāro”ti. (jā. 2.17.60);

Evaṃ sakkādīnaṃ atthāya isīhi yācito-

“Katāvakāsā pucchantu bhonto,
yaṃ kiñci pañhaṃ manasābhipatthitaṃ;
ahañhi taṃ taṃ vo viyākarissaṃ,
ñatvā sayamaṃ lokamimaṃ parañcā”ti. (jā. 2.17.61);

Evaṃ (1.0142) sarabhaṅgakāle. Sambhavajātake ca sakalajambudīpaṃ
tikkhattum vicarivā pañhānaṃ antakaraṃ adisvā suciratenā brāhmaṇena,
pañhaṃ puṭṭhum okāse kārite jātiyā sattavassiko rathikāya paṃsum kīlanto palla-
ṅkamābhujitvā antaravīthiyaṃ nisinnova-

“Taggha te ahamakkhissaṃ, yathāpi kusalo tathā;
rājā ca kho taṃ jānāti, yadi kāhati vā na vā”ti. (jā. 1.16.172);

Sabbaññupavāraṇaṃ pavāresi.

163. Evaṃ bhagavatā sabbaññupavāraṇāya pavāritāya attamano rājā pañhaṃ
pucchanto- “yathā nu kho imāni, bhante”ti-ādimāha. Tattha sippameva sippāya-
tanaṃ. **Puthusippāyatanāni**ti bahūni sippāni. **Seyyathidanti** katame pana te. **Hatthā-**
rohāti-ādīhi ye taṃ taṃ sippaṃ nissāya jīvanti, te dasseti. Ayañhi assādhippāyo-
“yathā imesaṃ sippūpajīvīnaṃ taṃ taṃ sippaṃ nissāya sandiṭṭhikaṃ sippaphalaṃ
paññāyati. Sakkā nu kho evaṃ sandiṭṭhikaṃ sāmāññaphalaṃ paññāpetun”ti.
Tasmā sippāyatanāni āharitvā sippūpajīvino dasseti.

Tattha **hatthārohāti** sabbepi hatthācariyahatthivejjahatthimeṇḍādayo dasseti.
Assārohāti sabbepi assācariya-assavejja-assameṇḍādayo. **Rathikāti** sabbepi
rathācariyarathayodharatharakkhādayo. **Dhanuggahā**ti dhanu-ācariyā issāsā.
Celakāti ye yuddhe jayadhajaṃ gahetvā purato gacchanti. **Calakāti** idha rañño
ṭhānaṃ hotu, idha asukamahāmatassāti evaṃ senābyūhakārakā. **Piṇḍadāyakāti**
sāhasikamahāyodhā. Te kira parasenaṃ pavisitvā parasisaṃ piṇḍamiva chetvā
chetvā dayanti, uppatitvā uppatitvā niggacchantīti attho. Ye vā saṅgāmamajjhe

yodhānaṃ bhattapātiṃ gahetvā parivisanti, tesampetaṃ nāmaṃ. **Uggā rājaputtā**ti uggatuggatā saṅgāmāvacarā rājaputtā. **Pakkhandinoti** ye “kassa sīsaṃ vā āvudhaṃ vā āharāmā”ti (1.0143) “vatvā asukassā”ti vuttā saṅgāmaṃ pakkhanditvā tadeva āharanti, ime pakkhandantīti pakkhandino. **Mahānāgā**ti mahānāgā viya mahānāgā, hatthi-ādīsupi abhimukhaṃ āgacchantesu anivattitayodhāna-metaṃ adhivacanaṃ. **Sūrā**ti ekantasūrā, ye sajalikāpi sacammikāpi samuddaṃ taritūṃ sakkonti. **Cammayodhinoti** ye cammakañcukaṃ vā pavisitvā saraparittāṇa-cammaṃ vā gahetvā yujjhanti. **Dāsikaputtā**ti balavasinehā gharadāsayodhā. **Ālārikā**ti pūvikā. **Kappakā**ti nhāpikā. **Nhāpakā**ti ye nhāpenti. **Sūdā**ti bhattakārakā. Mālākārādayo pakaṭāyeva. **Gaṇakā**ti acchiddakapāṭhakā. **Muddikā**ti hatthamuddāya gaṇanaṃ nissāya jivino. **Yāni vā panaññānipī**ti ayakāradantakāraccittakārādīni. **Evaṃgatānī**ti evaṃ pavattāni. **Te diṭṭheva dhammeti** te hatthārohādayo tāni puthu-sippāyatanāni dassetvā rājakulato mahāsampattiṃ labhamānā sandiṭṭhikameva sippaphalaṃ upajīvanti. **Sukhentī**ti sukhiṭaṃ karonti. **Piṇentī**ti piṇitaṃ thāmabalū-petaṃ karonti. **Uddhaggikā**disu upari phalanibbattanato uddhaṃ aggamassā atthīti **uddhaggikā**. Saggamaṃ arahatīti **sovaggikā**. Sukho vipāko assāti **sukhavipākā**. Suṭṭhu agge rūpasaddagandharasaphoṭṭhabba-āyuvaṇṇasukhayasa-ādhipateyya-saṅkhāte dasa dhamme saṃvatteti nibbattetīti **saggasaṃvattanikā**. Taṃ evarūpaṃ dakkhiṇaṃ dānaṃ patiṭṭhapentīti attho. **Sāmaññaphalanti** ettha paramatthato maggo sāmaññaṃ. Ariyaphalaṃ sāmaññaphalaṃ. Yathāha- “katamañca, bhikkhave, sāmaññaṃ? Ayameva ariyo aṭṭhaṅgiko maggo. Seyyathidaṃ, sammā-diṭṭhi ...pe... sammāsamaṃdhi. Idaṃ vuccati, bhikkhave, sāmaññaṃ. Katamāni ca, bhikkhave, sāmaññaphalāni? Sotāpattiphalaṃ ...pe... arahattaphalaṃ”ti (saṃ. ni. 5.35). Taṃ esa rājā na jānāti. Upari āgataṃ pana dāsakassakopamaṃ sandhāya pucchati.

Atha bhagavā pañhaṃ avissajjetvāva cintesi- “ime bahū aññatitthiyasāvakā rājāmaccā idhāgatā, te kaṇhapakkhañca sukkapakkhañca dīpetvā kathiyamāne amhākaṃ rājā mahantena ussāhena idhāgato, tassāgatakālato paṭṭhāya samaṇo gotamo samaṇakolāhalaṃ samaṇabhaṇḍanameva (1.0144) kathetīti ujjhāyissanti, na sakkaccaṃ dhammaṃ sossanti, rañña pana kathiyamāne ujjhāyitūṃ na sakkhissanti, rājānameva anuvattissanti. Issarānuvattako hi loko. ‘Handāhaṃ rañño va bhāraṃ karomī’ti rañño bhāraṃ karonto “**abhijānāsi no tvan**”ti-ādimāha.

164. Tattha **abhijānāsi no tvanti** abhijānāsi nu tvaṃ. Ayañca no-saddo parato pucchitāti padena yojetabbo. Idañhi vuttaṃ hoti- “mahārāja, tvaṃ imaṃ pañhaṃ aññe samaṇabrāhmaṇe pucchitā nu, abhijānāsi ca naṃ puṭṭhabhāvaṃ, na te sammuṭṭhan”ti. **Sace te agarū**ti sace tuyhaṃ yathā te byākariṃsu, tathā idha bhāsituṃ bhāriyaṃ na hoti, yadi na koci aphāsukabhāvo atthi, bhāsassūti attho. **Na kho me bhanteti** kiṃ sandhāyāha? Paṇḍitapatirūpakānañhi santike kathetuṃ dukkhaṃ hoti, te pade pade akkhare akkhare dosameva vadanti. Ekantapaṇḍitā pana kathaṃ sutvā sukathitaṃ pasaṃsanti, dukkathitesu pālipada-atthabyañjana-su yaṃ yaṃ virujjhati, taṃ taṃ ujukaṃ katvā denti. Bhagavatā ca sadiso ekanta-paṇḍito nāma natthi. Tenāha- “na kho me, bhante, garu; yatthassa bhagavā

nisinno bhagavantarūpo vā”ti.

Pūraṇakassapavādavaṇṇanā

165. Ekamidāhanti ekaṃ idha ahaṃ. **Sammodaniyaṃ kathaṃ sāraṇiyaṃ vītisāre-**
tvāti sammodajanakaṃ saritabbayuttakaṃ kathaṃ pariyosāpetvā.

166. “Karoto kho, mahārāja, kārayato” ti-ādīsu **karototi** sahatthā karontassa. **Kāra-**
yatoti āṇattiyā kārentassa. **Chindatoti** paresaṃ hatthādīni chindantassa. **Pacatotī**
pare daṇḍena pīlentassa. **Socayatoti** parassa bhaṇḍaharaṇādīhi socayato. **Socāpa-**
yatoti sokaṃ sayāṃ karontassapi parehi kārāpentassapi (1.0145). **Kilamatoti** āhā-
rupacchedabandhanāgārappavesanādīhi sayāṃ kilamantassapi parehi kilamāpe-
ntassapi. **Phandato phandāpayatoti** paraṃ phandantaṃ phandanakāle sayampi
phandato parampi phandāpayato. **Pāṇamatipātāpayatoti** pāṇaṃ hanantassapi
hanāpentassapi. Evaṃ sabbattha karaṇakāraṇavaseneva attho veditabbo.

Sandhinti gharasandhiṃ. **Nillopanti** mahāvilopaṃ. **Ekāgārikanti** ekameva
gharaṃ parivāretvā viluppanaṃ. **Paripantheti** āgatāgatānaṃ acchindanattaṃ
magge tiṭṭhato. **Karoto na kariyati pāpanti** yaṃ kiñci pāpaṃ karomīti saññāya karo-
topi pāpaṃ na kariyati, natthi pāpaṃ. **Sattā** pana pāpaṃ karomāti evaṃsaññino
hontīti dīpeti. **Khurapariyantena** khuraneminā, khuradhārasadisapariyantena vā.
Ekaṃ maṃsakhalanti ekaṃ maṃsarāsīṃ. **Puñjanti** tasseva vevacanaṃ. **Tatonidā-**
nanti ekamaṃsakhalakaraṇanidānaṃ.

Dakkhiṇanti dakkhiṇatīre manussā kakkhaḷā dāruṇā, te sandhāya “hananto” ti-ā-
dimāha. **Uttaratīre** sattā saddhā honti pasannā buddhamāmakā dhammamāmakā
saṅghamāmakā, te sandhāya dadantoti-ādīdimāha. **Tattha yajantoti** mahāyāgaṃ
karonto. **Damenāti** indriyadarena uposathakammena vā. **Samyamena** silasaṃ-
yamena. **Saccavajjena** saccavacanena. **Āgamoti** āgamaṃ, pavattīti attho.
Sabbathāpi pāpapuññānaṃ kiriyaṃeva paṭikkhipati.

Ambaṃ puṭṭho labujaṃ byākaroti nāma, yo kīdiso ambo kīdisāni vā ambassa
khandhapaṇṇapupphaphalānīti vutte ediso labujo edisāni vā labujassa khandhapa-
ṇṇapupphaphalānīti byākaroti. **Vijiteti** āṇāpavattidese. **Apasādetabbanti** viheṭṭhe-
tabbaṃ. **Anabhinanditvāti** “sādhu sādhu” ti evaṃ pasaṃsaṃ akatvā. **Appaṭikkosi-**
tvāti bāladubbhāsitaṃ tayā bhāsitanti evaṃ appaṭibāhitvā. **Anuggaṇhantoti** sārato
aggaṇhanto. **Anikkujjantoti** sāravaseneva idaṃ nissaraṇaṃ, ayaṃ paramatthoti
hadaye aṭṭhapento. **Byañjanaṃ** pana tena uggahitañceva nikkujjitañca.

Makkhaligosālavādavaṇṇanā

167-169. Makkhalivāde (1.0146) paccayoti hetuvevacanameva, ubhayenāpi
vijjamānameva kāyaduccaritādīnaṃ saṃkilesapaccayaṃ, kāyasucaritādīnañca
visuddhipaccayaṃ paṭikkhipati. **Attakāreti** attakāro. **Yena attanā** katakammena
ime sattā devattampi mārattampi brahmattampi sāvakabodhimpī paccekabo-
dhimpī sabbaññutampi pāpuṇanti, tampi paṭikkhipati. **Dutiyapadena** yaṃ para-

kāraṃ parassa ovādānusāsaniṃ nissāya ṭhapetvā mahāsattaṃ avaseso jano manussasobhagataṃ ādiṃ katvā yāva arahattaṃ pāpuṇāti, taṃ parakāraṃ paṭikkhipati. Evamayaṃ bālo jinacakke pahāraṃ deti nāma. **Natthi purisakāreti** yena purisakārena sattā vuttappakārā sampattiyo pāpuṇanti, tampi paṭikkhipati. **Natthi balanti** yamhi attano bale paṭiṭṭhitā sattā vīriyaṃ katvā tā sampattiyo pāpuṇanti, taṃ balaṃ paṭikkhipati. **Natthi vīriyanti**-ādīni sabbāni purisakāravevacanāneva. “Idaṃ no vīriyena idaṃ purisathāmena, idaṃ purisaparakkamena pavattan”ti evaṃ pavattavacanapaṭikkhepakaraṇavasena panetāni visuṃ ādiyanti.

Sabbe sattāti oṭṭhagoṇagadrabhādayo anavasese pariggaṇhāti. **Sabbe pāṇāti** ekindriyo pāṇo, dvindriyo pāṇoti-ādivasena vadati. **Sabbe bhūtāti** aṇḍakosavatthikosesu bhūte sandhāya vadati. **Sabbe jīvāti** sāliyavagodhumādayo sandhāya vadati. Tesu hi so virūhanabhāvena jīvasaṅgī. **Avasā abalā avīriyāti** tesu attano vaso vā balaṃ vā vīriyaṃ vā natthi. **Niyatisaṅgatibhāvapariṇatāti** ettha **niyatīti** niyatā. **Saṅgatīti** channaṃ abhijātinaṃ tattha

tattha gamanaṃ. **Bhāvoti** sabhāvoyeva. Evaṃ niyatiyā ca saṅgatiyā ca bhāvena ca pariṇatā nānappakāratam pattā. Yena hi yathā bhavitabbaṃ, so tattheva bhavati. Yena na bhavitabbaṃ, so na bhavatīti dasseti. **Chasvevābhijātisū**ti chasu eva abhijātisu ṭhatvā sukhañca dukkhañca paṭisaṃvedenti. Aññā sukhadukkhabhūmi natthīti dasseti.

Yonipamukhasatasahassānīti pamukhayonīnaṃ uttamayonīnaṃ cuddasasatasahassāni aññāni ca saṭṭhisatāni aññāni ca chasatāni. **Pañca ca kammuno** (1.0147) **satānīti** pañcakammasatāni ca. Kevalaṃ takkamattakena niratthakaṃ diṭṭhiṃ dīpeti. Pañca ca kammāni tīṇi ca kammānīti-ādīsupi eseva nayo. Keci panāhu-“pañca ca kammānīti pañcindriyavasena bhaṇati. Tīṇīti kāyakammādivasenā”ti. **Kamme ca upaḍḍhakamme cāti** ettha panassa kāyakammañca vacīkammañca kammanti laddhi, manokammaṃ upaḍḍhakammanti. **Dvaṭṭhipaṭipadāti** dvāsaṭṭhi paṭipadāti vadati. **Dvaṭṭhantarakappāti** ekasmiṃ kappe catusaṭṭhi antarakappā nāma honti. Ayaṃ pana aññe dve ajānanto evamāha.

Chalābhijātiyoti kaṇhābhijāti, nīlābhijāti, lohītābhijāti, haliddābhijāti, sukkābhijāti, paramasukkābhijātīti imā cha abhijātiyo vadati. Tattha orabbhikā, sākuṇikā, māgavikā, sūkarikā, luddā, macchaghātakā corā, coraghātakā, bandhanāgārikā, ye vā panaññepi keci kurūrakammantā, ayaṃ kaṇhābhijātīti (a. ni. 6.57) vadati. Bhikkhū nīlābhijātīti vadati, te kira catūsu paccayesu kaṇṭake pakkhipitvā khādanti. “Bhikkhū kaṇṭakavuttikā”ti (a. ni. 6.57) ayañhissa pāḷiyeva. Atha vā kaṇṭakavuttikā eva nāma eke pabbajitāti vadati. Lohītābhijāti nāma nigaṇṭhā ekasāṭakāti vadati. Ime kira purimehi dvīhi paṇḍaratarā. Gihī odātavasanā acelakasāvakā haliddābhijātīti vadati. Evaṃ attano paccayadāyake nigaṇṭhehipi jeṭṭhakatare karoti. Ājivakā ājivakiniyo sukkābhijātīti vadati. Te kira purimehi catūhi paṇḍaratarā. Nando, vaccho, kiso, saṅkiccho, makkhaligosālo, paramasukkābhijātīti (a. ni. 6.57) vadati. Te kira sabbehi paṇḍaratarā.

Aṭṭha purisabhūmiyoti mandabhūmi, khiḍḍābhūmi, padavīmaṃsabhūmi, ujugatabhūmi, sekkhabhūmi, samaṇabhūmi, jinabhūmi, pannabhūmīti imā aṭṭha purisabhūmiyoti vadati. Tattha jātadivasato paṭṭhāya sattadivase sambādhaṭṭhānato nikkhantattā sattā mandā honti momūhā, ayaṃ mandabhūmīti vadati. Ye pana duggatito āgatā honti, te abhiṇhaṃ rodanti ceva viravanti ca, sugatito āgatā taṃ anussarivā hasanti, ayaṃ khiḍḍābhūmi nāma. Mātāpitūnaṃ hatthaṃ vā pādaṃ vā mañcaṃ vā pīṭhaṃ vā gahetvā bhūmiyaṃ padanikkhipanaṃ padavīmaṃsabhūmi nāma. Padasā gantuṃ samatthakāle ujugatabhūmi nāma. Sippāni sikkhita-kāle (1.0148) sekkhabhūmi nāma. Gharā nikkhama pabbajitakāle samaṇabhūmi nāma. Ācariyaṃ sevitvā jānanakāle jinabhūmi nāma. Bhikkhu ca pannako jino na kiñci āhāti evaṃ alābhiṃ samaṇaṃ pannabhūmīti vadati.

Ekūnapaññāsa ājivakasateti ekūnapaññāsa-ājivakavuttisatāni. **Paribbājakasateti** paribbājakapabbajāsātāni. **Nāgāvāsasateti** nāgamaṇḍalāsātāni. **Vīse indriyasateti** vīsatindriyasātāni. **Tiṃse nirayasateti** tiṃsa nirayasātāni. **Rajodhātuyoti** raja-okiraṇaṭṭhānāni, hatthapiṭṭhipādapiṭṭhādīni sandhāya vadati. **Satta saññīgabbhāti** oṭṭhagoṇagadrabha-ajapasumigamahimse sandhāya vadati. **Satta asaññīga-**

bbhāti sālivihiyavagodhūmakaṅguvarakakudrūsake sandhāya vadati. **Nigaṅṭhiga-bbhāti** gaṅṭhimhi jātagabbhā, ucchuveḷunaḷādayo sandhāya vadati. **Satta devāti** bahū devā. So pana sattāti vadati. Manussāpi anantā, so sattāti vadati. **Satta pisā-cāti** pisācā mahantamahantā sattāti vadati. **Sarāti** mahāsarā, kaṅṅamuṅḍarathakā-ra-anotattasīhappapātachaddantamandākinīkuṅḷaladahe gahetvā vadati.

Pavuṭāti gaṅṭhikā. **Papātāti** mahāpapātā. **Papātasatānīti** khuddakapapātasatānī. **Supināti** mahāsupinā. **Supinasatānīti** khuddakasupinasatānī. **Mahākappi-noti** mahākappānaṃ. Tattha ekamhā mahāsarā vassasate vassasate kusaggena ekam udakabinduṃ nīharitvā sattakkhattuṃ tamhi sare nirudake kate eko mahākappoti vadati. Evarūpānaṃ mahākappānaṃ caturāsītisatasahassāni khepetvā bāle ca paṇḍite ca dukkhassantaṃ karontīti ayamassa laddhi. Paṇḍitopi kira antarā visujjhituṃ na sakkoti. Bālopi tato uddhaṃ na gacchati.

Sīlenāti acelakasīlena vā aññena vā yena kenaci. **Vatenāti** tādiseneva vatena. **Tapenāti** tapokammena. Aparipakkaṃ paripāceti nāma, yo “ahaṃ paṇḍito”ti antarā visujjhati. Paripakkaṃ phussa phussa byantiṃ karoti nāma yo “ahaṃ bālo”ti vuttaparimāṇaṃ kālaṃ atikkamitvā yāti. **Hevaṃ natthīti** evaṃ natthi. Tañhi ubhayampi na sakkā (1.0149) kātunti dīpeti. **Doṇamiteti** doṇena mitaṃ viya. **Sukhadukkheti** sukhadukkhaṃ. **Pariyantakateti** vuttaparimāṇena kālena katapariyante. **Natthi hāyanavaḍḍhaneti** natthi hāyanavaḍḍhanāni. Na saṃsāro paṇḍitassa hāyati, na bālassa vaḍḍhatīti attho. **Ukkaṃsāvakaṃseti** ukkaṃsāvakaṃsā. Hāyanavaḍḍhanānametaṃ adhivacanaṃ.

Idāni tamatthaṃ upamāya sādheṇto “seyyathāpi nāmā”ti-ādīmāha. Tattha **suttaguḷeti** veṭhetvā katasuttaguḷe. **Nibbeṭhiyamānameva paletīti** pabbate vā rukkhagge vā ṭhatvā khittaṃ suttappamāṇena nibbeṭhiyamānameva gacchati, sutte khīṇe tattheva tiṭṭhati, na gacchati. Evameva vuttakālato uddhaṃ na gacchatīti dasseti.

Ajitakesakambalavādavaṅṅanā

170-172. Ajitavāde **natthi dinnanti** dinnaphalābhāvaṃ sandhāya vadati. Yiṭṭhaṃ vuccati mahāyāgo. **Hutanti** pahaṅkasakkāro adhippeto. Tampi ubhayaṃ phalābhāvameva sandhāya paṭikkhipati. **Sukatadukkaṭānanti** sukatadukkaṭānaṃ, kusalākusalānanti attho. **Phalaṃ vipākoti** yaṃ phalanti vā vipākoti vā vuccati, taṃ natthīti vadati. **Natthi ayaṃ lokoti** paraloke ṭhitassa ayaṃ loko natthi, **natthi paro lokoti** idha loka ṭhitassāpi paro loko natthi, sabbe tattha tattheva ucchijjantīti dasseti. **Natthi mātā natthi pitāti** tesu sammāpaṭipattimicchāpaṭipattīnaṃ phalābhāvavasena vadati. **Natthi sattā opapātikāti** cavitvā upapajjanakā sattā nāma natthīti vadati.

Cāumahābhūtikoti cāumahābhūtamayo. **Pathavī pathavikāyanti** ajjhattikapathavīdhātu bāhirapathavīdhātuṃ. **Anupetīti** anuyāyati. **Anupagacchatīti** tasseva vevacanaṃ. Anugacchatītipi attho. Ubhayenāpi upeti, upagacchatīti dasseti. Āpādisupi eseva nayo. **Indriyānīti** manacchaṭṭhāni indriyāni ākāsaṃ pakkhandanti. **Āsāndipaṅcamāti** nipannamañcena pañcamā, mañco ceva cattāro mañcapāde

gahetvā ṭhitā cattāro purisā cāti attho. **Yāvāḷāhanā**ti yāva susānā. **Padānī**ti ‘ayaṃ evaṃ sīlavā (1.0150) ahosi, evaṃ dussīlo’ti-ādinā nayena pavattāni guṇāguṇapadāni, sarīrameva vā ettha padānīti adhippetam. **Kāpotakānī**ti kapotavaṇṇāni, pārāvatapakkhavaṇṇānīti attho. **Bhassantā**ti bhasmantā, ayameva vā pāḷi. **Āhutiyo**ti yaṃ paheṇakasakkārādibhedam dinnadānam, sabbam tam chārikāvasānameva hoti, na tato param phaladāyakam hutvā gacchatīti attho. **Dattupaññattanti** dattūhi bālamanussehi paññattam. Idam vuttam hoti- ‘bālehi abuddhīhi paññattamidaṃ dānam, na paṇḍitehi. Bālā denti, paṇḍitā gaṇhantī’ti dasseti.

Tattha pūraṇo “karoto na kariyati pāpan”ti vadanto kammaṃ paṭibāhati. Ajito “kāyassa bheda ucchijjati”ti vadanto vipākam paṭibāhati. Makkhali “natthi hetū”ti vadanto ubhayaṃ paṭibāhati. Tattha kammaṃ paṭibāhantenāpi vipāko paṭibāhito hoti, vipākam paṭibāhantenāpi kammaṃ paṭibāhitam hoti. Iti sabbepe atthato ubhayappaṭibāhakā ahetukavādā ceva akiriyaṃvādā ca natthikavādā ca honti.

Ye vā pana tesam laddhim gahetvā rattiṭṭhāne divāṭṭhāne nisinnā sajjhāyanti vīmaṃsanti, tesam “karoto na kariyati pāpam, natthi hetu, natthi paccayo, mato ucchijjati”ti tasmim ārammaṇe micchāsati santiṭṭhati, cittaṃ ekaggam hoti, javanāni javanti, paṭhamajavane satekicchā honti, tathā dutiyādīsu, sattame buddhānampi atekicchā anivattino aritṭhakaṇṭakasadisā. Tattha koci ekam dassanam okkamati, koci dve, koci tīṇipi, ekasmim okkantepi, dvīsu tīsu okkantesupi, niyata-micchādīṭṭhikova hoti; patto saggamaggāvaraṇaṅceva mokkhamaggāvaraṇaṅca, abhabbo tassattabhāvassa anantaram saggampi gantum, pageva mokkham. Vaṭṭakhāṇu nāmesa satto pathavigopako, yebhuyyena evarūpassa bhavato vuṭṭhānam natthi.

“Tasmā akalyāṇajanam, āsīvisamivoragam;
ārakā parivajjeyya, bhūtikāmo vicakkhaṇo”ti.

Pakudhakaccāyanavādavaṇṇanā

173-175. Pakudhavāde (1.0151) **akaṭā**ti akatā. **Akaṭavidhā**ti akatavidhānā. **Evaṃ karohī**ti kenaci kārāpitāpi na hontīti attho. **Animmitā**ti iddhiyāpi na nimmitā. **Animmā-tā**ti animmāpitā, keci animmāpetabbāti padaṃ vadanti, tam neva pāḷiyam, na aṭṭhakkathāyam dissati. Vañjhādipadattayaṃ vuttatthameva. **Na iñjantī**ti esikatthambho viya ṭhitattā na calanti. **Na vipariṇamantī**ti pakatiṃ na jahanti. **Na aññamaññaṃ byābādhentī**ti na aññamaññaṃ upahananti. **Nālanti** na samatthā. **Pathavikāyoti-ā-**dīsu pathaviyeva pathavikāyo, pathavisamūho vā. **Tatthā**ti tesu jīvasattamesu kāyesu. **Sattannaṃ tveva kāyānanti** yathā muggarāsi-ādīsu pahataṃ satthaṃ muggādīnam antarena pavisati, evaṃ sattannaṃ kāyānam antarena chiddena vivarena satthaṃ pavisati. Tattha aham imaṃ jīvitā voropemīti kevalam saññamattameva hotīti dasseti.

Nigaṇṭhanāṭaputtavādavaṇṇanā

176-178. Nāṭaputtavāde **cātuyāmasaṃvarasaṃvuto** Ti catukoṭṭhāsena saṃva-
rena saṃvuto. **Sabbavārivārito cāti** vāritasabba-udako paṭikkhittasabbasītodakoti
attho. So kira sītodake sattasaññī hoti, tasmā na taṃ vaḷañjeti. **Sabbavāriyuttoti**
sabbena pāpavāraṇena yutto. **Sabbavāridhutoti** sabbena pāpavāraṇena dhuta-
pāpo. **Sabbavāriphuṭoti** sabbena pāpavāraṇena phuṭṭho. **Gatattoti** koṭippattacitto.
Yatatto Ti saṃyatacitto. **Ṭhitattoti** suppatiṭṭhitacitto. Etassa vāde kiñci sāsānulo-
mampi atthi, asuddhaladdhitāya pana sabbā diṭṭhiyeva jātā.

Sañcayabelatṭhaputtavādavaṇṇanā

179-181. Sañcayavādo amarāvikkhepe vuttanayo eva.

Paṭhamasandiṭṭhikasāmaññaphalavaṇṇanā

182. **Sohaṃ** (1.0152), **bhanteti** so ahaṃ bhante, vālukaṃ piḷetvā telaṃ alabha-
māno viya titthiyavādesu sāraṃ alabhanto bhagavantaṃ pucchāmīti attho.

183. **Yathā te khameyyāti** yathā te ruceyya. **Dāsoti** antojātadhanakkītakarama-
rānītasāmaṃdāsabyopagatānaṃ aññataro. **Kammakāroti** analaso kammakaraṇa-
sīloyeva. Dūrato disvā paṭhamameva uṭṭhahatīti **pubbuṭṭhāyī**. Evaṃ uṭṭhito sāmīno
āsaṇaṃ paññapetvā pādadhovanādikattabbakiccaṃ katvā pacchā nipatati nisīda-
tīti **pacchānipātī**. Sāmīkamhi vā sayanato

avutṭhite pubbeyeva vuṭṭhātīti **pubbuṭṭhāyī**. Paccūsakālato paṭṭhāya yāva sāmīno rattim niddokkamaṇaṃ, tāva sabbakiccāni katvā pacchā nipatati, seyyaṃ kappeṭṭīti **pacchānipātī**. Kiṃ karomi, kiṃ karomīti evaṃ kiṃkārameva paṭisuṇanto vicarātīti **kiṃ kārapaṭissāvī**. Manāpameva kiriyaṃ karotīti **manāpacārī**. Piyameva vadaṭṭīti **piyavādī**. Sāmīno tuṭṭhapahaṭṭhaṃ mukhaṃ ullokayamāno vicarātīti **mukhullo-kako**.

Devo maññeti devo viya. So vatassāhaṃ puññāni kareyyanti so vata ahaṃ eva-rūpo assaṃ, yadi puññāni kareyyanti attho. “So vatassa’ssan”tipi pāṭho, ayamevattho. **Yaṃnūnāhanti** sace dānaṃ dassāmi, yaṃ rājā ekadivasaṃ deti, tato satabhāgampi yāvajīvaṃ na sakkhissāmi dātunti pabbajjāyaṃ ussāhaṃ katvā evaṃ cintanabhāvaṃ dasseti.

Kāyena saṃvutoti kāyena pihito hutvā akusalassa pavesanadvāraṃ thaketvāti attho. Eseva nayo sesapadadvayepi. **Ghāsacchādanaparamatāyā**ti ghāsacchādānena paramatāya uttamatāya, etadatthampi anesanaṃ pahāya aggasallekhena santuṭṭhoti attho. **Abhirato paviveketi** “kāyaviveko ca vivekaṭṭhakāyānaṃ, cittaviveko ca nekkhammābhiratānaṃ, paramavodānappattānaṃ upadhiviveko ca nirupadhīnaṃ puggalānaṃ visaṅkhāragatānaṃ”ti evaṃ vutte tividhepi viveke rato; gaṇasaṅgaṇikaṃ (1.0153) pahāya kāyena eko viharati, cittakilesasaṅgaṇikaṃ pahāya aṭṭhasamāpattivāsena eko viharati, phalasaṃpattim vā nirodhasamāpattim vā pavisitvā nibbānaṃ patvā viharatīti attho. **Yaggheti** codanatthe nipāto.

184. Āsanenapi nimanteyyāmāti nisinnāsaṇaṃ papphoṭetvā idha nisīdathāti vadeyyāma. **Abhinimanteyyāmapi nanti** abhiharitvāpi naṃ nimanteyyāma. Tattha duvidho abhihāro- vācāya ceva kāyena ca. Tumhākaṃ icchiticchitakkhaṇe amhākaṃ cīvarādīhi vadeyyātha yenatthoti vadanto hi vācāya abhiharitvā nimanteti nāma. Cīvarādivekallaṃ sallakkhetvā idaṃ gaṇhāthāti tāni dento pana kāyena abhiharitvā nimanteti nāma. Tadubhayampi sandhāya abhinimanteyyāmapi nanti āha. Ettha ca **gilānapaccayabhesajjaparikkhāro**ti yaṃ kiñci gilānassa sappāyaṃ osadhaṃ. Vacanattho pana visuddhimagge vutto. **Rakkhāvaraṇaguttinti** rakkhāsaṅkhātāñceva āvaraṇasaṅkhātāñca guttiṃ. Sā panesā na āvudhatthe purise ṭhapentena dhammikā nāma saṃvidahitā hoti. Yathā pana avelāya kaṭṭhahārikapaṇṇahārikādayo vihāraṃ na pavisanti, migaluddakādayo vihārasīmāya mige vā macche vā na gaṇhanti, evaṃ saṃvidahantena dhammikā nāma rakkhā saṃvihitā hoti, taṃ sandhāyāha- “dhammikan”ti.

185. Yadi evaṃ santeti yadi tava dāso tuyhaṃ santikā abhivādanādīni labheyya. Evaṃ sante. **Addhāti** ekaṃsavacanamaṃ. **Paṭhamanti** bhaṇanto aññassāpi atthitaṃ dīpeti. Teneva ca rājā **sakkā pana, bhante, aññampīti-ādimāha**.

Dutiyasandiṭṭhikasāmaññaphalavaṇṇanā

186-188. Kasatīti **kassako**. Gehassa pati, ekagehamatte jeṭṭhakoti **gahapatiko**. Balisaṅkhātāṃ karaṃ karotīti **karakārako**. Dhaññarāsīṃ dhanarāsīñca vaḍḍhetīti **rāsivaḍḍhako**.

Appaṃ (1.0154) **vāti** parittakaṃ vā antamaso taṇḍulanāḷimattakampi. **Bhogakkhandhanti** bhogarāsiṃ. **Mahantaṃ vāti** vipulaṃ vā. Yathā hi mahantaṃ pahāya pabbajituṃ dukkaraṃ, evaṃ appampīti dassanattaṃ ubhayamāha. Dāsavāre pana yasmā dāso attanopi anissaro, pageva bhogānaṃ. Yañhi tassa dhanaṃ, taṃ sāmikānaññeva hoti, tasmā bhogaggahaṇaṃ na kataṃ. Nātiyeva ñātiparivaṭṭo.

Paṇītatarasāmaññaphalavaṇṇanā

189. Sakkā pana, bhante, aññampi diṭṭheva dhammeti idha evamevāti na vuttaṃ. Taṃ kasmāti ce, evamevāti hi vuccamāne pahoti bhagavā sakalampi rattindivaṃ tato vā bhiyyopi evarūpāhi upamāhi sāmāññaphalaṃ dīpetuṃ. Tattha kiñcāpi etassa bhagavato vacanasavane pariyantaṃ nāma natthi, tathāpi attho tādiso-yeva bhavissatīti cintetvā upari visesaṃ pucchanto evamevāti avatvā- “abhikkantatarañca paṇītatarañcā”ti āha. Tattha **abhikkantataranti** abhimanāpataraṃ atiseṭṭhataranti attho. **Paṇītataranti** uttamatarāṃ. **Tena hīti** uyyojanatthe nipāto. Savane uyyojento hi naṃ evamāha. **Suṇohīti** abhikkantatarañca paṇītatarañca sāmāññaphalaṃ suṇāti.

Sādhukaṃ manasikarohīti ettha pana sādhukaṃ sādhuṭi ekatthametaṃ. Ayañhi sādhu-saddo āyācanasampaṭicchanasampahaṃsanāsundara daḷhikammādīsu dissati. “Sādhu me, bhante, bhagavā saṅkhittena dhammaṃ desetū”ti-ādīsu (saṃ. ni. 4.95) hi āyācane dissati. “Sādhu, bhanteti kho so bhikkhu bhagavato bhāsitaṃ abhinanditvā anumoditvā”ti-ādīsu (ma. ni. 3.86) sampāṭicchane. “Sādhu sādhu, sārīputtā”ti-ādīsu (dī. ni. 3.349) sampahaṃsane.

“Sādhu dhammaruci rājā, sādhu paññāṇavā naro;

sādhu mittānamaddubbho, pāpassākaraṇaṃ sukhan”ti. (jā. 2.17.101);

Ādīsu sundare. “Tena hi, brāhmaṇa, suṇohi sādhukaṃ manasi karohī”ti-ādīsu (a. ni. 5.192) sādhuкасaddoyeva daḷhīkamme, āṇattiyantipi vuccati (1.0155). Idhāpi assa ettheva daḷhīkamme ca āṇattiyañca veditabbo. Sundarepi vaṭṭati. Daḷhīkammattthena hi daḷhamimaṃ dhammaṃ suṇāhi, suggahitaṃ gaṇhanto. Āṇattiattthena mama āṇattiyā suṇāhi, sundaratthena sundaramimaṃ bhaddakaṃ dhammaṃ suṇāhīti evaṃ dīpitaṃ hoti.

Manasi karohīti āvajja, samannāharāti attho, avikkhittacitto hutvā nisāmehi, citte karohīti adhippāyo. Api cettha suṇohīti sotindriyavikkhepanivāraṇametaṃ. Sādhukaṃ manasi karohīti manasikāre daḷhīkammaniyojanena manindriyavikkhepanivāraṇaṃ. Purimañcetta byañjanavipallāsaggāhavāraṇaṃ, pacchimaṃ atthavipallāsaggāhavāraṇaṃ. Purimena ca dhammassavane niyojeti, pacchimena sutānaṃ dhammānaṃ dhāraṇūpaparikkhādīsu. Purimena ca sabyañjano ayaṃ dhammo, tasmā savanīyoti dīpeti. Pacchimena sattho, tasmā sādhukaṃ manasi kātabboti. Sādhukapadaṃ vā ubhayapadehi yojetvā yasmā ayaṃ dhammo dhammagambhīro ceva desanāgambhīro ca, tasmā suṇāhi sādhukaṃ, yasmā atthagambhīro ca paṭivedhagambhīro ca, tasmā sādhukaṃ manasi karohīti evaṃ yojanā veditabbā. **Bhāsissāmī**ti sakkā mahārājāti evaṃ paṭiññātaṃ sāmāññapha-

ladesanaṃ vitthārato bhāsissāmi. “Desessāmī”ti hi saṅkhittadīpanaṃ hoti. Bhāsi-
ssāmīti vitthāradīpanaṃ. Tenāha vaṅḡisatthero-

“Saṅkhittenapi deseti, vitthārenapi bhāsati;

sāḷikāyiva nigghoso, paṭibhānaṃ udīrayī”ti. (saṃ. ni. 1.214);

Evaṃ vutte ussāhajāto hutvā- **“evaṃ, bhante”ti kho rājā māgadho ajātasattu vedehiputto bhagavato paccassosi** bhagavato vacanaṃ sampaṭicchi, paṭiggahe-
sīti vuttaṃ hoti.

190. Athassa bhagavā etadavoca, etaṃ avoca, idāni vattabbaṃ “idha mahārājā”-
ti-ādiṃ sakalaṃ suttaṃ avocāti attho. Tattha **idhāti** desāpadese nipāto, svāyaṃ
katthaci lokaṃ upādāya vuccati. Yathāha- “idha tathāgato loka uppajjati”ti.
Katthaci sāsanaṃ yathāha (1.0156)- “idheva, bhikkhave, paṭhamo samaṇo, idha
dutiyo samaṇo”ti (a. ni. 4.241). Katthaci okāsaṃ. Yathāha-

“Idheva tiṭṭhamānassa, devabhūtaṃ me sato;

punarāyu ca me laddho, evaṃ jānāhi mārisā”ti. (dī. ni. 2.369);

Katthaci padapūraṇamattameva. Yathāha “idhāhaṃ, bhikkhave, bhuttāvī assaṃ
pavārito”ti (ma. ni. 1.30). Idha pana lokaṃ upādāya vuttoti veditabbo. **Mahārājāti**
yathā paṭiññātaṃ desanaṃ desetum puna mahārājāti ālapati. Imaṃ vuttaṃ hoti-
“mahārāja imasmiṃ loka tathāgato uppajjati arahaṃ ...pe... buddho bhagavā”ti.
Tattha tathāgatasaddo brahmajāle vutto. Arahanti-ādayo visuddhimagge vitthāritā.
Loka uppajjatiti ettha pana **lokoti**- okāsaloko sattaloko saṅkhāralokoti tividho. Idha
pana sattaloko adhippeto. Sattaloka uppajjamānopi ca tathāgato na devaloka, na
brahmaloka, manussalokeva uppajjati. Manussalokepi na aññasmiṃ cakkavāḷe,
imasmiṃyeva cakkavāḷe. Tatrāpi na sabbatṭhānesu, “puratthimāya disāya gaja-
ṅgalaṃ nāma nigamo tassāparena mahāsālo, tato parā paccantimā janapadā
orato majjhe, puratthimadakkhiṇāya disāya salaḷavatī nāma nadī. Tato parā pacca-
ntimā janapadā, orato majjhe, dakkhiṇāya disāya setakaṇṇikaṃ nāma nigamo,
tato parā paccantimā janapadā, orato majjhe, pacchimāya disāya thūṇaṃ nāma
brāhmaṇagāmo, tato parā paccantimā janapadā, orato majjhe, uttarāya disāya
usiraddhajo nāma pabbato, tato parā paccantimā janapadā orato majjhe”ti evaṃ
paricchinne āyāmato tiyojanasate, vitthārato aḍḍhateyyayojanasate, parikkhepato
navayojanasate majjhimapadese uppajjati. Na kevalaṅca tathāgato, pacceka-
buddhā, aggasāvaka, asītimahātherā, buddhamātā, buddhapitā, cakkavattī rājā
aññe ca sārappattā brāhmaṇagahapatikā ethevuppajjanti.

Tattha (1.0157) tathāgato sujātāya dinnamadhupāyāsabhojanato yāva arahatta-
maggo, tāva uppajjati nāma, arahattaphale uppanno nāma. Mahābhinikkhama-
nato vā yāva arahattamaggo. Tusitabhavanato vā yāva arahattamaggo. Dīpaṅka-
rapādāmūlato vā yāva arahattamaggo, tāva uppajjati nāma, arahattaphale
uppanno nāma. Idha sabbapaṭhamaṃ uppannabhāvaṃ sandhāya uppajjati
vuttaṃ. Tathāgato loka uppanno hotīti ayañhettha attho.

So imaṃ lokanti so bhagavā imaṃ lokaṃ. Idāni vattabbaṃ nidasseti. **Sadeva-**
kanti saha devehi sadevakaṃ. Evaṃ saha mārena **samārakaṃ**, saha brahmunā
sabrahmakaṃ, saha samaṇabrāhmaṇehi **sassamaṇabrāhmaṇiṃ**. Pajātattā pajā,

taṃ pajāṃ. Saha devamanussehi **sadevamanussaṃ**. Tattha sadevakavacanena pañca kāmāvacaradevaggahaṇaṃ veditabbaṃ. Samāraka- vacanena chaṭṭhakā- māvacaradevaggahaṇaṃ. Sabrahmakavacanena brahmakāyikādibrahmagga- haṇaṃ. Sassamaṇabrāhmaṇīvacanena sāsanassa paccatthikapaccāmittasamaṇa- brāhmaṇaggahaṇaṃ, samitapāpabāhitapāpasamaṇabrāhmaṇaggahaṇañca. Pajā- vacanena sattalokaggahaṇaṃ. Sadevamanussavacanena sammutideva-avasesa- manussaggahaṇaṃ. Evamettha tīhi padehi okāsalokena saddhiṃ sattaloko. Dvīhi pajāvasena sattalokova gahitoti veditabbo.

Aparo nayo, sadevakaggahaṇena arūpāvacaradevaloko gahito. Samārakagga- haṇena cha kāmāvacaradevaloko. Sabrahmakaggahaṇena rūpī brahmaloko. Sassamaṇabrāhmaṇādiggahaṇena catuparisavasena sammutidevehi vā saha manussaloko, avasesasabbasattaloko vā.

Api cettha sadevakavacanena ukkaṭṭhaparicchedato sabbassa lokassa sacchi- katabhāvamāha. Tato yesaṃ ahosi- “māro mahānubhāvo cha kāmāvacarissaro vasavattī, kiṃ sopi etena sacchikato”ti, tesāṃ vimatiṃ vidhamanto “**samārakan**”ti āha. Yesaṃ pana ahosi- “brahmā mahānubhāvo ekaṅguliyā ekasmiṃ cakkavāḷa- sahasse ālokaṃ pharati, dvīhi (1.0158) ...pe... dasahi aṅgulīhi dasasu cakkavāḷa- sahasse ālokaṃ pharati. Anuttarañca jhānasamāpattisukhaṃ paṭisaṃvedeti, kiṃ sopi sacchikato”ti, tesāṃ vimatiṃ vidhamanto **sabrahmakanti** āha. Tato ye cintesaṃ- “puthū samaṇabrāhmaṇā sāsanassa paccatthikā, kiṃ tepi sacchika- tā”ti, tesāṃ vimatiṃ vidhamanto

sassamaṇabrāhmaṇiṃ pajanti āha. Evaṃ ukkaṭṭhukkaṭṭhānaṃ sacchikatabhāvaṃ pakāsetvā atha sammutideve avasesamanusse ca upādāya ukkaṭṭhapariccheda-vasena sesasattalokassa sacchikatabhāvaṃ pakāseto **sadevamanussanti āha.** Ayamettha bhāvānukkamo.

Porāṇā panāhu **sadevakanti** devehi saddhiṃ avasesalokaṃ. **Samārakanti** mārena saddhiṃ avasesalokaṃ. **Sabrahmakanti** brahmehi saddhiṃ avasesalokaṃ. Evaṃ sabbepi tibhavūpage satte tihākārehi tisu padesu pakkhipitvā puna dvīhi padehi pariyādiyanto **sassamaṇabrāhmaṇiṃ pajam sadevamanussanti āha.** Evaṃ pañcahipi padehi tena tenākārena tedhātukameva pariyādinnanti.

Sayam abhiññā sacchikatvā pavedetīti ettha pana **sayanti** sāmaṃ aparaneyyo hutvā. **Abhiññāti** abhiññāya, adhikena ñāṇena ñatvāti attho. **Sacchikatvāti** paccakkhaṃ katvā, etena anumānādipaṭikkhepo kato hoti. **Pavedetīti** bodheti viññāpeti pakāseti.

So dhammaṃ deseti ādikalyāṇaṃ ...pe... pariyosānakalyāṇanti so bhagavā sattesu kāruññataṃ paṭicca hitvāpi anuttaraṃ vivekasukhaṃ dhammaṃ deseti. Tañca kho appaṃ vā bahuṃ vā desento ādikalyāṇādippakārameva deseti. Ādimhipi, kalyāṇaṃ bhaddakaṃ anavajjameva katvā deseti, majjhepi, pariyosānepi, kalyāṇaṃ bhaddakaṃ anavajjameva katvā desetīti vuttaṃ hoti. Tattha atthi desanāya ādimajjhapariyosānaṃ, atthi sāsanaṃ. Desanāya tāva catuppadikāyapi gāthāya paṭhamapādo ādi nāma, tato dve majjhaṃ nāma, ante eko pariyosānaṃ nāma. Ekānusandhikassa suttassa nidānaṃ ādi, idamavocāti pariyosānaṃ, ubhinnamantarā (1.0159) majjhaṃ. Anekānusandhikassa suttassa paṭhamānusandhi ādi, ante anusandhi pariyosānaṃ, majjhe eko vā dve vā bahū vā majjhameva.

Sāsanaṃ pana sīlasamādhivipassanā ādi nāma. Vuttampi cetaṃ- “ko cādi kusalānaṃ dhammānaṃ? Sīlañca suvisuddhaṃ diṭṭhi ca ujukā”ti (saṃ. ni. 5.369). “Atthi, bhikkhave, majjhimā paṭipadā tathāgatena abhisambuddhā”ti evaṃ vutto pana ariyamaggo majjhaṃ nāma. Phalañceva nibbānañca pariyosānaṃ nāma. “Etadatthamidaṃ, brāhmaṇa, brahmacariyaṃ, etaṃ sāraṃ, etaṃ pariyosānaṃ”ti (ma. ni. 1.324) hi ettha phalaṃ pariyosānanti vuttaṃ. “Nibbānogadhaṃ hi, āvuso visākha, brahmacariyaṃ vussati, nibbānaparāyanaṃ nibbānapariyosānaṃ”ti (ma. ni. 1.466) ettha nibbānaṃ pariyosānanti vuttaṃ. Idha desanāya ādimajjhapariyosānaṃ adhippetam. Bhagavā hi dhammaṃ desento ādimhi sīlaṃ dassetvā majjhe maggaṃ pariyosāne nibbānaṃ dasseti. Tena vuttaṃ- “so dhammaṃ deseti ādikalyāṇaṃ majjhekalyāṇaṃ pariyosānakalyāṇaṃ”ti. Tasmā aññopi dhammakathiko dhammaṃ kathento-

“Ādimhi sīlaṃ dasseyya, majjhe maggaṃ vibhāvaye;
pariyosānamhi nibbānaṃ, esā kathikasaṅṭhiti”ti.

Sātthaṃ sabyañjananti yassa hi yāgubhatta-itthipurisādivaṇṇanānissitā desanā hoti, na so sātthaṃ deseti. Bhagavā pana tathārūpaṃ desanaṃ pahāya catusati-paṭṭhānādinissitaṃ desanaṃ deseti. Tasmā sātthaṃ desetīti vuccati. Yassa pana desanā ekabyañjanādiyuttā vā sabbaniroṭṭhabyañjanā vā sabbavissatṭhasabbani-ggahitabyañjanā vā, tassa damiḷakirātasavarādimilakkhūnaṃ bhāsā viya byañja-

napāripūriyā abhāvato abyañjanā nāma desanā hoti. Bhagavā pana-

“Sithilaṃ dhanitañca dīgharassaṃ, garukaṃ lahukañca niggaḥitaṃ;
sambandhavavatthitaṃ vimuttaṃ, dasadhā byañjanabuddhiyā pabhedo”ti.

Evam (1.0160) vuttaṃ dasavidhaṃ byañjanaṃ amakkhetvā paripuṇṇabyañjana-
meva katvā dhammaṃ deseti, tasmā sabyañjanaṃ dhammaṃ desetīti vuccati.
Kevalaparipuṇṇanti ettha **kevalanti** sakalādhivacanaṃ. **Paripuṇṇanti** anūnādhika-
vacanaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti sakalaparipuṇṇameva deseti, ekadesanāpi apari-
puṇṇā natthīti. Upanetabba-apanetabbassa abhāvato kevalaparipuṇṇanti vedi-
tabbaṃ. **Parisuddhanti** nirupakkilesaṃ. Yo hi imaṃ dhammadesanaṃ nissāya
lābhaṃ vā sakkāraṃ vā labhissāmiti deseti, tassa aparisuddhā desanā hoti.
Bhagavā pana lokāmisanirapekkho hitapharaṇena mettābhāvanāya muduhadayo
ullumpanasabhāvasaṅgḥitena cittaṃ deseti. Tasmā parisuddhaṃ dhammaṃ dese-
tīti vuccati.

Brahmacariyaṃ pakāsetiti ettha panāyaṃ brahmacariya-saddo dāne veyyā-
vacce pañcasikkhāpadasīle appamaññāsu methunaviratiyaṃ sadārasantose
vīriye uposathaṅgesu ariyamagge sāsāneti imesvatthesu dissati.

“Kiṃ te vataṃ kiṃ pana brahmacariyaṃ,
kissa suciṇṇassa ayaṃ vipāko;
iddhī jutī balavīriyūpapatti,
idañca te nāga, mahāvīmānaṃ.
Ahañca bhariyā ca manussaloke,
saddhā ubho dānapatī ahumhā;
opānabhūtaṃ me gharaṃ tadāsi,
santappitā samaṇabrāhmaṇā ca.
Taṃ me vataṃ taṃ pana brahmacariyaṃ,
tassa suciṇṇassa ayaṃ vipāko;
iddhī jutī balavīriyūpapatti,
idañca me dhīra mahāvīmānaṃ”ti. (jā. 2.17.1595);

Imasmiñhi puṇṇakajātake dānaṃ brahmacariyanti vuttaṃ.

“Kena pāṇi kāmadaḍḍo, kena pāṇi madhussavo;
kena te brahmacariyena, puññaṃ pāṇimhi ijjhati.

Tena (1.0161) pāṇi kāmadaḍḍo, tena pāṇi madhussavo;
tena me brahmacariyena, puññaṃ pāṇimhi ijjhati”ti. (pe. va. 275,277);

Imasmiṃ aṅkurapetavatthumhi veyyāvaccāṃ brahmacariyanti vuttaṃ. “Evam,
kho taṃ bhikkhave, tittiriyaṃ nāma brahmacariyaṃ ahoṣī”ti (cūḷava. 311) imasmiṃ
tittirajātake pañcasikkhāpadasīlaṃ brahmacariyanti vuttaṃ. “Taṃ kho pana me,
pañcasikha, brahmacariyaṃ neva nibbidāya na virāgāya na nirodhāya ...pe...
yāvadeva brahmalokūpapattiyā”ti (dī. ni. 2.329) imasmiṃ mahāgovindasutte
catasso appamaññāyo brahmacariyanti vuttā. “Pare abrahmacārī bhavissanti,
mayamettha brahmacārī bhavissāmā”ti (ma. ni. 1.83) imasmiṃ sallekhasutte
methunavirati brahmacariyanti vuttā.

“Mayañca bhariyā nātikkamāma,

amhe ca bhariyā nātikkamanti;
aññatra tāhi brahmacariyaṃ carāma,
tasmā hi amhaṃ daharā na miyare” ti. (jā. 1.4.97);

Mahādhammapālajātake sadārasantoso brahmacariyanti vutto. “Abhijānāmi kho panāhaṃ, sāriputta, caturaṅgasamannāgataṃ brahmacariyaṃ caritā, tapassī sudam homī” ti (ma. ni. 1.155) lomahaṃsanāsutte vīriyaṃ brahmacariyanti vuttaṃ.

“Hīnena brahmacariyena, khattiye upapajjati;
majjhimena ca devattaṃ, uttamera visujjhatī” ti. (jā. 1.8.75);

Evaṃ nimijātake attadamanavasena kato aṭṭhaṅgiko uposatho brahmacariyanti vutto. “Idaṃ kho pana me, pañcasikha, brahmacariyaṃ ekantanibbidāya virāgāya nirodhāya ...pe... ayameva ariyo aṭṭhaṅgiko maggo” ti (dī. ni. 2.329) mahāgovindasuttasmiṃyeva ariyamaggo brahmacariyanti vutto. “Tayidaṃ brahmacariyaṃ iddhañceva phitañca vitthārikaṃ bāhujaññaṃ puthubhūtaṃ yāva devamanussehi suppakāsitan” ti (dī. ni. 3.174) pāsādikasutte sikkhattayasaṅgahitaṃ sakalasāsanam brahmacariyanti vuttaṃ. Imasmimpi ṭhāne idameva brahmacariyanti adhippetam. Tasmā brahmacariyaṃ pakāsetīti so dhammaṃ deseti ādikalyāṇam ...pe... parisuddham. Evaṃ desento ca sikkhattayasaṅgahitaṃ sakalasāsanam brahmacariyaṃ pakāsetīti (1.0162) evamettha attho daṭṭhabbo. **Brahmacariyanti** seṭṭhaṭṭhena brahmabhūtaṃ cariyaṃ. Brahmabhūtānaṃ vā buddhādīnaṃ cariyanti vuttaṃ hoti.

191. Taṃ dhammanti taṃ vuttappakārasampadaṃ dhammaṃ. Suṇāti gahapati vāti kasmā paṭhamaṃ gahapatiṃ niddisati? Nihatamānattā, ussannattā ca. Yebhuyyena hi khattiyakulato pabbajitā jātiṃ nissāya mānaṃ karonti. Brāhmaṇakulā pabbajitā mante nissāya mānaṃ karonti. Hīnajaccakulā pabbajitā attano attano vijātītāya patitṭhātum na sakkonti. Gahapatidārakā pana kacchehi sedaṃ muñcāntehi piṭṭhiyā loṇaṃ pupphamānāya bhūmiṃ kasitvā tādisassa mānassa abhāvato nihatamānadappā honti. Te pabbajitvā mānaṃ vā dappaṃ vā akatvā yathābalaṃ sakalabuddhavacanaṃ uggahetvā vipassanāya kammaṃ karontā sakkonti arahatte patitṭhātum. Itarehi ca kulehi nikkhamitvā pabbajitā nāma na bahukā, gahapatikāva bahukā. Iti nihatamānattā ussannattā ca paṭhamaṃ gahapatiṃ niddisatīti.

Aññatarasmiṃ vāti itaresaṃ vā kulānaṃ aññatarasmiṃ. **Paccājātoti** patijāto. **Tathāgate saddhaṃ paṭilabhatīti** parisuddham dhammaṃ sutvā dhammassā-mimhi tathāgate- “sammāsambuddho vata so bhagavā” ti saddhaṃ paṭilabhati. **Iti paṭisañcikkhatīti** evaṃ paccavekkhati. **Sambādho gharāvāsoti** sacepi saṭṭhihatthe ghare yojanasatantarepi vā dve jāyampatikā vasanti, tathāpi nesaṃ sakiñcāna-salibodhaṭṭhena gharāvāso sambādhoyeva. **Rajopathoti** rāgarajādīnaṃ **utthānaṭṭhānanti** mahā-aṭṭhakathāyaṃ vuttaṃ. Āgamanapathotipi vadanti. Alagganaṭṭhena abbhokāso viyāti **abbhokāso**. Pabbajito hi kūṭāgāraranapāsādadevavimānādīsu pihitadvāravātapānesu paṭicchannesu vasantopi neva laggati, na sajjati, na bajjhati. Tena vuttaṃ- “abbhokāso pabbajjā” ti. Api ca sambādho gharāvāso kusalakiriyāya okāsābhāvato. Rajopatho asaṃvutasañkāraṭṭhānaṃ viya rajānaṃ kile-

sarajānaṃ sannipātaṭṭhānato. Abbhokāso pabbajjā kusalakiriyāya yathāsukhaṃ okāsasabbhāvato.

Nayidaṃ (1.0163) **sukaraṃ ...pe... pabbajeyyanti** etthāyaṃ saṅkhepakathā, yadetam sikkhattayabrahmacariyaṃ ekampi divasaṃ akhaṇḍaṃ katvā carimakacittaṃ pāpetabbatāya ekantaparipuṇṇaṃ, caritabbaṃ ekadivasampi ca kilesama-lena amalīnaṃ katvā carimakacittaṃ pāpetabbatāya ekantaparisuddhaṃ. **Saṅkha-likhitaṃ** likhitasāṅkhasadisaṃ dhotasāṅkhasappaṭibhāgaṃ caritabbaṃ. Idaṃ na sukaraṃ agāraṃ ajjhāvasatā agāramajjhe vasantena

ekantaparipuṇṇaṃ ...pe... carituṃ, yaṃnūnāhaṃ kese ca massuñca ohāretvā kasāyarasapītatāya kāsāyāni brahmacariyaṃ carantānaṃ anucchavikāni vatthāni acchādetvā paridahitvā agārasmā nikkhamitvā anagāriyaṃ pabbajeyyanti. Ettha ca yasmā agārassa hitaṃ kasivāṇijjādikammaṃ agāriyanti vuccati, tañca pabbajjāya natthi, tasmā pabbajjā anagāriyanti ñātābba, taṃ anagāriyaṃ. **Pabbajeyyanti paṭipajjeyyaṃ.**

192-193. Appaṃ vāti sahasato heṭṭhā bhogakkhandho appo nāma hoti, sahasato paṭṭhāya mahā. Ābandhanaṭṭhena ñātiyeva ñātiparivaṭṭo. Sopi vīsatiyā heṭṭhā appo nāma hoti, vīsatiyā paṭṭhāya mahā. **Pātimokkhasaṃvarasaṃvutoti** pātimokkhasaṃvarena samannāgato. **Ācāragocarasampannoti** ācārena ceva gocarena ca sampanno. **Aṇumattesu**Ti appamattakesu. **Vajjesu**Ti akusaladhammesu. **Bhayadassāvīti** bhayadassī. **Samādāyāti** sammā ādiyitvā. **Sikkhati sikkhāpadesūti** sikkhāpadesu taṃ taṃ sikkhāpadaṃ samādiyitvā sikkhati. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana visuddhimagge vutto.

Kāyakammavacīkammaena samannāgato kusalena parisuddhājīvoti ettha ācāragocaraggahaṇeneva ca kusale kāyakammavacīkamme gahitepi yasmā idaṃ ājīva-pārisuddhisīlaṃ nāma na ākāse vā rukkhaggādīsu vā uppajjati, kāyavacīdvāresuyeva pana uppajjati; tasmā tassa uppattidvāradassanattaṃ kāyakammavacīkammaena samannāgato kusalenāti vuttaṃ. Yasmā pana tena samannāgato, tasmā parisuddhājīvo. Samaṇamuṇḍikaputtasuttantavasena (ma. ni. 2.260) vā evaṃ vuttaṃ. Tattha hi “katame ca, thapati, kusalā sīlā? Kusalaṃ (1.0164) kāyakammaṃ, kusalaṃ vacīkammaṃ, parisuddhaṃ ājīvampi kho ahaṃ thapati sīlasmiṃ vadāmi”-ti vuttaṃ. Yasmā pana tena samannāgato, tasmā parisuddhājīvoti veditabbo.

Sīlasampannoti brahmajāle vuttana tividhena sīlena samannāgato hoti. **Indriyesu guttadvāro**ti manacchaṭṭhesu indriyesu pihitadvāro hoti. **Satisampajaññaena samannāgatoti** abhikkante paṭikkanteti-ādīsu sattasu ṭhānesu satiyā ceva sampajaññaena ca samannāgato hoti. **Santuṭṭhoti** catūsu paccayesu tividhena santosena santuṭṭho hoti.

Cūlasīlavaṇṇanā

194-211. Evaṃ mātikaṃ nikkhipitvā anupubbena bhājento “**kathañca, mahārāja, bhikkhu sīlasampanno hoti**”-ti-ādīmāha. Tattha **idampissa hoti sīlasminti** idampi assa bhikkhuno pāṇātipātā veramaṇi sīlasmiṃ ekaṃ sīlaṃ hotīti attho. Paccattavacanatthe vā etaṃ bhuttaṃ. Mahā-aṭṭhakathāyañhi idampi tassa samaṇassa sīlanti ayameva attho vutto. Sesaṃ brahmajāle vuttanayeneva veditabbaṃ. **Idamassa hoti sīlasminti** idaṃ assa sīlaṃ hotīti attho.

212. Na kutoci bhayaṃ samanupassati, yadidaṃ sīlasaṃvaratoti yāni asaṃvaramūlakāni bhayāni uppajjanti, tesu yaṃ idaṃ bhayaṃ sīlasaṃvarato bhavēyya, taṃ kutoci ekasaṃvaratopi na samanupassati. Kasmā? Saṃvarato asaṃvaramūlakassa bhayassa abhāvā. **Muddhābhisittoti** yathāvidhānavihitena khattiyābhisekena muddhani avasitto. **Yadidaṃ paccatthikatoti** yaṃ kutoci ekapaccatthikatopi

bhayaṃ bhavyeṃ, taṃ na samanupassati. Kasmā? Yasmā nihatapaccāmitto. **Ajjhattanti** niyakajjhantaṃ, attano santāneti attho. **Anavajjasukhanti** anavajjaṃ aninditaṃ kusalaṃ sīlapadaṭṭhānehi avippaṭṭisārapāmojjapītipassaddhidhammehi pariggahitaṃ kāyikacetāsikasukhaṃ paṭisaṃvedeti. **Evaṃ kho, mahārāja, bhikkhu sīlasampanno hotīti** evaṃ niraṇṭaraṃ vitthāretvā dassitena tividhena sīlena samannāgato bhikkhu sīlasampanno nāma hotīti sīlakathaṃ niṭṭhāpesi.

Indriyasamvarakathā

213. Indriyesu (1.0165) guttadvārabhājanīye **cakkhunā rūpanti** ayaṃ cakkhu-saddo katthaci buddhacakkhumhi vattati, yathāha- “buddhacakkhunā lokaṃ volokesī”ti (mahāva. 9). Katthaci sabbaññutaññāṇasaṅkhāte samantacakkhumhi, yathāha- “tathūpamaṃ dhammamaṃ, sumedha, pāsādamāruyha samantacakkhū”ti (mahāva. 8). Katthaci dhammacakkhumhi “virajaṃ vītamalaṃ dhammacakkhuṃ udapādī”ti (mahāva. 16) hi ettha ariyamaggattayapaññā. “Cakkhuṃ udapādī ñāṇaṃ udapādī”ti (mahāva. 15) ettha pubbenivāsādiññāṇaṃ paññācakkhūti vuccati. “Dibbena cakkhunā”ti (ma. ni. 1.284) āgataṭṭhānesu dibbacakkhumhi vattati. “Cakkhuñca paṭicca rūpe cā”ti ettha pasādacakkhumhi vattati. Idha panāyaṃ pasādacakkhuvohārena cakkhuvīññāṇe vattati, tasmā cakkhuvīññāṇena rūpaṃ disvāti ayametthatto. Sesapadesu yaṃ vattabbaṃ siyā, taṃ sabbaṃ visuddhimagge vuttaṃ. **Abyāsekasukhanti** kilesabyāsekavirahitattā abyāsekaṃ asammissaṃ parisuddhaṃ adhicittasukhaṃ paṭisaṃvedetīti.

Satisampajaññakathā

214. Satisampajaññabhājanīyamhi **abhikkante paṭikkanteti** ettha tāva abhikkantaṃ vuccati gamanaṃ, paṭikkantaṃ nivattanaṃ, tadubhayampi catūsu iriyāpaṭṭhesu labbhati. Gamane tāva purato kāyaṃ abhiharanto abhikkamati nāma. Paṭinivattanto paṭikkamati nāma. Ṭhānēpi ṭhitakova kāyaṃ purato onāmento abhikkamati nāma, pacchato apanāmento paṭikkamati nāma. Nisajjāya nisinnakova āsanassa purima-aṅgābhimukho saṃsaranto abhikkamati nāma, pacchima-aṅgapadesaṃ paccāsaṃsaranto paṭikkamati nāma. Nipajjanēpi eseṃ nayo.

Sampajānakārī hotīti sampajaññena sabbakiccakārī. Sampajaññameva vā kārī. So hi abhikkantādīsu sampajaññaṃ karoteva. Na katthaci sampajaññavirahito hoti. Tattha sātthakasampajaññaṃ, sappāyasampajaññaṃ, gocarasampajaññaṃ asammoahasampajaññanti catubbidhaṃ sampajaññaṃ. Tattha abhikkamanacitte uppanne cittavaseneva agantvā- “kinnu me ettha gatena attho atthi natthī”ti atthānatthaṃ pariggahetvā atthapariggaṇhanaṃ sātthakasampajaññaṃ. Tattha (1.0166) ca atthoti cetiyadassanabodhisāṅghathera-asubhadassanādivasena dhammato vuḍḍhi. Cetiyaṃ vā bodhiṃ vā disvāpi hi buddhārammaṇaṃ, saṅghadassanena saṅghārammaṇaṃ, pītiṃ uppādetvā tadeva khayavayato sammasanto arahattaṃ pāpuṇāti. There disvā tesāṃ ovāde patiṭṭhāya, asubhaṃ disvā tattha paṭhama-

jjhānaṃ uppādetvā tadeva khayavayato sammāsanto arahattaṃ pāpuṇāti. Tasmā etesaṃ dassanaṃ sātthakanti vuttaṃ. Keci pana āmisatopi vuḍḍhi atthoyeva, taṃ nissāya brahmacariyānuggahāya paṭipannattāti vadanti.

Tasmiṃ pana gamane sappāyāsappāyaṃ pariggahetvā sappāyapariggaṇhanaṃ sappāyasampajaññaṃ. Seyyathidaṃ- cetiyadassanaṃ tāva sātthakaṃ, sace pana cetiyassa mahāpūjāya dasadvādasayojanantare parisā sannipatanti, attano vibhāvānurūpā itthiyopi purisāpi alaṅkatapaṭiyattā cittakammarūpakāni viya sañcaranti. Tatra cassa iṭṭhe ārammaṇe lobho hoti, aniṭṭhe paṭigho, asamapekkhane moho uppajjati, kāyasamsaggāpattiṃ vā āpajjati. Jīvitabrahmacariyānaṃ vā antarāyo hoti, evaṃ taṃ ṭhānaṃ asappāyaṃ hoti. Vuttappakāra-antarāyābhāve sappāyaṃ. Bodhidassanepi eseva nayo. Saṅghadassanampi sātthaṃ. Sace pana antogāme mahāmaṇḍapaṃ kāretvā sabbarattiṃ dhammassavanaṃ karontesu manussesu vuttappakāreneva janasannipāto ceva antarāyo ca hoti, evaṃ taṃ ṭhānaṃ asappāyaṃ hoti. Antarāyābhāve sappāyaṃ. Mahāparisaparivārānaṃ therānaṃ dassanepi eseva nayo.

Asubhadassanampi sātthaṃ, tadatthadīpanatthañca idaṃ vatthu- eko kira daharabhikkhu sāmaṇeraṃ gahetvā dantakaṭṭhatthāya gato. Sāmaṇero maggā okkamitvā purato gacchanto asubhaṃ disvā paṭhamajjhānaṃ nibbattetvā tadeva pādakaṃ katvā saṅkhāre sammāsanto tīṇi phalāni sacchikatvā uparimaggatthāya kammaṭṭhānaṃ pariggahetvā aṭṭhāsi. Daharo taṃ apassanto sāmaṇerāti pakkosi. So 'mayā pabbajitadivasato paṭṭhāya bhikkhunā saddhiṃ dve kathā nāma na kathitapubbā. Aññasmimpi divase upari visesaṃ nibbattessāmi'ti cintetvā kiṃ, bhanteti paṭivacanamadāsi. 'Ehī'ti ca vutte ekavacaneneva āgantvā, 'bhante, iminā tāva maggeneva gantvā mayā ṭhitokāse muhuttaṃ (1.0167) puratthābhimukho ṭhatvā olokethā'ti āha. So tathā katvā tena pattavisesameva pāpuṇi. Evaṃ ekaṃ asubhaṃ dvinnaṃ janānaṃ atthāya jātaṃ. Evaṃ sātthampi panetaṃ purisassa mātugāmāsubhaṃ asappāyaṃ, mātugāmassa ca purisāsubhaṃ asappāyaṃ, sabhāgameva sappāyanti evaṃ sappāyapariggaṇhanaṃ sappāyasampajaññaṃ nāma.

Evaṃ pariggahitasātthakasappāyassa pana aṭṭhatimsāya kammaṭṭhānesu attano cittaruciyaṃ kammaṭṭhānasaṅkhātaṃ gocaraṃ uggahetvā bhikkhācāragocare taṃ gahetvāva gamanaṃ gocarasampajaññaṃ nāma. Tassāvibhāvanatthaṃ idaṃ catukkaṃ veditabbaṃ-

Idhekacco bhikkhu harati, na paccāharati; ekacco paccāharati, na harati; ekacco pana neva harati, na paccāharati; ekacco harati ca, paccāharati cāti. Tattha yo bhikkhu divasaṃ caṅkameṇa nisajjāya ca āvaraṇīyehi dhammehi cittaṃ parisodhetvā tathā rattiyā paṭhamayāme, majjhimayāme seyyaṃ kappetvā pacchimayāmeṇi nisajjacaṅkamehi vītināmetvā pageva cetiyaṅgaṇabodhiyaṅgaṇavattaṃ katvā bodhirukkhe udakaṃ āsiñcitvā, pāṇiyaṃ paribhojanīyaṃ paccupaṭṭhapetvā ācariyupajjhāyavattādīni sabbāni khandhakavattāni samādāya vattati. So sarīraparikammaṃ katvā senāsanaṃ pavisitvā dve tayo pallaṅke usumaṃ gāhāpento kammaṭṭhānaṃ anuyuñjitvā bhikkhācāravelāyaṃ uṭṭhahitvā kamma-

ṭṭhānasīseneva pattacīvaramādāya senāsanato nikkhamitvā kammaṭṭhānaṃ manasikarontova cetiyaṅgaṇaṃ gantvā, sace buddhānussatikammaṭṭhānaṃ hoti, taṃ avissajjetvāva cetiyaṅgaṇaṃ pavisati. Aññaṃ ce kammaṭṭhānaṃ hoti, sopānamūle ṭhatvā hatthena gahitabhaṇḍaṃ viya taṃ ṭhapetvā buddhārammaṇaṃ pītiṃ gahetvā cetiyaṅgaṇaṃ āruya, mahantaṃ cetiyaṃ ce, tikkhattuṃ padakkhiṇaṃ katvā catūsu ṭhānesu vanditabbaṃ. Khuddakaṃ cetiyaṃ ce, tatheva padakkhiṇaṃ katvā aṭṭhasu ṭhānesu vanditabbaṃ. Cetiyaṃ vanditvā bodhiyaṅgaṇaṃ pattenāpi buddhassa bhagavato sammukhā viya nipaccākāraṃ dassetvā bodhi vanditabbā. So evaṃ cetiyañca bodhiñca vanditvā paṭisāmitaṭṭhānaṃ gantvā paṭisāmitabhaṇḍakaṃ hatthena gaṇhanto viya nikkhattakammaṭṭhānaṃ gahetvā gāmasamīpe kammaṭṭhānasīseneva cīvaram pārupitvā gāmaṃ piṇḍāya pavisati. Atha naṃ manussā disvā ayyo no āgatoti paccuggantvā pattaṃ gahetvā āsanasālāya vā gehe vā (1.0168) nisīdāpetvā yāguṃ datvā yāva bhattaṃ na niṭṭhāti, tāva pāde dhovitvā telena makkhetvā purato te nisīditvā pañhaṃ vā pucchanti, dhammaṃ vā sotukāmā honti. Sacepi na kathāpenti, janasaṅgahattaṃ dhammakathā nāma kātabbā yevāti aṭṭhakathācariyā vadanti. Dhammakathā hi kammaṭṭhānavinimuttā nāma natthi, tasmā kammaṭṭhānasīseneva dhammakathaṃ kathetvā kammaṭṭhānasīseneva āhāraṃ paribhuñjitvā anumodanaṃ katvā nivattiyamānehipi manussahi anugatova gāmato nikkhamitvā tattha te nivattetvā maggaṃ paṭipajjati.

Atha naṃ puretaraṃ nikkhamitvā bahigāme katabhattakiccā sāmaṇeradahara-bhikkhū disvā paccuggantvā pattacīvaramassa gaṇhanti. Porāṇakabhikkhū kira amhākaṃ upajjhāyo ācariyoti na mukhaṃ oloketvā vattaṃ karonti, sampattapari-cchedeneva karonti. Te taṃ pucchanti- “bhante, ete manussā tumhākaṃ kiṃ honti, mātīpakkhato sambandhā pitīpakkhato”ti? Kiṃ disvā pucchathāti? Tumhesu etesaṃ pemaṃ bahumānanti. Āvuso, yaṃ mātīpitūhipi dukkaraṃ, taṃ ete amhākaṃ karonti, pattacīvarampi no etesaṃ santakameva, etesaṃ ānubhāvena neva bhaye bhayaṃ, na chātake chātakaṃ jānāma. Īdisā nāma amhākaṃ upakārino natthīti tesam guṇe kathento gacchati. Ayaṃ vuccati **harati na paccāharatīti**.

Yassa pana pageva vuttappakāraṃ vattapaṭipattiṃ karontassa kammajatejo-dhātu pajjalati, anupādinnaṃ muñcitvā upādinnaṃ gaṇhāti, sarīrato sedā muñcanti, kammaṭṭhānaṃ vīthiṃ nārohati, so pageva pattacīvaramādāya vegasā cetiyaṃ vanditvā gorūpānaṃ nikkhamanavelāyameva gāmaṃ yāgubhikkhāya pavisitvā yāguṃ labhitvā āsanasālaṃ gantvā pivati, athassa dvattikkhattuṃ ajjoharaṇamatteneva kammajatejodhātu upādinnaṃ muñcitvā anupādinnaṃ gaṇhāti, ghaṭasatena nhāto viya tejodhātu pariḷāhanibbānaṃ patvā kammaṭṭhānasīsena yāguṃ paribhuñjitvā pattañca mukhañca dhovitvā antarābhatte kamma-ṭṭhānaṃ

manasikatvā avasesatṭhāne piṇḍāya caritvā kammaṭṭhānasīsena āhārañca paribhuñjitvā tato paṭṭhāya poṅkhānupoṅkhaṃ upaṭṭhahamaṇaṃ kammaṭṭhānaṃ gahetvā āgacchati, ayaṃ vuccati **paccāharati** (1.0169) **na haratīti**. Edisā ca bhikkhū yāguṃ pivitvā vipassanaṃ ārabhitvā buddhasāsane arahattappattā nāma gaṇanapathaṃ vītivattā. Sīhaḷadīpeyeva tesu tesu gāmesu āsanasālāyaṃ vā na taṃ āsanamatthi, yattha yāguṃ pivitvā arahattappattā bhikkhū natthīti.

Yo pana pamādavihārī hoti, nikkhattadhuro sabbavattāni bhinditvā pañcavidha-cetokhīlavinibandhacitto viharanto- “kammaṭṭhānaṃ nāma atthī”ti saññampi akatvā gāmaṃ piṇḍāya pavisitvā ananulomikena gihisaṃsaggena saṃsatṭho caritvā ca bhuñjitvā ca tuccho nikkhamati, ayaṃ vuccati **neva harati na paccāharatīti**.

Yo panāyaṃ- “harati ca paccāharati cā”ti vutto, so gatapaccāgatavattavase-neva veditabbo. Attakāmā hi kulaputtā sāsane pabbajitvā dasapi vīsampi tiṃsampi cattālīsampi paññāsampi satampi ekato vasantā katikavattaṃ katvā viharanti, “āvuso, tumhe na iṇaṭṭā, na bhayaṭṭā, na jīvikāpakatā pabbajitā, dukkhā muccitukāmā panettha pabbajitā, tasmā gamane uppannakilesaṃ gamaneyeva niggaṇhatha, tathā ṭhāne, nisajjāya, sayane uppannakilesaṃ sayaneva niggaṇhathā”ti.

Te evaṃ katikavattaṃ katvā bhikkhācāraṃ gacchantā aḍḍha-usabha-usabha-aḍḍhagāvutagāvutantaesu pāsāṇā honti, tāya saññāya kammaṭṭhānaṃ manasikarontāva gacchanti. Sace kassaci gamane kilesaṃ uppajjati, tattheva naṃ niggaṇhāti. Tathā asakkonto tiṭṭhati, athassa pacchato āgacchantopi tiṭṭhati. So “ayaṃ bhikkhu tuyhaṃ uppannavitakkaṃ jānāti, ananucchavikaṃ te etan”ti attānaṃ paṭi-codetvā vipassanaṃ vadḍhetvā tattheva ariyabhūmiṃ okkamati; tathā asakkonto nisīdati. Athassa pacchato āgacchantopi nisīdatīti soyeva nayo. Ariyabhūmiṃ okkamituṃ asakkontopi taṃ kilesaṃ vikkhambhetvā kammaṭṭhānaṃ manasikarontova gacchati, na kammaṭṭhānavippayuttaṃ cittaṃ pādaṃ uddharati, uddharati ce, paṭinivattitvā purimapadesaṃyeva eti. Ālindakavāsī **mahāphussadevatthero** viya.

So (1.0170) kira ekūnavīsativassāni gatapaccāgatavattaṃ pūrento eva vihāsi, manussāpi addasaṃsu antarāmagge kasantā ca vapantā ca maddantā ca kammāni ca karontā therāṃ tathāgacchantaṃ disvā- “ayaṃ therō punappunaṃ nivattitvā gacchati, kinnu kho maggamūḷho, udāhu kiñci pamuṭṭho”ti samullapanti. So taṃ anādiyitvā kammaṭṭhānayuttacitteneva samaṇadhammaṃ karonto vīsativa-ssabbhantare arahattaṃ pāpuṇi, arahattappattadivase cassa caṅkamanakoṭiyaṃ adhivatthā devatā aṅgulīhi dīpaṃ ujjaletvā aṭṭhāsi. Cattāropi mahārājāno sakko ca devānamindo brahmā ca sahampati upaṭṭhānaṃ agamaṃsu. Tañca obhāsaṃ disvā vanavāsī mahātissatthero taṃ dutiyadivase pucchi- “rattibhāge āyasmato santike obhāso ahosi, kiṃ so obhāso”ti? Thero vikkhepaṃ karonto obhāso nāma dīpobhāsopi hoti, maṇi-obhāsopīti evamādimāha. Tato ‘paṭicchādetha tumhe’ti nibaddho ‘āmā’ti paṭijānitvā ārocesi. Kāḷavallimaṇḍapavāsī **mahānāgatthero** viya ca.

Sopi kira gatapaccāgatavattam pūrento- paṭhamam tāva bhagavato mahāpa-
dhānam pūjessāmīti sattavassāni tṭhānacaṅkamameva adhiṭṭhāsi. Puna soḷasava-
ssāni gatapaccāgatavattam pūretvā arahattam pāpuṇi. So kammaṭṭhānayutteneva
cittena pādam uddharanto, viyuttena uddhaṭe paṭinivattento gāmasamīpaṃ
gantvā “gāvī nu pabbajito nū”ti āsaṅkanīyapadese tṭhatvā cīvaram pārupitvā
kacchakantarato udakena pattam dhovitvā udakagaṇḍūsam karoti. Kiṃ kāraṇā?
Mā me bhikkham dātuṃ vā vandituṃ vā āgate manusse ‘dīghāyukā hothā’ti vaca-
namattenāpi kammaṭṭhānavikkhepo ahoṣīti. “Ajja, bhante, katimī”ti divasam vā
bhikkhugaṇanam vā pañham vā pucchito pana udakam gilitvā āroceti. Sace diva-
sādīni pucchakā na honti, nikkhamanavelāya gāmadvāre niṭṭhubhitvāva yāti.

Kalambatitthavihāre vassūpagatā **paññāsabhikkhū** viya ca. Te kira āsaḷhipuṇṇa-
māyam katikavattam akaṃsu- “arahattam appatvā aññamaññam nālapissāmā”ti,
gāmañca piṇḍāya pavisantā udakagaṇḍūsam katvā paviṣṃsu. Divasādīsu
pucchitesu vuttanayeneva paṭipajjīṃsu. Tattha manussā niṭṭhubhanam (1.0171)
disvā jāniṃsu- “ajjeko āgato, ajja dve”ti. Evañca cintesum- “kinnu kho ete amhehi-
yeva saddhiṃ na sallapanti, udāhu aññamaññampi. Sace aññamaññampi na salla-
panti, addhā vivādajātā bhavissanti. Etha ne aññamaññam khamāpessāmā”ti,
sabbe vihāram gantvā paññāsāya bhikkhūsu dvepi bhikkhū ekokāse nāddasam-
su. Tato yo tesu cakkhumā puriso, so āha- “na bho kalahakārakānam vasanokāso
īdiso hoti, susammaṭṭham cetiyaṅgaṇabodhiyaṅgaṇam, sunikkhittā sammajjaniyo,
sūpaṭṭhapitam pānīyam paribhojanīyan”ti, te tatova nivattā. Tepi bhikkhū anto
temāseyeva arahattam patvā mahāpavāraṇāya visuddhipavāraṇam pavāresum.

Evaṃ kāḷavallimaṇḍapavāsī mahānāgatthero viya, kalambatitthavihāre vassūpa-
gatabhikkhū viya ca kammaṭṭhānayutteneva cittena pādam uddharanto gāmasa-
mīpaṃ gantvā udakagaṇḍūsam katvā vīthiyo sallakkhetvā, yattha surāsoṇḍadhu-
ttādayo kalahakārakā caṇḍahatthi-assādayo vā natthi, tam vīthiṃ paṭipajjati.
Tattha ca piṇḍāya caramāno na turitaturito viya javena gacchati. Na hi javena
piṇḍapātiyadhutaṅgam nāma kiñci atthi. Visamabhūmibhāgappattam pana udaka-
sakaṭam viya niccalo hutvā gacchati. Anugharam pavitṭho ca dātukāmam vā adātu-
kāmam vā sallakkhetvā tadanurūpaṃ kālam āgamento bhikkham paṭilabhitvā
ādāya antogāme vā bahigāme vā vihārameva vā āgantvā yathā phāsuke patirūpe
okāse nisīditvā kammaṭṭhānam manasikaronto āhāre paṭikūlasaññam upaṭṭha-
petvā akkhabbhañjana- vaṇalepanaputtamamsūpamavasena paccavekkhanto
aṭṭhaṅgasamannāgataṃ āhāram āhāreti, neva davāya na madāya na maṇḍanāya
na vibhūsanāya ...pe... bhuttāvī ca udakakiccaṃ katvā muhuttaṃ bhattakila-
matham paṭippassambhetvā yathā purebhattam, evaṃ pacchābhattam purima-
yāmam pacchimayāmañca kammaṭṭhānameva manasi karoti, ayam vuccati **harati**
ca paccāharati cāTi.

Idam pana haraṇapaccāharaṇasaṅkhātam gatapaccāgatavattam pūrento yadi
upanissayasampanno hoti, paṭhamavaye eva arahattam pāpuṇāti. No ce paṭhama-
vaye pāpuṇāti, atha majjhimavaye; no ce majjhimavaye pāpuṇāti, atha maraṇasa-
maye; no ce maraṇasamaye pāpuṇāti, atha (1.0172) devaputto hutvā; no ce deva-

putto hutvā pāpuṇāti, anuppanne buddhe nibbatto paccekabodhiṃ sacchikaroti. No ce paccekabodhiṃ sacchikaroti, atha buddhānaṃ sammukhībhāve khippābhiñño hoti; seyyathāpi thero bāhiyo dārucīriyo mahāpañño vā, seyyathāpi thero sārīputto mahiddhiko vā, seyyathāpi thero mahāmogallāno dhutavādo vā, seyyathāpi thero mahākassapo dibbacakkhuko vā, seyyathāpi thero anuruddho vinayadhāro vā, seyyathāpi thero upāli dhammakathiko vā, seyyathāpi thero puṇṇo mantāṇiputto ārañṇiko vā, seyyathāpi thero revato bahussuto vā, seyyathāpi thero ānando bhikkhākāmo vā, seyyathāpi thero rāhulo buddhaputtoti. Iti imasmiṃ catukke yvāyaṃ harati ca paccāharati ca, tassa gocarasampajaññaṃ sikhāpattaṃ hoti.

Abhikkamādīsu pana asammuyhanaṃ **asammohasampajaññaṃ**, taṃ evaṃ veditabbaṃ- idha bhikkhu abhikkamanto vā paṭikkamanto vā yathā andhabālaputhujjanā abhikkamādīsu- “attā abhikkamati, attanā abhikkamo nibbattito”ti vā, “ahaṃ abhikkamāmi, mayā abhikkamo nibbattito”ti vā sammuyhanti, tathā asammuyhanto “abhikkamāmi”ti citte uppajjamāne teneva cittaena saddhiṃ cittasamuṭṭhānā vāyodhātu viññattiṃ janayamānā uppajjati. Iti cittakiriyavāyodhātuvipphārasena ayaṃ kāyasammato aṭṭhisaṅghāto abhikkamati. Tassevaṃ abhikkamato ekekapāduddharaṇe pathaviḍhātu āpodhātūti dve dhātuyo omattā honti mandā, itarā dve adhimattā honti balavatiyo; tathā atiharaṇavīti-haraṇesu. Vossajjane tejo-dhātu vāyodhātūti dve dhātuyo omattā honti mandā, itarā dve adhimattā balavatiyo, tathā sannikkhepanasannirujjhanesu. Tattha uddharaṇe pavattā rūpārūpadhammā atiharaṇaṃ na pāpuṇanti, tathā atiharaṇe pavattā vīti-haraṇaṃ, vīti-haraṇe pavattā vossajjanaṃ, vossajjane pavattā sannikkhepanaṃ, sannikkhepane pavattā sannirujjanaṃ na pāpuṇanti. Tattha tattheva pabbaṃ pabbaṃ sandhi sandhi odhi odhi hutvā tattakapāle (1.0173) pakkhittatilāni viya paṭapaṭāyanta bhijjanti. Tattha ko eko abhikkamati, kassa vā ekassa abhikkamanaṃ? Paramatthato hi dhātūnaṃyeva gamanaṃ, dhātūnaṃ ṭhānaṃ, dhātūnaṃ nisajjanaṃ, dhātūnaṃ sayanaṃ. Tasmīṃ tasmīṃ koṭṭhāse saddhiṃ rūpena.

Aññaṃ uppajjate cittaṃ, aññaṃ cittaṃ nirujjhati;
avīcimanusambandho, nadīsotova vattatīti.

Evaṃ abhikkamādīsu asammuyhanaṃ asammohasampajaññaṃ nāmāti.

Niṭṭhito abhikkante paṭikkante sampajānakārī hotīti padassa attho.

Ālokite vilokiteti ettha pana **ālokitaṃ** nāma purato pekkhaṇaṃ. **Vilokitaṃ** nāma anudisāpekkhaṇaṃ. Aññānīpi heṭṭhā upari pacchato pekkhaṇavasena olokita-ullokita-palokitāni nāma honti, tāni idha na gahitāni. Sārūppavasena pana imāneva dve gahitāni, iminā vā mukhena sabbānīpi tāni gahitānevāti.

Tattha “ālokessāmi”ti citte uppanne cittavaseneva anoloketvā atthapariggaṇhanaṃ sātthakasampajaññaṃ, taṃ āyasmantaṃ nandaṃ kāyasakkiṃ katvā veditabbaṃ. Vuttañhettaṃ bhagavatā- “sace, bhikkhave, nandassa puratthimā disā āloketabbā hoti, sabbaṃ cetasā samannāharitvā nando puratthimaṃ disaṃ āloketi- ‘evaṃ me puratthimaṃ disaṃ ālokeyato na abhijjhādomanassā pāpakā akusalā dhammā anvāssavissanti’ti. Itiha tattha sampajāno hoti (a. ni. 8.9). Sace,

bhikkhave, nandassa pacchimā disā ...pe... uttarā disā ...pe... dakkhiṇā disā ...pe... uddhaṃ ...pe... adho ...pe... anudisā anuviloketabbā hoti, sabbaṃ cetasā samannāharitvā nando anudisaṃ anuviloketi- ‘evaṃ me anudisaṃ anuvilokayato na abhijjhādomanassā pāpakā akusalā dhammā anvāssavissanti’ti. Itiha tattha sampajāno hoti”ti.

Api ca idhāpi pubbe vuttacetiyadassanādivaseneva sātthakatā ca sappāyatā ca veditabbā, kammaṭṭhānassa pana avijahanameva gocarasampajaññaṃ. Tasmā (1.0 ettha khandhadhātu-āyatanakammaṭṭhānikehi attano kammaṭṭhānavaseneva, kasiṇādikammaṭṭhānikehi vā pana kammaṭṭhānasīseneva ālokanam vilokanam kātabbam. Abbhantare attā nāma āloketā vā viloketā vā natthi, ‘ālokessāmī’ti pana citte uppajjamāne teneva cittaena saddhiṃ cittasamuṭṭhānā vāyodhātu viññattiṃ janayamānā uppajjati. Iti cittakiriyavāyodhātuvipphāravasena heṭṭhimaṃ akkhidalam adho sīdati, uparimaṃ uddhaṃ laṅgheti. Koci yantakena vivaranto nāma natthi. Tato cakkhuvīññāṇam dassanakiccaṃ sādhetam uppajjati evaṃ pajānanam panettha asammohasampajaññaṃ nāma. Api ca mūlapariññā āgantukatāva kālikabhāvavasena pettha asammohasampajaññaṃ veditabbam. Mūlapariññāvasena tāva-

Bhavaṅgāvajjanañceva, dassanam sampaṭicchanam;
santīraṇam voṭṭhabbanam, javanam bhavati sattamam.

Tattha bhavaṅgam upapattibhavassa aṅgakiccaṃ sādhayamānam pavattati, tam āvaṭṭetvā kiriyamanodhātu āvajjanakiccaṃ sādhayamānā, tamnirodhā cakkhuvīññāṇam dassanakiccaṃ sādhayamānam, tamnirodhā vipākamanodhātu sampaṭicchanakiccaṃ sādhayamānā, tamnirodhā vipākamanoviññāṇadhātu santīraṇakiccaṃ sādhayamānā, tamnirodhā kiriyamanoviññāṇadhātu voṭṭhabbanakiccaṃ sādhayamānā, tamnirodhā sattakkhattum javanam javati. Tattha paṭhamajavanepi- “ayaṃ itthī, ayaṃ puriso”ti rajjanadussanamuyhanavasena ālokitavilokitam nāma na hoti. Dutiyajavanepi ...pe... sattamajavanepi. Etesu pana yuddhamanḍale yodhesu viya heṭṭhupariyavasena bhijjivā patitesu- “ayaṃ itthī, ayaṃ puriso”-ti rajjanādivasena ālokitavilokitam hoti. Evaṃ tāvettha mūlapariññāvasena asammohasampajaññaṃ veditabbam.

Cakkhudvāre pana rūpe āpāthamāgate bhavaṅgacalanato uddhaṃ sakakicca-nippādanavasena āvajjanādīsu uppajjitvā niruddhesu avasāne javanaṃ uppajjati, taṃ pubbe uppannānaṃ āvajjanādīnaṃ gehabhūte cakkhudvāre āgantukapuriso viya hoti. Tassa yathā paragehe kiñci yācituṃ pavittṭhassa āgantukapurisassa gehassāmikesu tuṅhīmāsinesu āṇākaraṇaṃ na yuttaṃ, evaṃ (1.0175) āvajjanādīnaṃ gehabhūte cakkhudvāre āvajjanādīsipi arajjantesu adussantesu amuyhantesu ca rajjanadussanamuyhanaṃ ayuttanti evaṃ āgantukabhāvavasena asam-mohasampajaññaṃ veditabbaṃ.

Yāni panetāni cakkhudvāre voṭṭhabbanapariyosānāni cittāni uppajjanti, tāni saddhiṃ sampayuttadhammehi tattha tattheva bhijjanti, aññamaññaṃ na passantīti, ittarāni tāvakālikāni honti. Tattha yathā ekasmiṃ ghare sabbesu mānusesu matesu avasesassa ekassa taṅkhaṇaṇṇeva maraṇadhammassa na yuttā nacca-gītādīsu abhirati nāma. Evameva ekadvāre sasampayuttesu āvajjanādīsu tattha tattheva matesu avasesassa taṅkhaṇeyeva maraṇadhammassa javanassāpi rajjanadussanamuyhanavasena abhirati nāma na yuttāti. Evaṃ tāvakālikabhāvavasena asam-mohasampajaññaṃ veditabbaṃ.

Api ca khandhāyatana-dhātupaccayapaccavekkhaṇavasena petaṃ veditabbaṃ. Ettha hi cakkhu ceva rūpā ca rūpakkhandho, dassanaṃ viññāṇakkhandho, taṃsāmpayuttā vedanā vedanākkhandho, saññā saññākkhandho, phassādikā saṅkhāra-kkhandho. Evametesāṃ pañcannaṃ khandhānaṃ samavāye ālokanavilokanaṃ paññāyati. Tattha ko eko āloketi, ko viloketi?

Tathā cakkhu cakkhāyatanaṃ, rūpaṃ rūpāyatanaṃ, dassanaṃ manāyatanaṃ, vedanādayo sampayuttadhammā dhammāyatanaṃ. Evametesāṃ catunnaṃ āyatanaṃ samavāye ālokanavilokanaṃ paññāyati. Tattha ko eko āloketi, ko viloketi?

Tathā cakkhu cakkhudhātu, rūpaṃ rūpadhātu, dassanaṃ cakkhuvīññāṇadhātu, taṃsāmpayuttā vedanādayo dhammā dhammadhātu. Evametāsaṃ catunnaṃ dhātūnaṃ samavāye ālokanavilokanaṃ paññāyati. Tattha ko eko āloketi, ko viloketi?

Tathā cakkhu nissayapaccayo, rūpā ārammaṇapaccayo, āvajjanaṃ anantarasa-manantarūpanissayanatthivigatapaccayo, āloko upanissayapaccayo, vedanādayo saha-jātapaccayo. Evametesāṃ paccayānaṃ samavāye (1.0176) ālokanavilokanaṃ paññāyati. Tattha ko eko āloketi, ko viloketīti? Evamettha khandhāyatana-dhātupaccayapaccavekkhaṇavasena-pi asam-mohasampajaññaṃ veditabbaṃ.

Samiñjite pasāriteti pabbānaṃ samiñjanapasāraṇe. Tattha cittavaseneva samiñjanapasāraṇaṃ akatvā hatthapādānaṃ samiñjanapasāraṇapaccayā atthānatthaṃ pariggaṇhitvā atthapariggaṇhanaṃ sātthakasampajaññaṃ. Tattha hatthapāde aticiraṃ samiñjetvā vā pasāretvā vā tṭhitassa khaṇe khaṇe vedanā uppajjati, cittaṃ ekaggataṃ na labhati, kammaṭṭhānaṃ paripatati, visesaṃ nādhigacchati. Kāle samiñjentassa kāle pasārentassa pana tā vedanā nuppajjanti, cittaṃ ekaggataṃ hoti, kammaṭṭhānaṃ phātiṃ gacchati, visesamadhigacchatīti, evaṃ atthānatthapariggaṇhanaṃ veditabbaṃ.

Atthe pana satipi sappāyāsappāyaṃ pariggaṇhitvā sappāyapariggaṇhanam sappāyasampajaññaṃ. Tatrāyaṃ nayo-

Mahācetiyaṅgaṇe kira daharabhikkhū sajjhāyaṃ gaṇhanti, tesam piṭṭhipassesu daharabhikkhuniyo dhammaṃ suṇanti. Tatreko daharo hattham pasārento kāya-saṃsaggaṃ patvā teneva kāraṇena gihī jāto. Aparo bhikkhu pādaṃ pasārento aggimhi pasāresi, aṭṭhimāhacca pādo jhāyi. Aparo vammike pasāresi, so āsivisena ḍaṭṭho. Aparo cīvarakuṭidaṇḍake pasāresi, taṃ maṇisappo ḍaṃsi. Tasmā evarūpe asappāye apasāretvā sappāye pasāretabbaṃ. Idamettha sappāyasampajaññaṃ.

Gocarasampajaññaṃ pana mahātheravatthunā dīpetabbaṃ- **mahāthero** kira divāṭhāne nisinno antevāsikehi saddhiṃ kathayamāno sahasā hattham samiñjetvā puna yathāṭhāne ṭhapetvā saṅkamaṃ samiñjesi. Taṃ antevāsikā pucchiṃsu- “kasmā, bhante, sahasā hattham samiñjitvā puna yathāṭhāne ṭhapetvā saṅkamaṃ samiñjiyitthā”ti? Yato paṭṭhāyāhaṃ, āvuso, kammaṭṭhānaṃ manasikātuṃ āraddho, na me kammaṭṭhānaṃ muñcitvā hattho samiñjitapubbo, idāni pana me tumhehi saddhiṃ kathayamānena kammaṭṭhānaṃ muñcitvā samiñjito. Tasmā puna yathāṭhāne ṭhapetvā samiñjesinti. Sādhu (1.0177), bhante, bhikkhunā nāma evarūpena bhavitabbanti. Evametthāpi kammaṭṭhānāvijahanameva gocarasampajaññanti veditabbaṃ.

Abbhantare attā nāma koci samiñjento vā pasārento vā natthi, vuttappakāracittakiriyavāyodhātuvipphārena pana suttākaḍḍhanavasena dāruyantassa hatthapādalaalanaṃ viya samiñjanapasāraṇaṃ hotīti evaṃ parijānanaṃ panettha asammosampajaññanti veditabbaṃ.

Saṅghātipattacīvaradhāraṇeti ettha saṅghāticīvarānaṃ nivāsanapārūpanavasena pattassa bhikkhāpaṭiggahaṇādivasena paribhogo dhāraṇaṃ nāma. Tattha saṅghāticīvaradhāraṇe tāva nivāsetvā vā pārūpitvā vā piṇḍāya carato āmisalābho sītassa paṭighātāyāti-ādinā nayena bhagavatā vuttappakāroyeva ca attho attho nāma. Tassa vasena sātthakasampajaññaṃ veditabbaṃ.

Uṇhapakatikassa pana dubbalassa ca cīvaraṃ sukhumam sappāyaṃ, sītālukassa ghanam dupaṭṭam. Viparītam asappāyaṃ. Yassa kassaci jiṇṇam asappāyameva, aggaḍḍidānena hissa taṃ palibodhakaram hoti. Tathā paṭṭuṇḍadukūlādi-bhedam lobhaniyacīvaraṃ. Tādisañhi arañṇe ekakassa nivāsantarāyakaram jīvitantarāyakarañcāpi hoti. Nippariyāyena pana yaṃ nimittakammādimicchājīvavasena uppannaṃ, yañcassa sevamānassa akusalā dhammā abhivaḍḍhanti, kusalā dhammā parihāyanti, taṃ asappāyaṃ. Viparītam sappāyaṃ. Tassa vasenettha sappāyasampajaññaṃ. Kammaṭṭhānāvijahanavaseneva gocarasampajaññaṃ veditabbaṃ.

Abbhantare attā nāma koci cīvaraṃ pārūpento natthi, vuttappakārena cittakiriyavāyodhātuvipphāreneva pana cīvarapārūpanam hoti. Tattha cīvarampi acetanam, kāyopi acetano. Cīvaraṃ na jānāti- “mayā kāyo pārūpito”ti. Kāyopi na jānāti- “aham cīvarena pārūpito”ti. Dhātuyova dhātusamūham paṭicchādenti paṭapilotikāyapotthakarūpapaṭicchādane viya. Tasmā neva sundaram cīvaraṃ labhitvā soma-

nassaṃ kātappaṃ, na asundaraṃ labhivā domanassaṃ.

Nāgavammikacetiyarukkhādīsu (1.0178) hi keci mālāgandhadhūmavatthādīhi sakkāraṃ karonti, keci gūthamuttakaddamaṇḍasatthappahārādīhi asakkāraṃ. Na tehi nāgavammikarukkhādayo somanassaṃ vā domanassaṃ vā karonti. Evameva neva sundaraṃ cīvaraṃ labhivā somanassaṃ kātappaṃ, na asundaraṃ labhivā domanassanti, evaṃ pavattapaṭisaṅkhānavasenettha asammohasampajaññaṃ veditappaṃ.

Pattadhāraṇepi pattaṃ sahasāva aggahetvā imaṃ gahetvā piṇḍāya caramāno bhikkhaṃ labhissāmiti, evaṃ pattaḅbhaṇapaccayā paṭilabhitappaṃ atthavasena sātthakasampajaññaṃ veditappaṃ.

Kisadubbalarāssa pana garupatto asappāyo, yassa kassaci catupañcagaṅṭhikāhato dubbisodhaniyo asappāyova. Duddhotapattopi na vaṭṭati, taṃ dhovantasseva cassa palibodho hoti. Maṇivaṇṇapatto pana lobhaniyo, cīvare vuttanayeneva asappāyo, nimittakammādivasena laddho pana yañcassa sevamānassa akusalā dhammā abhivaḍḍhanti, kusalā dhammā parihāyanti, ayaṃ ekanta-asappāyova. Viparito sappāyo. Tassa vasenettha sappāyasampajaññaṃ. Kammatṭhānāvijahanavaseneva ca gocarasampajaññaṃ veditappaṃ.

Abbhantare attā nāma koci pattaṃ gaṇhanto natthi, vuttappakārena cittakiriya-vāyodhātuvipphāravaseneva pattaḅbhaṇaṃ nāma hoti. Tattha pattopi acetano, hatthāpi acetanā. Patto na jānāti- “ahaṃ hatthehi gahito”ti. Hatthāpi na jānanti- “amhehi patto gahito”ti. Dhātuyova dhātusamūhaṃ gaṇhanti, saṅḍāsena aggivaṇṇapattaḅbhaṇe viyāti. Evam pavattapaṭisaṅkhānavasenettha asammohasampajaññaṃ veditappaṃ.

Api ca yathā chinnaḅbhaṇapāde vaṇamukhehi paggharitaḅbhalohitakimikule nīlamakkhikasamparikiṇṇe anāthasālāyaṃ nīpanne anāthamanusse disvā, ye dayālukā purisā, te tesam vaṇamattacoḅlakāni ceva kapālādīhi ca bhesajjāni upanāmenti. Tattha coḅlakānīpi kesañci saṅhāni, kesañci thūlāni pāpuṇanti. Bhesajjakapālakānīpi kesañci (1.0179) susaṅṭhānāni, kesañci dussaṅṭhānāni pāpuṇanti, na te tattha sumanā vā dummanā vā honti. Vaṇapaṭicchādanamatteneva hi coḅlakena, bhesajjapaṭiggahaṇamatteneva ca kapālakena tesam attho. Evameva yo bhikkhu vaṇacoḅlakaṃ viya cīvaraṃ, bhesajjakapālakaṃ viya ca pattaṃ, kapāle bhesajjamiva ca patte laddhaṃ bhikkhaṃ sallakkheti, ayaṃ saṅghāṭipattacīvaradhāraṇe asammohasampajaññaṃ uttamasampajānakārīti veditabbo.

Asitādīsu **asiteti** piṇḍapātabhojane. **Pītetī** yāgu-ādīpāne. **Khāyiteti** piṭṭhakhajjādīkhādane. **Sāyiteti** madhuphāṇitādisāyane. Tattha neva davāyāti-ādinā nayena vutto aṭṭhavidhopi attho attho nāma. Tasseva vasena sātthakasampajaññaṃ veditappaṃ.

Lūkhapaṇītatittamadhurarasādīsu pana yena bhojanena yassa phāsu na hoti, taṃ tassa asappāyaṃ. Yaṃ pana nimittakammādivasena paṭiladdhaṃ, yañcassa bhuñjato akusalā dhammā abhivaḍḍhanti, kusalā dhammā parihāyanti, taṃ ekanta-asappāyameva, viparītaṃ sappāyaṃ. Tassa vasenettha sappāyasampajaññaṃ. Kammatṭhānāvijahanavaseneva ca gocarasampajaññaṃ veditappaṃ.

Abbhantare attā nāma koci bhuñjako natthi, vuttappakāracittakiriyavāyodhātuvi-
pphārenea pattappaṭiggahaṇaṃ nāma hoti. Cittakiriyavāyodhātuvipphārenea
hatthassa patte otāraṇaṃ nāma hoti. Cittakiriyavāyodhātuvipphārenea ālopaka-
raṇaṃ ālopa-uddhāraṇaṃ mukhavivaraṇaṇca hoti, na koci kuñcikāya yantakena
vā hanukaṭṭhīni vivarati. Cittakiriyavāyodhātuvipphārenea ālopassa mukhe
ṭhapanāṃ, uparidantānaṃ musalakiccasādhanāṃ, heṭṭhimadantānaṃ udukkhala-
kiccasādhanāṃ, jivhāya hatthakiccasādhanāṇca hoti. Iti tattha aggajivhāya tanuka-
kheḷo mūlajivhāya bahalakheḷo makkheti. Taṃ heṭṭhādanta-udukkhale jivhāhattha-
parivattakaṃ kheḷodakena temitaṃ uparidantamusalasañcuṇṇitaṃ koci kaṭa-
cchunā vā dabbiyā vā antopavesento nāma natthi, vāyodhātuyāva pavisati.
Paviṭṭhaṃ paviṭṭhaṃ koci palālasanthāraṃ katvā dhārento nāma natthi, vāyodhātu-
vaseneva tiṭṭhati. Ṭhitaṃ ṭhitaṃ koci uddhanaṃ katvā aggim jāletvā pacanto nāma
natthi, tejodhātuyāva paccati. Pakkaṃ pakkaṃ koci daṇḍakena vā (1.0180)
yaṭṭhiyā vā bahi nīhārako nāma natthi, vāyodhātuyeva nīharati. Iti vāyodhātu paṭi-
harati ca, vītiharati ca, dhāreti ca, parivatteti ca, sañcuṇṇeti ca, visoseti ca, nīha-
rati ca. Pathavīdhātu dhāreti ca, parivatteti ca, sañcuṇṇeti ca, visoseti ca. Āpo-
dhātu sineheti ca, allattaṇca anupāleti. Tejodhātu antopaviṭṭhaṃ paripāceti. Ākāsa-
dhātu añjaso hoti. Viññāṇadhātu tattha tattha sammāpayogamanvāya ābhujatīti.
Evaṃ pavattapaṭisañkhānavasenettha asammoahasampajaññaṃ veditabbaṃ.

Api ca gamanato pariyesanato paribhogato āsayato nidhānato aparipakkato
paripakkato phalato nissandato sammakkhanatoti, evaṃ dasavidhapaṭikūlabhāva-
paccavekkhaṇato pettha asammoahasampajaññaṃ veditabbaṃ. Vitthārakathā
panettha visuddhimagge āhārapaṭikūlasaññāniddesato gahetabbā.

Uccārapassāvakaṃmeti uccārassa ca passāvassa ca karaṇe. Tattha pattakāle
uccārapassāvāṃ akarontassa sakalasarīrato sedā muccanti, akkhīni bhamanti,
cittaṃ na ekaggaṃ hoti, aññe ca rogā uppajjanti. Karontassa pana sabbaṃ taṃ
na hotīti ayamettha attho. Tassa vasena sātthakasampajaññaṃ veditabbaṃ.

Aṭṭhāne uccārapassāvāṃ karontassa pana āpatti hoti, ayaso vaḍḍhati, jīvitanta-
rāyo hoti, patirūpe ṭhāne karontassa sabbaṃ taṃ na

hotīti idamettha sappāyaṃ tassa vasena sappāyasampajaññaṃ. Kammatṭhānāvi-
jahanavaseneva ca gocarasampajaññaṃ veditabbaṃ.

Abbhantare attā nāma uccārapassāvakkammaṃ karonto natthi, cittakiriyavāyo-
dhātuvipphārenea pana uccārapassāvakkammaṃ hoti. Yathā vā pana pakke
gaṇḍe gaṇḍabhedena pubbalohitaṃ akāmatāya nikkhamati. Yathā ca atibharitā
udakabhājanā udakaṃ akāmatāya nikkhamati. Evaṃ pakkāsayaṃuttavattāsu
sannicitā uccārapassāvā vāyuvegasamuppilīṭā akāmatāyapi nikkhamanti. So
panāyaṃ evaṃ nikkhamanto uccārapassāvo neva (1.0181) tassa bhikkhuno
attano hoti, na parassa, kevalaṃ sarīranissandova hoti. Yathā kiṃ? Yathā udakatu-
mbato purāṇudakaṃ chaḍḍentassa neva taṃ attano hoti, na paresaṃ; kevalaṃ
paṭijaggaṇamattameva hoti; evaṃ pavattapaṭisaṅkhānavasenettha asammo-
hasa-
mpajaññaṃ veditabbaṃ.

Gatādīsu **gateti** gamāne. **Ṭhiteti** ṭhāne. **Nisinneti** nisajjāya. **Sutteti** sayane. **Jāgari-
teti** jāgaraṇe. **Bhāsiteti** kathane. **Tuṇhībhāveti** akathane. “Gacchanta vā gacchā-
mīti pajānāti, ṭhito vā ṭhitomhīti pajānāti, nisinno vā nisinnomhīti pajānāti, sayāno
vā sayānomhīti pajānāti”ti imasmiñhi sutte addhāna-iriyāpathā kathitā. “Abhi-
kkante paṭikkante ālokite vilokite samiñjite pasārite”ti imasmiṃ majjhimā. “Gate
ṭhite nisinne sutte jāgarite”ti idha pana khuddakacuṇṇiya-iriyāpathā kathitā.
Tasmā tesupī vuttanayeneva sampajānakāritā veditabbā.

Tipiṭakamahāsivatthero panāha- yo ciraṃ gantvā vā caṅkamtivā vā aparab-
bhāge ṭhito iti paṭisaṅcikkhati- “caṅkamanakāle pavattā rūpārūpadhammā ettheva
niruddhā”ti. Ayaṃ gate sampajānakārī nāma.

Yo sajjhāyaṃ vā karonto, pañhaṃ vā vissajjento, kammatṭhānaṃ vā manasika-
ronto ciraṃ ṭhatvā aparabhāge nisinno iti paṭisaṅcikkhati- “ṭhitakāle pavattā rūpā-
rūpadhammā ettheva niruddhā”ti. Ayaṃ ṭhite sampajānakārī nāma.

Yo sajjhāyādikaraṇavaseneva ciraṃ nisīditvā aparabhāge utṭhāya iti paṭisaṅci-
kkhati- “nisinnakāle pavattā rūpārūpadhammā ettheva niruddhā”ti. Ayaṃ nisinne
sampajānakārī nāma.

Yo pana nipannako sajjhāyaṃ vā karonto kammatṭhānaṃ vā manasikaronto
niddaṃ okkamitvā aparabhāge utṭhāya iti paṭisaṅcikkhati- “sayanakāle pavattā
rūpārūpadhammā ettheva niruddhā”ti. Ayaṃ sutte jāgarite ca sampajānakārī
nāma. Kiriyamayacittānañhi appavattanaṃ soppaṃ nāma, pavattanaṃ jāgaritaṃ
nāma.

Yo (1.0182) pana bhāsamāno- “ayaṃ saddo nāma oṭṭhe ca paṭicca, dante ca
jivhañca tāluñca paṭicca, cittassa ca tadanurūpaṃ payogaṃ paṭicca jāyati”ti sato
sampajānova bhāsati. Ciraṃ vā pana kālaṃ sajjhāyaṃ vā katvā, dhammaṃ vā
kathetvā, kammatṭhānaṃ vā pavattetvā, pañhaṃ vā vissajjetvā, aparabhāge tuṇhī-
bhūto iti paṭisaṅcikkhati- “bhāsitaṅkale uppannā rūpārūpadhammā ettheva niru-
ddhā”ti. Ayaṃ bhāsate sampajānakārī nāma.

Yo tuṇhībhūto ciraṃ dhammaṃ vā kammatṭhānaṃ vā manasikatvā aparabhāge
iti paṭisaṅcikkhati- “tuṇhībhūtakāle pavattā rūpārūpadhammā ettheva niruddhā”ti.
Upādārūpappavattiyāñhi sati bhāsati nāma, asati tuṇhī bhavati nāmāti. Ayaṃ

tuṅhībhāve sampajānakārī nāmāti.

Tayidaṃ mahāsivattherena vuttaṃ asammohadhuraṃ mahāsatiṭṭhānasutte adhippetāṃ. Imasmiṃ pana sāmaññaphale sabbampi catubbidhaṃ sampajāññaṃ labbhati. Tasmā vuttanayeneva cettha catunnaṃ sampajāññaṃ vasena sampajānakāritā veditabbā. Sampajānakāriti ca sabbapadesu satisampayuttasseva sampajāññaṃ vasena attho veditabbo. Satisampajāññaṃ samannāgatoti etassa hi padassa ayaṃ vitthāro. Vibhaṅgappakaraṇe pana- “sato sampajāno abhikkamati, sato sampajāno paṭikkamati” ti evaṃ etāni padāni vibhattāneva. **Evaṃ, kho mahārājā**ti evaṃ satisampayuttassa sampajāññaṃ vasena abhikkamādīni pavattento satisampajāññaṃ samannāgato nāma hotīti attho.

Santosakathā

215. Idha, mahārāja, bhikkhu santuṭṭho hotīti ettha santuṭṭhoti itarītarapaccaya-santosena samannāgato. So panaesa **santoso dvādasavidho** hoti, seyyathidaṃ- cīvare yathālābhasantoso, yathābalasantoso, yathāsāruppasantosoti tividho. Evaṃ piṇḍapātādīsu. Tassāyaṃ pabhedavaṇṇanā-

Idha bhikkhu cīvaraṃ labhati, sundaraṃ vā asundaraṃ vā. So teneva yāpeti, aññaṃ na pattheti, labhantopi na gaṇhati. Ayamassa cīvare yathālābhasantoso. Atha pana pakatidubbalo vā hoti, ābādhajarābhībhūto (1.0183) vā, garucīvaraṃ pārupanto kilamati. So sabhāgena bhikkhunā saddhiṃ taṃ parivattetvā lahukena yāpentopi santuṭṭhova hoti. Ayamassa cīvare yathābalasantoso. Aparo paṇītapaccayalābhī hoti. So pattacīvarādīnaṃ aññataraṃ mahagghapattacīvaraṃ bahūni vā pana pattacīvarāni labhitvā idaṃ therānaṃ cirapabbajitānaṃ, idaṃ bahussutānaṃ anurūpaṃ, idaṃ gilānānaṃ, idaṃ appalābhīnaṃ hotūti datvā tesaṃ purāṇacīvaraṃ vā gahetvā saṅkārakūṭādito vā nantakāni uccinitvā tehi saṅghāṭiṃ katvā dhārentopi santuṭṭhova hoti. Ayamassa cīvare yathāsāruppasantoso.

Idha pana bhikkhu piṇḍapātaṃ labhati lūkhaṃ vā paṇītaṃ vā, so teneva yāpeti, aññaṃ na pattheti, labhantopi na gaṇhati. Ayamassa piṇḍapāte yathālābhasantoso. Yo pana attano pakativiruddhaṃ vā byādhiviruddhaṃ vā piṇḍapātaṃ labhati, yenassa paribhuttana aphāsu hoti. So sabhāgassa bhikkhuno taṃ datvā tassa hatthato sappāyabhojanaṃ bhuñjitvā samaṇadhammaṃ karontopi santuṭṭhova hoti. Ayamassa piṇḍapāte yathābalasantoso. Aparo bahuṃ paṇītaṃ piṇḍapātaṃ labhati. So taṃ cīvaraṃ viya theracirapabbajitabahussuta-appalābhīgīlānānaṃ datvā tesaṃ vā sesakaṃ piṇḍāya vā caritvā missakāhāraṃ bhuñjantopi santuṭṭhova hoti. Ayamassa piṇḍapāte yathāsāruppasantoso.

Idha pana bhikkhu senāsanaṃ labhati, manāpaṃ vā amanāpaṃ vā, so tena neva somanassaṃ, na domanassaṃ uppādeti; antamaso tiṇasanthārakenapi yathāladdheneva tussati. Ayamassa senāsane yathālābhasantoso. Yo pana attano pakativiruddhaṃ vā byādhiviruddhaṃ vā senāsanaṃ labhati, yatthassa vasato aphāsu hoti, so taṃ sabhāgassa bhikkhuno datvā tassa santake sappāyāsenāsane vasantopi santuṭṭhova hoti. Ayamassa senāsane yathābalasantoso.

Aparo mahāpuñño leṇamaṇḍapakūṭāgārādīni bahūni paṇītasenāsanāni labhati. So tāni cīvaram viya theracirapabbajitabahussuta-appalābhīgilānānaṃ datvā yattha katthaci vasantopi santuṭṭhova hoti. Ayamassa (1.0184) senāsane yathāsārūppasantoso. Yopi- “uttamasenāsanam nāma pamādatṭhānam, tattha nisinnassa thinamiddham okkamati, niddābhibhūtassa puna paṭibujjhato kāmavitakkā pātu-bhavanti”ti paṭisañcikkhitvā tādisam senāsanam pattampi na sampaṭicchati. So tam paṭikkhipitvā abbhokāsarukkhamūlādīsu vasantopi santuṭṭhova hoti. Ayamassa senāsane yathāsārūppasantoso.

Idha pana bhikkhu bhesajjam labhati, lūkham vā paṇitam vā, so yam labhati, teneva tussati, aññaṃ na pattheti, labhantopi na gaṇhati. Ayamassa gilānapaccaye yathālābhasantoso. Yo pana telena atthiko phāṇitam labhati. So tam sabhāgassa bhikkhuno datvā tassa hatthato telam gahetvā aññadeva vā pariyesitvā bhesajjam karontopi santuṭṭhova hoti. Ayamassa gilānapaccaye yathābalasantoso.

Aparo mahāpuñño bham tam telamadhuphāṇitādīpaṇitabhesajjam labhati. So tam cīvaram viya theracirapabbajitabahussuta-appalābhīgilānānaṃ datvā tesam ābhātena yena kenaci yāpentopi santuṭṭhova hoti. Yo pana ekasmiṃ bhājane muttaha-rīṭakam ṭhapetvā ekasmiṃ catumadhuram- “gaṇhāhi, bhante, yadicchasi”ti vuccamāno sacassa tesu aññatarenapi rogo vūpasammati, atha muttaha-rīṭakam nāma buddhādīhi vaṇṇitanti catumadhuram paṭikkhipitvā muttaha-rīṭakeneva bhesajjam karonto paramasantuṭṭhova hoti. Ayamassa gilānapaccaye yathāsārūppasantoso.

Iminā pana dvādasavidhena itarītarapaccayasantosenā samannāgatassa bhikkhuno aṭṭha parikkhārā vaṭṭanti. Tīṇi cīvarāni, patto, dantakaṭṭhacchedana-vāsi, ekā sūci, kāyabandhanam parissāvananti. Vuttampi cetam-

“Ticīvaraṅca patto ca, vāsi sūci ca bandhanam;
parissāvanena aṭṭhete, yuttayogassa bhikkhuno”ti.

Te sabbe kāyaparihārikāpi honti kucchiparihārikāpi. Katham? Ticīvaram tāva nivāsetvā ca pārūpitvā ca vicaraṇakāle kāyam pariharati, posetīti kāyaparihārikam hoti. Cīvarakaṇṇena udakam parissāvetvā (1.0185) pivanakāle khādītābhalā-phalagahaṇakāle ca kucchiṃ pariharati; posetīti kucchiparihārikam hoti.

Pattopi tena udakam uddharitvā nhānakāle kuṭiparibhaṇḍakaraṇakāle ca kāyaparihāriko hoti. Āhāram gahetvā bhuñjanakāle kucchiparihāriko.

Vāsi taya dantakaṭṭhacchedanakāle mañcapīṭhānam aṅgapādacīvarakuṭida-ṇḍakasajjanakāle ca kāyaparihārikā hoti. Ucchuchedanāṅṅikerāditacchanakāle kucchiparihārikā.

Sūcīpi cīvarasibbanakāle kāyaparihārikā hoti. Pūvam vā phalam vā vijjhītvā khādanakāle kucchiparihārikā.

Kāyabandhanam bandhitvā vicaraṇakāle kāyaparihārikam. Ucchu-ādīni bandhitvā gahaṇakāle kucchiparihārikam.

Parissāvanam tena udakam parissāvetvā nhānakāle, senāsanaparibhaṇḍakara-ṇakāle ca kāyaparihārikam. Pānīyam parissāvanakāle, teneva tilataṇḍulaputhukā-dīni gahetvā khādanakāle ca kucchiparihāriyam. Ayam tāva aṭṭhaparikkhārikassa parikkhāramattā. Navaparikkhārikassa pana seyyam pavisantassa tatraṭṭhakam

paccattharaṇaṃ vā kuñcikaṃ vā vaṭṭati. Dasaparikkhārikassa nisīdanaṃ vā camma-khaṇḍaṃ vā vaṭṭati. Ekādasaparikkhārikassa pana kattarayaṭṭhi vā telanālikā vā vaṭṭati. Dvādasaparikkhārikassa chattaṃ vā upāhanaṃ vā vaṭṭati. Etesu ca aṭṭha-parikkhārikova santuṭṭho, itare asantuṭṭhā mahicchā mahābhārāti na vattabbā. Etepi hi appicchāva santuṭṭhāva subharāva sallahukavuttinova. Bhagavā pana na yimaṃ suttaṃ tesam vasena kathesi, aṭṭhaparikkhārikassa vasena kathesi. So hi khuddakavāsiṅca sūciṅca parissāvane pakkhipitvā pattassa anto ṭhapetvā pattaṃ aṃsakūṭe laggetvā ticivaraṃ kāyapaṭibaddhaṃ katvā yenicchakaṃ sukhaṃ pakkamati. Paṭinivattetvā gahetabbaṃ nāmassa na hoti. Iti (1.0186) imassa bhikkhuno sallahukavuttitaṃ dassento bhagavā- “santuṭṭho hoti kāyaparihārikena cīvarenā”ti-ādimāha. Tattha **kāyaparihārikenā**ti kāyapariharaṇamattakena. **Kucchi-parihārikenā**ti kucchipariharaṇamattakena. **Samādāyeva pakkamatī**ti aṭṭhaparikkhāramattakaṃ sabbaṃ gahetvāva kāyapaṭibaddhaṃ katvāva gacchati. “Mama vihāro pariveṇaṃ upaṭṭhāko”ti āsaṅgo vā bandho vā na hoti. So jiyā mutto saro viya, yūthā apakkanto madahatthī viya ca icchiticchitaṃ senāsaṇaṃ vanasaṇḍaṃ rukkhamūlaṃ vanapabbhāraṃ paribhuñjanto ekova tiṭṭhati, ekova nisīdati. Sabbi-riyāpathesu ekova adutiyo.

“Cātuddiso appaṭigho ca hoti,
santussamāno itarītarena;

parissayānaṃ sahitā achambhī,
eko care khaggavisāṇakappo”ti. (su. ni. 42);

Evaṃ vaṇṇitaṃ khaggavisāṇakappataṃ āpajjati.

Idāni tamatthaṃ upamāya sādheṇto- “seyyathāpi”ti-ādimāha. Tattha **pakkhī saku-**
ṇoti pakkhayutto sakuṇo. **ḍeṭṭi** uppatati. Ayaṃ panettha saṅkhepattho- sakuṇā
nāma “asukasmim padese rukkho paripakkaphalo”ti ñatvā nānādisāhi āgantvā
nakhapattatuṇḍādīhi tassa phalāni vijjhantā vidhunantā khādanti. ‘Idaṃ ajjatanāya,
idaṃ svātanāya bhavissati’ti tesaṃ na hoti. Phale pana khīṇe neva rukkhasa
ārakkhaṃ ṭhapenti, na tattha pattam vā nakhaṃ vā tuṇḍam vā ṭhapenti. Atha kho
tasmiṃ rukkhe anapekkho hutvā, yo yaṃ disābhāgaṃ icchatī, so tena sapattabhā-
rova uppatitvā gacchati. Evameva ayaṃ bhikkhu nissaṅgo nirapekkho yena
kāmaṃ pakkamati. Tena vuttaṃ “samādāyeva pakkamati”ti.

Nīvaraṇappahānakathā

216. So (1.0187) **iminā cāti-ādinā** kiṃ dasseti? Araññavāsassa paccayasa-
mpattiṃ dasseti. Yassa hi ime cattāro paccayā natthi, tassa araññavāso na ijjhati.
Tiracchānagatehi vā vanacarakehi vā saddhiṃ vattabbataṃ āpajjati. Araññe adhi-
vatthā devatā- “kiṃ evarūpassa pāpabhikkhuno araññavāsenā”ti bheravasaddaṃ
sāventi, hatthehi sīsaṃ paharivā palāyanākāraṃ karonti. “Asuko bhikkhu
araññaṃ pavisitvā idaṅcīdaṅca pāpakammaṃ akāsī”ti ayaso pattharati. Yassa
panete cattāro paccayā atthi, tassa araññavāso ijjhati. So hi attano sīlaṃ paccave-
kkhanto kiñci kāḷakaṃ vā tilakaṃ vā apassanto pītiṃ uppādetvā taṃ khayavayato
sammasanto ariyabhūmiṃ okkamati. Araññe adhivatthā devatā attamanā vaṇṇaṃ
bhaṇanti. Itissa udake pakkhattatlabindu viya yaso vitthāriko hoti.

Tattha **vivittanti** suññaṃ, appasaddaṃ, appanigghosanti attho. Etadeva hi
sandhāya vibhaṅge- “vivittanti santike cepi senāsanam hoti, taṅca anākiṇṇaṃ
gahaṭṭhehi pabbajitehi. Tena taṃ vivittan”ti vuttaṃ. Seti ceva āsati ca etthāti senā-
sanam mañcapīṭhādīnametaṃ adhivacanaṃ. Tenāha- “senāsananti mañcopi
senāsanam, pīṭhampi, bhisipi, bimbohanampi, vihāropi, aḍḍhayogopi, pāsādopi,
hammiyampi, guhāpi, aṭṭopi, māḷopi leṇampi, veḷugumbopi, rukkhamūlampi,
maṇḍapopi, senāsanam, yattha vā pana bhikkhū paṭikkamanti, sabbametaṃ senā-
sanam”ti (vibha. 527).

Api ca- “vihāro aḍḍhayogo pāsādo hammiyaṃ guhā”ti idaṃ vihārasenāsanam
nāma. “Mañco pīṭhaṃ bhisipi bimbohanam”ti idaṃ mañcapīṭhasenāsanam nāma.
“Cimilikā cammakhaṇḍo tiṇasanthāro paṇṇasanthāro”ti idaṃ santhatasenāsanam
nāma. “Yattha vā pana bhikkhū paṭikkamanti”ti idaṃ okāsasenāsanam nāmāti.
Evaṃ catubbidhaṃ senāsanam hoti, taṃ sabbaṃ senāsanaggahaṇena saṅgahita-
meva.

Idha panassa sakuṇasadisassa cātuddisassa bhikkhuno anucchavikasenā-
sanam dassento araññaṃ rukkhamūlanti-ādimāha. Tattha **araññanti** nikkhamitvā
(1.0188) bahi indakhilā sabbametaṃ araññanti. Idaṃ bhikkhunīnaṃ vasena

āgataṃ. “Āraññakaṃ nāma senāsanāṃ pañcadhanusatikaṃ pacchiman”ti (pārā. 654) idaṃ pana imassa bhikkhuno anurūpaṃ. Tassa lakkhaṇaṃ visuddhimagge dhutaṅganiddese vuttaṃ. **Rukkhamūlanti** yaṃ kiñci sandacchāyaṃ vivittarukkhamūlaṃ. **Pabbatanti** selaṃ. Tattha hi udakasoṇḍisu udakakiccaṃ katvā sītāya rukkacchāyāya nisinnassa nānādisāsu khāyamānāsu sītena vātena bījiyamānassa cittaṃ ekaggaṃ hoti. **Kandaranti** kaṃ vuccati udakaṃ, tena dāritaṃ, udakena bhinnaṃ pabbatapadesaṃ. Yaṃ nadītumbantipi, nadīkuñjantipi vadanti. Tattha hi rajatapaṭṭasadisā vālikā hoti, matthake maṇivitānaṃ viya vanagahaṇaṃ, maṇikhandaśadisaṃ udakaṃ sandati. Evarūpaṃ kandaraṃ oruyha pāṇiyaṃ pivitvā gattāni sītāni katvā vālikaṃ ussāpetvā paṃsukūlacivaraṃ paññapetvā nisinnassa samaṇadhammaṃ karoto cittaṃ ekaggaṃ hoti. **Giriguhanti** dvinnaṃ pabbatānaṃ antare, ekasmiṃyeva vā umaggasadisā mahāvivaraṃ susānalakkhaṇaṃ visuddhimagge vuttaṃ. **Vanapatthanti** gāmantāṃ atikkamitvā manuśśānaṃ anupacāraṭṭhānaṃ, yattha na kasanti na vapanti, tenevāha- “vanapatthanti dūrānametaṃ senāsanānaṃ adhivacanan”ti-ādi. **Abbhokāsanti** acchannaṃ. Ākañkhamāno panettha cīvarakuṭiṃ katvā vasati. **Palālapuñjanti** palālarāsi. Mahāpalālapuñjato hi palālaṃ nikkaḍḍhitvā pabbhāraleṇasadiśe ālaye karonti, gacchagumbhādīnampi upari palālaṃ pakkhipitvā heṭṭhā nisinnā samaṇadhammaṃ karonti. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ.

Pacchābhattanti bhattassa pacchato. **Piṇḍapātapaṭikkantoti** piṇḍapātapariyēsanaṃ paṭikkanta. **Pallaṅkanti** samantato ūrubaddhāsanaṃ. **Ābhujitvā**ti bandhitvā. **Ujūṃ kāyaṃ paṇidhāyāti** uparimaṃ sarīraṃ ujūṃ ṭhapetvā aṭṭhārasa piṭṭhikaṇṭakattīke koṭiyā koṭiṃ paṭipādetvā. Evañhi nisinnassa cammamaṃsañhārūni na paṇamanti. Athassa yā tesāṃ paṇamanapaccayā khaṇe khaṇe vedanā uppajjeyyūṃ, tā nuppajjanti. Tāsu anuppajjamānāsu cittaṃ ekaggaṃ hoti, kammaṭṭhānaṃ na paripatati, vuḍḍhiṃ phātiṃ vepullaṃ upagacchati. **Parimukhaṃ satim upaṭṭhape-tvāti** kammaṭṭhānābhimukhaṃ satim ṭhapayitvā. Mukhasamīpe (1.0189) vā katvāti attho. Teneva vibhaṅge vuttaṃ- “ayaṃ sati upaṭṭhitā hoti sūpaṭṭhitā nāsikagge vā mukhanimitte vā, tena vuccati parimukhaṃ satim upaṭṭhapetvā”ti (vibha. 537). Athavā **parīti** pariggahaṭṭho. **Mukhanti** niyyānaṭṭho. **Satīti** upaṭṭhānaṭṭho. Tena vuccati- “parimukhaṃ satin”ti. Evaṃ paṭisambhidāyaṃ vuttanāyena pettha attho daṭṭhabbo. Tatrāyaṃ sañkhepo- “pariggahitaniyyānasatim katvā”ti.

217. Abhijjhaṃ loketi ettha lujjanapalujjanaṭṭhena pañcupādānakkhandhā loko, tasmā pañcasu upādānakkhandhesu rāgaṃ pahāya kāmaccandaṃ vikkhambhe-tvāti ayametthattho. **Vigatābhijjhenāti** vikkhambhanavasena pahīnattā vigatābhijjhenā, na cakkhaviññāṇasadiśenāti attho. **Abhijjhāya cittaṃ parisodhetīti** abhijjhāto cittaṃ parimoceti. Yathā taṃ sā muñcati ceva, muñcivā ca na puna gaṇhati, evaṃ karotīti attho. **Byāpādapadosaṃ pahāyā**Ti-ādīsipi eseva nayo. Byāpajjati iminā cittaṃ pūtikummāsādayo viya purimapakatiṃ vijahatīti byāpādo. Vikārāpa-ttiyā padussati, paraṃ vā padūseti vināsetīti padoso. Ubhayametaṃ kodhassevādhivacanaṃ. Thinaṃ cittagelaññaṃ. Middhaṃ cetasi-gelaññaṃ, thinañca middhañca thina-middhaṃ. **Ālokasaññīti** rattimpi divādiṭṭhālokasaññānānāsama-

tthāya vigatanīvaraṇāya parisuddhāya saññāya samannāgato. **Sato sampajānoti** satiyā ca ñāṇena ca samannāgato. Idaṃ ubhayaṃ ālokasaññāya upakārattā vuttaṃ. Uddhaccaṅca kukkucchaṅca uddhaccakukkucchaṃ. **Tiṇṇavicikicchoti** vicikicchaṃ taritvā atikkamitvā ṭhito. “Kathamidaṃ kathamidaṃ”ti evaṃ nappavattatīti akathaṃkathī. **Kusalesu dhammesūti** anavajjesu dhammesu. “Ime nu kho kusalā kathamime kusalā”ti evaṃ na vicikicchati. Na kaṅkhatīti attho. Ayamettha saṅkhepo. Imesu pana nīvaraṇesu vacanattalakkhaṇādibhedato yaṃ vattabbaṃ siyā, taṃ sabbaṃ visuddhimagge vuttaṃ.

218. Yā panāyaṃ **seyyathāpi mahārājāti** upamā vuttā. Tattha **iṇaṃ ādāyāti** vaḍḍhiyā dhaṇaṃ gahetvā. **Byantiṃ kareyyāti** vigatantaṃ kareyya (1.0190), yathā tesam kākāṇikamattopi pariyaṇto nāma nāvasissati, evaṃ kareyya; sabbaso paṭi-niyyāteyyāti attho. **Tato nidānanti** āṇaṇyanidānaṃ. So hi “āṇaṇomhī”ti āvajjanto balavapāmojjaṃ labhati, somanassaṃ adhigacchati, tena vuttaṃ- “**labhetha pāmojjaṃ, adhigaccheyya somanassaṃ**” ti.

219. Visabhāgavedanuppattiyā kakaceneva catu-iriyāpathaṃ chindanto ābādhatīti ābādho, svāssa atthīti **ābādḥiko**. Taṃ samuṭṭhānena dukkhena **dukkhito**. **Adhi-mattagilānoti** bāḷhagilāno. **Nacchādeyyāti** adhimattabyādhiparetatāya na rucceyya. **Balamattāti** balameva, balañcassa kāye na bhavēyyāti attho. **Tatonidānanti** ārogyanidānaṃ. Tassa hi- “arogomhī”ti āvajjayato tadubhayaṃ hoti. Tena vuttaṃ- “**labhetha pāmojjaṃ, adhigaccheyya somanassaṃ**” ti.

220. Na cassa kiñci **bhogānaṃ vayo**ti kākāṇikamattampi bhogānaṃ vayo na bhavēyya. **Tatonidānanti** bandhanāmokkhanidānaṃ. Sesam vuttanayeneva sabbapadesu yojetabbaṃ.

221-222. **Anattādhīno** Ti na attani adhīno, attano ruciyā kiñci kātuṃ na labhati. **Parādhīnoti** paresu adhīno parasseva ruciyā vattati. **Na yena kāmaṃ gamo** Ti yena disābhāgenassa gantukāmatā hoti, icchā uppajjati gamanāya, tena gantuṃ na labhati. **Dāsabyāti** dāsabhāvā. **Bhujissoti** attano santako. **Tatonidānanti** bhujissanidānaṃ. **Kantāraddhānamagganti** kantāraṃ addhānamaggaṃ, nirudakaṃ dīghamagganti attho. **Tatonidānanti** khemantabhūminidānaṃ.

223. **Ime pañca nīvaraṇe appahīneti** ettha bhagavā appahīnakāmacchandanivaraṇaṃ iṇasadisaṃ, sesāni rogādisadisāni katvā dasseti. Tatrāyaṃ sadisatā. Yo hi paresam iṇaṃ gahetvā vināseti, so tehi iṇaṃ dehīti vuccamānopi pharusaṃ vuccamānopi bajjhamānopi vadhīyamānopi (1.0191) kiñci paṭibāhituṃ na sakkoti, sabbaṃ titikkhati. Titikkhākāraṇaṃ hissa taṃ iṇaṃ hoti. Evameva yo yamhi kāmacchandena rajjati, taṇhāsahagatena taṃ vatthuṃ gaṇhati, so tena pharusaṃ vuccamānopi bajjhamānopi vadhīyamānopi sabbaṃ titikkhati, titikkhākāraṇaṃ hissa so kāmacchando hoti, gharasāmikehi vadhīyamānānaṃ itthīnaṃ viyāti, evaṃ iṇaṃ viya kāmacchando daṭṭhabbo.

Yathā pana pittarogāturo madhusakkarādīsipi dinnesu pittarogāturatāya tesam rasaṃ na vindati, “tittakaṃ tittakan”ti uggiratiyeva. Evameva byāpannacitto hitakā-mehi ācariyupajjhāyehi appamattakampi ovadiyamāno ovādaṃ na gaṇhati. “Ati viya me tumhe upaddavethā”ti-ādīni vatvā vibbhamati. Pittarogāturatāya so puriso

madhusakkarādīnaṃ viya kodhāturatāya jhānasukhādibhedam sāsanasam na vindatīti. Evaṃ rogo viya byāpādo daṭṭhabbo.

Yathā pana nakkhattadivase bandhanāgāre baddho puriso nakkhattassa neva ādiṃ na majjhaṃ na pariyosānaṃ passati. So dutiyadivase mutto aho hiyyo nakkhattaṃ manāpaṃ, aho naccaṃ, aho gītanti-ādīni sutvāpi paṭivacanaṃ na deti. Kiṃ kāraṇā? Nakkhattassa ananubhūtattā. Evameva thinamiddhābhibhūto bhikkhu vicittanayepi dhammassavane pavattamāne neva tassa ādiṃ na majjhaṃ na pariyosānaṃ jānāti. Sopi utṭhite dhammassavane aho dhammassavanaṃ, aho kāraṇaṃ, aho upamāti dhammassavanassa vaṇṇaṃ bhaṇamānānaṃ sutvāpi paṭivacanaṃ na deti. Kiṃ kāraṇā? Thinamiddhavasena dhammakathāya ananubhūtattā. Evaṃ bandhanāgāraṃ viya **thinamiddhaṃ** daṭṭhabbaṃ.

Yathā pana nakkhattaṃ kīlāntopi dāso- “idaṃ nāma accāyikaṃ karaṇīyaṃ atthi, sīghaṃ tattha gacchāhi. No ce gacchasi, hatthapādaṃ vā te chindāmi kaṇṇa-nāsaṃ vā”ti vutto sīghaṃ gacchatiyeva. Nakkhattassa ādimajjhapariyosānaṃ anubhavitum na labhati, kasmā? Parādhīnatāya, evameva vinaye apakataññunā vivekatthāya araṇṇaṃ pavitṭhenāpi kismiñcīdeva (1.0192) antamaso kappiyamaṃsepi akappiyamaṃsasaññāya uppannāya vivekaṃ pahāya sīlavisodhanatthaṃ vinayadharassa santikaṃ gantabbaṃ hoti, vivekasukhaṃ anubhavitum na labhati, kasmā? Uddhaccakukkuccābhibhūtātāyāti. Evaṃ dāsabyaṃ viya **uddhaccakukkuccaṃ** daṭṭhabbaṃ.

Yathā pana kantāraddhānamaggappaṭipanno puriso corehi manussānaṃ vilutto-kāsaṃ pahatokāsañca disvā daṇḍakasaddenapi sakuṇasaddenapi “corā āgatā”ti ussaṅkitaparisaṅkitova hoti, gacchatipi tiṭṭhatipi nivattatipi, gataṭṭhānato agataṭṭhānameva bahutaraṃ hoti. So kicchena kasirena khemantabhūmiṃ pāpuṇāti vā na vā pāpuṇāti.

Evameva yassa aṭṭhasu ṭhānesu vicikicchā uppunnā hoti, so- “buddho nu kho, no nu kho buddho”ti-ādinā nayena vicikicchanto adhimuccitvā saddhāya gaṇhituṃ na sakkoti. Asakkonto maggaṃ vā phalaṃ vā na pāpuṇāṭīti. Yathā kantāraddhānamagge- “corā atthi natthī”ti punappunaṃ āsappanaparisappanaṃ अपरियोगāhanaṃ chambhitattaṃ cittassa uppādentō khemantapattiyā antarāyaṃ karoti, evaṃ vicikicchāpi- “buddho nu kho, na buddho”ti-ādinā nayena punappunaṃ āsappanaparisappanaṃ अपरियोगāhanaṃ chambhitattaṃ cittassa uppādayamānā ariyabhūmippattiyā antarāyaṃ karotīti kantāraddhānamaggo viya **vicikicchā** daṭṭhabbā.

224. Idāni- “**seyyathāpi, mahārāja, āṇaṇyan**”ti ettha bhagavā pahīnakāmacchandanīvaraṇaṃ āṇaṇyasadisamaṃ, sesāni ārogyādisadisāni katvā dasseti. Tatrāyaṃ sadisatā, yathā hi puriso iṇaṃ ādāya kammante payojetvā samiddhataṃ patto- “idaṃ iṇaṃ nāma palibodhamūlan”ti cintetvā savaḍḍhikaṃ iṇaṃ niyyātetvā paṇṇaṃ phālāpeyya. Athassa tato paṭṭhāya neva koci dūtaṃ peseti, na paṇṇaṃ. So iṇasāmike disvāpi sace icchati, āsanā uṭṭhahati, no ce na uṭṭhahati, kasmā? Tehi saddhiṃ nillepatāya alaggatāya. Evameva bhikkhu- “ayaṃ **kāmacchando** nāma palibodhamūlan”ti cintetvā cha dhamme bhāvetvā kāmacchandanivaraṇaṃ pajahati. Te pana cha dhamme mahāsatipaṭṭhāne vaṇṇayissāma. Tassevaṃ pahīnakāmacchandassa (1.0193) yathā iṇamuttassa purisassa iṇassāmike disvā neva bhayaṃ na chambhitattaṃ hoti. Evameva paravatthumhi neva saṅgo na baddho hoti. Dibbānīpi rūpāni passato kilesa na samudācarati. Tasmā bhagavā āṇaṇyamiva kāmacchandappahānaṃ āha.

Yathā pana so pittarogāturo puriso bhesajjakiriyāya taṃ rogaṃ vūpasametvā tato paṭṭhāya madhusakkarādīnaṃ rasaṃ vindati. Evameva bhikkhu “ayaṃ **byāpādo** nāma mahā anattakaro”ti cha dhamme bhāvetvā byāpādanīvaraṇaṃ pajahati. Sabbanīvaraṇesu cha dhamme mahāsatipaṭṭhāneyeva vaṇṇayissāma. Na kevalaṅca teyeva, yepi thinamiddhādīnaṃ pahānāya bhāvetabbā, tepi sabbe tattheva vaṇṇayissāma. So evaṃ pahīnabyāpādo yathā pittarogavimutto puriso madhusakkarādīnaṃ rasaṃ sampiyāyamāno paṭisevati, evameva ācārapaṇṇatti-ādīni sikkhāpadāni siraṣā sampatiçchitvā sampiyāyamāno sikkhati. Tasmā bhagavā ārogyamiva byāpādappahānaṃ āha.

Yathā so nakkhattadivase bandhanāgāraṃ pavesito puriso aparasmim nakkhattadivase- “pubbepi ahaṃ pamādadōsena baddho, tena nakkhattaṃ nānubhaviṃ. Idāni appamatto bhavissāmī”ti yathāssa paccatthikā okāsaṃ na labhanti, evaṃ appamatto hutvā nakkhattaṃ anubhavitvā- ‘aho nakkhattaṃ, aho nakkhattan’ti udānaṃ udānesi, evameva bhikkhu- “idaṃ **thinamiddhaṃ** nāma mahā-anattakaran”ti cha dhamme bhāvetvā thinamiddhanīvaraṇaṃ pajahati, so evaṃ pahīnathinamiddho yathā bandhanā mutto puriso sattāhampi nakkhattassa ādimajjhapariyosānaṃ anubhavati, evameva dhammanakkhattassa ādimajjhapariyosānaṃ anubhavanto saha paṭisambhidāhi arahattaṃ pāpuṇāṭīti. Tasmā bhagavā bandhanā mokkhamiva thinamiddhappahānaṃ āha.

Yathā pana dāso kiñcīdeva mittāṃ upanissāya sāmikānaṃ dhanāṃ datvā

attānaṃ bhujissaṃ katvā tato paṭṭhāya yaṃ icchati, taṃ karoti. Evameva bhikkhu-
“idaṃ **uddhaccakukkuccaṃ** nāma mahā anattakaraṇaṃ”ti cha dhamme bhāvetvā
uddhaccakukkuccaṃ pajahati. So evaṃ pahīna-uddhaccakukkucco yathā
bhujisso puriso yaṃ icchati, taṃ karoti, na taṃ koci balakkārena tato nivatteti (1.0194
evameva yathā sukhaṃ nekkhammapaṭipadaṃ paṭipajjati, na taṃ uddhaccaku-
kkuccaṃ balakkārena tato nivatteti. Tasmā bhagavā bhujissaṃ viya uddhaccaku-
kkuccappahānaṃ āha.

Yathā balavā puriso hatthasāraṃ gahetvā sajjāvudho saporivāro kantāraṃ paṭi-
pajjeyya, taṃ corā dūratova disvā palāyeyyūṃ. So sotthinā taṃ kantāraṃ nittha-
ritvā khemantaṃ patto haṭṭhatuṭṭho assa. Evameva bhikkhu “ayaṃ **vicikicchā**
nāma mahā anattakārikā”ti cha dhamme bhāvetvā vicikicchaṃ pajahati. So evaṃ
pahīnavicikiccho yathā balavā puriso sajjāvudho saporivāro nibbhayo core tiṇaṃ
viya agaṇetvā sotthinā nikkhamitvā khemantabhūmiṃ pāpuṇāti, evameva bhikkhu
duccaritakantāraṃ nittharivā paramaṃ khemantabhūmiṃ amataṃ mahāni-
bbānaṃ pāpuṇāti. Tasmā bhagavā khemantabhūmiṃ viya vicikicchāpahānaṃ
āha.

225. Pāmojjaṃ jāyatīti tuṭṭhākāro jāyati. Pamuditassa pīti jāyatīti tuṭṭhassa saka-
lasarīraṃ khobhayamānā pīti jāyati. **Pītimanassa kāyo passambhatīti pītisampayu-**
ttacittassa puggalassa nāmakāyo passambhati, vigatadaratho hoti. **Sukhaṃ vede-**
tīti kāyikampi cetasikampi sukhaṃ vedayati. Cittaṃ samādhiyatīti iminā nekkha-
mmasukhena sukhitassa upacāravasenapi appanāvasenapi cittaṃ samādhiyati.

Paṭhamajjhānakathā

226. So vivicceva kāmehi ...pe... paṭhamaṃ jhānaṃ upasampajja viharatīti-ādi
pana upacārasamādhinā samāhite citte uparivisesadassanattaṃ appanāsamā-
dhinā samāhite citte tassa samādhino pabhedadassanattaṃ vuttanti veditabbaṃ.
Imameva kāyanti imaṃ karajakāyaṃ. **Abhisandeti**ti temeti sneheti, sabbattha
pavattapītisukhaṃ karoti. **Parisandeti**ti samantato sandeti. **Paripūreti**ti vāyunā
bhastaṃ viya pūreti. **Parippharatīti** samantato phusati. **Sabbāvato kāyassāti** assa
bhikkhuno sabbakoṭṭhāsavato kāyassa kiñci upādinna kasantatipavattiṭṭhāne
chavimaṃsalohitānugataṃ (1.0195) aṇumattampi ṭhānaṃ paṭhamajjhānasukhena
aphuṭaṃ nāma na hoti.

227. Dakkhoti cheko paṭibalo nhāniyacūṇṇāni kātuñceva payojetuñca sanne-
tuñca. **Kaṃsathāleti** yena kenaci lohena katabhājane. Mattikabhājanaṃ pana
thiraṃ na hoti. Sannentassa bhijjati. Tasmā taṃ na dasseti. **Paripphosakaṃ pari-**
pphosakanti siñcitvā siñcitvā. **Sanneyyāti** vāmahatthena kaṃsathālaṃ gahetvā
dakkhiṇahatthena pamāṇayuttaṃ udakaṃ siñcitvā siñcitvā parimaddanto piṇḍaṃ
kareyya. **Snehānugatāti** udakasinehena anugatā. **Snehaparetāti** udakasinehena
pariggahitā. **Santarabāhirāti** saddhiṃ antopadesena ceva bahipadesena ca sabba-
tthakameva udakasinehena phuṭāti attho. **Na ca paggharaṇīti** na ca bindu bindu
udakaṃ paggharati, sakkā hoti hatthenapi dvīhipi tīhipi aṅgulīhi gahetuṃ ovaṭṭikā-

yapi kātunti attho.

Dutiyajjhānakathā

228-229. Dutiyajjhānasukhūpamāyaṃ **ubbidodakoti** ubbhinna-udako, na heṭṭhā ubbhijjivā uggacchanaka-udako. Antoyeva pana ubbhijjanaka-udakoti attho. **Āyamukhanti** āgamanamaggo. **Devoti** megho. **Kālena kālanti** kāle kāle, anvaddhamāsaṃ vā anudasāhaṃ vāti attho. **Dhāranti** vuṭṭhiṃ. **Na anuppaveccheyyāti** na ca paveseyya, na vasseyyāti attho. **Sitā vāridhārā ubbhijjivāti** sitaṃ dhāraṃ uggantvā rahadaṃ pūrayamānaṃ ubbhijjivā. Heṭṭhā uggacchana-udakañhi uggantvā uggantvā bhijjantaṃ udakaṃ khobheti, catūhi disāhi pavisana-udakaṃ purāṇapaṇṇatiṇakaṭṭhadaṇḍakādīhi udakaṃ khobheti, vuṭṭhi-udakaṃ dhārānipātapubbuḷakehi udakaṃ khobheti. Sannisinnameva pana hutvā iddhini-mmitamiva uppajjamānaṃ udakaṃ imaṃ padesaṃ pharati, imaṃ padesaṃ na pharatīti natthi, tena aphuṭokāso nāma na hotīti. Tattha rahado viya karajakāyo. Udakaṃ viya dutiyajjhānasukhaṃ. Sesam purimanayeneva veditabbaṃ.

Tatijajjhānakathā

230-231. Tatijajjhānasukhūpamāyaṃ (1.0196) uppalāni ettha santīti uppalinī. Sesapadadvayepi eseva nayo. Ettha ca setarattanīlesu yaṃ kiñci uppalaṃ uppala-meva. Ūnakasatapattaṃ puṇḍarīkaṃ, satapattaṃ padumaṃ. Pattaniyamaṃ vā vināpi setaṃ padumaṃ, rattaṃ puṇḍarīkanti ayamettha vinicchayo. **Udakānuggatānīti** udakato na uggatāni. **Anto nimuggaposīnīti** udakatalassa anto nimuggāniyeva hutvā posīni, vaḍḍhīnīti attho. Sesam purimanayeneva veditabbaṃ.

Catutthajjhānakathā

232-233. Catutthajjhānasukhūpamāyaṃ **parisuddhena cetasā pariyodātenāti** ettha nirupakkilesaṭṭhena parisuddhaṃ, pabhassaraṭṭhena pariyodātanti veditabbaṃ. **Odātena vatthenāti** idaṃ utupharaṇatthaṃ vuttaṃ. Kiliṭṭhavatthena hi utupharaṇaṃ na hoti, tañkhaṇadhotaparissuddhena utupharaṇaṃ balavaṃ hoti. Imi-ssāya hi upamāya vatthaṃ viya karajakāyo, utupharaṇaṃ viya catutthajjhānasukhaṃ. Tasmā yathā sunhātassa purisassa parisuddhaṃ vatthaṃ sasīsaṃ pārupitvā nisinnassa sarīrato utu sabbameva vatthaṃ pharati. Na koci vatthassa aphuṭokāso hoti. Evaṃ catutthajjhānasukhena bhikkhuno karajakāyassa na koci okāso aphuṭo hotīti. Evamettha attho daṭṭhabbo. Imesaṃ pana catunnaṃ jhānānaṃ anupadavaṇṇanā ca bhāvanānayo ca visuddhimagge vuttoti idha na vitthārito.

Ettāvatā cesa rūpajjhānalābhīyeva, na arūpajjhānalābhīti na veditabbo. Na hi aṭṭhasu samāpattisu cuddasahākārehi ciṇṇavasībhāvaṃ vinā upari abhiññādhi-gamo hoti. Pāḷiyaṃ pana rūpajjhānāniyeva āgatāni. Arūpajjhānāni āharitvā kathe-tabbāni.

Vipassanāñāṇakathā

234. So evaṃ samāhite citte ...pe... āneñjappatteti so cuddasahākārehi aṭṭhasu samāpattisu ciṅṅavasībhāvo bhikkhūti dasseti (1.0197). Sesamettha visuddhi-magge vuttanayena veditabbaṃ. **Ñāṇadassanāya cittaṃ abhinīharatīti** ettha **ñāṇadassananti** maggañāṇampi, vuccati phalañāṇampi, sabbaññutaññāṇampi, paccavekkhaṇañāṇampi, vipassanāñāṇampi. “Kiṃ nu kho, āvuso, ñāṇadassanavisuddhatthaṃ bhagavati brahmacariyaṃ vussatī”ti (mahāni. 1.257) ettha hi maggañāṇaṃ ñāṇadassananti vuttaṃ. “Ayamañño uttarimanussadhammo alamariyañāṇadassanaviseso adhigato phāsuvihāro”ti (ma. ni. 1.328) ettha phalañāṇaṃ. “Bhagavatopi kho ñāṇadassanaṃ udapādi sattāhakālaṅkato āḷāro kālāmo”ti (mahāva. 10) ettha sabbaññutaññāṇaṃ. “Ñāṇaṅca pana me dassanaṃ udapādi akuppā me vimutti, ayamantimā jāti”ti (mahāva. 16) ettha paccavekkhaṇañāṇaṃ idha pana ñāṇadassanāya cittanti idaṃ vipassanāñāṇaṃ ñāṇadassananti vuttanti.

Abhinīharatīti vipassanāñāṇassa nibbattanatthāya tanninnaṃ tappoṇaṃ tappa-bbhāraṃ karoti. **Rūpīti** ādīnamattho vuttoyeva. **Odanakummāsūpacayoti** odanena ceva kummāsenā ca upacito vaḍḍhito. **Aniccucchādanaparimaddanabhedanaviddhaṃsanadhammoti** hutvā abhāvaṭṭhena aniccadhammo. Duggandhavighātathāya tanuvilepanena ucchādanadhammo. Aṅgapaccaṅgābādhavinodanatthāya khuddakasambāhanena parimaddanadhammo. Daharakāle vā ūrūsu sayāpetvā gabbhāvāsena dussaṅṭhitānaṃ tesāṃ tesāṃ aṅgānaṃ saṅṭhānasampādanatthaṃ añchanapīḷanādivasena parimaddanadhammo. Evaṃ pariharitopi bhedanaviddhaṃsanadhammo bhijjati ceva vikirati ca, evaṃ sabhāvoti attho. Tattha **rūpī cātumahābhūtikoti**-ādīsu chahi padehi samudayo kathito. Aniccapadena saddhiṃ pacchimehi dvīhi atthaṅgamo. **Ettha sitaṃ ettha paṭibaddhanti** ettha cātumahābhū-tike kāye nissitaṅca paṭibaddhaṅca.

235. Subhoti sundaro. **Jātimāti** parisuddhākarasamuṭṭhito. **Suparikammakatoti** suṭṭhu kataparikammo apanītapāsāṇasakkharo. **Acchoti** tanucchavi. **Vippasannoti** suṭṭhu pasanno. **Sabbākārasampannoti** dhovanavedhanādīhi sabbehi ākārehi sampanno. **Nīlanti**-ādīhi vaṇṇasampattiṃ dasseti. Tādisaṅhi āvutaṃ pākaṭaṃ hoti. **Evameva khoti** ettha evaṃ upamāsaṃsandanaṃ veditabbaṃ. Maṇi viya hi karajakāyo. Āvutasuttaṃ (1.0198) viya vipassanāñāṇaṃ. Cakkhumā puriso viya vipassanālābhī bhikkhu, hatthe karitvā paccavekkhato ayaṃ kho maṇīti maṇino āvibhūtakālo viya vipassanāñāṇaṃ, abhinīharitvā nisinnassa bhikkhuno cātumahābhūtikakāyassa

āvibhūtakālo, tatridaṃ suttaṃ āvutanti suttassāvibhūtakālo viya vipassanāññaṃ, abhinīharitvā nisinnassa bhikkhuno tadārammaṇānaṃ phassapañcamakānaṃ vā sabbacittacetāsikānaṃ vā vipassanāññaṃasseva vā āvibhūtakāloti.

Idaṃca vipassanāññaṃ maggaññaṇantaraṃ. Evaṃ santepi yasmā abhiññā-vāre āraddhe etassa antarāvāro natthi tasmā idheva dassitaṃ. Yasmā ca aniccādivasena akatasammasanassa dibbāya sotadhātuyā bheravaṃ saddaṃ suṇato, pubbenivāsānussatiyā bherave khandhe anussarato, dibbena cakkhunā bheravampi rūpaṃ passato bhayasantāso uppajjati, na aniccādivasena katasammasanassa tasmā abhiññaṃ pattassa bhayavinodanahetusampādanatthampi idaṃ idheva dassitaṃ. Api ca yasmā vipassanāsukhaṃ nāmetaṃ maggaphalasukhasampādakaṃ pāṭiyekkaṃ sandiṭṭhikaṃ sāmāññaphalaṃ tasmāpi āditova idaṃ idha dassitanti veditabbaṃ.

Manomayiddhiññākathā

236-237. Manomayanti manena nibbattitaṃ. **Sabbaṅgapaccaṅginti** sabbehi aṅgehi ca paccaṅgehi ca samannāgataṃ. **Ahīnindriyanti** saṅghānavasena avikalindriyaṃ. Iddhimatā nimmitarūpañhi sace iddhimā odāto tampi odātaṃ. Sace aviddhakaṇṇo tampi aviddhakaṇṇanti evaṃ sabbākārehi tena sadisameva hoti. **Muñjamhā īsikanti**-ādi upamāttayampi hi sadisabhāvadassanattameva vuttaṃ. Muñjasadisā eva hi tassa anto īsikā hoti. Kosisadisoyeva asi, vaṭṭāya kosiyā vaṭṭaṃ asimeva pakkhipanti, patthaṭāya patthaṭaṃ. **Karaṇḍāti** idampi ahikañcukassa nāmaṃ, na vilīvakaraṇḍakassa. Ahikañcuko hi ahinā sadisova hoti. Tattha kiñcāpi “puriso ahiṃ karaṇḍā uddhareyyā”ti hatthena uddharamāno viya dassito, atha kho cittenevassa uddharaṇaṃ veditabbaṃ. Ayañhi ahi nāma sajātiyaṃ ṭhito, kaṭṭhantaraṃ vā rukkhantaraṃ vā nissāya, tacato sarīraṃ nikkadḍhanappayogasañkhātena (1.0199) thāmena, sarīraṃ khādayamānaṃ viya purāṇatacaṃ jigucchantoti imehi catūhi kāraṇehi sayameva kañcukaṃ pajahati, na sakkā tato aññaena uddharitum, tasmā cittaena uddharaṇaṃ sandhāya idaṃ vuttanti veditabbaṃ. Iti muñjādisadisā imassa bhikkhuno sarīraṃ, īsikādisadisā nimmitarūpanti. Idamettha opammasaṃsandanaṃ. Nimmānavidhānaṃ panettha parato ca iddhividhānipaṇca-abhiññākathā sabbākārena visuddhimagge vitthāritāti tattha vuttanayeneva veditabbā. Upamāmatameva hi idha adhikaṃ.

Iddhividhaññādikathā

238-239. Tattha chekakumbhakārādayo viya iddhividhaññāḷābhī bhikkhu daṭṭhabbo. Suparikammakataṃmattikādayo viya iddhividhaññaṃ daṭṭhabbaṃ. Icchiticchitabhājanavikati-ādikaraṇaṃ viya tassa bhikkhuno vikubbaṃ daṭṭhabbaṃ.

240-241. Dibbasotadhātu-upamāyaṃ yasmā kantāraddhānamaggo sāsāṅko hoti sappatibhayo. Tattha ussāṅkitaparisaṅkitena ‘ayaṃ bherisaddo’, ‘ayaṃ mudi-

ṅgasaddo'ti na sakkā vavatthapetum, tasmā kantāraggahaṇaṃ akatvā khema-
maggam dassento **addhānamaggappaṭipannoti** āha. Appaṭibhayañhi khema-
maggam sīse sāṭakam katvā saṅikam paṭipanno vuttappakāre sadde sukham
vavatthapeti. Tassa savanena tesam tesam saddānam āvibhūtakālo viya yogino
dūrasantikabhedānam dibbānañceva mānussakānañca saddānam āvibhūtakālo
veditabbo.

242-243. Cetopariyañāṇūpamāyaṃ **daharoti** taruṇo. **Yuvāti** yobbannena sama-
nnāgato. **Maṇḍanakajātikoti** yuvāpi samāno na ālasiyo na kiliṭṭhavatthasarīro, atha
kho maṇḍanapakatiko, divasassa dve tayo vāre nhāyitvā suddhavatthaparidaha-
na-alaṅkāraṇasīloti attho. **Sakaṇikanti** kāḷatilakavaṅgamukhadūsipīḷakādīnaṃ
aññatarena sadosaṃ. Tattha yathā tassa mukhanimittam paccavekkhato mukhe
doso pākaṭo hoti, evaṃ cetopariyañāṇāya cittaṃ abhinīharitvā nisinnassa
bhikkhuno paresaṃ soḷasavidham cittaṃ pākaṭam hotīti veditabbaṃ.

244-245. Pubbenivāsañāṇūpamāyaṃ (1.0200) taṃ divasaṃ katakiriya pākaṭā
hotīti taṃ divasaṃ gatagāmatayameva gahitaṃ. Tattha gāmatayagatapurisō viya
pubbenivāsañāḷābhī daṭṭhabbo, tayo gāmā viya tayo bhavā daṭṭhabbā, tassa
purisassa tisu gāmesu taṃ divasaṃ katakiriya āvibhāvo viya pubbenivāsāya
cittaṃ abhinīharitvā nisinnassa bhikkhuno tisu bhavesu katakiriya pākaṭabhāvo
daṭṭhabbo.

246-247. Dibbacakkhūpamāyaṃ **vīthim sañcaranteti** aparāparam sañcarante.
Vīthim carantepi pāṭho. Ayamevattho. Tattha nagaramajjhe siṅghāṭakamhi
pāsādo viya imassa bhikkhuno karajakāyo daṭṭhabbo, pāsāde ṭhito cakkhumā
puriso viya ayameva dibbacakkhum patvā ṭhito bhikkhu, gehaṃ pavisantā viya
paṭisandhivasena mātukucchiyaṃ pavisantā, gehā nikkhamantā viya mātuku-
cchito nikkhamantā, rathikāya vīthim sañcarantā viya aparāparam sañcaraṇaka-
sattā, purato abbhokāsaṭṭhāne majjhe siṅghāṭake nisinnā viya tisu bhavesu tattha
tattha nibbattasattā, pāsādatale ṭhitapurisassa tesam manussānam āvibhūtakālo
viya dibbacakkhuñāṇāya cittaṃ abhinīharitvā nisinnassa bhikkhuno tisu bhavesu
nibbattasattānam āvibhūtakālo daṭṭhabbo. Idañca desanāsukhatthameva vuttaṃ.
Āruppe pana dibbacakkhussa gocaro natthīti.

Āsavakkhayañānakathā

248. So evaṃ samāhite citteti idha vipassanāpādakaṃ catutthajjhānacittaṃ
veditabbaṃ. **Āsavānaṃ khayañāṇāyāti** āsavānaṃ khayañāṇanibbattanatthāya.
Ettha ca **āsavānaṃ khayō** nāma maggopi phalampi nibbānampi bhaṅgopi vuccati.
“Khaye ñāṇaṃ, anuppāde ñāṇaṃ”ti ettha hi maggo āsavānaṃ khayoti vutto. “Āsa-
vānaṃ khayā samaṇo hotī”ti (ma. ni. 1.438) ettha phalaṃ.

“Paravajjānupassissa, niccaṃ ujjhānasaññino;

āsavā tassa vaḍḍhanti, ārā so āsavakkhaya”ti. (dha. pa. 253);

Ettha (1.0201) nibbānaṃ. “Āsavānaṃ khayō vayo bhedo aniccatā antaradhāna-
n”ti ettha bhaṅgo. Idha pana nibbānaṃ adhippetam. Arahattamaggopi vaṭṭatiyeva.

Cittam abhiniharatīti vipassanā cittam tanninnaṃ tappoṇaṃ tappabbhāraṃ karoti. **So idaṃ dukkhanti-ādīsu** “ettakaṃ dukkhaṃ, na ito bhiyyo”ti sabbampi dukkhasaccaṃ sarasalakkhaṇapaṭivedhena yathābhūtaṃ pajānātīti attho. Tassa ca dukkhassa nibbattikaṃ taṇhaṃ “ayaṃ dukkhasamudayo”ti. Tadubhayampi yaṃ ṭhānaṃ patvā nirujjhati, taṃ tesam appavattiṃ nibbānaṃ “ayaṃ dukkhanirodho”ti; tassa ca sampāpakaṃ ariyamaggaṃ “ayaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadā”ti sarasalakkhaṇapaṭivedhena yathābhūtaṃ pajānātīti attho.

Evam sarūpato saccāni dassetvā puna kilesavasena pariyāyato dassento “**ime āsavā**”ti-ādīmāha. **Tassa evaṃ jānato evaṃ passatoti** tassa bhikkhuno evaṃ jānantaṃ evaṃ passantassa, saha vipassanāya koṭṭippattaṃ maggaṃ kathesi. **Kāmāsavāti** kāmāsavato. **Vimuccatīti** iminā maggakkhaṇaṃ dasseti. **Vimuttasminti** iminā phalakkhaṇaṃ. **Vimuttamiti ñāṇaṃ hotīti** iminā paccavekkhaṇañāṇaṃ. **Khīṇā jātīti-ādīhi** tassa bhūmiṃ. Tena hi ñāṇena khīṇāsavo paccavekkhanto khīṇā jātīti-ādīni pajānāti.

Katamā panassa jāti khīṇā? Kathaṅca naṃ pajānātīti? Na tāvassa atītā jāti khīṇā, pubbeva khīṇattā. Na anāgatā, anāgate vāyāmābhāvato. Na paccuppanā, vijjamānattā. Yā pana maggassa abhāvitattā uppajjeyya ekacatupañcavokārabhavesu ekacatupañcakkhandhappabhedā jāti, sā maggassa bhāvitattā āyatīṃ anuppādadhamaṃ āpajjanena khīṇā. Taṃ so maggabhāvanāya pahīnakilese paccavekkhitvā “kilesābhāve vijjamānampi kammaṃ āyatīṃ appaṭisandhikaṃva hotī”ti jānanto pajānāti.

Vusitanti vutthaṃ parivutthaṃ. **Brahmacariyanti** maggabrahmacariyaṃ. Puthujjanakalyāṇakena hi saddhiṃ satta sekkhā brahmacariyavāsaṃ vasanti nāma, khīṇāsavo vutthavāso, tasmā so attano brahmacariyavāsaṃ paccavekkhanto vusitaṃ brahmacariyanti pajānāti. **Kataṃ karaṇiyanti** catūsu saccesu catūhi maggehi pariññāpahānasacchikiriyābhāvanāvasena (1.0202) soḷasavidhaṃ kiccaṃ niṭṭhāpitaṃ. Tena tena maggena pahātabbakilesā pahīnā, dukkhamūlaṃ samucchinnanti attho. Puthujjanakalyāṇakādayo hi taṃ kiccaṃ karonti, khīṇāsavo katakaraṇīyo. Tasmā so attano karaṇiyaṃ paccavekkhanto kataṃ karaṇiyanti pajānāti. **Nāparaṃ itthattāyāti** idāni puna itthabhāvāya evaṃ soḷasakiccabhāvāya kilesakkhayabhāvāya vā kattabbaṃ maggabhāvanākiccaṃ me natthīti pajānāti. Atha vā **itthattāyāti** itthabhāvato imasmā evaṃ pakārā. Idāni vattamānakhandhasantānā aparāṃ khandhasantānaṃ mayhaṃ natthi. Ime pana pañcakkhandhā pariññātā tiṭṭhanti chinnaṃ rūpā rūkkhā viya, te carimakacittanirodhena anupādāno viya jātavedo nibbāyissanti apaṇṇattikabhāvaṅca gamissantīti pajānāti.

249. PabbatasāṅkhepeTi pabbatamatthake. **Anāviloti** nikkaddamo. Sippiyo ca sambukā ca **sippisambukaṃ**. Sakkharā ca kathalāni ca **sakkharakathalaṃ**. **Macchānaṃ gumbā ghaṭāti macchagumbaṃ**. **Tiṭṭhantampi carantampīti** ettha sakkharakathalaṃ tiṭṭhatiyeva, itarāni carantipi tiṭṭhantipi. Yathā pana antarantarā ṭhitāsūpi nisinnāsūpi vijjamānāsūpi “etā gāvo carantī”ti carantiyo upādāya itarāpi carantīti vuccanti. Evam tiṭṭhantameva sakkharakathalaṃ upādāya itarampi dvayaṃ tiṭṭhantanti vuttaṃ. Itaraṅca dvayaṃ carantaṃ upādāya sakkharakatha-

lampi carantanti vuttaṃ. Tattha cakkhumato purisassa tīre t̥hatvā passato sippika-sambukādīnaṃ vibhūtakālo viya āsavānaṃ khayāya cittaṃ abhiniharitvā nisi-nnassa bhikkhuno catunnaṃ saccānaṃ vibhūtakālo daṭṭhabboti.

Ettāvatā vipassanāñāṇaṃ, manomayañāṇaṃ, iddhividhañāṇaṃ, dibbasotañāṇaṃ, cetopariyañāṇaṃ, pubbenivāsañāṇaṃ, dibbacakkhuvasena nipphannaṃ anāgataṃsañāṇayathākammūpagañāṇadvayaṃ, dibbacakkhuñāṇaṃ, āsavakkhayañāṇanti dasa ñāṇāni niddiṭṭhāni honti. Tesam ārammaṇavibhāgo jānitabbotattha vipassanāñāṇaṃ parittamahaggata-atitānāgatapaccuppanna-ajjhatabhidhāvasena sattavidhārammaṇaṃ. Manomayañāṇaṃ nimmitabbarūpāyatana-mattameva ārammaṇaṃ karotīti (1.0203) parittapaccuppannabahiddhārammaṇaṃ. Āsavakkhayañāṇaṃ appamāṇabahiddhānavattabbārammaṇaṃ. Avasesānaṃ ārammaṇabhedo visuddhimagge vutto. **Uttaritam vā paṇītaram vā**ti yena kenaci pariyāyena ito seṭṭhataram sāmāññaphalaṃ nāma natthīti bhagavā arahattanikū-ṭena desanaṃ niṭṭhāpesi.

Ajātasattu-upāsakattaṭṭhavedanākathā

250. Rājā tattha tattha sādhu-kāraṃ pavattento ādimajjhapariyosānaṃ sakkaccaṃ sutvā “ciraṃ vatamhi ime pañhe puthū samaṇabrāhmaṇe pucchanto, thuse koṭṭento viya kiñci sāraṃ nālatthaṃ, aho vata bhagavato guṇasampadā, yo me dīpasahassaṃ jālento viya mahantaṃ ālokaṃ katvā ime pañhe vissajjesi. Suciraṃ vatamhi dasabalassa guṇānubhāvaṃ ajānanto vañcito”ti cintetvā buddha-guṇānussaraṇasambhūtāya pañcavidhāya pītiyā phuṭasarīro attano pasādaṃ āvikaronto upāsakattaṃ ṭṭhavedesi. Taṃ dassetuṃ “evaṃ vutte rājā”ti-ādi āradhaṃ.

Tattha **abhikkantaṃ, bhanteti** ayaṃ abhikkantasaddo khayasundarābhirūpa-abbhanumodanesu dissati. “Abhikkantā bhante, ratti, nikkhanto paṭhamo yāmo, ciranisinno bhikkhusaṅgho”ti-ādīsu (a. ni. 8.20) hi khaye dissati. “Ayaṃ me puggalo khamati, imesaṃ catunnaṃ puggalānaṃ abhikkantataro ca paṇītataro cā”ti-ādīsu (a. ni. 4.100) sundare.

“Ko me vandati pādāni, iddhiyā yasasā jalaṃ;

abhikkantena vaṇṇena, sabbā obhāsayaṃ disā”ti. (vi. va. 857);

Ādisu abhirūpe. “Abhikkantaṃ bho, gotamā”ti-ādīsu (pārā. 15) abbhanumodane. Idhāpi abbhanumodaneyeva. Yasmā ca abbhanumodane, tasmā ‘sādhu sādhu bhante’ti vuttaṃ hotīti veditabbo.

Bhaye kodhe pasaṃsāyaṃ, turite kotūhalacchare;
hāse soke pasāde ca, kare āmeditaṃ budhoti.

Iminā (1.0204) ca lakkhaṇena idha pasādavasena, pasaṃsāvasena cāyaṃ dvikkhattuṃ vuttoti veditabbo. Athavā **abhikkantanti** abhikantaṃ ati-iṭṭhaṃ atima-nāpaṃ atisundaranti vuttaṃ hoti.

Ettha ekena abhikkantasaddena desanaṃ thometi, ekena attano pasādaṃ. Aya-ñhettha adhippāyo, abhikkantaṃ bhante, yadidaṃ bhagavato dhammadesanā, ‘abhikkantaṃ’ yadidaṃ bhagavato dhammadesanaṃ āgamma mama pasādoti. Bhagavatoyeva vā vacanaṃ dve dve atthe sandhāya thometi. Bhagavato vacanaṃ abhikkantaṃ dosanāsanato, abhikkantaṃ guṇādhigamanato. Tathā saddhājānato, paññājanato, sātthato, sabyañjanato, uttānapadato, gambhīratthato, kaṇṇasukhato, hadayaṅgamato, anattukkaṃsanato, aparavambhanato, karuṇāsī-talato, paññāvadātato, āpātharamaṇiyato, vimaddakkhamato, suyyamānasukhato, vīmaṃsiyamānahitatoti evamādīhi yojetabbaṃ.

Tato parampi catūhi upamāhi desanaṃyeva thometi. Tattha **nikkujjinti** adho-mukhaṭhapitaṃ heṭṭhāmukhajātaṃ vā. **Ukkujjeyyāti** upari mukhaṃ kareyya. **Paṭi-cchannanti** tiṇapaṇṇādichāditaṃ. **Vivareyyāti** ugghāṭeyya. **Mūḷhassa vāti** disāmū-ḷhassa. **Maggam ācikkheyyāti** hatthe gahetvā “esa maggo”ti vadeyya, **andhakā-reti** kāḷapakkhacātuddasī aḍḍharattaghanavanasaṇḍameghapaṭalehi caturaṅge tame. Ayaṃ tāva anuttānapadattho. Ayaṃ pana sādhippāyayojanā. Yathā koci nikkujjitaṃ ukkujjeyya, evaṃ saddhammavimukhaṃ asaddhamme patitaṃ maṃ asaddhammā vuṭṭhāpentana. Yathā paṭicchannaṃ vivareyya, evaṃ kassapassa bhagavato sāsanaantaradhānā pabhuti micchādīṭṭhigahanapaṭicchannaṃ sāsanaṃ vivarantena, yathā mūḷhassa maggaṃ ācikkheyya, evaṃ kummaggamicchāma-ggappaṭipannassa me saggamokkhamaggaṃ āvikarontena, yathā andhakāre tela-pajjotaṃ dhāreyya, evaṃ mohandhakāranimuggassa me buddhādiratanarūpāni apassato tappaṭicchādakamohandhakāraviddhaṃsakadesanāpajjotadhārakena mayhaṃ bhagavatā etehi pariyāyehi pakāsītattā anekapariyāyena dhammo pakā-sitoti.

Evaṃ desanaṃ thometvā imāya desanāya ratanattaye pasannacitto pasannā-kāraṃ karonto **esāhanti**-ādimāha. Tattha **esāhanti** eso ahaṃ (1.0205). **Bhaga-vantaṃ saraṇaṃ gacchāmīti** bhagavā me saraṇaṃ, parāyanaṃ, aghassa tātā, hitassa ca vidhātāti. Iminā adhippāyena bhagavantaṃ gacchāmi bhajāmi sevāmi payirupāsāmi, evaṃ vā jānāmi bujjhāmīti. Yesañhi dhātūnaṃ gati-attho, buddhipi tesam attho. Tasmā gacchāmīti imassa jānāmi bujjhāmīti ayampi attho vutto. **Dhammañca bhikkhusaṅghañcā** Ti ettha pana adhigatamagge sacchikatanirodhe yathānusiṭṭhaṃ paṭipajjamāne catūsu apāyesu apatamāne dhāretīti dhammo, so atthato ariyamaggo ceva nibbānañca. Vuttañcetaṃ- “yāvatā, bhikkhave, dhammā

saṅkhatā, ariyo aṭṭhaṅgiko maggo tesam aggamakkhāyati” ti (a. ni. 4.34) vitthāro. Na kevalaṅca ariyamaggo ceva nibbānaṅca. Api ca kho ariyaphalehi saddhiṃ pariyaṭṭidhammopi. Vuttaṅhetam chattaṃāṇavakavimāne-

“Rāgavirāgamanejamasokaṃ, dhammasaṅkhatamappaṭikūlaṃ;
madhuramimaṃ paguṇaṃ suvibhattaṃ, dhammamimaṃ saraṇatthamupehi”-
ti. (vi. va. 887);

Ettha hi **rāgavirāgo** Ti maggo kathito. **Anejasokanti** phalaṃ. **Dhammasa-
ṅkhatanti** nibbānaṃ. **Appaṭikūlaṃ madhuramimaṃ paguṇaṃ suvibhattanti** piṭaka-
ttayena vibhattā dhammakhandhāti. Diṭṭhisīlasaṃghātena saṃhatoti saṅgho, so
atthato aṭṭha ariyapuggalasaṃmūho. Vuttaṅhetam tasmiṅṅeva vimāne-

“Yattha ca dinnamahapphalaṃāhu, catūsu sucīsu purīsayugesu;
aṭṭha ca puggaladhammasā te, saṅghamimaṃ saraṇatthamupehi” ti. (vi.
va. 888);

Bhikkhūnaṃ saṅgho bhikkhusaṅgho. Ettāvataṃ rājā tiṇi saraṇagamaṇāni paṭive-
desi.

Saraṇagamanakathā

Idāni tesu saraṇagamanesu kosallattham saraṇaṃ, saraṇagamaṇaṃ, yo ca
saraṇaṃ gacchati, saraṇagamaṇappabhedo, saraṇagamaṇaphalaṃ, saṅkilesa,
bhedoti, ayaṃ vidhi veditabbo. Seyyathidaṃ- saraṇatthato tāva hiṃsatīti saraṇaṃ.
Saraṇagataṇaṃ teneva saraṇagamaṇena bhayaṃ santāsaṃ dukkhaṃ duggatipa-
rikilesaṃ hanati vināsetīti attho, ratanattayassevetam adhivacanaṃ.

Atha (1.0206) vā hite pavattanena ahitā ca nivattanena sattānaṃ bhayaṃ
hiṃsati buddho. Bhavakantārā uttāraṇena assāsādānena ca dhammo; appakā-
nampi kārānaṃ vipulaphalapaṭilābhakaraṇena saṅgho. Tasmā imināpi pariya-
yena ratanattayaṃ saraṇaṃ. Tappasādataggarutāhi vihatakiṇeso tapparāyaṇatākā-
rappavatto cittuppādo saraṇagamaṇaṃ. Tam samaṅgīsatto saraṇaṃ gacchati.
Vuttappakārena cittuppādena etāni me tiṇi ratanāni saraṇaṃ, etāni parāyaṇanti
evaṃ upetīti attho. Evaṃ tāva saraṇaṃ, saraṇagamaṇaṃ, yo ca saraṇaṃ
gacchati, idaṃ tayaṃ veditabbaṃ.

Saraṇagamaṇappabhede pana duvidham saraṇagamaṇaṃ- lokuttaraṃ loki-
yaṅca. Tattha lokuttaraṃ diṭṭhasaccānaṃ maggakkhaṇe saraṇagamaṇupakkilesa-
samucchedenā ārammaṇato nibbānārammaṇaṃ hutvā kiccato sakalepi ratana-
ttaye ijjhati. Lokaṃ puthujjanānaṃ saraṇagamaṇupakkilesavikkhambhanaṃ āra-
mmaṇato buddhādiguṇārammaṇaṃ hutvā ijjhati. Tam atthato buddhādīsu
vatthūsu saddhāpaṭilābho saddhāmūlikā ca sammādiṭṭhi dasasu puṅṅakiriya-
vatthūsu diṭṭhijukammanti vuccati. Tayidaṃ catudhā vattati- attasanniyyātanena,
tapparāyaṇatāya, sissabhāvūpagamaṇena, paṇipātenāti.

Tattha **attasanniyyātaṇaṃ** Nāma- “ajjādiṃ katvā ahaṃ attānaṃ buddhassa
niyyātemi, dhammassa, saṅghassā” ti evaṃ buddhādīnaṃ attapariccajanaṃ. **Tappa-
rāyaṇatā** nāma “ajjādiṃ katvā ‘ahaṃ buddhaparāyaṇo, dhammaparāyaṇo, saṅgha-

parāyaṇo'ti. Maṃ dhārethā”ti evaṃ tapparāyaṇabhāvo. **Sissabhāvūpagamaṃ** Nāma- “ajjādiṃ katvā- ‘ahaṃ buddhassa antevāsiko, dhammassa, saṅghassa antevāsiko’ti maṃ dhārethā”ti evaṃ sissabhāvūpagamo. **Paṇipāto** nāma- “ajjādiṃ katvā ahaṃ abhivādanapaccuṭṭhāna-añjalikammasāmīcikkammaṃ buddhādīnaṃ- yeva tiṇṇaṃ vatthūnaṃ karomī’ti maṃ dhārethā”ti evaṃ buddhādīsu paramanipaccākāro. Imesañhi catunnaṃ ākārānaṃ aññatarampi karontena gahitaṃyeva hoti saraṇaṃ.

Api ca bhagavato attānaṃ pariccajāmi, dhammassa, saṅghassa, attānaṃ pariccajāmi, jīvitaṃ pariccajāmi, pariccattoyeva me attā, pariccattaṃyeva jīvitaṃ, jivita-pariyantikaṃ buddhaṃ saraṇaṃ gacchāmi, buddho me saraṇaṃ leṇaṃ tāṇanti (1.02 evampi attasanniyyātanaṃ veditabbaṃ. “Satthārañca vatāhaṃ passeyyaṃ, bhagavantameva passeyyaṃ, sugatañca vatāhaṃ passeyyaṃ, bhagavantameva passeyyaṃ, sammāsambuddhañca vatāhaṃ passeyyaṃ, bhagavantameva passeyyan”ti (saṃ. ni. 2.154). Evampi mahākassapassa saraṇagamaṃ viya sissabhāvūpagamaṃ veditabbaṃ.

“So ahaṃ vicarissāmi, gāmā gāmaṃ purā purā;

namassamāno sambuddhaṃ, dhammassa ca sudhammatan”ti. (su. ni. 194).

Evampi āḷavakādīnaṃ saraṇagamaṃ viya tapparāyaṇatā veditabbā. Atha kho brahmāyu brāhmaṇo uṭṭhāyāsanaṃ ekamaṃ uttarāsaṅgaṃ karitvā bhagavato pādesu siraṣā nipatitvā bhagavato pādāni mukhena ca paricumbati, pāṇīhi ca parisambāhati, nāmañca sāveti- “brahmāyu ahaṃ, bho gotama brāhmaṇo, brahmāyu ahaṃ, bho gotama brāhmaṇo”ti (ma. ni. 2.394) evampi paṇipāto daṭṭhabbo.

So panesa ñātibhayācariyadakkhiṇeyyavasena catubbidho hoti. Tattha dakkhiṇeyyapaṇipātena saraṇagamaṃ hoti, na itarehi. Setṭhavaseneva hi saraṇaṃ gaṇhāti, setṭhavasena ca bhijjati. Tasmā yo sākiyo vā koliyo vā- “buddho amhākaṃ ñātako”ti vandati, aggahitameva hoti saraṇaṃ. Yo vā- “samaṇo gotamo rājapūjito mahānubhāvo avandīyamāno anattampi kareyyā”ti bhayena vandati, aggahitameva hoti saraṇaṃ. Yo vā bodhisattakāle bhagavato santike kiñci ugga-hitam saramāno buddhakāle vā-

“Catudhā vibhaje bhoge, paṇḍito gharamāvasaṃ;

ekena bhogaṃ bhujjeyya, dvīhi kammaṃ payojaye;

catutthañca nidhāpeyya, āpadāsu bhavissati”ti. (dī. ni. 3.265);

Evarūpaṃ anusāsaṇiṃ uggahetvā- “ācariyo me”ti vandati, aggahitameva hoti saraṇaṃ. Yo pana- “ayaṃ loke aggadakkhiṇeyyo”ti vandati, teneva gahitaṃ hoti saraṇaṃ.

Evaṃ gahitasaraṇassa ca upāsakassa vā upāsikāya vā aññatitthiyesu pabbajitampi ñātiṃ- “ñātako me ayan”ti vandato saraṇagamaṃ na (1.0208) bhijjati, pageva apabbajitaṃ. Tathā rājānaṃ bhayavasena vandato. So hi raṭṭhapūjitattā avandīyamāno anattampi kareyyāti. Tathā yaṃ kiñci sippaṃ sikkhāpakaṃ titthiyampi- “ācariyo me ayan”ti vandatopi na bhijjati, evaṃ saraṇagamaṃ appabhedo veditabbo.

Ettha ca lokuttarassa saraṇagamanassa cattāri sāmāññaphalāni vipākaphalaṃ, sabbadukkhakkhaya ānisaṃsaphalaṃ. Vuttañhetam-

“Yo ca buddhañca dhammañca, saṅghañca saraṇaṃ gato; cattāri ariyasaccāni, sammappaññāya passati.

Dukkaṃ dukkhasamuppādaṃ, dukkhassa ca atikkamaṃ; ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ, dukkhūpasamagāmiṃ.

Etaṃ kho saraṇaṃ khemaṃ, etaṃ saraṇamuttamaṃ;

etaṃ saraṇamāgama, sabbadukkhā pamuccati” ti. (dha. pa. 192);

Api ca niccādito anupagamanādivasena petassa ānisaṃsaphalaṃ veditabbaṃ. Vuttañhetam- “aṭṭhānametaṃ anavakāso, yaṃ diṭṭhisampanno puggalo kañci saṅkhāraṃ niccato upagaccheyya ...pe... kañci saṅkhāraṃ sukhato ...pe... kañci dhammaṃ attato upagaccheyya ...pe... mātaraṃ jīvitā voropeyya ...pe... pitaraṃ ...pe... arahantaṃ ...pe... paduṭṭhacitto tathāgatassa lohitaṃ uppādeyya ...pe saṅghaṃ bhindeyya ...pe... aññaṃ satthāraṃ uddiseyya, netam ṭhānaṃ vijjati” ti (a. ni. 1.290). Lokiyassa pana saraṇagamanassa bhavasampadāpi bhoga-sampadāpi phalameva. Vuttañhetam-

“Ye keci buddhaṃ saraṇaṃ gatāse, na te gamissantī apāyabhūmiṃ;

pahāya mānusaṃ dehaṃ, devakāyaṃ paripūressanti” ti. (saṃ. ni. 1.37);

Aparampi vuttaṃ- “atha kho sakko devānamindo asītiyā devatāsahasseehi saddhiṃ yenāyasmā mahāmoggallāno tenupasaṅkami ...pe... ekamantaṃ ṭhitaṃ kho sakkaṃ devānamindaṃ āyasmā mahāmoggallāno etadavoca- “sādhū kho, devānaminda, buddhaṃ saraṇagamaṇaṃ hoti. Buddhaṃ saraṇagamaṇaṃ hetu kho, devānaminda, evamidhekacce sattā kāyassa bhedaṃ paraṃ (1.0209) maraṇā sugatiṃ saggāṃ lokaṃ upapajjanti ...pe... te aññe deve dasahi ṭhānehi adhigaṇhanti- dibbena āyunā, dibbena vaṇṇena, dibbena sukkena, dibbena yasena, dibbena ādhipateyyena, dibbehi rūpehi saddehi gandhehi rasehi phoṭṭhabbehi” ti (saṃ. ni. 4.341). Esa nayo dhamme ca saṅghe ca. Api ca velāmasuttādīnaṃ vase-nāpi saraṇagamaṇassa phalaviseso veditabbo. Evaṃ saraṇagamaṇassa phalaṃ veditabbaṃ.

Tattha ca lokiyasaraṇagamaṇaṃ tīsu vatthūsu aññāṇasaṃsayamicchāññāṇā-dīhi saṃkilissati, na mahājutikaṃ hoti, na mahāvippahāraṃ. Lokuttarassa natthi saṃkilesa. Lokiyassa ca saraṇagamaṇassa duvidho bhedo- sāvajjo ca anavajjo ca. Tattha sāvajjo aññasatthārādīsu attasanniyyātanādīhi hoti, so ca anīṭṭhaphalo hoti. Anavajjo kālakiriyāya hoti, so avipākattā aphalo. Lokuttarassa pana nevatti bhedo. Bhavantarepi hi ariyasāvako aññaṃ satthāraṃ na uddisati. Evaṃ saraṇagamaṇassa saṃkilesa ca bhedo ca veditabboti.

Upāsakaṃ maṃ bhante bhagavā dhāretūti maṃ bhagavā “upāsako ayaṃ” ti evaṃ dhāretu, jānātūti attho. Upāsakavidhikosallatthaṃ panettha- ko upāsako? Kasmā upāsakoti vuccati? Kimassa sīlaṃ? Ko ājīvo? Kā vipatti? Kā sampattīti? Idaṃ pakīṇṇakaṃ veditabbaṃ.

Tattha **ko upāsakoti** yo koci saraṇagato gahaṭṭho. Vuttañhettaṃ- “yato kho, mahānāma, buddhaṃ saraṇaṃ gato hoti, dhammaṃ saraṇaṃ gato hoti, saṅghaṃ saraṇaṃ gato hoti. Ettāvatā kho, mahānāma, upāsako hoti” ti (saṃ. ni. 5.1033).

Kasmā upāsakoti ratanattayaṃ upāsanato. So hi buddhaṃ upāsati upāsako, tathā dhammaṃ saṃghaṃ.

Kimassa sīlanti pañca veramaṇiyo. Yathāha- “yato kho, mahānāma, upāsako paṇātipātā paṭivirato hoti, adinnādānā... kāmesumicchācārā... musāvādā... surāmerayamajjapamādaṭṭhānā paṭivirato hoti, ettāvatā kho, mahānāma, upāsako sīlavā hoti” ti (saṃ. ni. 5.1033).

Ko (1.0210) **ājīvoti** pañca micchāvaṇijjā pahāya dhammena samena jīvitakappaṇaṃ. Vuttañhettaṃ- “pañcimā, bhikkhave, vaṇijjā upāsakena akaraṇīyā. Katamā pañca? Satthavaṇijjā, sattavaṇijjā, maṃsavaṇijjā, majjavaṇijjā, visavaṇijjā. Imā kho, bhikkhave, pañca vaṇijjā upāsakena akaraṇīyā” ti (a. ni. 5.177).

Kā vipattīti yā tasseva sīlassa ca ājīvassa ca vipatti, ayamassa vipatti. Api ca yāya esa caṇḍālo ceva hoti, malañca patikuṭṭho ca, sāpissa vipattīti veditabbā. Te ca atthato assaddhiyādayo pañca dhammā honti. Yathāha- “pañcahi, bhikkhave, dhammehi samannāgato upāsako upāsakacaṇḍālo ca hoti, upāsakamalañca, upāsakapatikuṭṭho ca. Katamehi pañcahi? Assaddho hoti, dussīlo hoti, kotūhalamaṅgaliko hoti, maṅgalaṃ paccehi, no kammaṃ, ito ca bahiddhā dakkhiṇeyyaṃ pari-

yesati, tattha ca pubbakāraṃ karotī”ti (a. ni. 5.175).

Kā sampattīti yā cassa silasampadā ceva ājīvasampadā ca, sā sampatti; ye cassa ratanabhāvādikarā saddhādayo pañca dhammā. Yathāha- “pañcahi, bhikkhave, dhammehi samannāgato upāsako upāsakaratanāñca hoti, upāsakapadumañca, upāsakapuṇḍarīkañca. Katamehi pañcahi? Saddho hoti, sīlavā hoti, na kotūhalamaṅgaliko hoti, kammaṃ paccehi, no maṅgalaṃ, na ito bahiddhā dakkhiṇeyyaṃ gavesati, idha ca pubbakāraṃ karotī”ti (a. ni. 5.175).

Ajjataggeti etthāyaṃ **aggasaddo** ādikoṭikoṭṭhāsasetṭhesu dissati. “Ajjatagge, samma dovārika, āvarāmi dvāraṃ nigaṇṭhānaṃ nigaṇṭhīnaṃ”ti-ādīsu (ma. ni. 2.70) hi ādimhi dissati. “Teneva aṅgulaggena taṃ aṅgulaggaṃ parāmaseyya. Uccaggaṃ veḷaggaṃ”ti-ādīsu (kathā. 281) koṭiyaṃ. “Ambilaggaṃ vā madhuraggaṃ vā tittakaggaṃ vā vihāraggaṃ vā pariveṇaggaṃ vā bhājetun”ti-ādīsu (cūḷava. 317) koṭṭhāse. “Yāvatā, bhikkhave, sattā apadā vā ...pe... tathāgato tesāṃ aggamakkhāyati”ti-ādīsu (a. ni. 4.34) seṭṭhe. Idha paṇāyaṃ ādimhi daṭṭhabbo. Tasmā ajjataggeti ajjataṃ ādim katvāti evametthattho veditabbo. **Ajjatanti** (1.0211) ajjabhāvaṃ. Ajjadaggeti vā pāṭho, dakāro padasandhikaro. Ajja agganti attho.

Pāṇupetanti pāṇehi upetaṃ. Yāva me jīvitāṃ pavattati, tāva upetaṃ anañña-sattukaṃ tīhi saraṇagamanehi saraṇaṃ gataṃ upāsakaṃ kappiyakāraṃ maṃ bhagavā dhāretu jānātu. Ahañhi saccepi me tikhiṇena asinā sīsaṃ chindeyya, neva buddhaṃ “na buddho”ti vā, dhammaṃ “na dhammo”ti vā, saṅghaṃ “na saṅgho”ti vā vadeyyanti.

Evāṃ attasanniyyātanena saraṇaṃ gantvā attanā kataṃ aparādhaṃ pakāsentō accayo maṃ, bhanteti-ādimāha. Tattha **accayo**Ti aparādho. **Maṃ accagamāti** maṃ atikkamma abhibhavitvā pavatto. **Dhammikaṃ dhammarājānanti** ettha dhammaṃ caratīti dhammiko. Dhammeneva rājā jāto, na pitughātanādinā adhammenāti dhammarājā. **Jīvitā voropesinti** jīvitā viyojesiṃ. **Paṭiggaṇhātūti** khamatu. **Āyatim saṃvarāyāti** anāgate saṃvaratthāya. Puna evarūpassa aparādhassa dosassa khalitassa akaraṇatthāya.

251. Tagghāti ekaṃse nipāto. **Yathā dhammaṃ paṭikarosīti** yathā dhammo ṭhito tatheva karosi, khamāpesīti vuttaṃ hoti. **Taṃ te mayaṃ paṭiggaṇhāmāti** taṃ tava aparādhaṃ mayaṃ khamāma. **Vuḍḍhihesā, mahārāja ariyassa vinayeti** esā, mahārāja, ariyassa vinaye buddhassa bhagavato sāsane vuḍḍhi nāma. Katamā? Yāyaṃ accayaṃ accayato disvā yathādhammaṃ paṭikarivā āyatim saṃvarāpa-jjanā, desanaṃ pana puggalādhiṭṭhānaṃ karonto- “yo accayaṃ accayato disvā yathādhammaṃ paṭikaroti, āyatim saṃvaraṃ āpajjati”ti āha.

252. Evaṃ vutteTi evāṃ bhagavatā vutte. **Handa ca dāni mayaṃ bhanteti** ettha handāti vacasāyatthe nipāto. So hi gamanavacasāyaṃ katvā evamāha. **Bahukiccāti** balavakiccā. **Bahukaraṇiyāti** tasseva vevacanaṃ. **Yassadāni tvanti** yassa idāni tvaṃ mahārāja gamanassa kālaṃ maññasi jānāsi, tassa kālaṃ tvameva jānā-sīti vuttaṃ hoti. **Padakkhiṇaṃ katvā pakkāmīti** tikkhattuṃ padakkhiṇaṃ katvā dasanakhasamodhānasamujjalaṃ añjaliṃ (1.0212) sirasi patiṭṭhapetvā yāva

dassanavisayaṃ bhagavato abhimukhova paṭikkamitvā dassanavijahanaṭṭhāna-
bhūmiyaṃ pañcapaṭiṭṭhitena vanditvā pakkāmi.

253. Khatāyaṃ, bhikkhave, rājāti khato ayaṃ, bhikkhave, rājā. **Upahatāyanti**
upahato ayaṃ. Idam vuttaṃ hoti- ayaṃ, bhikkhave, rājā khato upahato bhinnapa-
tiṭṭho jāto, tathānena attanāva attā khato, yathā attano paṭiṭṭhā na jātāti. **Virajanti**
rāgarajādivirahitaṃ. Rāgamalādīnaṃyeva vigatattā **vītamalaṃ. Dhammaca-**
kkhanti dhammesu vā cakkhuṃ, dhammamayaṃ vā cakkhuṃ, aññesu ṭhānesu
tiṇṇaṃ maggānametaṃ adhivacanaṃ. Idha pana sotāpattimaggasseva. Idam
vuttaṃ hoti- sace iminā pitā ghātito nābhavissa, idāni idhevāsane nisinno sotāpa-
ttimaggam patto abhavissa, pāpamittasaṃsaggena panassa antarāyo jāto. Evaṃ
santepi yasmā ayaṃ tathāgataṃ upasaṅkamitvā ratanattayaṃ saraṇaṃ gato,
tasmā mama sāsana mahantatāya yathā nāma koci purisassa vadhaṃ katvā
pupphamuṭṭhimattena daṇḍena mucceyya, evameva lohakumbhiyaṃ nibbattitvā
tiṃsavassasahassāni adho patanto heṭṭhimatalaṃ patvā tiṃsavassasahassāni
uddhaṃ gacchanto punapi uparimatalaṃ pāpuṇitvā muccissatīti idampi kira
bhagavatā vuttameva, pāḷiyaṃ pana na ārūḷhaṃ.

Idam pana suttaṃ sutvā raññā koci ānisaṃso laddhoti? Mahā-ānisaṃso laddho.
Ayañhi pitu māritakālato paṭṭhāya neva rattim na divā niddaṃ labhati, satthāraṃ
pana upasaṅkamitvā imāya madhurāya ojavantiyā dhammadesanāya sutakālato
paṭṭhāya niddaṃ labhi. Tiṇṇaṃ ratanānaṃ mahāsakkāraṃ akāsi. Pothujjanikāya
saddhāya samannāgato nāma iminā raññā sadiso nāhosi. Anāgate pana **vijitāvī**
nāma paccekabuddho hutvā parinibbāyissatīti. Idamavoca bhagavā. Attamanā te
bhikkhū bhagavato bhāsitaṃ abhinanduntīti.

Iti sumaṅgalavilāsiniyā dīghanikāyaṭṭhakathāyaṃ

Sāmaññaphalasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Ambaṭṭhasuttavaṇṇanā

Addhānagamanavaṇṇanā

254. Evaṃ (1.0213) me suttaṃ ...pe... kosalesūti ambaṭṭhasuttaṃ. Tatrāyaṃ
apubbapadavaṇṇanā. **Kosalesūti** kosalā nāma jānapadino rājakumārā. Tesaṃ
nivāso ekopi janapado rūḷhīsaddena kosalāti vuccati, tasmim kosalesu janapade.
Porāṇā panāhu- yasmā pubbe mahāpanādaṃ rājakumāraṃ nānānāṭakādīni disvā
sitamattampi akarontaṃ sutvā rājā āha- “yo mama puttaṃ hasāpeti, sabbālaṅkā-
rena naṃ alaṅkaromī”ti. Tato naṅgalānipi chaḍḍetvā mahājanakāye sannipatite
manussā sātirekāni sattavassāni nānākīḷāyo dassetvāpi taṃ hasāpetuṃ nāsa-

kkhiṃsu, tato sakko devarājā nāṭakaṃ pesesi, so dibbanāṭakaṃ dassetvā hasā-
pesi. Atha te manussā attano attano vasanokāsābhimukhā pakkamiṃsu. Te paṭi-
pathe mittasuhajjādayo disvā paṭisanthāraṃ karontā- “kacci bho kusalaṃ, kacci
bho kusalan”ti āhaṃsu. Tasmā taṃ “kusalan”ti vacanaṃ upādāya so padeso
kosalāti vuccatīti.

Cārikaṃ caramānoti addhānagamaṃ gacchanto. Cārikā ca nāmesā bhaga-
vato duvidhā hoti- turitacārikā ca, aturitacārikā ca. Tattha dūrepi bodhaneyyapu-
ggalaṃ disvā tassa bodhanatthāya sahasā gamaṃ **turitacārikā** nāma, sā mahā-
kassapassa paccuggamanādīsu daṭṭhabbā. Bhagavā hi mahākassapattheraṃ
paccuggacchanto muhuttana tigāvutaṃ maggaṃ agamāsi. Āḷavakassatthāya
tiṃsayojanaṃ, tathā aṅgulimālassa. Pakkusātissa pana pañcacattālīsajojanaṃ.
Mahākappinassa vīsajojanasataṃ. Dhaniyassatthāya sattajojanasatāni agamāsi.
Dhammasenāpatino saddhivihārikassa vanavāsītissasāmaṇerassa tigāvutā-
dhikaṃ vīsajojanasataṃ.

Ekadivasaṃ kira thero- “tissasāmaṇerassa santikaṃ, bhante, gacchāmi”ti āha.
Bhagavā- “ahampi gamissāmi”ti vatvā āyasmantaṃ ānandaṃ (1.0214) āmantesi-
“ānanda, vīsatisahassānaṃ chaḷabhiññānaṃ ārocehi, bhagavā kira vanavāsissa
tissasāmaṇerassa santikaṃ gamissatī”ti. Tato dutiyadivase vīsatisahassakhiṇṇāsa-
vaparivāro ākāse uppatitvā vīsajojanasatamatthake tassa gocaragāmadvāre ota-
ritvā cīvaraṃ pārupi. Taṃ kammantaṃ gacchamānā manussā disvā- “sathā no
āgato, mā kammantaṃ agamitthā”ti vatvā āsanāni paññapetvā yāguṃ datvā pāta-
rāsabhattaṃ karontā- “kuhiṃ, bhante, bhagavā gacchatī”ti daharabhikkhū
pucchiṃsu. Upāsakā na bhagavā aññattha gacchatī, idheva tissasāmaṇerassa
dassanatthāyāgatoti. Te- “amhākaṃ kulūpakassa kira therassa dassanatthāya
sathā āgato, no vata no thero oramattako”ti somanassajātā ahesuṃ.

Atha kho bhagavato bhattakiccapariyosāne sāmaṇero gāme piṇḍāya caritvā-
“upāsakā, mahābhikkhusaṅgho”ti pucchi. Athassa te

“satthā, bhante, āgato”ti ārocesum. So bhagavantam upasaṅkamitvā piṇḍapātena āpucchi. Satthā tassa pattam hatthena gahetvā- “alam, tissa, niṭṭhitam bhattakiccān”ti āha. Tato upajjhāyam āpucchitvā attano pattāsane nisīditvā bhattakiccama-kāsi. Athassa bhattakiccapariyosāne satthā maṅgalam vatvā nikkhamitvā gāma-dvāre ṭhatvā- “kataro te, tissa, vasanaṭṭhānam gatamaggo”ti āha. Ayaṃ bhagavāti. Maggam desayamāno purato yāhi tissāti. Bhagavā kira sadevakassa lokassa maggadesakopi samāno sakale tigāvute magge ‘sāmaṇeram daṭṭhum lacchāmī’ti tam maggadesakam akāsi.

So attano vasanaṭṭhānam gantvā bhagavato vattamakāsi. Atha nam bhagavā- “kataro te, tissa, caṅkamo”ti pucchitvā tattha gantvā sāmaṇerassa nisīdanapā-sāne nisīditvā- “tissa, imasmim ṭhāne sukham vasi”ti pucchi. So āha- “āma, bhante, imasmim ṭhāne vasantassa sīhabyagghahatthimigamorādīnam saddam suṇato araṅṅasaṅṅā uppajjati, tāya sukham vasāmī”ti. Atha nam bhagavā- “tissa, bhikkhusaṅgham sannipātehi, buddhadāyajjam te dassāmi”ti vatvā sannipatite bhikkhusaṅghe upasampādetvā attano vasanaṭṭhānameva agamāsīti. Ayaṃ **turita-cārikā** nāma. Yam (1.0215) pana gāmanigamaṭṭipāṭiyā devasikam yojanadvijojanavasena piṇḍapātacariyādīhi lokam anuggaṇhantassa gamanam, ayaṃ **aturitacārikā** nāma.

Imam pana cārikam caranto bhagavā mahāmaṇḍalam, majjhimaṇḍalam, antomaṇḍalanti imesam tiṇṇam maṇḍalānam aṅṅatarasmim carati. Tattha mahāmaṇḍalam navayojanasatikam, majjhimaṇḍalam chayojanasatikam, antomaṇḍalam tiyojanasatikam. Yadā mahāmaṇḍale cārikam caritukāmo hoti, mahāpavāraṇāya pavāretvā pāṭipadadivase mahābhikkhusaṅghaparivāro nikkhamati. Samantā yojanasatam ekakolāhalam hoti. Purimam purimam āgatā nimantetum labhanti. Itaresu dvīsu maṇḍalesu sakkāro mahāmaṇḍale osarati. Tattha bhagavā tesu tesu gāmanigamesu ekāham dvīham vasanto mahājanam āmisappaṭiggahena anuggaṇhanto dhammadānena cassa vivaṭṭasannissitam kusalam vaḍḍhento navahi māsehi cārikam pariyosāpeti. Sace pana antovasse bhikkhūnam samathavipassanā taruṇā honti, mahāpavāraṇāya apavāretvā pavāraṇāsaṅgham datvā kattikapuṇṇamāyam pavāretvā migasirassa paṭhamapāṭipadadivase mahābhikkhusaṅghaparivāro nikkhamitvā majjhimaṇḍale osarati. Aṅṅenapi kāraṇena majjhimaṇḍale cārikam caritukāmo catumāsam vasitvāva nikkhamati. Vuttanayeneva itaresu dvīsu maṇḍalesu sakkāro majjhimaṇḍale osarati. Bhagavā purimanayeneva lokam anuggaṇhanto aṭṭhahi māsehi cārikam pariyosāpeti. Sace pana catumāsam vutthavassassāpi bhagavato veneyyasattā aparipakkindriyā honti, tesam indriyaparipākam āgamayamāno aparampi ekamāsam vā dviticutumāsam vā tattheva vasitvā mahābhikkhusaṅghaparivāro nikkhamati. Vuttanayeneva itaresu dvīsu maṇḍalesu sakkāro antomaṇḍale osarati. Bhagavā purimanayeneva lokam anuggaṇhanto sattahi vā chahi vā pañchahi vā catūhi vā māsehi cārikam pariyosāpeti. Iti imesu tisu maṇḍalesu yattha katthaci cārikam caranto na cīvarādihetu carati. Atha kho ye duggatabālajijṇabyādhitā, te kadā tathāgataṃ āgantvā passissanti. Mayi pana cārikam carante mahā-

jano tathāgatassa dassanaṃ labhissati. Tattha keci cittāni pasādessanti (1.0216), keci mālādīhi pūjessanti, keci kaṭacchubhikkhaṃ dassanti, keci micchādassanaṃ pahāya sammādiṭṭhikā bhavissanti. Taṃ nesaṃ bhavissati dīgharattaṃ hitāya sukhāyāti. Evaṃ lokānukampakāya cārikaṃ carati.

Api ca catūhi kāraṇehi buddhā bhagavanto cārikaṃ caranti, jaṅghavihārava-sena sarīraphāsukatthāya, atthuppattikālābhikaṅkhanatthāya, bhikkhūnaṃ sikkhā-padapaññāpanatthāya, tattha tattha paripākagatindriye bodhaneyyasatte bodhana-tthāyāti. Aparehipi catūhi kāraṇehi buddhā bhagavanto cārikaṃ caranti buddhaṃ saraṇaṃ gacchissantīti vā, dhammaṃ, saṅghaṃ saraṇaṃ gacchissantīti vā, mahatā dhammavassena catasso parisā santappessāmīti vā. Aparehipi pañcahi kāraṇehi buddhā bhagavanto cārikaṃ caranti paṇātipātā viramissantīti vā, adinnā-dānā, kāmesumicchācārā, musāvādā, surāmerayamajjapamādaṭṭhānā viramissa-ntīti vā. Aparehipi aṭṭhahi kāraṇehi buddhā bhagavanto cārikaṃ caranti- paṭhamaṃ jhānaṃ paṭilabhissantīti vā, dutiyaṃ jhānaṃ ...pe... nevasaññānāsa-ññāyatanasamāpattiṃ paṭilabhissantīti vā. Aparehipi aṭṭhahi kāraṇehi buddhā bhagavanto cārikaṃ caranti- sotāpattimaggaṃ adhigamissantīti vā, sotāpatti-phalaṃ ...pe... arahattaphalaṃ sacchikarissantīti vāti. Ayaṃ aturita-cārikā, idha cārikāti adhippetā. Sā panesā duvidhā hoti- anibaddhacārikā ca nibaddhacārikā ca. Tattha yaṃ gāmanigamanagarapaṭipāṭivasena carati, ayaṃ anibaddhacārikā nāma. Yaṃ panekasseva bodhaneyyasattassatthāya gacchati, ayaṃ nibaddhacā-rikā nāma. Esā idha adhippetā.

Tadā kira bhagavato pacchimayāmakiccapariyosāne dasasahassilokadhātuyā ñāṇajālaṃ pattharivā bodhaneyyabandhave olokontassa pokkharasātibrāhmaṇo sabbaññutaññāṇajālassa anto pavīṭṭho. Atha bhagavā ayaṃ brāhmaṇo mayhaṃ ñāṇajāle paññāyati, “atthi nu khvassa upanissayo”ti vīmaṃsanto sotāpattima-ggassa upanissayaṃ disvā- “eso mayi etaṃ janapadaṃ gate lakkhaṇapariyesa-natthaṃ ambaṭṭhaṃ antevāsīṃ paḥiṇissati, so mayā saddhiṃ vādapaṭivādaṃ katvā nānappakāraṃ asabbhivākyāṃ vakkhati, tamahaṃ dametvā nibbisevanaṃ karissāmi. So (1.0217) ācariyassa kathessati, athassācariyo taṃ kathaṃ sutvā āgamma mama lakkhaṇāni pariyesissati, tassāhaṃ dhammaṃ desessāmi. So desanāpariyosāne sotāpattiphale patiṭṭhahissati. Desanā mahājanassa saphalā bhavissati”ti pañcabhikkhusataparivāro taṃ janapadaṃ paṭipanno. Tena vuttaṃ- “kosalesu cārikaṃ caramāno mahatā bhikkhusaṅghena saddhiṃ pañcamattehi bhikkhusatehī”ti.

Yena icchānaṅgalanti yena disābhāgena icchānaṅgalaṃ avasaritabbaṃ. Yasmiṃ vā padese icchānaṅgalaṃ. Ijjhānaṅgalantipi pāṭho. **Tadavasarīti** tena avasari, taṃ vā avasari. Tena disābhāgena gato, taṃ vā padesaṃ gatoti attho. **Ichchāna-ṅgale viharati icchānaṅgalavanasaṅḍeti** icchānaṅgalaṃ upanissāya icchānaṅgala-vanasaṅḍe silakhandhāvāraṃ bandhitvā samādhikontaṃ ussāpetvā sabbaññuta-ññāṇasaraṃ parivattayamāno dhammarājā yathābhirucitena vihārena viharati.

Pokkharasātivatthuvaṇṇanā

255. Tena kho pana samayenāti yena samayena bhagavā tattha viharati, tena samayena, tasmim̄ samayeti ayamattho. Brahmaṃ aṇatīti **brāhmaṇo**, mante sajjhāyatīti attho. Idameva hi jātibrāhmaṇānaṃ niruttivacanaṃ. Ariyā pana bāhita-pāpattā brāhmaṇāti vuccanti. **Pokkharasātī**ti idaṃ tassa nāmaṃ. Kasmā pokkharasātīti vuccati. Tassa kira kāyo setapokkharasadiso, devanagare ussāpitarajatato-raṇaṃ viya sobhati. Sīsaṃ panassa kāḷavaṇṇaṃ indanīlamaṇimayaṃ viya. Massupi candamaṇḍale kāḷamegharāji viya khāyati. Akkhīni nīluppalasadisāni. Nāsā rajatapanālikā viya suvaṭṭitā suparisuddhā. Hatthapādatalāni ceva mukhadvāraṅca katalākhārasaparikkammaṃ viya sobhati, ativiya sobhaggappatto brāhmaṇassa attabhāvo. Arājake ṭhāne rājānaṃ kātuṃ yuttamimaṃ brāhmaṇaṃ. Evamesa sassiriko. Iti naṃ pokkharasadisattā pokkharasātīti sañjānanti.

Ayaṃ (1.0218) pana kassapasammāsambuddhakāle tiṇṇaṃ vedānaṃ pāragū dasabalassa dānaṃ datvā dhammadesanaṃ sutvā devaloke nibbatti. So tato manussalokamāgacchanto mātukucchivāsaṃ jigucchitvā himavantapadese mahā-sare padumagabbhe nibbatti. Tassa ca sarassa avidūre tāpaso paṇṇasālāya vasati. So tīre ṭhito taṃ padumaṃ disvā- “idaṃ padumaṃ avasesapadumehi mahantataraṃ. Pupphitakāle naṃ gahessāmi”ti cintesi. Taṃ sattāhenāpi na pupphati. Tāpaso kasmā nu kho idaṃ sattāhenāpi na pupphati. Handa naṃ gahessāmīti otarivā gaṇhi. Taṃ tena nālato chinnamattaṃyeva pupphitaṃ. Athassa bbhantare suvaṇṇacuṇṇapiñjaraṃ viya rajatabimbakaṃ padumareṇupīñjaraṃ setavaṇṇaṃ dārakaṃ addasa. So mahāpuñño esa bhavissati. Handa naṃ paṭijaggāmīti paṇṇasālaṃ netvā paṭijaggitvā sattavassakālato paṭṭhāya tayo vede uggaṇhāpesi. Dārako tiṇṇaṃ vedānaṃ pāraṃ gantvā paṇḍito byatto jambudīpe agga-brāhmaṇo ahosi. So aparena samayena rañño kosalassa sippaṃ dassesi. Athassa sippe pasanno rājā ukkaṭṭhaṃ nāma mahānagaraṃ brahmadeyyaṃ adāsi. Iti naṃ pokkhare sayitattā pokkharasātīti sañjānanti.

Ukkaṭṭhaṃ ajjhāvasatīti ukkaṭṭhanāmake nagare vasati. Abhibhavitvā vā āvasati. Tassa nagarassa sāmiko hutvā yāya mariyādāya tattha vasitabbaṃ, tāya mariyādāya vasi. Tassa kira nagarassa vatthuṃ ukkā ṭhapetvā ukkāsu jalamānāsu aggahesuṃ, tasmā taṃ ukkaṭṭhanti vuccati. Okkaṭṭhantipi pāṭho, soyevattho. Upasaggavasena panettha bhummatthe upayogavacanaṃ veditabbaṃ. Tassa anupayogattā ca sesapadesu. Tattha lakkhaṇaṃ saddasatthato pariyesitabbaṃ.

Sattussadanti sattehi ussadaṃ, ussannaṃ bahujanaṃ ākiṇṇamanussaṃ. Posā-vaniyahatthi-assamoramigādi-anekasattasamākiṇṇaṅcāti attho. Yasmā panetaṃ nagaraṃ bahi āvijjhivā jātena hatthi-assādīnaṃ ghāsatiṇena ceva gehacchādantiṇena ca sampannaṃ. Tathā dārukaṭṭhehi ceva gehasambhāraṅkaṭṭhehi ca. Yasmā cassabbhantare vaṭṭacaturassādisaṅṭhānā bahū pokkharāṇiyo jalajakusumavicittāni ca bahūni anekāni taḷākāni udakassa niccabharitāneva honti, tasmā **satiṅkaṭṭhodakanti** vuttaṃ. Saha dhaññenāti **sadhaññaṃ** Pubbaṇṇāparaṇṇādi-bhedaṃ bahudhaññasannicayanti attho (1.0219). Ettāvataṃ yasmim̄ nagare brāhmaṇo setacchattaṃ ussāpetvā rājalīlāya vasati, tassa samiddhisampatti dīpitā

hoti.

Rājato laddhaṃ bhoggaṃ **rājabhoggaṃ**. Kena dinnanti ce? Raññā pasenadinā kosalena dinnāṃ. **Rājadāyanti** rañño dāyabhūtaṃ, dāyajanti attho. **Brahmadeyyanti** seṭṭhadeyyaṃ, chattaṃ ussāpetvā rājasāṅkhepena bhuñjitabbanti attho. Atha vā **rājabhoggaṃ** sabbhaṃ chejjabhejjaṃ anusāsantena nadītitthapabbatādīsu suṅkaṃ gaṇhantena setacchattaṃ ussāpetvā raññā hutvā bhuñjitabbhaṃ. Raññā pasenadinā kosalena dinnāṃ rājadāyanti ettha taṃ nagaraṃ raññā dinnatā **rājadāyaṃ** dāyakarājadīpanatthaṃ panassa “**raññā pasenadinā kosalena dinnan**” ti idaṃ vuttaṃ. **Brahmadeyyanti** seṭṭhadeyyaṃ. Yathā dinnāṃ na puna gahetabbhaṃ hoti, nissatṭhaṃ pariccattaṃ. Evaṃ dinnanti attho.

Assosīti suṇi upalabhi, sotadvārasampattavacananigghosānusārena aññāsi. **Khoti** avadhāraṇatthe padapūraṇamatte vā nipāto. Tattha avadhāraṇatthena assosi eva, nāssa koci savanantarāyo ahosīti ayamattho veditabbo. Padapūraṇena pana padabyañjanasiliṭṭhatāmattameva.

Idāni yamatthaṃ brāhmaṇo pokkharasāti assosi, taṃ pakāsento- “samaṇo khalu bho gotamo” ti-ādimāha. Tattha samitapāpattā **samaṇoti** veditabbo. Vuttañhettaṃ- “samtāssa honti pāpakā akusalā dhammā” ti-ādi (ma. ni. 1.434). Bhagavā ca anuttarena ariyamaggena samitapāpo. Tenassa yathābhūtaguṇādhi-gatametaṃ nāmaṃ, yadidaṃ samaṇoti. **Khalūti** anussavanatthe nipāto. **BhoTi** brāhmaṇajātisamudāgataṃ ālapanamattaṃ. Vuttampi cettaṃ- “bhovādī nāma so hoti, sace hoti sakiñcano” ti (dha. pa. 55). **Gotamoti** bhagavantaṃ gottavasena parikitteti. Tasmā samaṇo khalu bho gotamoti ettha samaṇo kira bho gotamago-ttoti evamattho datṭhabbo.

Sakyaputtoti idaṃ pana bhagavato uccākulaparidīpanaṃ. **Sakyakulā pabbajitoti** saddhāpabbajitabhāvaparidīpanaṃ. Kenaci pārijuññaena anabhibhūto aparikkhīṇaṃyeva (1.0220) taṃ kulaṃ pahāya saddhāya pabbajitoti vuttaṃ hoti. Tato paraṃ vuttatthameva. **Taṃ kho panāti**-ādi sāmāññaphale vuttameva. **Sādhu kho panāti** sundaraṃ kho pana. Atthāvahaṃ sukhāvahanti vuttaṃ hoti. **Tathārūpānaṃ arahatanti** yathārūpo so bhavaṃ gotamo, evarūpānaṃ yathābhūtaguṇādhi-gamena loke arahantoti laddhasaddhānaṃ arahataṃ. **Dassanaṃ hotīti** pasādasommāni akkhīni ummīletvā dassanamattampi sādhu hotīti, evaṃ ajjhāsayaṃ katvā.

Ambaṭṭhamāṇavakathā

256. Ajjhāyakoti idaṃ- “na dānime jhāyanti, na dānime jhāyantīti kho, vāseṭṭha, ajjhāyakā ajjhāyakā tveva tatiyaṃ akkharaṃ upanibbattaṃ”ti, evaṃ paṭhamakappaikakāle jhānavirahitānaṃ brāhmaṇānaṃ garahavacanaṃ. Idāni pana taṃ ajjhāyatīti ajjhāyako. Mante parivatteti iminā atthena pasamsāvacaṃ katvā voharanti. Mante dhāretīti **mantadharo**.

Tiṇṇaṃ vedānanti iruvedayajurvedasāmavedānaṃ. Oṭṭhapahatakaraṇavasena pāraṃ gatoti **pāragū**. Saha nighaṇḍunā ca keṭubhena ca **sanighaṇḍukeṭubhānaṃ**. **Nighaṇḍūti** nighaṇḍurukkhādīnaṃ vevacanapakāsakaṃ satthaṃ. **Keṭubhanti** kiriyākappavikappo kavīnaṃ upakārāvahaṃ satthaṃ. Saha akkharappabhedena **sākkharappabhedānaṃ**. **Akkharappabhedoti** sikkhā ca nirutti ca. **Itihāsapañcamānanti** āthabbaṇavedaṃ catutthaṃ katvā itiha āsa, itiha āsāti īdisavacanapaṭisaṃyutto purāṇakathāsaṅkhāto itihāso pañcama etesanti itihāsapañcamā, tesāṃ itihāsapañcamānaṃ vedānaṃ.

Paḍaṃ tadavasesaṅca byākaraṇaṃ adhīyati vedeti cāti **padako veyyākaraṇo**. Lokāyataṃ vuccati vitaṇḍavādasatthaṃ. **Mahāpurisalakkhaṇanti** mahāpurisānaṃ buddhādīnaṃ lakkhaṇadīpakaṃ dvādasasahassaganthapamāṇaṃ satthaṃ. Yattha soḷasasahassagāthāparimāṇā buddhamantā nāma ahesuṃ, yesaṃ vasena iminā lakkhaṇena samannāgatā buddhā nāma honti, iminā pacceka-buddhā, iminā dve aggasāvaka, asīti mahāsāvaka (1.0221), buddhamātā, buddhapitā, aggupaṭṭhāko, aggupaṭṭhāyikā, rājā cakkavattīti ayaṃ viseso paññāyati.

Anavayoti imesu lokāyatamahāpurisalakkhaṇesu anūno paripūrakārī, avayo na hotīti vuttaṃ hoti. Avayo nāma yo tāni atthato ca ganthato ca sandhāretuṃ na sakkoti. **Anuññātaṭṭhānānanti** anuññāto ceva paṭiññāto ca. Ācariyenassa “yaṃ ahaṃ jānāmi, taṃ tvaṃ jānāsi”ti-ādīnaṃ anuññāto. “Āma ācariyā”ti attanā tassa paṭivacanadānapaṭiññāya paṭiññātoti attho. Katarasmim adhikāre? Sake ācariyake tevijjake pāvacaṇe. Esa kira brāhmaṇo cintesi “imasmiṃ loke ‘ahaṃ buddho, ahaṃ buddho’ti uggatassa nāmaṃ gahetvā bahū janā vicaranti. Tasmā na me anussavamatteneva upasaṅkamituṃ yuttaṃ. Ekaccañhi upasaṅkamantassa apakkamanampi garu hoti, anathopi uppajjati. Yaṃnūnāhaṃ mama antevāsikaṃ pesetvā- ‘buddho vā, no vā’ti jānitvāva upasaṅkameyyan”ti, tasmā māṇavaṃ āmantetvā ayaṃ tātāti-ādīmāha.

257. Taṃ bhavantanti tassa bhoto gotamassa. **Tathā santaṃ yevāti** tathā sato-yeva. Idhāpi hi itthambhūtākhyānatthavaseneva upayogavacanaṃ.

258. Yathā kathaṃ panāhaṃ, bho, tanti ettha kathaṃ panāhaṃ bho taṃ bhavantaṃ gotamaṃ jānissāmi, yathā sakkā so ñātuṃ, tathā me ācikkhāhīti attho. **Yathā**ti vā nipātamattamevetāṃ. **Kathanti** ayaṃ ākārappucchā. Kenākārenāhaṃ taṃ bhavantaṃ gotamaṃ jānissāmīti attho. Evaṃ vutte kira naṃ upajjhāyo “kiṃ tvaṃ, tāta, pathaviyaṃ ṭhito, pathaviṃ na passāmīti viya; candimasūriyānaṃ obhāse ṭhito, candimasūriye na passāmīti viya vadasī”ti-ādīni vatvā jānanākāraṃ dassento āgatāni kho, tātāti-ādīmāha.

Tattha **mantasūti** vedesu. Tathāgato kira uppajjissatīti paṭikacceva suddhāvāsā devā vedesu lakkhaṇāni pakkhipitvā buddhamantā nāmeteti brāhmaṇaveseneva

vede vācenti. Tadanusārena mahesakkhā sattā tathāgataṃ jānissantīti. Tena pubbe vedesu mahāpurisalakkhaṇāni (1.0222) āgacchanti. Parinibbute pana tathāgate anukkamena antaradhāyanti. Tenetarahi natthīti. **Mahāpurisassāti** paṇidhisamādānañāṇakaruṇādiguṇamahato purisassa. **Dveyeva gatiyoti** dveyeva niṭṭhā. Kāmañcāyaṃ gatisaddo “pañca kho imā, sārīputta, gatiyo”ti-ādīsu (ma. ni. 1.153) bhavabhede vattati. “Gati migānaṃ pavanan”ti-ādīsu (pari. 399) nivāsaṭṭhāne. “Evaṃ adhimattagatimanto”ti-ādīsu paññāyaṃ. “Gatigatan”ti-ādīsu visaṭabhave. Idha pana niṭṭhāyaṃ vattatīti veditabbo.

Tattha kiñcāpi yehi lakkhaṇehi samannāgato rājā cakkavattī hoti, na teheva buddho hoti; jātisāmaññato pana tāniyeva tānīti vuccanti. Tena vuttaṃ- “yehi samannāgatassā”ti. **Sace agāraṃ ajjhāvasatīti** yadi agāre vasati. **Rājā hoti cakkavattīti** catūhi acchariyadhammehi, saṅgahavatthūhi ca lokaṃ rañjanato rājā, cakkaratanaṃ vatteti, catūhi sampatticakkehi vattati, tehi ca paraṃ vatteti, parahitāya ca iriyāpathacakkānaṃ vatto etasmiṃ atthīti cakkavattī. Ettha ca rājāti sāmaññaṃ. Cakkavattīti visesaṃ. Dhammena caratīti **dhammiko**. Ñāyena samena vattatīti attho. Dhammena rajjaṃ labhitvā rājā jātoti **dhammarājā**. Parahitadhammakaraṇena vā **dhammiko**. Attahitadhammakaraṇena **dhammarājā**. Caturantāya issaroti **cāturanto**, catusamudda-antāya, catubbidhadīpavibhūsitāya pathaviyā issaroti attho. Ajjhattaṃ kopādipaccatthike bahiddhā ca sabbarājāno vijetīti **vijitāvī**. **Janapadathāvariappatto** janapade dhuvabhāvaṃ thāvarabhāvaṃ patto, na sakkā kenaci cāletuṃ. Janapado vā tamhi thāvariappatto anuyutto sakammanirato acalo asampavedhīti janapadathāvariappatto.

Seyyathidanti nipāto, tassa cetāni katamānīti attho. **Cakkaratananti**-ādīsu cakkāñca, taṃ ratijananaṭṭhena ratanañcāti cakkaratanaṃ. Esa nayo sabbattha. Imesu pana ratanesu ayaṃ cakkavattirājā cakkaratanaena ajitaṃ jināti, hatthi-assaratanehi vijite yathāsukhaṃ anucarati, pariṇāyakaratanena (1.0223) vijitamanurakkhati, avasesehi upabhogasukhamanubhavati. Paṭhamena cassa ussāhasattiyogo, pacchimena mantasattiyogo, hatthi-assagahapatiratanehi pabhusattiyogo superipuṇṇo hoti, itthimaṇiratanehi tividhasattiyogaphalaṃ. So itthimaṇiratanehi bhogasukhamanubhavati, sesehi issariyasukhaṃ. Visesto cassa purimāni tīṇi adosakusalamūlajanitakammānubhāvena sampajjanti, majjhimāni alobhakusalamūlajanitakammānubhāvena, pacchimamekaṃ amohakusalamūlajanitakammānubhāvenāti veditabbaṃ. Ayamettha saṅkhepo. Vitthāro pana bojjaṅgasamūyutte ratanasuttassa upadesato gahetabbo.

Parosahassanti atirekasahassaṃ. **Sūrāti** abhīrukajātikā. **Viraṅgarūpāti** devaputtasadisakāyā. Evaṃ tāva eke vaṇṇayanti. Ayaṃ panettha sabbhāvo. **Vīrāti** uttamāsūrā vuccanti, vīraṇaṃ aṅgaṃ viraṅgaṃ, vīrakāraṇaṃ vīriyanti vuttaṃ hoti. Viraṅgarūpaṃ etesanti **viraṅgarūpā**, vīriyamayasarīrā viyāti vuttaṃ hoti. **Parasenappamaddanāti** sace paṭimukhaṃ tiṭṭheyya parasenā taṃ parimaddituṃ samatthāti adhippāyo. **Dhammenāti** “pāṇo na hantabbo”ti-ādinā pañcasīladhammena. **Arahaṃ hoti sammāsambuddho loke vivaṭṭacchadoti** ettha rāgadosamohamānadiṭṭhi-avijjāduccaritachadanehi sattahi paṭicchanne kilesandhakāre loke taṃ chadanaṃ viva-

ṭṭetvā samantato sañjātāloko hutvā ṭhitoti vivaṭṭacchado. Tattha paṭhamena padena pūjārahatā. Dutiyaena tassā hetu, yasmā sammāsambuddhoti, tatiyena buddhattahetubhūtā vivaṭṭacchadatā vuttāti veditabbā. Atha vā vivaṭṭo ca vicchado cāti vivaṭṭacchado, vaṭṭarahito chadanarahito cāti vuttaṃ hoti. Tena arahamaṃ vaṭṭābhāvena, sammāsambuddho chadanābhāvenāti evamaṃ purimapadadvayasseva hetudvayamaṃ vuttaṃ hoti, dutiyaena vesārajjena cettha purimasiddhi, paṭhamena dutiyasiddhi, tatiyacatutthehi tatiyasiddhi hoti. Purimañca dhammacakkhumaṃ, dutiyamaṃ buddhacakkhumaṃ, tatiyamaṃ samantacakkhumaṃ sādhetīti veditabbaṃ. **Tvamaṃ mantānaṃ paṭiggahetā**ti iminā'ssa mantesu sūrabhāvaṃ janeti.

259. Sopi (1.0224) tāya ācariyakathāya lakkhaṇesu vigatasammoho ekobhāsajāte viya buddhamante sampassamaṇo **evamaṃ bhoti** āha. Tassattho- 'yathā, bho, tvamaṃ vadasi, evamaṃ karissāmi'ti. **Vaḷavārathamāruyhāti** vaḷavāyuttaṃ rathaṃ abhirūhitvā. Brāhmaṇo kira yena rathena sayamaṃ vicarati, tameva rathaṃ datvā māṇavaṃ pesesi. Māṇavāpi pokkharasātisseva antevāsikā. So kira tesamaṃ- "ambatṭhena saddhimaṃ gacchathā"ti saññaṃ adāsi.

Yāvatikā yānassa bhūmīti yattakamaṃ sakkā hoti yānena gantumaṃ, ayamaṃ yānassa bhūmi nāma. **Yānā paccorohitvāti** ayānabhūmimaṃ, dvārakoṭṭhakasamīpaṃ gantvā yānato paṭi-orohitvā.

Tena kho pana samayenāti yasmaṃ samaye ambaṭṭho ārāmaṃ pāvisi. Tasmaṃ pana samaye, ṭhitamajjhanhikasamaye. Kasmā pana tasmaṃ samaye caṅkamaṇṭṭi? Paṇṭabhojanapaccayassa thinamidhassa vinodanattaṃ, divāpadhānikā vā te. Tādisānañhi pacchābhattaṃ caṅkamitvā nhāyitvā sarīraṃ utumaṃ gāhāpetvā nisajja samaṇadhammaṃ karontānaṃ cittaṃ ekaggaṃ hoti. **Yena te bhikkhūti** so kira- "kuhimaṃ samaṇo gotamo"ti pariveṇato pariveṇamaṃ anāgantvā "pucchitvāva pavisissāmi"ti vilokento araṇṇahatthi viya mahācaṅkame caṅkamamaṇe paṃsukūlike bhikkhū disvā tesamaṃ santikamaṃ agamāsi. Taṃ sandhāya **yena te bhikkhūti**-ādi vuttaṃ. **Dassanāyāti** daṭṭhumaṃ, passitukāmā hutvāti attho.

260. **Abhiññātakolaññoti** pākaṭakulajo. Tadā kira jambudīpe ambaṭṭhakulaṃ nāma pākaṭakulamahosi. **Abhiññātassāti** rūpajātīmantaikulāpadesehi pākaṭassa. **Agarūti** abhāriko. Yo hi ambaṭṭhamaṃ ñāpetumaṃ na sakkuṇeyya, tassa tena saddhimaṃ kathāsallāpo garu bhavēyya. Bhagavato pana tādisānaṃ māṇavānaṃ satenāpi sahasseṇāpi (1.0225) pañhamaṃ puṭṭhassa vissajjane dandhāyitattaṃ natthīti maññaṃānā- "agaru kho panā"ti cintayimsu. **Vihāroti** gandhakuṭimaṃ sandhāya āhamsu.

Ataramānoti aturito, saṅikamaṃ padappamaṇaṭṭhāne padaṃ nikkhipanto vattaṃ katvā susammaṭṭhamaṃ muttādalasinduvārasantharasadisamaṃ vālikamaṃ avināsentoti attho. **Ālindanti** pamukhamaṃ. **Ukkāsivāti** ukkāsitassaddamaṃ katvā. **Aggaḷanti** dvārakāvāṭamaṃ. **Ākoṭehīti** agganakhehi saṅikamaṃ kuṅcicacchiddasamīpe ākoṭehīti vuttaṃ hoti. Dvāraṃ kira ati-upari amanussā, atihetṭhā dīghajātikā koṭenti. Tathā anākoṭetvā majjhe chiddasamīpe koṭetabbanti idaṃ dvārākoṭānavattanti dīpentā vadanti.

261. **Vivari bhagavā dvāranti** na bhagavā uṭṭhāya dvāraṃ vivari. Vivariyatūti

pana hattham pasāresi. Tato “bhagavā tumhehi anekāsu kappakoṭṭisu dānaṃ dadamānehi na sahatthā dvāravivaraṇakammaṃ katan”ti sayameva dvāraṃ vivaṭaṃ. Taṃ pana yasmā bhagavato manena vivaṭaṃ, tasmā vivari bhagavā dvāranti vattuṃ vaṭṭati.

Bhagavatā saddhiṃ sammodiṃsū Ti yathā khamanīyādīni pucchanto bhagavā tehi, evaṃ tepi bhagavatā saddhiṃ samappavattamodā ahesuṃ. Sītodakaṃ viya uṇhodakena sammoditaṃ ekībhāvaṃ agamaṃsu. Yāya ca “kacci, bho gotama, khamanīyaṃ; kacci yāpanīyaṃ, kacci bho ca gotamassa sāvakaṇāṅca appābādhaṃ, appātaṅkaṃ, lahuṭṭhānaṃ, balaṃ, phāsuvihāro”ti-ādikāya kathāya sammodiṃsu, taṃ pītipāmojjasaṅkhātasammodajanānato sammodituṃ yuttabhāvato ca sammodanīyaṃ, atthabyañjanamadhuratāya sucirampi kālaṃ sāretuṃ nirantaraṃ pavattetuṃ arahabhāvato saritabbabhāvato ca sāraṇīyaṃ. Suyyamānasukhato sammodanīyaṃ, anussariyamānasukhato ca sāraṇīyaṃ. Tathā byañjanaparisuddhatāya sammodanīyaṃ, atthaparisuddhatāya sāraṇīyaṃ. Evaṃ anekehi pariyaṇeyhi sammodanīyaṃ kathaṃ sāraṇīyaṃ vītisāretvā pariyaṇepetvā niṭṭhapetvā ekamantaṃ nisīdiṃsu.

Ambaṭṭho (1.0226) **pana māṇavoti** so kira bhagavato rūpasampattiyaṃ cittappa-sādamattampi akatvā “dasabalaṃ apasādessāmi”ti udare baddhasāṭakaṃ muñcitvā kaṅṭhe olambetvā ekena hatthena dussakaṅṇaṃ gahetvā caṅkamaṃ abhirūhitvā kālena bāhuṃ, kālena udaraṃ, kālena piṭṭhiṃ dassento, kālena hatthavikāraṃ, kālena bhamukavikāraṃ karonto, “kacci te bho, gotama, dhātusamatā, kacci bhikkhāhārena na kilamatha, akilamathākāroyeva pana te paññāyati; thūlāni hi te aṅgapaccaṅgāni, pāsādikattha gatagataṭṭhāne. ‘te bahujanā rājapabbajitoti ca buddho’ti ca uppannabahumānā paṇītaṃ ojavantamāhāraṃ denti. Passatha, bho, gehaṃ, cittasālā viya, dibbapāsādo viya. Imaṃ mañcaṃ passatha, bimbohanaṃ passatha, kiṃ

evarūpe ṭhāne vasantassa samaṇadhammaṃ kātuṃ dukkaran”ti evarūpaṃ uppa-
ṇḍanakathaṃ anācārabhāvasāraṇiyaṃ katheti, tena vuttaṃ- “ambaṭṭho pana
māṇavo caṅkamantopi nisinnena bhagavatā kiñci kiñci kathaṃ sāraṇiyaṃ vītisā-
reti, ṭhitopi nisinnena bhagavatā kiñci kiñci kathaṃ sāraṇiyaṃ vītisāreti”ti.

262. Atha kho bhagavāti atha bhagavā- “ayaṃ māṇavo hatthaṃ pasāretvā
bhavaggaṃ gahetukāmo viya, pādaṃ pasāretvā avīciṃ vicaritukāmo viya, mahā-
samuddaṃ taritukāmo viya, sineruṃ ārohitukāmo viya ca aṭṭhāne vāyamati,
handā, tena saddhiṃ mantemi”ti ambaṭṭhaṃ māṇavaṃ etadavoca. **Ācariyapācari-**
yehīti ācariyehi ca tesāṃ ācariyehi ca.

Paṭhama-ibbhavādavaṇṇanā

263. Gacchanto vāti ettha kāmaṃ tisu iriyāpathesu brāhmaṇo ācariyabrāhma-
ṇena saddhiṃ sallapitumarahati. Ayaṃ pana māṇavo mānathaddhatāya kathāsa-
llāpaṃ karonto cattāropi iriyāpathe yojessāmīti “sayāno vā hi, bho gotama, sayāne-
nā”ti āha.

Tato (1.0227) kira taṃ bhagavā- “ambaṭṭha, gacchantassa vā gacchantena,
ṭhitassa vā ṭhitena, nisinnassa vā nisinnenācariyena saddhiṃ kathā nāma sabbā-
cariyesu labbhati. Tvaṃ pana sayāno sayānenācariyena saddhiṃ kathesi, kiṃ te
ācariyo gorūpaṃ, udāhu tvan”ti āha. So kujjhivā- “ye ca kho te, bho gotama,
muṇḍakā”ti-ādimāha. Tattha muṇḍe muṇḍāti samaṇe ca samaṇāti vattuṃ
vaṭṭeyya. Ayaṃ pana hiḷento muṇḍakā samaṇakāti āha. **Ibbhāti** gahapatikā.
Kaṇhāti kaṇhā, kālakāti attho. **Bandhupādāpaccāti** ettha bandhūti brahmā adhi-
ppeto. Tañhi brāhmaṇā pitāmahoti voharanti. Pādānaṃ apaccā pādāpaccā,
brahmuno piṭṭhipādato jātāti adhippāyo. Tassa kira ayaṃ laddhi- brāhmaṇā
brahmuno mukhato nikkhantā, khattiyā urato, vessā nābhito, suddā jāṇuto,
samaṇā piṭṭhipādato. Evaṃ kathento ca panesa kiñcāpi aniyametvā katheti. Atha
kho bhagavantameva vadāmīti katheti.

Atha kho bhagavā- “ayaṃ ambaṭṭho āgatakālato paṭṭhāya mayā saddhiṃ katha-
yamāno mānameva nissāya kathesi, āsivisaṃ gīvāyaṃ gaṇhanto viya, aggi-
kkhandhaṃ āliṅganto viya, mattavāraṇaṃ soṇḍāya parāmasanto viya, attano
pamāṇaṃ na jānāti. Handa naṃ jānāpessāmī”ti cintetvā “atthikavato kho pana te,
ambaṭṭhā”ti-ādimāha. Tattha āgantvā kattabbakiccasaṅkhāto attho, etassa atthīti
atthikaṃ, tassa māṇavassa cittaṃ. Atthikamassa atthīti atthikavā, tassa atthika-
vato tava idhāgamaṃ ahoṣīti attho.

Kho panāti nipātamattaṃ. **Yāyeva kho panatthāyāti** yeneva kho panatthena. **Āga-**
ccheyyāthāti mama vā aññesaṃ vā santikaṃ yadā kadāci āgaccheyyātha. **Tameva**
atthanti idaṃ purisaliṅgavaseneva vuttaṃ. **Manasi kareyyāthāti** citte kareyyātha.
Idaṃ vuttaṃ hoti- tvaṃ ācariyena attano karaṇiyena pesito, na amhākaṃ paribha-
vanatthāya, tasmā tameva kiccaṃ manasi karohīti. Evamassa aññesaṃ santikaṃ
āgatānaṃ vattaṃ dassetvā mānaniggaṇhanatthaṃ “avusitavāyeva kho panā”ti-ā-
dimāha. Tassattho passatha bho ayaṃ ambaṭṭho māṇavo ācariyakule avusitavā (1.0

asikkhito appassutova samāno. **Vusitamānīti** “ahaṃ vusitavā sikkhito bahussuto”-
ti attānaṃ maññati. Etassa hi evaṃ pharusavacanasamudācāre kāraṇaṃ kima-
ññatra avusitattāti ācariyakule asaṃvuddhā asikkhitā appassutāyeva hi evaṃ
vadantīti.

264. Kupitoti kuddho. **Anattamanoti** asakamano, kiṃ pana bhagavā tassa kujjha-
nabhāvaṃ ñatvā evamāha udāhu añatvāti? Ñatvā āhāti. Kasmā ñatvā āhāti?
Tassa mānanimmadanatthaṃ. Bhagavā hi aññāsi- “ayaṃ mayā evaṃ vutte
kujjhitvā mama ñātake akkosissati. Athassāhaṃ yathā nāma kusalo bhisakko
dosaṃ uggiletvā nīharati, evameva gottena gottaṃ, kulāpadesena kulāpadesaṃ,
uṭṭhāpetvā bhavaggappamāṇena viya uṭṭhitaṃ mānaddhajaṃ mūle chetvā nipāte-
ssāmī”ti. **Khumsentoti** ghaṭṭento. **Vambhentoti** hiḷento. **Pāpito bhavissatīti** caṇḍa-
bhāvādidosāṃ pāpito bhavissati.

Caṇḍāti mānanissitakodhayuttā. **Pharusāti** kharā. **Lahusāti** lahukā. Appakeneva
tussanti vā dussanti vā udakapiṭṭhe alābukaṭāhaṃ viya appakeneva uplavanti.
Bhassāti bahubhāṇino. Sakyānaṃ mukhe vivaṭe aññassa vacanokāso natthīti
adhippāyeneva vadati. **Samānāti** idaṃ santāti purimapadassa vevacanaṃ. **Na
sakkaronīti** Ti na brāhmaṇānaṃ sundarenākārena karonti. **Na garuṃ karontīti**
brāhmaṇesu gāravaṃ na karonti. **Na mānentīti** na manena piyāyanti. **Na pūjentīti**
mālādīhi nesaṃ pūjaṃ na karonti. **Na apacāyantīti** abhivādanādīhi nesaṃ apaciti-
kammaṃ nīcavuttiṃ na dassenti **tayidanti** taṃ idaṃ. **Yadime sakyāti** yaṃ ime
sakyā na brāhmaṇe sakkaronīti ...pe... na apacāyanti, taṃ tesāṃ asakkāra-
ṇādi sabbaṃ na yuttaṃ, nānulomanti attho.

Dutiya-ibbhavādavaṇṇanā

265. Aparaddhanti aparajjhimsu. **Ekamidāhanti** ettha idanti nipātamattaṃ. Ekaṃ
ahanti attho. **Sandhāgāranti** rajja-anusāsanasālā. **Sakyāti** abhisittarājāno (1.0229).
Sakyakumārāti anabhisittā. **Uccesūti** yathānurūpesu pallaṅkapīṭhakavettāsana-
phalakacittattharaṇādibhedesu. **Sañjagghantāti** uppaṇḍanavasena mahāhasitaṃ
hasantā. **Samkīlantāti** hasitamatta karaṇa-aṅgulisaṅghaṭṭanapāṇippahāradānā-
dīni karontā. **Mamaññeva maññeti** evamahaṃ maññāmi, mamaññeva anuhasanti,
na aññanti.

Kasmā pana te evamakamsūti? Te kira ambaṭṭhassa kulavaṃsaṃ jānanti.
Ayañca tasmīṃ samaye yāva pādantā olambetvā nivatthasāṭakassa ekena
hatthena dussakaṇṇaṃ gahetvā khandhaṭṭhikaṃ nāmetvā mānamadena matto
viya āgacchati. Tato- “passatha bho amhākaṃ dāsassa kaṇhāyanagottassa amba-
ṭṭhassa āgamanakāraṇaṃ”ti vadantā evamakamsu. Sopi attano kulavaṃsaṃ
jānāti. Tasmā “mamaññeva maññe”ti takkayittha.

Āsanenāti “idamāsanaṃ, ettha nisīdāhī”ti evaṃ āsanena nimantanaṃ nāma
hoti, tathā na koci akāsi.

Tatiya-ibbhavādavaṇṇanā

266. Laṭukikāti khettaledḍūnaṃ antarenivāsiniṃ khuddakasakuṇikā. **Kulāvaketi** nivāsanaṭṭhāne. **Kāmalāpinīti** yadicchakabhāṇiniṃ, yaṃ yaṃ icchati taṃ taṃ lapati, na taṃ koci haṃso vā koṅco vā moro vā āgantvā “kiṃ tvaṃ lapasi”ti nisedheti. **Abhisajjinti** kodhavasena laggituṃ.

Evaṃ vutte māṇavo- “ayaṃ samaṇo gotamo attano ñātake laṭukikasadise katvā amhe haṃsakoṅcamorasadise karoti, nimmāno dāni jāto”ti maññamāno uttari cattāro vaṇṇe dasseti.

Dāsiputtavādavaṇṇanā

267. Nimmādetīti nimmadeti nimmāne karoti. **Yaṃnūnāhanti** yadi panāhaṃ. “Kaṇhāyanohamasmi, bho gotamā”ti idaṃ kira vacanaṃ ambaṭṭho tikkhattuṃ (1.023 mahāsaddena avoca. Kasmā avoca? Kiṃ asuddhabhāvaṃ na jānātīti? Āma jānāti. Jānantopi bhavaṇṇaṃ kārāṇaṃ, taṃ anena na diṭṭhaṃ. Apa-ssanto mahāsamaṇo kiṃ vakkhatīti maññamāno mānathaddhatāya avoca. **Mātāpe-
ttikanti** mātāpitūnaṃ santakaṃ. **Nāmagottanti** paṇṇattivāsena nāmaṃ, paveṇiva-
sena gottam. **Anussaratoti** anussarantassa kulakoṭiṃ sodhentassa. **Ayyaputtāti** sāmīno puttā. **Dāsiputtoti** gharadāsīyāva putto. Tasmā yathā dāsena sāmīno upa-
saṅkamitabbā, evaṃ anupasaṅkamantaṃ taṃ disvā sakyā anujagghimsūti
dasseti.

Ito paraṃ tassa dāsabhāvaṃ sakyānaṅca sāmībhāvaṃ pakāsetvā attano ca ambaṭṭhassa ca kulavaṃsaṃ āharanto sakyā kho panāti-ādimāha. Tattha **daha-
ntīti** ṭhapenti, okkāko no pubbapurisoti, evaṃ karontīti attho. Tassa kira rañño kathanakāle ukkā viya mukhato pabhā niccharati, tasmā taṃ “okkāko”ti sañjāniṃ-
sūti. **Pabbājesīti** nīhari.

Idāni te nāmavasena dassento- “okkā mukhan”ti-ādimāha. Tatrāyaṃ anupubbī kathā- paṭhamakappikānaṃ kira rañño mahāsammattassa rojo nāma putto ahosi. Rojassa vararojo, vararojassa kalyāṇo, kalyāṇassa varakalyāṇo, varakalyāṇassa mandhātā, mandhātussa varamandhātā, varamandhātussa uposatho, uposa-
thassa varo, varassa upavaro, upavarassa maghadevo, maghadevassa parampa-
rāya caturāsītikhattiyasahassāni ahesuṃ. Tesam pacchato tayo okkākaṃsa
ahesuṃ. Tesu tatiya-okkākaṃsa pañca mahesiyo ahesuṃ- hatthā, cittā, jantu,
jālīni, visākhāti. Ekekissā pañcapañca-itthisataparivārā. Sabbajetṭhāya cattāro
puttā- okkā mukho, karakaṇḍu, hatthiniko, sinisūroti. Pañca dhītaro- piyā, suppiyā,
ānandā, vijitā, vijitasenāti. Iti sā nava putte vijāyitvā kālamakāsi.

Atha rājā aññaṃ dahariṃ abhirūpaṃ rājadhītaraṃ ānetvā aggamaheṣiṭṭhāne
ṭhapesi. Sā jantuṃ nāma puttam vijāyi. Atha naṃ pañcamadivase alaṅkaritvā (1.023
rañño dassesi. Rājā tuṭṭho tassā varaṃ adāsi. Sā ñātakehi saddhiṃ mantevā
puttassa rajjam yāci. Rājā- “nassa, vasali, mama puttānaṃ antarāyaṃ icchasi”ti
tajesi. Sā punappunaṃ raho rājānaṃ paritosetvā- “mahārāja, musāvādo nāma na
vaṭṭati”ti-ādīni vatvā yācatiyeva. Atha rājā putte āmantesi- “ahaṃ tātā, tumhākaṃ

kaniṭṭhaṃ jantukumāraṃ disvā tassa mātuyā sahasā varaṃ adāsiṃ, sā puttassa rajjaṃ pariṇāmetuṃ icchati. Tumhe ṭhapetvā maṅgalaḥatthiṃ maṅgala-assaṃ maṅgalarathañca yattake icchatha, tattake hatthi-assarathe gahetvā gacchatha. Mamaccayena āgantvā rajjaṃ kareyyāthā”ti, aṭṭhahi amaccehi saddhiṃ uyyojesi.

Te nānappakāraṃ roditvā kanditvā- “tāta, amhākaṃ dosaṃ khamathā”ti rājāna-ñceva rājorodhe ca khamāpetvā, “mayampi bhātūhi saddhiṃ gacchāmā”ti rājānaṃ āpucchitvā nagarā nikkhantā bhaginiyo ādāya caturaṅginiyā senāya parivutā nagarā nikkhamiṃsu. “Kumārā pitu-accayena āgantvā rajjaṃ kāressanti, gacchāma ne upaṭṭhahāmā”ti cintetvā bahū manussā anubandhiṃsu. Paṭhamadivase yojanamattā senā ahosi, dutiye dviyojanamattā, tatiye tiyojanamattā. Kumārā mantayiṃsu- “mahā balakāyo, sace mayaṃ kañci sāmantarājānaṃ madditvā janapadaṃ gaṇheyyāma, sopi no nappasaheyya. Kiṃ paresaṃ piḷāya katāya, mahā ayaṃ jambudīpo, araññe nagaraṃ māpessāmā”ti himavantābhikṣukā gantvā nagaravatthuṃ pariyesiṃsu.

Tasmiñca samaye amhākaṃ bodhisatto brāhmaṇamahāsālakule nibbattitvā kapilabrāhmaṇo nāma hutvā nikkhama isipabbajjaṃ pabbajitvā himavantapasse pokkharāṇiyā tīre sākavanasaṇḍe paṇṇasālaṃ māpetvā vasati. So kira bhummajālaṃ nāma vijjaṃ jānāti, yāya uddhaṃ asitihatthe ākāse, heṭṭhā ca bhūmiyampi guṇadosaṃ passati. Etasmiṃ padese tiṇagumbalatā dakkhiṇāvattā pācīnābhikṣukā jāyanti. Sīhabyagghādayo migasūkare sappabhiḷārā ca maṇḍūkamūsike anubandhamānā taṃ padesaṃ patvā na sakkonti te anubandhituṃ. Tehi te añña-datthu (1.0232) santajjitā nivattantiyeva. So- “ayaṃ pathaviyā aggapadeso”ti ñatvā tattha attano paṇṇasālaṃ māpesi.

Atha te kumāre nagaravatthuṃ pariyesamāne attano vasanokāsaṃ āgate disvā pucchitvā taṃ pavattiṃ ñatvā tesu anukampaṃ janetvā avoca- “imasmiṃ paṇṇasālaṭṭhāne māpitaṃ nagaraṃ jambudīpe agganagaraṃ bhavissati. Ettha jātapurisesu ekeko purisasatampi purisasahassampi abhibhavituṃ sakkhissati. Ettha nagaraṃ māpetha,

paṇṇasālatṭhāne rañño gharaṃ karotha. Imasmiñhi okāse ṭhatvā caṇḍālaputtopi cakkavattibalena atiseyyo”ti. Nanu, bhante, ayyassa vasanokāso? “Mama vasanokāso”ti mā cintayittha. Mayhaṃ ekapasse paṇṇasālaṃ katvā nagaraṃ māpetvā **kapilavatthunti** nāmaṃ karoṭhā”ti. Te tathā katvā tattha nivāsaṃ kappesuṃ.

Athāmaccā- “ime dārakā vayappattā, sace nesaṃ pitā santike bhaveyya, so āvāhavivāhaṃ kareyya. Idāni pana amhākaṃ bhāro”ti cintetvā kumārehi saddhiṃ mantayimṃsu. Kumārā amhākaṃ sadisā khattiyadhītarō nāma na passāma, nāpi bhaginīnaṃ sadise khattiyakumārake, asadisasaṃyoge ca no uppannā puttā mātito vā pitito vā aparisuddhā jātisambhedāṃ pāpuṇissanti. Tasmā mayaṃ bhaginīhiyeva saddhiṃ saṃvāsaṃ rocemāti. Te jātisambhedabhayena jeṭṭhaka-bhaginiṃ mātutṭhāne ṭhapetvā avasesāhi saṃvāsaṃ kappesuṃ.

Tesaṃ puttehi ca dhītāhi ca vaḍḍhamānānaṃ aparena samayena jeṭṭhakabhaginiyā kuṭṭharogo udapādi, koviḷārapupphasadisāni gattāni ahesuṃ. Rājakumārā imāya saddhiṃ ekato nisajjaṭṭhānabhojanādīni karontānampi upari ayaṃ rogo saṅkamatīti cintetvā ekadivasaṃ uyyānakīlaṃ gacchantā viya taṃ yāne āropetvā araññaṃ pavisitvā bhūmiyaṃ pokkharāṇiṃ khaṇāpetvā tattha khādaniyabhojanīyena saddhiṃ taṃ pakkhipitvā gharasaṅkhepena upari padaraṃ paṭicchādetvā paṃsuṃ datvā pakkamimṃsu.

Tena (1.0233) ca samayena rāmo nāma bārāṇasirājā kuṭṭharogo nāṭakitthīhi ca orodhehi ca jigucchiyamāno tena saṃvegena jeṭṭhaputtassa rajjaṃ datvā araññaṃ pavisitvā tattha paṇṇasālaṃ māpetvā mūlaphalāni paribhuñjanto nacirasseva arogo suvaṇṇavaṇṇo hutvā ito cito ca vicaranto mahantaṃ susirarukkhaṃ disvā tassabbhantare soḷasahatthappamaṇaṃ okāsaṃ sodhetvā dvārañca vātapānañca yojetvā nisseṇiṃ bandhitvā tattha vāsaṃ kappesi. So aṅgārakaṭāhe aggim katvā rattim migasūkarādīnaṃ sadde suṇanto sayati. So- “asukasmiṃ padese sīho saddamakāsi, asukasmiṃ byaggho”ti sallakkhetvā pabhāte tattha gantvā vighāsamaṃsaṃ ādāya pacitvā khādati.

Athekadivasaṃ tasmim paccūsasamaye aggim jāletvā nisinne rājadhītāya sarīragandhena āgantvā byaggho tasmim padese paṃsuṃ viyūhanto padare vivaramakāsi, tena ca vivarena sā byagghaṃ disvā bhītā vissaramakāsi. So taṃ saddaṃ sutvā- “itthisaddo eso”ti ca sallakkhetvā pātova tattha gantvā- “ko etthā”ti āha. Mātugāmo sāmīti. Kim jātikāsīti? Okkākamahārājassa dhītā sāmīti. Nikkhamāti? Na sakkā sāmīti. Kim kāraṇāti? Chavirogo me atthīti. So sabbaṃ pavattim pucchitvā khattiyamānena anikkhamantim- “ahampi khattiyo”ti attano khattiya-bhāvaṃ jānāpetvā nisseṇiṃ datvā uddharitvā attano vasanokāsaṃ netvā sayāṃ paribhuttābhesajjāniyeva datvā nacirasseva arogaṃ suvaṇṇavaṇṇaṃ katvā tāya saddhiṃ saṃvāsaṃ kappesi. Sā paṭhamasaṃvāseneva gabbhaṃ gaṇhitvā dve putte vijāyi, punapi dveti, evaṃ soḷasakkhattumpi vijāyi. Evaṃ dvattimṃsa bhātaro ahesuṃ. Te anupubbena vuḍḍhippatte pitā sabbasippāni sikkhāpesi.

Athekadivasaṃ eko rāmarañño nagaravāsī vanacarako pabbate ratanāni gave-santo rājānaṃ disvā sañjānitvā āha- “jānāmaṃ, deva, tumhe”ti. Tato naṃ rājā sabbaṃ pavattim pucchi. Tasmimyeva ca khaṇe te dārakā āgamimṃsu. So te disvā-

“ke ime”ti āha. “Puttā me”ti ca vutte tesam mātikavaṃsam pucchitvā- “laddham dāni me (1.0234) pābhatan”ti nagaram gantvā rañño ārocesi. So ‘pitaram ānaya-ssāmī”ti caturaṅginiyā senāya tattha gantvā pitaram vanditvā- “rajjam, deva, sampaṭicchā”ti yāci. So- “alam, tāta, na tattha gacchāmi, idheva me imam rukkham apanetvā nagaram māpehī”ti āha. So tathā katvā tassa nagarassa kolarukkham apanetvā katattā kolanagaranti ca byagghapathe katattā byagghapathanti cāti dve nāmāni āropetvā pitaram vanditvā attano nagaram agamāsi.

Tato vayappatte kumāre mātā āha- “tātā, tumhākam kapilavatthuvāsino sakyā mātulā santi. Mātuladhitaṇam pana vo evarūpaṃ nāma kesaggahaṇam hoti, evarūpaṃ dussagahaṇam. Yadā tā nhānatitthaṃ āgacchanti, tadā gantvā yassa yā ruccati, so taṃ gaṇhatū”ti. Te tatheva gantvā tāsū nhatvā sīsam sukkhāpayamānāsū yaṃ yaṃ icchiṃsu, taṃ taṃ gahetvā nāmaṃ sāvetaṃ agamiṃsu. Sakyarājāno sutvā “hotu, bhaṇe, amhākam ñātakā eva te”ti tuṇhī ahesuṃ. Ayaṃ sakyakoliyānaṃ uppatti. Evaṃ tesam sakyakoliyānaṃ aññamaññaṃ āvāhavivāhaṃ karontānaṃ yāva buddhakālā anupacchinna vaṃso āgato. Tattha bhagavā sakyavaṃsam dassetuṃ- “te raṭṭhasmā pabbājita himavantapasse pokkharaṇiyā tīre”ti-ādimāha. Tattha **sammantī**ti vasanti. **Sakyā vata bhoti** raṭṭhasmā pabbājita araññe vasantāpi jātisambhedamakavā kulavaṃsam anurakkhituṃ sakyā, samatthā, paṭibalāti attho. **Tadaggeti** taṃ aggaṃ katvā, tato paṭṭhāyāti attho. **So ca nesam pubbapurisoti** so okkāko rājā etesaṃ pubbapuriso. Natthi etesaṃ gahapativāṃsena sambhedamattampīti.

Evaṃ sakyavaṃsam pakāsetvā idāni ambaṭṭhavaṃsam pakāseto- “rañño kho panā”ti-ādimāha. **Kaṇham nāma janesī**ti kālavaṇṇam antokucchiyaṃyeva sañjāta-dantaṃ parūḷhamassudāṭhikaṃ puttaṃ vijāyi. **Pabyāhāsī**ti yakkho jātoti bhayena palāyitvā dvāraṃ pidhāya ṭhitesu gharamānusakesu ito cito ca vicaranto dhovatha manti-ādīni vadanto uccāsaddamakāsi.

268. Te (1.0235) **māṇavakā bhagavantaṃ etadavocunti** attano upārambhamocanantthāya- “etaṃ mā bhavan”ti-ādivacanaṃ avocuṃ. Tesam kira etadahosi- “ambaṭṭho amhākam ācariyassa jeṭṭhantevāsī, sace mayaṃ evarūpe ṭhāne eka-dvevacanamattampi na vakkhāma, ayaṃ no ācariyassa santike amhe paribhindi-ssati”ti upārambhamocananttham evaṃ avocuṃ. Cittena panassa nimmada-bhāvaṃ ākaṅkhanti. Ayaṃ kira mānanissitattā tesampi appiyova. **Kalyāṇavākkaraṇoti** madhuravacano. **Asmiṃ vacaneti** attanā uggahite vedattayavacane. **Paṭimante-**tunti pucchitaṃ paṇhaṃ paṭikathetuṃ, vissajjetunti attho. Etasmiṃ vā dāsiputtavacane. **Paṭimantetunti** uttaraṃ kathetuṃ.

269. Atha kho bhagavāti atha kho bhagavā- “sace ime māṇavakā ettha nisinnā evaṃ uccāsaddaṃ karissanti, ayaṃ kathā pariyoṣānaṃ na gamissati. Handa, ne nissadde katvā ambaṭṭheneva saddhiṃ kathemi”ti te māṇavake etadavoca. Tattha **mantavhoti** mantayatha. **Mayā saddhiṃ paṭimantetū**ti mayā saha kathetu. Evaṃ vutte māṇavakā cintayiṃsu- “ambaṭṭho tāva dāsiputtosīti vutte puna sīsam ukkhi-pituṃ nāsakki. Ayaṃ kho jāti nāma dujjānā, sace aññampi kiñci samaṇo gotamo ‘tvaṃ dāso’ti vakkhati, ko tena saddhiṃ aḍḍaṃ karissati. Ambaṭṭho attanā

baddhaṃ puṭakaṃ attanāva mocetū”ti attānaṃ parimocetvā tasseva upari khipantā- “sujāto ca bho gotamā”ti-ādimāhaṃsu.

270. Sahadhammikoti sahetuko sakāraṇo. **Akāmā byākātābboti** attanā anicchanenapi byākaritabbo, avassaṃ vissajjetabboti attho. **Aññaena vā aññaṃ paṭicarissasī**Ti aññaena vacanena aññaṃ vacanaṃ paṭicarissasi ajjhottharissasi, paṭicchādesasīti attho. Yo hi “kiṃ gotto tvaṃ”ti evaṃ puṭṭho- “ahaṃ tayo vede jānāmī”ti-ādīni vadati, ayaṃ aññaena aññaṃ paṭicarati nāma. **Pakkamissasi vā**Ti pucchitaṃ pañhaṃ jānantova akathetukāmatāya uṭṭhāyāsanā pakkamissasi vā.

Tuṇhī (1.0236) **ahosī**Ti samaṇo gotamo maṃ sāmāmyeva dāsiputtabhāvaṃ kathāpetukāmo, sāmaṃ kathite ca dāso nāma jātoyeva hoti. Ayaṃ pana dvatikkhattuṃ codetvā tuṇhī bhavissati, tato ahaṃ parivattitvā pakkamissāmīti cintetvā tuṇhī ahoṣi.

271. Vajiraṃ pāṇimhi assāti **vajirapāṇi**. **Yakkhoti** na yo vā so vā yakkho, sakko devarājāti veditabbo. **Ādittanti** aggivaṇṇaṃ. **Sampajjalitanti** suṭṭhu pajjalitaṃ. **Sajoti-bhūtanti** samantato jotibhūtaṃ, ekaggijālabhūtanti attho. **Ṭhito hotīti** mahantaṃ sīsaṃ, kandalamakuḷasadisā dāṭhā bhayānakāni akkhiṇāsādīni evaṃ virūparūpaṃ māpetvā ṭhito.

Kasmā panesa āgatoti? Diṭṭhivissajjāpanatthaṃ. Api ca- “ahañceva kho pana dhammaṃ deseyyaṃ, pare ca me na ājāneyyūn”ti evaṃ dhammadesanāya apposukkabhāvaṃ āpanne bhagavati sakko mahābrahmunā saddhiṃ āgantvā- “bhagavā dhammaṃ desetha, tumhākaṃ āṇāya avattamāne mayaṃ vattāpessāma, tumhākaṃ dhammacakkaṃ hotu, amhākaṃ āṇācakkān”ti paṭiññaṃ akāsi. Tasmā- “ajja ambaṭṭhaṃ tāsetvā pañhaṃ vissajjāpessāmī”ti āgato.

Bhagavā ceva passati ambaṭṭho cāti yadi hi taṃ aññepi passeyyuṃ, taṃ kāraṇaṃ agaru assa, “ayaṃ samaṇo gotamo ambaṭṭhaṃ attano vāde anotarantaṃ ṇatvā yakkhaṃ āvāhetvā dassesi, tato ambaṭṭho bhayena kathesi”ti vadeyyuṃ. Tasmā bhagavā ceva passati ambaṭṭho ca. Tassa taṃ disvāva sakalasarīrato sedā muccimṃsu. Antokucchi viparivattamānā mahāravaṃ viravi. So “aññepi nu kho passanti”ti olokento kassaci lomahaṃsamattampi nāddasa. Tato- “idaṃ bhayaṃ mameva uppannaṃ, sacāhaṃ yakkhoti vakkhāmi, ‘kiṃ tavameva akkhīni atthi, tvameva yakkhaṃ passasi, paṭhamaṃ yakkhaṃ adisvā samaṇena gotamena vādasaṅghaṭṭe pakkhittova yakkhaṃ passasīti vadeyyūn”ti cintetvā “na dāni me (1.0237) idha aññaṃ paṭisaraṇaṃ atthi, aññaṃtra samaṇā gotamā”ti maññaṃmāno atha kho ambaṭṭho māṇavo ...pe... bhagavantaṃ etadavoca.

272. Tāṇaṃ gavesīti tāṇaṃ gavesamāno. **Leṇaṃ gavesīti** leṇaṃ gavesamāno. **Saraṇaṃ gavesīti** saraṇaṃ gavesamāno. Ettha ca tāyati rakkhatīti **tāṇaṃ**. Nilīyanti etthāti leṇaṃ. Saratīti saraṇaṃ, bhayaṃ hiṃsati, viddhaṃsetīti attho. **Upanisīditvāti** upagamma heṭṭhāsane nisīditvā. **Bravitūti** vadatu.

Ambaṭṭhavaṃsakathā

273-274. Dakkhiṇajanapadanti dakkhiṇāpathoti pākaṭaṃ. Gaṅgāya dakkhiṇato

pākaṭajanapadaṃ. Tadā kira dakkhiṇāpathe bahū brāhmaṇatāpasā honti, so tattha gantvā ekaṃ tāpasam vattapaṭipattiyā ārādhesi. So tassa upakāraṃ disvā āha- “ambho, purisa, mantam te demi, yaṃ icchasi, taṃ mantam gaṇhāhī”ti. So āha- “na me ācariya, aññaena mantena, kiccaṃ atthi, yassānubhāvena āvudham na parivattati, taṃ me mantam dehi”ti. So- “bhadraṃ, bho”ti tassa dhanu-agama-nīyaṃ ambaṭṭham nāma vijjaṃ adāsi, so taṃ vijjaṃ gahetvā tattheva vīmaṃsitvā- “idāni me manoratham pūressāmi”ti isivesaṃ gahetvā okkākassa santikaṃ gato. Tena vuttaṃ- “dakkhiṇajanapadaṃ gantvā brahmamante adhiyitvā rājānaṃ okkākaṃ upasaṅkamtivā”ti.

Ettha **brahmamanteti** ānubhāvasampannatāya seṭṭhamante. **Ko nevaṃ're ayaṃ mayhaṃ dāsiputto**ti ko nu evaṃ are ayaṃ mama dāsiputto. **So taṃ khurappanti** so rājā taṃ māretukāmatāya sannahitaṃ saraṃ tassa mantānubhāvena neva khipituṃ na apānetuṃ sakkhi, tāvadeva sakalasarīre sañjātasedo bhayena vedhamāno aṭṭhāsi.

Amaccāti mahāmaccā. **Pārisajjāti** itare parisāvacarā. **Etadavocuntī**- “daṇḍakī-rañño kisavacchatāpase aparaddhassa āvudhavuṭṭhiyā sakalataṭṭham vīnaṭṭham (1.0238). Nāḷikero pañcasu tāpasasatesu ajjuno ca aṅgīrase aparaddho pathaviṃ bhinditvā nirayaṃ pavitṭho”ti cintayantā bhayena etaṃ sotthi, bhaddanteti-ādiva-canaṃ avocuṃ.

Sotthi bhavissati raññoti idaṃ vacanaṃ kaṇho ciraṃ tuṅhī hutvā tato anekappa-kāraṃ yācīyamāno- “tumhākaṃ raññā mādisassa isino khurappaṃ sannayhāntena bhāriyaṃ kammaṃ katan”ti-ādīni ca vatvā pacchā abhāsi. **Undriyissatīti** bhijjissati, thusamuṭṭhi viya vippakiriyaṃ. Idaṃ so “janaṃ tāsessāmi”ti musā bhaṇati. Sarasanthambhanamatteyeva hissa vijjāya ānubhāvo, na aññatra. Ito paresupi vacanesu eseva nayo.

Pallomoti pannalomo. Lomahaṃsanamattampissa na bhavissati. Idama kira so “sace me rājā taṃ dārikaṃ dassati” ti paṭiññaṃ kāretvā avaca. **Kumāre khurappaṃ patiṭṭhapesīti** tena “saro otaratū” ti mante parivatti, te kumārassa nābhīyaṃ patiṭṭhapesi. **Dhītarāṃ adāsīti** sīsaṃ dhovivā adāsaṃ bhujissaṃ katvā dhītarāṃ adāsi, uḷāre ca taṃ ṭhāne ṭhapesi. **Mā kho tumhe māṇavakāti** idama pana bhagavā- “ekena pakkhena ambaṭṭho sakyānaṃ ñāti hotī” ti pakāsento tassa samassāsa- natthaṃ āha. Tato ambaṭṭho ghaṭasatena abhisitto viya passaddhadaratho hutvā samassāsetvā samaṇo gotamo maṃ “tosessāmi” ti ekena pakkhena ñātiṃ karoti, khattīyo kirāhamasmī” ti cintesi.

Khattiyasetṭhabhāvavaṇṇanā

275. Atha kho bhagavā- “ayaṃ ambaṭṭho khattīyosmi” ti saññaṃ karoti, attano akhattiyabhāvaṃ na jānāti, handa naṃ jānāpessāmīti khattiyavaṃsaṃ dassetuṃ uttaridesanaṃ vadḍhento- “taṃ kiṃ maññasi ambaṭṭhā” ti-ādimāha. Tattha **idhāti** imasmīṃ loke. **BrāhmaṇesūTi** brāhmaṇānaṃ antare. **Āsanaṃ vā udakaṃ vāti** aggāsanaṃ vā aggodakaṃ vā. **Saddheti** matake uddissa katabhatte. **Thālipāketi** maṅgalādibhatte. **Yaññeti** yaññabhatte. **Pāhuneti** pāhunakānaṃ katabhatte paṇṇā- kārabhatte vā. **Api nussāti** api nu assa khattiyaputtassa. **Āvaṭaṃ vā assa anā- vaṭaṃ vāti** (1.0239), brāhmaṇakaññāsu nivāraṇaṃ bhavēyya vā no vā, brāhmaṇa- dārikaṃ labheyya vā na vā labheyyāti attho. **Anupapannoti** khattiyabhāvaṃ apatto, aparisuddhoti attho.

276. **Itthiyā vā itthiṃ karivāti** itthiyā vā itthiṃ pariyesivā. **Kismiñcīdeva pakara- ñeti** kismiñcīdeva dose brāhmaṇānaṃ ayutte akattabbakaraṇe. **Bhassapuṭenāti** bhasmapuṭena, sīse chārikaṃ okiritvāti attho.

277. **Janetasminti** janitasmīṃ, pajāyāti attho. **Ye gottapaṭisārinoTi** ye janetasmiṃ gottamaṃ paṭisaranti- “ahaṃ gotamo, ahaṃ kassapo” ti, tesu loke gottapaṭisārīsu khattīyo seṭṭho. **Anumatā mayāti** mama sabbaññutaññāṇena saddhiṃ saṃsa- nditvā desitā mayā anuññātā.

Paṭhamabhāṇavāraṇṇanā niṭṭhitā.

Vijjācaraṇakathāvaṇṇanā

278. Imāya pana gāthāya vijjācaraṇasampannoti idama padaṃ sutvā ambaṭṭho cintesi- “vijjā nāma tayo vedā, caraṇaṃ pañca sīlāni, tayidama amhākaṃyeva atthi, vijjācaraṇasampanno ce seṭṭho, mayameva seṭṭhā” ti niṭṭhama gantvā vijjācaraṇaṃ pucchanto- “katamaṃ pana taṃ, bho gotama, caraṇaṃ, katamā ca pana sā vijjā” ti āha. Athassa bhagavā taṃ brāhmaṇasamaye siddhama jātivādādīpaṭisaṃ- yuttaṃ vijjācaraṇaṃ paṭikkhipivā anuttaram vijjācaraṇaṃ dassetukāmo- “na kho ambaṭṭhā” ti-ādimāha. Tattha **jātivādoti** jātiṃ ārabha vādo, brāhmaṇassevidama

vaṭṭati, na suddassāti-ādi vacananti attho. Esa nayo sabbattha. **Jātivādavinibaddhāti** jātivāde vinibaddhā. Esa nayo sabbattha.

Tato ambaṭṭho- “yattha dāni mayaṃ laggissāmāti cintayimha, tato no samaṇo gotamo mahāvāte thusaṃ dhunanto viya dūrameva avakkhipi. Yattha pana mayaṃ na laggāma, tattha no niyoesi. Ayaṃ no vijjācaraṇasampadā ñātuṃ vaṭṭati”ti cintetvā puna vijjācaraṇasampadaṃ pucchi. Athassa (1.0240) bhagavā samudāgamato pabhuti vijjācaraṇaṃ dassetuṃ- “idha ambaṭṭha tathāgato”ti-ādimāha.

279. Ettha ca bhagavā caraṇapariyāpannampi tividhaṃ sīlaṃ vibhajanto “idamassa hoti caraṇasmin”ti aniyyātetvā “idampissa hoti sīlasmin”ti sīlavaseneva niyyātesī. Kasmā? Tassapi hi kiñci kiñci sīlaṃ atthi, tasmā caraṇavasena niyyātiyamāne “mayampi caraṇasampannā”ti tattha tattheva laggeyya. Yaṃ pana tena supinepi na diṭṭhapubbaṃ, tasseva vasena niyyātentō paṭhamaṃ jhānaṃ upasampajja viharati. Idampissa hoti caraṇasmiṃ ...pe... catutthaṃ jhānaṃ upasampajja viharati, idampissa hoti caraṇasminti-ādimāha. Ettāvata aṭṭhapi samāpattiyo caraṇanti niyyātitā honti, vipassanā ñāṇato pana paṭṭhāya aṭṭhavidhāpi paññā vijjāti niyyātitā.

Catu-apāyamukhakathāvaṇṇanā

280. Apāyamukhānīti vināsamukhāni. **Anabhisambhuṇamānoti** asampāpuṇanto, avisahamāno vā. **Khārividhamādāyāti** ettha khārīti araṇī kamaṇḍalu sujādayo tāpasaparikkhārā. **Vidhoti** kājo. Tasmā khāribharitaṃ kājamādāyāti attho. Ye pana khārivividhanti paṭhanti, te “khārīti kājassa nāmaṃ, **vividhanti** bahukamaṇḍalu-ādiparikkhāran”ti vaṇṇayanti. **Pavattaphalabhojanoti** patitaphalabhojano. **Paricārakoti** kappiyakaraṇapattaṭṭiggahaṇapādadhovanādivattakaraṇavasena paricārako. Kāmañca guṇādhikopi khīṇāsavasāmaṇero puthujjanabhikkhuno vuttanayena paricārako hoti, ayaṃ pana na tādiso guṇavasenapi veyyāvaccakaraṇavasenapi lāmakoyeva.

Kasmā pana tāpasapabbajjā sāsanaṃ vināsamukhanti vuttāti? Yasmā gacchantaṃ gacchantaṃ sāsanaṃ tāpasapabbajjāvasena osakkissati. Ima-smiñhi sāsane pabbajitvā tisso sikkhā pūretuṃ asakkantaṃ lajjino sikkhākāmā-“natthi tayā saddhiṃ uposatho vā pavāraṇā vā saṅghakammaṃ vā”ti jigucchitvā parivajjenti. So “dukkaraṃ khuradhārūpamaṃ sāsane paṭipattipūraṇaṃ dukkhaṃ, tāpasapabbajjā pana sukarā ceva bahujanasaṃmatā cā”ti vibbhamitvā tāpaso hoti. Aññe taṃ disvā- “kiṃ tayā katan”ti pucchanti. So- “bhāriyaṃ tumhākaṃ sāsane kammaṃ, idha pana sachandacārino mayan”ti (1.0241) vadati. Sopi, yadi evaṃ ahampi ettheva pabbajāmīti tassa anusikkhanto tāpaso hoti. Evamaññepi aññepīti kamena tāpasāva bahukā honti. Tesāṃ uppannakāle sāsanaṃ osakkitaṃ nāma bhavissati. Loke evarūpo buddho nāma uppajji, tassa īdisaṃ nāma sāsanaṃ ahoṣīti sutamattameva bhavissati. Idaṃ sandhāya bhagavā tāpasapabbajjaṃ sāsanaṃ vināsamukhanti āha.

Kudālapīṭakanti kandaṃūlaphalaggahaṇatthaṃ kudālañceva piṭakañca. **Gāmasā-**

mantam vāti vijjācaraṇasampadādīni anabhisambhuṇanto, kasikammādīhi ca jīvitam nipphādetum dukkhanti maññamāno bahujanakuhāpanattham gāmasā-mante vā nigamasā-mante vā aggisālam katvā sappiteladadhimadhuphāṇitatilata-ṇḍulādīhi ceva nānādārūhi ca homakaraṇavasena aggim paricaranto acchati.

Catudvāram agāram karitvāti catumukham pānāgāram katvā tassa dvāre maṇḍapam katvā tattha pānīyam upaṭṭhapetvā āgatāgate pānīyena āpucchati. Yampissa addhikā kilantā pānīyam pivitvā parituṭṭhā bhattapuṭam vā taṇḍulādīni vā denti, tam sabbam gahetvā ambilayāgu-ādīni katvā bahutaram āmisagaha-ṇattham kesañci annam deti, kesañci bhattapacanabhājanādīni. Tehipi dinnam āmisam vā pubbaṇṇādīni vā gaṇhati, tāni vaḍḍhiyā payojeti. Evaṃ vaḍḍhamānavi-bhavo gomahiṃsadāsīdāsapariggaham karoti, mahantam kuṭumbam saṅghapeti. Imaṃ sandhāyetaṃ vuttam- “catudvāram agāram karitvā acchati”ti. “Tamaham yathāsatti yathābalaṃ paṭipūjessāmī”ti idaṃ panassa paṭipattimukham. Iminā hi mukhena so evaṃ paṭipajjati. Ettāvata ca bhagavatā sabbāpi tāpasapabbajjā niddiṭṭhā honti.

Katham? **Aṭṭhavidhā hi tāpasā-** saputtabhariyā, uñchācariyā, anaggipakkikā, asāmapākā, asmamuṭṭhikā, dantavakkalikā, pavattaphalabhojanā, paṇḍupalāsī-kāti. Tattha ye keṇiyajaṭilo viya kuṭumbam saṅghapetvā vasanti, te **saputtabhariyā** nāma.

Ye (1.0242) pana “saputtadārabhāvo nāma pabbajitassa ayutto”ti lāyanamadda-naṭṭhānesu vihimuggamāsatilādīni saṅkaḍḍhitvā pacitvā paribhuñjanti, te **uñchāca-riyā** Nāma.

Ye “khalena khalam vicarivā vihim āharivā koṭṭetvā paribhuñjanaṃ nāma ayu-ttan”ti gāmanigamesu taṇḍulabhikkham gahetvā pacitvā paribhuñjanti, te **anaggipa-kkikā** nāma.

Ye pana “kiṃ pabbajitassa sāmapākenā”ti gāmaṃ pavisitvā pakkabhikkha-meva gaṇhanti, te **asāmapākā** nāma.

Ye “divase divase bhikkhāpariyetṭhi nāma dukkhā pabbajitassā”ti muṭṭhipāsā-ṇena ambāṭakādīnam rukkhānam tacam koṭṭetvā khādanti, te **asmamuṭṭhikā** Nāma.

Ye pana “pāsāṇena tacam koṭṭetvā vicaraṇam nāma dukkhan”ti danteheva ubbāṭetvā khādanti, te **dantavakkalikā** nāma.

Ye “dantehi ubbāṭetvā khādanaṃ nāma dukkham pabbajitassā”ti leḍḍudaṇḍā-dīhi paharivā patitāni phalāni paribhuñjanti, te **pavattaphalabhojanā** nāma.

Ye pana “leḍḍudaṇḍādīhi pātetvā paribhogo nāma asāruppo pabbajitassā”ti sayam patitāneva pupphaphalapaṇḍupalāsādīni khādantā yāpenti, te **paṇḍupalā-sikā** nāma.

Te tividhā- ukkaṭṭhamajjhimamudukavasena. Tattha ye nisinnaṭṭhānato anu-ṭṭhāya hatthena pāpuṇanaṭṭhāneva patitam gahetvā khādanti, te ukkaṭṭhā. Ye eka-rukkhato aññam rukkham na gacchanti, te majjhimā. Ye tam tam rukkhamūlam gantvā pariyesitvā khādanti, te mudukā.

Imā pana aṭṭhapi tāpasapabbajjā imāhi catūhiyeva saṅgham gacchanti.

Kathaṃ? Etāsu hi saputtabhariyā ca uñchācariyā ca agāraṃ bhajanti. Anaggipakkikā ca asāmapākā ca agyāgāraṃ bhajanti. Asmamuṭṭhikā ca dantavakkalikā ca kandamūlaphalabhojanaṃ bhajanti. Pavattaphalabhojanā ca paṇḍupalāsikā ca pavattaphalabhojanaṃ bhajanti. Tena vuttaṃ- “ettāvatā ca bhagavatā sabbāpi tāpasapabbajjā niddiṭṭhā hontī”ti.

281-282. Idāni (1.0243) bhagavā sācariyakassa ambaṭṭhassa vijjācaraṇasampadāya apāyamukhampi appattabhāvaṃ dassetuṃ taṃ kiṃ maññasi ambaṭṭhāti-ādimāha. Taṃ uttānatthameva. **Attanā āpāyikopi aparipūramānoti** attanā vijjācaraṇasampadāya āpāyikenāpi aparipūramānena.

Pubbaka-isibhāvānuyogavaṇṇanā

283. Dattikanti dinnakaṃ. **Sammukhībhāvampi na dadātīti** kasmā na dadāti? So kira sammukhā āvaṭṭaniṃ nāma vijjaṃ jānāti. Yadā rājā mahārahena alaṅkārena alaṅkato hoti, tadā rañño samīpe ṭhatvā tassa alaṅkāraṇassa nāmaṃ gaṇhati. Tassa rājā nāme gaṇhite na demīti vattuṃ na sakkoti. Datvā puna chaṇḍadivase alaṅkāraṃ āharathāti vatvā, natthi, deva, tumhehi brāhmaṇassa dinnoti vutto, “kasmā me dinno”ti pucchi. Te amaccā ‘so brāhmaṇo sammukhā āvaṭṭanimāyaṃ jānāti. Tāya tumhe āvaṭṭetvā gaṇetvā gacchatīti āhaṃsu. Apare raññā saha tassa atisahāya-bhāvaṃ asahantā āhaṃsu- “deva, etassa brāhmaṇassa sarīre saṅkhaphalita-kuṭṭhaṃ nāma atthi. Tumhe etaṃ disvāva āliṅgatha parāmasatha, idaṅca kuṭṭhaṃ nāma kāyasaṃsaggavasena anugacchati, mā evaṃ karoṭhā”ti. Tato paṭṭhāya tassa rājā sammukhībhāvaṃ na deti.

Yasmā pana so brāhmaṇo paṇḍito khattavijjāya kusalo, tena saha mantetvā katakammaṃ nāma na virujjhati, tasmā sāṇipākāraṇassa anto ṭhatvā bahi ṭhitena tena saddhiṃ manteti. Taṃ sandhāya vuttaṃ “tiro dussantena manteti”ti. Tattha **tirodussantenāti** tirodussena. Ayameva vā pāṭho. **Dhammikanti** anavajjaṃ. **Payāntanti** abhiharitvā dinnakaṃ. **Kathaṃ tassa rājāti** yassa

rañño brāhmaṇo īdisaṃ bhikkhaṃ paṭiggaṇheyya, kathaṃ tassa brāhmaṇassa so rājā sammukhībhāvampi na dadeyya. Ayaṃ pana adinnakaṃ māyāya gaṇhati, tenassa sammukhībhāvaṃ rājā na detīti niṭṭhamettha gantabbanti ayamettha adhippāyo. “Idaṃ pana kāraṇaṃ ṭhapetvā rājānañceva brāhmaṇaṅca na añño koci jānāti. Tadeva evaṃ rahassampi paṭicchannampi addhā sabbaññū samaṇo gotamoti niṭṭhaṃ gamissatī”ti bhagavā pakāsesi.

284. Idāni (1.0244) ayaṅca ambaṭṭho, ācariyo cassa mante nissāya atimānino. Tena tesam mantanissitamānanimmadanattaṃ uttari desanaṃ vaḍḍhento taṃ kiṃ maññasi, ambaṭṭha, idha rājāti-ādimāha. Tattha **rathūpatthareti** rathamhi rañño ṭhānatthaṃ attharivā sajjitapadese. **Uggehi vāti** uggatuggatehi vā amaccēhi. **Rājaññehīti** anabhisittakumārehi. **Kiñcideva mantananti** asukasmim̐ dese taḷākaṃ vā mātikaṃ vā kātuṃ vaṭṭati, asukasmim̐ gāmaṃ vā nigamaṃ vā nagaraṃ vā nivesetunti evarūpaṃ pākaṭamantaṃ. **Tadeva mantananti** yaṃ raññā mantitaṃ tadeva. Tādisehiyeva sīsukkhepabhamukkhepādīhi ākārehi manteyya. **Rājabhaṇitanti** yathā raññā bhaṇitaṃ, tassatthassa sādhanasamatthaṃ. Sopi tassatthassa sādhanasamatthameva bhaṇitaṃ bhaṇatīti attho.

285. Pavattāroti pavattayitāro. **Yesanti** yesaṃ santakaṃ. **Mantapadanti** vedasaṅkhātāṃ mantameva. **Gītanti** aṭṭhakādīhi dasahi porāṇakabrāhmaṇehi sarasampattivāsena sajjhāyitaṃ. **Pavuttanti** aññesaṃ vuttaṃ, vācitantī attho. **Samihitanti** samupabyūḷhaṃ rāsikataṃ, piṇḍaṃ katvā ṭhapitanti attho. **Tadanugāyantīti** etarahi brāhmaṇā taṃ tehi pubbe gītaṃ anugāyanti anusajjhāyanti. **Tadanubhāsantīti** taṃ anubhāsanti, idaṃ purimasseva vevacanaṃ. **Bhāsitamanubhāsantīti** tehi bhāsitaṃ sajjhāyitaṃ anusajjhāyanti. **Vācitanuvācentīti** tehi aññesaṃ vācitaṃ anuvācentī.

Seyyathidanti te katamehi attho. **Aṭṭhakoti-**ādīni tesam nāmāni. Te kira dibbena cakkhunā oloketvā parūpaghātaṃ akatvā kassapasammāsambuddhassa bhagavato pāvacaṇena saha saṃsanditvā mante ganthiṃsu. Aparāpare pana brāhmaṇā pāṇātipātādīni pakkhipivā tayo vede bhinditvā buddhavacaṇena saddhiṃ viruddhe akaṃsu. **Netam ṭhānaṃ vijjatīti** yena tvaṃ isi bhavyeyyāsi, etaṃ kāraṇaṃ na vijjati. Idha bhagavā yasmā- “esa pucchiyamānopi, attano avattharaṇabhāvaṃ ṇatvā paṭivacanaṃ na dassatī”ti jānāti, tasmā paṭiññaṃ agahetvāva taṃ isibhāvaṃ paṭikkhipi.

286. Idāni (1.0245) yasmā te porāṇā dasa brāhmaṇā nirāmagandhā anitthi-gandhā rajojalladhara brahmacārino araññāyatane pabbatapādesu vanamūlaphalāhārā vasiṃsu. Yadā katthaci gantukāmā honti, iddhiyā ākāseva gacchanti, natthi tesam yānena kiccaṃ. Sabbadisāsu ca nesaṃ mettādibrahmavihārabhāvanāva ārakkhā hoti, natthi tesam pākārapurisaguttīhi attho. Iminā ca ambaṭṭhena sutapubbā tesam paṭipatti; tasmā imassa sācariyakassa tesam paṭipattito āraka-bhāvaṃ dassetuṃ- “taṃ kiṃ maññasi, ambaṭṭhā”ti-ādimāha.

Tattha **vicitakāḷakanti** vicinitvā apanītakāḷakaṃ. **Veṭhakanatapassāhīti** dussapaṭṭadussaveṇi ādīhi veṭhakehi namitaphāsukāhi. **Kuttavālehi**ti sobhākaraṇatthaṃ kappetuṃ, yuttaṭṭhānesu kappitavālehi. Ettha ca vaḷavānaṃyeva vālā kappitā, na

rathānaṃ, vaḷavapayuttattā pana rathāpi “kuttavālā”ti vuttā. **Ukkiṇṇaparikhāsūti** khataparikhāsu. **Okkhittapalighāsūti** ṭhapitapalighāsu. **Nagarūpakārikāsūti** ettha upakārikāti paresaṃ ārohanivāraṇatthaṃ samantā nagaraṃ pākārassa adho-bhāge katasudhākammaṃ vuccati. Idha pana tāhi upakārikāhi yuttāni nagarāneva “nagarūpakārikāyo”ti adhippetāni. **Rakkhāpentīti** tādisesu nagaresu vasantāpi attānaṃ rakkhāpentī. **Kaṅkhāti** “sabbaññū, na sabbaññū”ti evaṃ saṃsayo. **Vimaṭṭīti** tasseva vevacanaṃ, virūpā mati, vinicchinituṃ asamatthāti attho. Idamaṃ bhagavā “ambaṭṭhassa iminā attabhāvena maggapātubhāvo natthi, kevalaṃ divaso vītivattati, ayaṃ kho pana lakkhaṇapariyesanatthaṃ āgato, tampi kiccaṃ nassarati. Handassa satijananatthaṃ nayaṃ demī”ti āha.

Dvelakkhaṇadassanavaṇṇanā

287. Evaṃ vatvā pana yasmā buddhānaṃ nisinnānaṃ vā nipannānaṃ vā koci lakkhaṇaṃ pariyesituṃ na sakkoti, ṭhitānaṃ pana caṅkamantānaṃ vā sakkoti. Āciṇṇañcetaṃ buddhānaṃ lakkhaṇapariyesanatthaṃ āgatabhāvaṃ ṇatvā utṭhāyāsanā caṅkamādhiṭṭhānaṃ nāma, tena bhagavā utṭhāyāsanā bahi nikkhanto. Tasmā atha kho bhagavāti-ādi vuttaṃ.

Samannesīti (1.0246) gavesi, ekaṃ dveti vā gaṇayanto samānaya. **Yebhuyyenaṭīti** pāyena, bahukāni addasa, appāni na addasāti attho. Tato yāni na addasa tesamaṃ dīpanatthaṃ vuttaṃ- “ṭhapetvā dve”ti. **Kaṅkhatīti** “aho vata passeyyan”ti patthanaṃ uppādeti. **Vicikicchātīti** tato tato tāni vicinanto kicchati na sakkoti daṭṭhuṃ. **Nādhimuccatīti** tāya vicikicchāya sannitṭhānaṃ na gacchati. **Na sampasīdatīti** tato- “paripuṇṇalakkhaṇo ayan”ti bhagavati pasādaṃ nāpajjati. Kaṅkhāya vā dubbalā vimati vuttā, vicikicchāya majjhimā, anadhimuccanatāya balavatī, asampasādena tehi tīhi dhammehi cittassa kālusiyaabhāvo. **Kosohiteti** vatthikosena paṭicchanne. **Vatthaguyheti** aṅgajāte bhagavato hi varavāraṇasseva kosohitaṃ vatthaguyhaṃ suvaṇṇavaṇṇaṃ padumagabbhasamānaṃ. Taṃ so vatthapaṭicchannattā apassanto, antomukhagatāya ca jivhāya pahūtabhāvaṃ asallakkhento tesu dvīsu lakkhaṇesu kaṅkhī ahosi vicikicchī.

288. Tathārūpanti taṃ rūpaṃ. Kimettha añña vattabbaṃ? Vuttametaṃ nāgasenatthereneva milindarañña puṭṭhena- “dukkaraṃ, bhante, nāgasena, bhagavatā katanti. Kiṃ mahārājāti? Mahājanena hirikaraṇokāsaṃ brahmāyu brāhmaṇassa ca antevāsi uttarassa ca, bāvarissa antevāsīnaṃ soḷasabrāhmaṇānaṃca, selassa brāhmaṇassa ca antevāsīnaṃ tisatamaṇavānaṃca dassesi, bhanteti. Na, mahārāja, bhagavā guyhaṃ dassesi. Chāyaṃ bhagavā dassesi. Iddhiyā abhisankharitvā nivāsananivatthaṃ kāyabandhanabaddhaṃ cīvarapārutaṃ chāyārūpakamattaṃ dassesi mahārājāti. Chāyaṃ diṭṭhe sati diṭṭhamyeva nanu, bhanteti? Tiṭṭhatetaṃ, mahārāja, hadayarūpaṃ disvā bujjanakasatto bhavya, hadayamaṃsaṃ nīharitvā dasseyya sammāsambuddhoti. Kallosi, bhante, nāgasenā”ti.

Ninnāmetvāti nīharitvā. **Anumasīti** kathinasūciṃ viya katvā anumajji, tathākaraṇena cettha mudubhāvo, kaṇṇasotānumasanena dīghabhāvo, nāsikasotānumasa-

nena tanubhāvo, nalāṭacchādanena puthulabhāvo pakāsitoti veditabbo.

289. Paṭimānentoti (1.0247) āgamento, āgamanamassa patthento udikkhantoti attho.

290. Kathāsallāpoti kathā ca sallāpo ca, kathanam paṭikathananti attho.

291. Aho vatāti garahavacanametam. **Reti** idam hīlanavasena āmantanam. **Paṇḍitakāti** tameva jigucchanto āha. Sesapadadvayepi eseva nayo. **Evarūpena kira bho puriso atthacarakenāti** idam yādiso tvam, edise atthacarake hitakārake sati puriso nirayamyeva gaccheyya, na aññatrāti imamattham sandhāya vadati. **Āsajja āsajjāti** ghaṭṭetvā ghaṭṭetvā. **Amhepi evam upaneyya upaneyyāti** brāhmaṇo kho pana ambaṭṭha pokkharasātīti-ādīni vatvā evam upanetvā upanetvā paṭicchannam kāraṇam āvikarivā suṭṭhu dāsādibhāvam āropetvā avaca, tayā amhe akkosāpitāti adhippāyo. **Padasāyeva pavattesīti** pādena paharivā bhūmiyam pātesi. Yañca so pubbe ācariyena saddhim ratham āruhitvā sārathi hutvā agamāsi, tampissa ṭhānam acchindivā rathassa purato padasā yevassa gamanam akāsi.

Pokkharasātibuddhūpasāṅkamanavaṇṇanā

292-296. Ativikāloti suṭṭhu vikālo, sammodaniyakathāyapi kālo natthi. **Āgamā nu khvidha bhoti** āgamā nu kho idha bho. **Adhivāsetūti** sampaṭicchatu. **Ajjatanāyāti** yam me tumhesu kāram karoto ajja bhavissati puññañca pītipāmojjañca tada-tthāya. **Adhivāsesi bhagavā tuṅhībhāvenāti** bhagavā kāyaṅgam vā vācaṅgam vā acopetvā abbhantareyeva khantiṃ dhārento tuṅhībhāvena adhivāsesi. Brāhmaṇassa anuggahaṇattham manasāva sampaṭicchīti vuttam hoti.

297. Paṇitenāti uttamena. **Sahatthāti** sahatthena. **Santappesīti** suṭṭhu tappesi paripuṇṇam suhitam yāvadattham akāsi. **Sampavāresīti** (1.0248) suṭṭhu pavāresi, alam alanti hatthasaññāya paṭikkhipāpesi. **Bhuttāvinti** bhuttavantam. **Onītapattapāṇinti** pattato onītapāṇim, apanītahatthanti vuttam hoti. Onītapattapāṇintipi pāṭho. Tassattho- onittam nānābhūtam vinābhūtam pattam pāṇito assāti onītapattapāṇi, tam onītapattapāṇim. Hatthe ca pattañca dhovivā ekamante pattam nikkhipivā nisinnanti attho. **Ekamantam nisīdīti** bhagavantam evam bhūtam ṇatvā ekasmim okāse nisīdīti attho.

298. Anupubbim kathanti anupaṭipāṭikatham. Ānupubbikathā nāma dānānantaram sīlam, sīlānantaram saggo, saggānantaram maggoti etesam atthānam dīpanakathā. Teneva- “seyyathidam dānakathan”ti-ādīmāha. **Okāranti** avakāram lāmakabhāvam. **Sāmukkaṃsikāti** sāmam ukkaṃsikā, attanāyeva uddharivā gahitā, sayambhūñāṇena diṭṭhā, asādhāraṇā aññesanti attho. Kā pana sāti? Ariyasaccadesanā. Tenevāha- “dukkham, samudayam, nirodham, maggan”ti. **Dhamma-cakkhanti** ettha sotāpattimaggo adhippeto. Tassa uppatti-ākāradassanattham- “yam kiñci samudayadhammam, sabbam tam nirodhadhamman”ti āha. Tañhi nirodham ārammaṇam katvā kiccavasena evam sabbasaṅkhataṃ paṭivijjhantaṃ uppajjati.

Pokkharasāti-upāsakattapaṭivedanāvaṇṇanā

299. Diṭṭho ariyasaccadhammo etenāti **diṭṭhadhammo**. Esa nayo sesapadesupi. Tiṇṇā vicikicchā anenāti **tiṇṇavicikiccho**. Vigatā kathaṃkathā assāti **vigatakathaṃkatho**. **Vesārajappatto**ti visāradabhāvaṃ patto. Kattha? Satthusāsane. Nāssa paro paccayo, na parassa saddhāya ettha vattatīti **aparappaccayo**. Sesam sabbattha vuttanayattā uttānatthattā ca pākaṭamevāti.

Iti sumanḅgalavilāsiniyā dīghanikāyaṭṭhakathāyaṃ

Ambaṭṭhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Soṇadaṇḍasuttavaṇṇanā

300. Evaṃ (1.0249) me sutam ...pe... aṅgesūti **soṇadaṇḍasuttam**. Tatrāyaṃ apubbapadavaṇṇanā. **Aṅgesūti** aṅgā nāma aṅgapāsādikatāya evaṃ laddhavo-hārā jānapadino rājakumārā, tesam nivāso ekopi janapado rūḷhisaddena aṅgāti vuccati, tasmim aṅgesu janapade. **Cārikanti** idhāpi aturita-cārikā ceva nibaddhacārikā ca adhippetā. Tadā kira bhagavato dasasahassilokadhātuṃ oloketassa soṇadaṇḍo brāhmaṇo ñāṇajālassa anto paññāyittha. Atha bhagavā ayaṃ brāhmaṇo mayhaṃ ñāṇajāle paññāyati. 'Atthi nu khvassupanissayo'ti vīmaṃsanto addasa. 'Mayi tattha gate etassa antevāsino dvādasahākārehi brāhmaṇassa vaṇṇaṃ bhāsivā mama santike āgantuṃ na dassanti. So pana tesam vādaṃ bhinditvā ekūnatimśa ākārehi mama vaṇṇaṃ bhāsivā maṃ upasaṅkamtivā pañhaṃ pucchissati. So pañhavissajjanapariyosāne saraṇaṃ gamissati'ti, disvā pañcasatabhikkhuparivāro taṃ janapadaṃ paṭipanno. Tena vuttaṃ- aṅgesu cārikaṃ caramāno ...pe... yena

campā tadavasarīti.

Gaggarāya pokkharāṇiyā tīre Ti tassa campānagarassa avidūre gaggarāya nāma rājaggamahesiyā khaṇitattā gaggarāti laddhavohārā pokkharāṇī atthi. Tassā tīre samantato nīlādipaṅcavaṇṇakusumapaṭimaṇḍitaṃ mahantaṃ campakavānaṃ. Tasmim̐ bhagavā kusumagandhasugandhe campakavane viharati. Taṃ sandhāya gaggarāya pokkharāṇiyā tīreti vuttaṃ. **Māgadhenā seniyenā bimbisārenā**ti ettha so rājā magadhānaṃ issarattā **māgadho**. Mahatiyā senāya samannāgatattā seniyo. Bimbīti suvaṇṇaṃ. Tasmā sārasuvaṇṇasadisavaṇṇatāya bimbisāroti vuccati.

301-302. Bahū bahū hutvā saṃhatāti saṅghā. Ekekissāya disāya saṅgho etesaṃ atthīti **saṅghī**. Pubbe nagarassa anto agaṇā bahi nikkhamitvā gaṇataṃ pattāti **gaṇibhūtā**. **Khattaṃ āmantesī**ti. Khattā vuccati pucchitapaṅhe byākaraṇasamattho mahāmatto, taṃ āmantesi **āgamentū**ti muhuttaṃ paṭimānentu, mā gacchanūti vuttaṃ hoti.

Soṇadaṇḍaguṇakathā

303. Nānāverajjakānanti (1.0250) nānāvidhesu rajjesu, aññesu aññesu kāsiko-salādīsu rajjesu jātā, tāni vā tesam̐ nivāsā, tato vā āgatāti nānāverajjakā, tesam̐ nānāverajjakānaṃ. **Kenacideva karaṇiyenā**ti tasmim̐ kira nagare dvīhi karaṇiyehi brāhmaṇā sannipatanti- yaññānubhavanatthaṃ vā mantasajjhāyanatthaṃ vā. Tadā ca tasmim̐ nagare yamaññā natthi. Soṇadaṇḍassa pana santike mantasajjhāyanatthaṃ ete sannipatitā. Taṃ sandhāya vuttaṃ- “kenacideva karaṇiyenā”ti. Te tassa gamanaṃ sutvā cintesum̐- “ayaṃ soṇadaṇḍo uggatabrāhmaṇo yebhuyyena ca aññe brāhmaṇā samaṇaṃ gotamaṃ saraṇaṃ gatā, ayameva na gato. Svāyaṃ sace tattha gamissati, addhā samaṇassa gotamassa āvaṭṭaniyā māyāya āvaṭṭito, taṃ saraṇaṃ gamissati. Tato etassāpi gehadvāre brāhmaṇānaṃ sannipāto na bhavissati”ti. “Handassa gamanantarāyaṃ karomā”ti sammantayitvā tattha agamaṃsu. Taṃ sandhāya- atha kho te brāhmaṇāti-ādi vuttaṃ.

Tattha **imināpaṅgenā** Ti imināpi kāraṇena. Evaṃ etaṃ kāraṇaṃ vatvā puna- “attano vaṇṇe bhaññamāne atussanakasatto nāma natthi. Handassa vaṇṇaṃ bhaṇanena gamanaṃ nivāressāmā”ti cintetvā bhavañhi soṇadaṇḍo ubhato sujāto-ti-ādīni kāraṇāni āhaṃsu.

Ubhatoti dvīhi pakkhehi. **Mātito ca pitito cāti** bhoto mātā brāhmaṇī, mātumātā brāhmaṇī, tassāpi mātā brāhmaṇī; pitā brāhmaṇo, pitupitā brāhmaṇo, tassāpi pitā brāhmaṇoti, evaṃ bhavaṃ ubhato sujāto mātito ca pitito ca. **Sam̐suddhagaṇīkoti** sam̐suddhā te mātugahaṇī kucchīti attho. Samavepākiniyā gahaṇiyāti ettha pana kammajatejodhātu “gahaṇī”ti vuccati.

Yāva sattamā pitāmahayugāti ettha pitupitā pitāmaho, pitāmahassa yugaṃ pitāmahayugaṃ. **Yuganti** āyuppamāṇaṃ vuccati. Abhilāpamattameva cetaṃ. Atthato pana pitāmahoyeva pitāmahayugaṃ. Tato uddhaṃ sabbepi pubbapurisā pitāmahaggaṇeneva gahitā. Evaṃ yāva sattamo puriso (1.0251), tāva sam̐suddhaga-

haṇiko. Atha vā akkhitto anupakuṭṭho jātivādenāti dassenti. **Akkhittoti**- “apanetha etaṃ, kiṃ iminā”ti evaṃ akkhitto anavakkhitto. **Anupakuṭṭhoti** na upakuṭṭho, na akkosam vā nindaṃ vā laddhapubbo. Kena kāraṇenāti? Jātivādena. Itipi- “hīnajā-tiko eso”ti evarūpena vacanenāti attho.

Aḍḍhoti issaro. **Mahaddhanoti** mahatā dhanena samannāgato. Bhavato hi gehe pathaviyaṃ paṃsuvālikā viya bahudhanaṃ, samaṇo pana gotamo adhano bhikkhāya udaraṃ pūretvā yāpetīti dassenti. **Mahābhogoti** pañcakāmaguṇava-sena mahā-upabhogo. Evaṃ yaṃ yaṃ guṇaṃ vadanti, tassa tassa paṭipakkhava-sena bhagavato aguṇaṃyeva dassemāti maññamānā vadanti.

Abhirūpoti aññehi manussehi abhirūpo adhikarūpo. **Dassaniyoti** divasampi passantānaṃ atittikaraṇato dassanayoggo. Dassaneneva cittapasādajananato **pāsādiko**. Pokkharatā vuccati sundarabhāvo, vaṇṇassa pokkharatā vaṇṇapokkharatā, tāya vaṇṇasampattiyā yuttoti attho. Porāṇā panāhu- “pokkharanti sarīraṃ vadanti, vaṇṇaṃ vaṇṇamevā”ti. Tesaṃ matena vaṇṇaṅca pokkharaṅca vaṇṇapokkharāni. Tesaṃ bhāvo vaṇṇapokkharatā. Iti **paramāya vaṇṇapokkharatāyāti** uttamaena parisuddhena vaṇṇena ceva sarīrasaṅgānasampattiyā cāti attho. **Brahmavaṇṇīti** seṭṭhavaṇṇī. Parisuddhavaṇṇesupi seṭṭhena suvaṇṇavaṇṇena samannāgatoti attho. **Brahmavacchasīti** mahābrahmuno sarīrasadiseneva sarīrena samannāgato. **Akhuddāvakaṃso dassanāyā** Ti “bho sarīre dassanassa okāso na khuddako mahā, sabbāneva te aṅgapaccaṅgāni dassaniyāneva, tāni cāpi mahantānevā”ti dīpenti.

Sīlamassa atthīti **sīlavā**. Vuddhaṃ vaddhitaṃ sīlamassāti **vuddhasīlī**. **Vuddhasīlenāti** vuddhena vaddhitena sīlena. **Samannāgatoti** yutto. Idaṃ vuddhasīlipada-sseva vevacanaṃ. Sabbametaṃ pañcasīlamattameva sandhāya vadanti.

Kalyāṇavācoti-ādīsu kalyāṇā sundarā parimaṇḍalapadabyañjanā vācā assāti kalyāṇavāco. Kalyāṇaṃ madhuraṃ vākkaraṇaṃ assāti **kalyāṇavākkaraṇo** (1.0252). **Vākkaraṇanti** udāharaṇaghoso. Guṇaparipuṇṇabhāvena pure bhavāti porī. Pure vā bhavattā porī. Poriyā nāgarikitthiyā sukhumālattanena sadisāti porī, tāya **poriyā**. **Vissaṭṭhāyāti** apalibuddhāya sandiṭṭhivilambitādidosaarahitāya. **Anelagalāyāti** elagaḷenavirahitāya. Yassa kassaci hi kathentassa elā gaḷanti, lālā vā paggharanti, kheḷaphusitāni vā nikkhamanti, tassa vācā elagaḷaṃ nāma hoti, tabbiparitāyāti attho. **Atthassa viññāpaniyāti** ādimajjhapariyosānaṃ pākaṭaṃ katvā bhāsita-tthassa viññāpanasamatthāya.

Jiṇṇoti jarājiṇṇatāya jiṇṇo. **Vuddhoti** aṅgapaccaṅgānaṃ vuddhibhāvamariyādapatto. **Mahallako** Ti jātimahallakatāya samannāgato. Cirakālappasutoti vuttaṃ hoti. **Addhagatoti** addhānaṃ gato, dve tayo rājaparivaṭṭe atītoti adhippāyo. **Vayo-anuppattoti** pacchimavayaṃ sampatto, pacchimavayo nāma vassasatassa pacchimo tatiyabhāgo.

Api ca **jiṇṇoti** porāṇo, cirakālappavattakulanvayoti vuttaṃ hoti. **Vuddhoti** sīlacārā-diguṇavuddhiyā yutto. **Mahallakoti** vibhavamahantāya samannāgato. **Addhagatoti** maggappaṭipanno brāhmaṇānaṃ vatacariyādimariyādaṃ avītikamma caraṇa-sīlo. **Vayo-anuppattoti** jātivuddhabhāvampi antimavayaṃ anuppatto.

Buddhaguṇakathā

304. Evaṃ vutte Ti evaṃ tehi brāhmaṇehi vutte. Soṇadaṇḍo- “ime brāhmaṇā jāti-ādīhi mama vaṇṇaṃ vadanti, na kho pana metaṃ yuttaṃ attano vaṇṇe rajjituṃ. Handāhaṃ etesaṃ vādaṃ bhinditvā samaṇassa gotamassa mahantabhāvaṃ ṇāpetvā etesaṃ tattha gamanaṃ karomi” ti cintetvā tena hi- bho mamapi suṇāthā- ti-ādīmāha. Tattha yepi ubhato sujātoti ādayo attano guṇehi sadisā guṇā tepi (1.0253) “ko cāhaṃ ke ca samaṇassa gotamassa jātisampatti-ādayo guṇā” ti attano guṇehi uttaritareyeva maññamāno, itare pana ekanteneva bhagavato mahanta- bhāvadīpanatthaṃ pakāseti.

Mayameva arahāmāti evaṃ niyāmentovettha idaṃ dīpeti- “yadi guṇamahanta- tāya upasaṅkamitabbo nāma hoti. Yathā hi sineruṃ upanidhāya sāsapo, mahāsa- muddaṃ upanidhāya gopadakaṃ, sattu su mahāsaressu udakaṃ upanidhāya ussā- vabindu paritto lāmako. Evameva samaṇassa gotamassa jātisampatti-ādayopi guṇe upanidhāya amhākaṃ guṇā parittā lāmakā; tasmā mayameva arahāma taṃ bhavantaṃ gotamaṃ dassanāya upasaṅkamitun” ti.

Mahantaṃ ṇātisamṅhaṃ ohāyāti mātipakkhe asītikulasahassāni, pitipakkhe asī- tikulasahassānīti evaṃ saṭṭhikulasatasahassaṃ ohāya pabbajito.

Bhūmigatañca vehāsaṭṭhañcāti ettha rājaṅgaṇe ceva uyyāne ca sudhāmaṭṭhapo- kkharaṇiyo sattaratanānaṃ pūretvā bhūmiyaṃ ṭhapitaṃ dhanaṃ bhūmigataṃ nāma. Pāsādaniyūhādayo paripūretvā ṭhapitaṃ vehāsaṭṭhaṃ nāma. Etaṃ tāva kulapariyāyena āgataṃ. Tathāgatassa pana jātadivaseyeva saṅkho, elo, uppalo, puṇḍarīkoti cattāro nidhaya uggatā. Tesu saṅkho gāvutiko, elo aḍḍhayaohaniko, uppalo tigāvutiko, puṇḍarīko yohaniko. Tesupi gahitaṃ gahitaṃ pūratiyeva, iti bhagavā pahūtaṃ hiraññasuvaṇṇaṃ ohāya pabbajitoti veditabbo.

Daharova samānoti taruṇova samāno. **Susukāḷakesoti** suṭṭhu kāḷakeso, añjana- vaṇṇasadisakeso hutvā vāti attho. **Bhadrenāti** bhaddakena. **Paṭhamena vayasāti** tiṇṇaṃ vayānaṃ paṭhamavayena. **Akāmākānanti** anicchamānānaṃ. Anādaratthe sāmivacanaṃ. Assūni mukhe etesanti **assumukhā**, tesamā assumukhānaṃ, assūhi kilinnamukhānanti attho. **Rudantānanti** (1.0254) kanditvā rodamānānaṃ. **Akhuddāvākāsoti** ettha bhagavato aparimāṇoyeva dassanāya okāsoti veditabbo.

Tatridaṃ vatthu- rājagahe kira aññataro brāhmaṇo samaṇassa gotamassa pamāṇaṃ gahetuṃ na sakkotīti sutvā bhagavato piṇḍāya pavisanakāle saṭṭhi- hatthaṃ veḷuṃ gahetvā nagaradvārassa bahi ṭhatvā sampatte bhagavati veḷuṃ gahetvā samīpe aṭṭhāsi. Veḷu bhagavato jāṇukamattaṃ pāpuṇi. Puna divase dve veḷū ghaṭetvā samīpe aṭṭhāsi. Bhagavāpi dvinnaṃ veḷūnaṃ upari kaṭimattameva paññāyamāno- “brāhmaṇa, kiṃ karosī” ti āha. Tumhākaṃ pamāṇaṃ gaṇhāmīti. “Brāhmaṇa, sacepi tvaṃ sakalacakkavāḷagabbhaṃ pūretvā ṭhite veḷū ghaṭetvā āgamissasi, neva me pamāṇaṃ gahetuṃ sakkhissasi. Na hi mayā cattāri asa- ṅkhyeyāni kappasatasahassañca tathā pāramiyo pūritā, yathā me paro pamāṇaṃ gaṇheyya, atulo, brāhmaṇa, tathāgato appameyyo” ti vatvā dhammapade gātha-

māha-

“Te tādise pūjayato, nibbute akutobhaye;

na sakkā puññaṃ saṅkhātum, imettamapi kenacī”ti. (dha. pa. 36);

Gāthāpariyosāne caturāsītīpāṇasahassāni amataṃ pivimṣu.

Aparampi vatthu- rāhu kira asurindo cattāri yojanasahassāni aṭṭha ca yojanasatāni ucco. Bāhantaramassa dvādasayojanasatāni. Bahalantarena cha yojanasatāni. Hatthatalapādatalānaṃ puthulato tīṇi yojanasatāni. Aṅgulipabbāni paṇṇāsaya-
yojanāni. Bhamukantaraṃ paṇṇāsaya-
yojanaṃ. Mukhaṃ dviyojanasataṃ tiyojanasata-
tagambhīraṃ tiyojanasataparimaṇḍalaṃ. Gīvā tiyojanasataṃ. Nalāṭaṃ tiyojana-
sataṃ. Sīsaṃ navayojanasataṃ. “So ahaṃ uccosmi, sathhāraṃ onamitvā oloketuṃ na sakkhissāmi”ti cintetvā nāgacchi. So ekadivasaṃ bhagavato vaṇṇaṃ sutvā- “yathākathaṅca olokessāmi”ti āgato.

Atha bhagavā tassajjhāsayāṃ viditvā- “catūsu iriyāpathesu katarena dassessāmi”ti cintetvā “ṭhitako nāma nīcopi ucco viya paññāyati. Nipannovassa (1.0255) attānaṃ dassessāmi”ti “ānanda, gandhakuṭīpariveṇe mañcakaṃ paññāpehi”ti vatvā tattha sihaseyyaṃ kappesi. Rāhu āgantvā nipannaṃ bhagavantaṃ gīvaṃ unnāmetvā nabhamajjhe puṇṇacandaṃ viya ullokesi. Kimidaṃ asurindāti ca vutte- “bhagavā onamitvā oloketuṃ na sakkhissāmi”ti nāgacchinti. Na mayā, asurinda, adhomukhena pāramiyo pūritā. Uddhaggameva katvā dānaṃ dinnanti. Taṃ divasaṃ rāhu saraṇaṃ agamāsi. Evaṃ bhagavā akhuddāvakaṃso dassanāya.

Catupārisuddhisīlena sīlavā, taṃ pana sīlaṃ ariyaṃ uttamaṃ parisuddhaṃ. Tenāha- “ariyasīlī”ti. Tade taṃ anavajjaṭṭhena kusalaṃ. Tenāha- “kusalasīlī”ti. **Kusalasīlenā**ti idamassa vevacanaṃ.

Bahūnaṃ ācariyapācariyoti bhagavato ekekāya dhammadesanāya caturāsītipāṇasahassāni aparimāṇāpi devamanussā maggaphalāmataṃ pivanti, tasmā bahūnaṃ ācariyo. Sāvakaveneyyānaṃ pana pācariyoti.

Khīṇakāmarāgoti ettha kāmaṃ bhagavato sabbepi kilesā khīṇā. Brāhmaṇo pana te na jānāti. Attano jānanaṭṭhāneyeva guṇaṃ katheti. **Vigatacāpalloti**- “pattamaṇḍanā cīvaramaṇḍanā senāsanamaṇḍanā imassa vā pūtikāyassa ...pe... kelanā paṭikelanā”ti (vibha. 854) evaṃ vuttacāpallā virahito.

Apāpapurekkhāroti apāpe nava lokuttaradhamme purato katvā vicarati. **Brahmaññāya pajāyāti** sārīputtamoggallānamahākassapādibhedāya brāhmaṇapajāya, eti-ssāya ca pajāya purekkhāro. Ayañhi pajā samaṇaṃ gotamaṃ purakkhatvā caratīti attho. Api ca **apāpapurekkhāroti** na pāpaṃ purekkhāro na pāpaṃ purato katvā carati, na pāpaṃ icchatīti attho. Kassa? Brahmaññāya pajāya. Attanā saddhiṃ paṭiviruddhāyapi brāhmaṇapajāya aviruddho hitasukhatthiko yevāti vuttaṃ hoti.

Tiroraṭṭhāti pararaṭṭhato. **Tirojanapadāti** parajanapadato. **Pañhaṃ pucchitum āgacchantīti** khattiyapaṇḍitādayo ceva devabrahmaṇāgagandhabbādayo ca (1.0256)- “pañhe abhisāṅkharitvā pucchissāmā”ti āgacchanti. Tattha keci pucchāya vā dosaṃ vissajjanasampaṭicchane vā asamatthataṃ sallakkhetvā apucchitvāva tuṅhī nisīdanti. Keci pucchanti. Kesañci bhagavā pucchāya ussāhaṃ janetvā vissajjeti. Evaṃ sabbesampi tesāṃ vimatiyo tīraṃ patvā mahāsamuddassa ūmiyo viya bhagavantaṃ patvā bhijjanti.

Ehi svāgatavādīti devamanussapabbajitagahaṭṭhesu taṃ taṃ attano santikaṃ āgataṃ- “ehi svāgatan”ti evaṃ vadatīti attho. **Sakhiloti** tattha katamaṃ sākhalayaṃ? “Yā sā vācā nelā kaṇṇasukhā”ti-ādinā nayena vuttasākhalayena samannāgato, muduvacanoti attho. **Sammodakoti** paṭisanthārakusalo, āgatāgatānaṃ catunnaṃ parisānaṃ- “kacci, bhikkhave, khamaṇīyaṃ, kacci yāpaṇīyaṃ”ti-ādinā nayena sabbaṃ addhānadarathaṃ vūpasamento viya paṭhamataraṃ sammodaṇīyaṃ kathaṃ kattāti attho. **Abbhākuṭīkoti** yathā ekacce parisāṃ patvā thaddhamukhā saṅkuṭītamukhā honti, na ediso, parisadassanena panassa bālātapasamphasena viya padumaṃ mukhapadumaṃ vikaṣati puṇṇacandasassirikaṃ hoti. **Uttānamukhoti** yathā ekacce nikujjitamukhā viya sampattāya parisāya na kiñci kathenti, atidullabhakathā honti, na evarūpo. Samaṇo pana gotamo sulabhakatho. Na tassa santikaṃ āgatāgatānaṃ- “kasmā mayaṃ idhāgatā”ti vippaṭisāro uppajjati dhammaṃ pana sutvā attamaṇāva hontīti dasseti. **Pubbabhāsīti** bhāsanto ca paṭhamataraṃ bhāsati, tañca kho kālayuttaṃ pamāṇayuttaṃ atthanissitameva bhāsati, na niratthakakathaṃ.

Na tasmim gāme vāti yattha kira bhagavā paṭivasati, tattha mahesakkhā devatā ārakkhaṃ gaṇhanti, taṃ nissāya manussānaṃ upaddavo na hoti, paṃsupisācakādayoyeva hi manusse viheṭhenti, te tāsāṃ ānubhāvena dūraṃ apakkamanti. Api ca bhagavato mettābalenapi na amanussā manusse viheṭhenti.

Saṅghī-ādīsu anusāsitaḅbo sayamaḅ vā uppāditto saṅgho assa atthīti **saṅghī**. Tādiso cassa gaṇo atthīti **gaṇī**. Purimapadasseva vā vevacanametamaḅ. Ācārasikkhāpanavasena gaṇassa ācariyoti **gaṇācariyo** (1.0257). **Puthutitthakarānanti** bahūnaḅ titthakarānaḅ. **Yathā vā tathā vā**ti yena vā tena vā acelakādimattakenāpi kāraṇena. **Samudāgacchatī**ti samantato upagacchati abhivaḅḅhati.

Atithi no te hontīti te amhākaḅ āgantukā, navakā pāhunakā hontīti attho. **Pariyāpuṇāmī**ti jānāmi. **Aparimāṇavaṇṇoti** tathārūpeneva sabbaññunāpi appameyyavaṇṇo- “pageva mādisenā”ti dasseti. Vuttampi cettaḅ-

“Buddhōpi buddhassa bhaṇeyya vaṇṇamaḅ,
kappampi ce aññaḅabhāsamāno;
khīyetha kappo ciradīghamantare,
vaṇṇo na khīyetha tathāgatassā”ti.

305. Imaḅ pana satthu guṇakathaḅ sutvā te brāhmaṇā cintayīḅsu- yathā soṇadaṇḅo brāhmaṇo samaṇassa gotamassa vaṇṇe bhaṇati, anomaguṇo so bhavaḅ gotamo; evamaḅ tassa guṇe jānamānena kho pana ācariyena aticiraḅ adhivāsitaḅ, handa naḅ anuvattāmāti anuvattiḅsu. Tasmā evamaḅ vutte “te brāhmaṇā”ti-ādi vuttaḅ. Tattha **alamevā**ti yuttameva. **Api puṭosenā**ti puṭosaḅ vuccati pātheyyamaḅ, taḅ gahetvāpi upasaṅkamtumaḅ yuttamevāti attho. Puṭamaḅsenātipi pāḅho, tassattho, puṭo aḅse assāti puṭamaḅso, tena puṭamaḅsena. Aḅsena hi pātheyyapuṭamaḅ vahante-nāpīti vuttaḅ hoti.

Soṇadaṇḅaparivitakkavaṇṇanā

306-308. **Tirovanasaṇḅagatassā**ti antovanasaṇḅe gatassa, vihārabbhantaraḅ pavitṅhassāti attho. **Añjalimaḅ paṇāmetvā**ti ete ubhatopakkhikā, te evamaḅ cintayīḅsu- “sace no micchādiṅṅhikā codessanti- ‘kasmā tumhe samaṇamaḅ gotamaḅ vanditthā’-ti? Tesamaḅ- ‘kiḅ añjalimattakaraṇenāpi vandanaḅ nāma hoti’ti vakkhāma. Sace no sammādiṅṅhikā codessanti- ‘kasmā tumhe bhagavantaḅ na vanditthā’ti. ‘Kiḅ sīsenā bhūmiyamaḅ paharanteneva vandanaḅ nāma hoti, nanu añjalikammampi vandanaḅ evā’ti (1.0258) vakkhāmā”ti. **Nāmagottanti** “bho, gotama, ahaḅ asukassa putto datto nāma, mitto nāma, idhāgato”ti vadantā nāmaḅ sāventi nāma. “Bho, gotama, ahaḅ vāseṅṅho nāma, kaccāno nāma, idhāgato”ti vadantā gottaḅ sāventi nāma. Ete kira daliddā jiṅṅṅā kulaputtā “parisamajjhe nāmagottavasena pākaṅṅā bhavissāmā”ti evamakamaḅsu. Ye pana tuṅhībḅhūtā nisīdiḅsu, te kerāṅṅikā ceva andhabālā ca. Tattha kerāṅṅikā- “ekaḅ dve kathāsaḅllāpepi karonto vissāsiko hoti, atha vissāse sati ekaḅ dve bhikkhā adātumaḅ na yuttan”ti tato attānaḅ mocetvā tuṅhī nisīdanti. Andhabālā aññaṅṅatāyeva avakkhittamattikāpiṅḅo viya yattha katthaci tuṅhībḅhūtā nisīdanti.

Brāhmaṇapaññaṅṅattivaṇṇanā

309-310. **Cetasā cetoparivitakkanti** bhagavā- “ayamaḅ brāhmaṇo āgatakālato

paṭṭhāya adhomukho thaddhagatto kiṃ cintayamāno nisinno, kiṃ nu kho cinteti”ti āvajjanto attano cetasā tassa cittaṃ aññāsi. Tena vuttaṃ- “cetasā cetoparivittakka-maññāyā”ti. **Vihaññatīti** vighātaṃ āpajjati. **Anuviloketvā parisanti** bhagavato sakasamaye pañhapucchanena udake miyamāno ukkhipitvā thale ṭhapito viya samapa-ssaddhakāyacitto hutvā parisam saṅgaṇhanatthaṃ diṭṭhisañjāneneva “upadhārentu me bhonto vacanan”ti vadanto viya anuviloketvā parisam bhagavantam etadavoca.

311-313. Sujaṃ paggaṇhantānanti yaññayajanatthāya sujaṃ gaṇhantesu brāhmaṇesu paṭhamo vā dutiyo vāti attho. Sujāya diyyamānaṃ mahāyāgaṃ paṭiggaṇhantānanti porāṇā. Iti brāhmaṇo sakasamayavasena sammadeva pañhaṃ vissajjesi. Bhagavā pana visesato uttamabrāhmaṇassa dassanatthaṃ- “imesaṃ panā”ti-ādimāha. **Etadavocunti** sace jātivaṇṇamantasampanno brāhmaṇo na hoti, atha ko carahi loka brāhmaṇo (1.0259) bhavissati? Nāseti no ayaṃ soṇadaṇḍo, handassa vādaṃ paṭikkhipissāmāti cintetvā etadavocuṃ. **Apavadatīti** paṭikkhipati. **Anupakkhandatīti** anupavisati. Idaṃ- “sace tvaṃ pasādavasena samaṇaṃ gotamaṃ saraṇaṃ gantukāmo, gaccha; mā brāhmaṇassa samayaṃ bhindī”ti adhippāyena āhaṃsu.

314. Etadavocāti imesu brāhmaṇesu evaṃ ekappahārenea viravantesu “ayaṃ kathā pariyosānaṃ na gamissati, handa ne nissadde katvā soṇadaṇḍeneva saddhiṃ kathemi”ti cintetvā- “etaṃ sace kho tumhākan”ti-ādikaṃ vacanaṃ avoca.

315-316. Sahadhammenāti sakāraṇena. **Samasamoti** ṭhapetvā ekadesasamattaṃ samabhāvena samo, sabbākārena samoti attho. **Ahamassa mātāpitaro jānāmīti** bhaginiyā puttassa mātāpitaro kiṃ na jānissati, kulakoṭiparidīpanaṃ sandhāyeva vadati. **Musāvādampi bhaṇeyyāti** atthabhañjanakaṃ musāvādaṃ katheyya. **Kiṃ vaṇṇo karissatīti** abbhantare guṇe asati kiṃ karissati? Kimassa brāhmaṇabhāvaṃ rakkhituṃ sakkhissatīti attho. Athāpi siyā puna- “pakatisīle ṭhitassa brāhmaṇabhāvaṃ sādheti”ti evampi sīlameva sādhesati, tasmīṃ hissa asati brāhmaṇabhāvo nāhosīti sammohamattaṃ vaṇṇādayo. Idaṃ pana sutvā te brāhmaṇā- “sabhāvaṃ ācariyo āha, akāraṇāva mayaṃ ujjhāyimhā”ti tuṅhī ahesuṃ.

Sīlapaññākathāvaṇṇanā

317. Tato bhagavā ‘kathito brāhmaṇena pañho, kiṃ panettha paṭiṭṭhātuṃ sakkhissati, na sakkhissati’ti? Tassa vīmaṃsanatthaṃ- “imesaṃ pana brāhmaṇā”ti-ādimāha. **Sīlaparidhotāti** sīlaparisuddhā. **Yattha sīlaṃ tattha paññāti** yasmiṃ puggale sīlaṃ, tattheva paññā, kuto dussīle paññā? Paññārahite vā jaḷe eḷamūge kuto sīlanti? **Sīlapaññānanti** sīlañca paññāṇaṃca sīlapaññāṇaṃ. **Paññānanti** paññāyeva. Evametam brāhmaṇāti (1.0260) bhagavā brāhmaṇassa vacanaṃ anujānanto āha. Tattha **sīlaparidhotā paññāti** catupārisuddhisīlena dhotā. Kathaṃ pana sīlena paññaṃ dhovatīti? Yassa puthujjanassa sīlaṃ saṭṭhi-asītivassāni akhaṇḍaṃ hoti, so maraṇakālepi sabbakilese ghātetvā sīlena paññaṃ dhovitvā arahattaṃ gaṇhāti. Kandarasālapariveṇe mahāsaṭṭhivassatthero viya. There kira

maraṇamañce nipajjitvā balavavedanāya nitthunante, tissamahārājā “theraṃ passissāmī”ti gantvā pariveṇadvāre ṭhito taṃ saddaṃ sutvā pucchi- “kassa saddo ayaṇ”ti? Therassa nitthunanasaddoti. “Pabbajjāya saṭṭhivassena vedanāparigga-hamattampi na kataṃ, na dāni naṃ vandissāmī”ti nivattitvā mahābodhiṃ vandituṃ gato. Tato upaṭṭhākadaharo therā āha- “kiṃ no, bhante, lajjāpetha, saddhopi rājā vippaṭṭisārī hutvā na vandissāmī”ti gatoti. Kasmā āvusoti? Tumhākaṃ nitthunanasaddaṃ sutvāti. “Tena hi me okāsaṃ karothā”ti vatvā vedanaṃ vikkhambhitvā arahattaṃ patvā daharassa saññaṃ adāsi- “gacchāvuso, idāni rājānaṃ amhe vandāpehī”ti. Daharo gantvā- “idāni kira therāṃ, vandathā”ti āha. Rājā saṃsumā-rapatitena therāṃ vandanto- “nāhaṃ ayyassa arahattaṃ vandāmi, puthujjanabhū-miyaṃ pana ṭhatvā rakkhitasīlameva vandāmi”ti āha, evaṃ sīlena paññaṃ dhovati nāma. Yassa pana abbhantare sīlasaṃvaro natthi, ugghāṭitaññutāya pana catuppadikagāthāpariyosāne paññāya sīlaṃ dhovitvā saha paṭisambhidāhi ara-hattaṃ pāpuṇāti. Ayaṃ paññāya sīlaṃ dhovati nāma. Seyyathāpi santatimahā-matto.

318. Katamaṃ pana taṃ brāhmaṇāti kasmā āha? Bhagavā kira cintesi- “brāhmaṇā brāhmaṇasamaye pañcasīlāni ‘sīlan’ti paññāpentī, vedattaya-uggaha-ṇapaññā paññāti. Uparivisesaṃ na jānanti. Yaṃnūnāhaṃ brāhmaṇassa uttarivise-sabhūtaṃ maggasīlaṃ, phalasīlaṃ, maggapaññaṃ, phalapaññañca dassetvā ara-hattanikūṭena desanaṃ niṭṭhapeyyaṇ”ti. Atha naṃ kathetukamyatāya pucchanto- “katamaṃ pana taṃ, brāhmaṇa, sīlaṃ katamā sā paññā”ti āha. Atha brāhmaṇo- “mayā sakasamayavasena pañho vissajjito. Samaṇo pana maṃ gotamo puna nivattitvā pucchati, idānissāhaṃ cittaṃ paritosevā vissajjituṃ (1.0261) saku-ṇeyyaṃ vā na vā? Sace na sakkhissaṃ paṭhamaṃ

uppannāpi me lajjā bhijjissati. Asakkontassa pana na sakkomīti vacane doso natthī”ti puna nivattitvā bhagavatoyeva bhāraṃ karonto “ettakaparamāva mayan”-ti-ādimāha. Tattha **ettakaparamā**ti ettakaṃ sīlapaññāṇanti vacanameva paramaṃ amhākaṃ, te mayaṃ ettakaparamā, ito paraṃ etassa bhāsitassa atthaṃ na jānā-māti attho.

Athassa bhagavā sīlapaññāya mūlabhūtaṃ tathāgatassa uppādato pabhūti sīlapaññāṇaṃ dassetuṃ- “idha brāhmaṇa, tathāgato”ti-ādimāha. Tassattho sāmā-ññaphale vuttanayeneva veditabbo, ayaṃ pana viseso, idha tividhampi sīlaṃ- “ida-mpissa hoti sīlasmin”ti evaṃ sīlamicceva niyyātitaṃ paṭhamajjhānādīni cattāri jhānāni atthato paññāsampadā. Evaṃ paññāvasena pana aniyyātetvā vipassanā-paññāya padaṭṭhānabhāvamattena dassetvā vipassanāpaññāto paṭṭhāya paññā niyyātītīti.

Soṇadaṇḍa-upāsakattapaṭivedanākathā

319-322. Svātanāyāti padassa attho ajjatanāyāti ettha vuttanayeneva veditabbo. **Tena maṃ sā parisā paribhaveyyā**ti tena tumhe dūratova disvā āsanā vuṭṭhitakāra-ṇena maṃ sā parisā- “ayaṃ soṇadaṇḍo pacchimavaye ṭhito mahallako, gotamo pana daharo yuvā nattāpissa nappahoti, so nāma attano nattumattabhāvampi appattassa āsanā vuṭṭhātī”ti paribhaveyya. **Āsanā me taṃ bhavaṃ gotamo paccu-ṭṭhānanti** mama agāravena avuṭṭhānaṃ nāma natthi, bhoganāsanabhayaena pana na vuṭṭhahissāmi, taṃ tumhe hi ceva mayā ca ñātuṃ vaṭṭati. Tasmā āsanā me etaṃ bhavaṃ gotamo paccuṭṭhānaṃ dhāretūti, iminā kira sadiso kuhako dullabho, bhagavati panassa agāraṃ nāma natthi, tasmā bhoganāsanabhayaṃ kuhanava-sena evaṃ vadati. Parapadesupi eseṃ nayo. **Dhammiyā kathāyā**ti-ādīsu taṅkha-ṇānurūpāya dhammiyā kathāya diṭṭhadhammikasamparāyikaṃ atthaṃ sanda-ssetvā kusale dhamme samādapetvā gaṇhāpetvā. Tattha naṃ samuttejetvā sa-ussāhaṃ katvā tāya ca sa-ussāhatāya aññehi ca vijjamānaguṇehi sampahaṃ-setvā dhammaratanavassaṃ vassitvā uṭṭhāyāsanā (1.0262) pakkāmi. Brāhmaṇo pana attano kuhakatāya evampi bhagavati dhammavassaṃ vassite visesaṃ nibbattetuṃ nāsakkhi. Kevalamassa āyatīṃ nibbānatthāya vāsanābhāgiyāya ca sabbā purimacchimakathā ahoṣīti.

Iti sumaṅgalavilāsiniyā dīghanikāyaṭṭhakathāyaṃ

Soṇadaṇḍasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Kūṭadantasuttavaṇṇanā

323. Evaṃ (1.0263) **me suttaṃ ...pe... magadhesūti** kūṭadantasuttaṃ. Tatrāyaṃ

apubbapadavaṇṇanā. **Magadhēsūti** magadhā nāma jānapadino rājakumārā, tesam nivāso ekopi janapado rūḥhisaddena magadhāti vuccati, tasmim magadhesu janapade. Ito param purimasuttadvaye vuttanayameva. Ambalaṭṭhikā brahmajāle vuttasadisāva. **Kūṭadantoti** tassa brāhmaṇassa nāmaṃ. **Upakkhaṭoti** sajjito. **Vacchatarasatānī** Ti vacchasatāni. **Urabbhāti** taruṇameṇḍakā vuccanti. Ete tāva pāliyaṃ āgatāyeva. Pāliyaṃ pana anāgatānampi anekesaṃ migapakkhīnaṃ sattasattasatāni sampiṇḍitānevāti veditabbāni. Sabbasattasatikayāgaṃ kiresa yajitukāmo hoti. **Thūṇūpanitānī** ti bandhitvā ṭhapanatthāya yūpasaṅkhātamaṃ thūṇaṃ upanītāni.

328. Tividhanti ettha vidhā vuccati ṭhapanā, tiṭṭhapananti attho. **Soḷasaparikkhā-ranti** soḷasaparivāraṃ.

330-336. Paṭivasantīti yaññānubhavanatthāya paṭivasanti. **Bhūtapubbanti** idamaṃ bhagavā pathavīgataṃ nidhiṃ uddharitvā purato rāsimaṃ karonto viya bhavapaṭi-cchannaṃ pubbacaritaṃ dassento āha. **Mahāvijito** Ti so kira sāgarapariyantaṃ mahantaṃ pathavīmaṇḍalaṃ vijini, iti mahantaṃ vijitamassāti mahāvijito tveva saṅkhyamaṃ agamāsi. **Aḍḍhoti**-ādīsu yo koci attano santakena vibhavana aḍḍho hoti, ayaṃ pana na kevalamaṃ aḍḍhoyeva, mahaddhano mahatā aparimāṇasaṅkhyena dhanena samannāgato. Pañcakāmaguṇavasena mahantā uḷārā bhogā assāti **mahābhogo**. Piṇḍapiṇḍavasena ceva suvaṇṇamāsakarajataṃ māsakādivasena ca jātārūparajataṃ pahūtātāya **pahūtajātārūparajato**, anekakoṭisaṅkhyena jātārūparajataṃ samannāgatoti attho. **Vittīti** tuṭṭhi, vittiyā upakaraṇamaṃ **vittūpakaraṇamaṃ** tuṭṭhikāraṇanti attho. Pahūtaṃ nānāvidhālaṅkārasuvaṇṇarajatabhājanādi-bhedamaṃ vittūpakaraṇamaṃ assāti **pahūtavittūpakaraṇo**. Sattaratanasaṅkhātassa nidahitvā ṭhapitadhanassa sabbapubbaṇṇāparaṇṇasaṅgahitassa dhaññaṃ ca pahūtātāya **pahūtadhanadhañño** (1.0264). Athavā idamassa devasikamaṃ paribbayadā-naggahaṇādivasena parivattanadhanadhaññavasena vuttaṃ.

Paripuṇṇakosakoṭṭhāgāro Ti koso vuccati bhaṇḍāgāraṃ, nidahitvā ṭhapitena dhanena paripuṇṇakoso, dhaññaṃ paripuṇṇakoṭṭhāgāro cāti attho. Athavā catu-bbidho koso- hatthī, assā, rathā, pattīti. **Koṭṭhāgāraṃ** tividhamaṃ- dhanakoṭṭhāgāraṃ, vatthakoṭṭhāgāraṃ, dhaññaṃ koṭṭhāgāraṃ, taṃ sabbampi paripuṇṇamaṃ assāti paripuṇṇakosakoṭṭhāgāro. **Udapādīti** uppajji. Ayaṃ kira rājā ekadivasaṃ ratanāvalokana-cārikaṃ nāma nikkhanto. So bhaṇḍāgārikaṃ pucchi- “tāta, idamaṃ evamaṃ bahu-dhanaṃ kena saṅgharitaṃ” ti? Tumhākaṃ pitupitāmahādīhi yāva sattamā kulapari-vaṭṭāti. Idamaṃ pana dhanamaṃ saṅgharitvā te kuhiṃ gatāti? Sabbeva te, deva, mara-ṇavasamaṃ pattāti. Attano dhanamaṃ agahetvāva gatā, tātāti? Deva, kiṃ vadetha, dhanamaṃ nāmetaṃ pahāya gamanīyameva, no ādāya gamanīyanti. Atha rājā niva-ttitvā sirīgabbhe nisinno- ‘adhigatā kho me’ti-ādīni cintesi. Tena vuttaṃ- “evamaṃ cetaso parivattakko udapādī” ti.

337. Brāhmaṇamaṃ āmantetvāti kasmā āmantesi? Ayaṃ kirevamaṃ cintesi- “dānaṃ dentena nāma ekena paṇḍitena saddhiṃ mantetvā dātuṃ vaṭṭati, anāmantetvā katakammañhi pacchānutāpaṃ karoti” ti. Tasmā āmantesi. Atha brāhmaṇo cintesi- “ayaṃ rājā mahādānaṃ dātukāmo, janapade cassa bahū corā, te avūpa-sametvā dānaṃ dentassa khīradadhitaṇḍulādike dānasambhāre āharantānaṃ

nippurisāni gehāni corā vilumpissanti janapado corabhayeneva kolāhalo bhavissati, tato rañño dānaṃ na ciraṃ pavattissati, cittampissa ekaggaṃ na bhavissati, handa, naṃ etamatthaṃ saññāpemi”ti tato tamatthaṃ saññāpento “bhoto, kho rañño”ti-ādimāha.

338. Tattha **sakaṇṭakoti** corakaṇṭakehi sakaṇṭako. **Panthaduhanāti** panthaduhā, panthaghātakāti attho. **Akiccakārī assāti** akattabbakārī (1.0265) adhammakārī bhavya. **Dassukhīlanti** corakhīlaṃ. **Vadhena vāti** māraṇena vā koṭṭanena vā. **Bandhanenāti** addubandhanādinā. **Jāniyāti** hāniyā; “sataṃ gaṇhatha, sahasaṃ gaṇhathā”ti evaṃ pavattitadaṇḍenāti attho. **Garahāyāti** pañcasikhamaṇḍakaraṇaṃ, gomayasiñcanaṃ, gīvāya kudaṇḍakabandhananti evamādīni katvā garahapāpana. **Pabbājanāyāti** raṭṭhato nīharaṇena. **Samūhanissāmī** Ti sammā hetunā nayena kāraṇena ūhanissāmi. **Hatāvasesakāti** matāvasesakā. **Ussahantīti** ussāhaṃ karonti. **Anuppadetūti** dinne appahonte puna aññampi bījañca bhattañca kasi-upakaraṇabhaṇḍañca sabbaṃ detūti attho. **Pābhatam anuppadetūti** sakkhiṃ akatvā paṇṇe anāropetvā mūlacchejjasena bhaṇḍamūlaṃ detūti attho. Bhaṇḍamūlassa hi pābhatanti nāmaṃ. Yathāha-

“Appakenapi medhāvī, pābhatena vicakkhaṇo;

samuṭṭhāpeti attānaṃ, aṇuṃ aggimva sandhaman”ti. (jā. 1.1.4);

Bhattavetananti devasikaṃ bhattañceva māsikādiparibbayañca tassa tassa kusalakammasūrabhāvānurūpena ṭhānantaragāmanigamādīdānena saddhiṃ detūti attho. **Sakammapasutāti** kasivāṇijjādīsu sakesu kammesu uyyuttā byāvaṭā. **Rāsikoti** dhanadhaññānaṃ rāsiko. **Khematṭhitāti** khemena ṭhitā abhayā. **Akaṇṭakāti** corakaṇṭakarāhitā. **Mudā modamānāti** modā modamānā. Ayameva vā pāṭho, aññamaññaṃ pamuditacittāti adhippāyo. **Apārutagharāti** corānaṃ abhāvena dvārāni asaṃvaritvā vivaṭadvārāti attho. **Etadvocāti** janapadassa sabbākārena iddhaphītabhāvaṃ ṇatvā etaṃ avoca.

Catuparikkhāraṇaṇā

339. Tena hi bhavaṃ rājāti brāhmaṇo kira cintesi- “ayaṃ rājā mahādānaṃ dātuṃ ativiya ussāhajāto. Sace pana attano anuyantā khattiyādayo anāmantetvā dassati. Nāssa te attamanā bhavissanti; yathā dānaṃ te attamanā honti, tathā karissāmī”ti. Tasmā “tena hi bhavan”ti-ādimāha. Tattha **negamāti** nigamavāsino. **Jānapadāti** janapadavāsino (1.0266). **Āmantayatanti** āmantetu jānāpetu. **Yaṃ mama assāti** yaṃ tumhākaṃ anujānanaṃ mama bhavya. **Amaccāti** piyasahāyakā. **Pārisajjāti** sesā āṇattikārakā. **Yajataṃ bhavaṃ rājāti** yajatu bhavaṃ, te kira-ayaṃ rājā “ahaṃ issaro”ti pasayha dānaṃ adatvā amhe āmantesi, ahonena suṭṭhu katan”ti attamanā evamāhaṃsu. Anāmantite panassa yaññatṭhānaṃ dassa-nāyapi na gaccheyyūṃ. **Yaññakālo mahārājāti** deyyadhammasmiñhi asati mahallakakāle ca evarūpaṃ dānaṃ dātuṃ na sakkā, tvaṃ pana mahādhanō ceva taruṇo ca, etena te yaññakāloti dassentā vadanti. **Anumatipakkhāti** anumatiyā pakkhā, anumatiḍāyakāti attho. **Parikkhārā bhavantīti** parivārā bhavanti. “Ratho

sīlaparikkhāro, jhānakkho cakkavīriyo”ti (saṃ. ni. 5.4) ettha pana alaṅkāro parikkhāroti vutto.

Atthaparikkhāraṇṇanā

340. Atthahaṅgehi ubhato sujātādīhi atthahi aṅgehi. **Yasasāti** āṇāṭhapanasamatthatāya. **Saddhoti** dānassa phalaṃ atthīti saddahati. **Dāyakoti** dānasūro. Na saddhāmatkaneva tiṭṭhati, pariccajitumpi sakkotīti attho. **Dānapatīti** yaṃ dānaṃ deti, tassa pati hutvā deti, na dāso, na sahāyo. Yo hi attanā madhuraṃ bhuñjati, paresaṃ amadhuraṃ deti, so dānasaṅkhātassa deyyadhammassa dāso hutvā deti. Yo yaṃ attanā bhuñjati, tadeva deti, so sahāyo hutvā deti. Yo pana attanā yena kenaci yāpeti, paresaṃ madhuraṃ deti, so pati jeṭṭhako sāmī hutvā deti, ayaṃ tādisoti attho. **Samaṇabrāhmaṇakapaṇaddhikavaṇibbakayācakānanti** ettha samitapāpā **samaṇā**, bāhitapāpā brāhmaṇā. **Kapaṇāti** duggatā daliddamanussā. **Addhikāti** pathāvino. **Vaṇibbakāti** ye- “iṭṭhaṃ dinnaṃ, kantaṃ, manāpaṃ, kālena anavajjaṃ dinnaṃ, dadaṃ cittaṃ pasādeyya, gacchatu bhavaṃ brahmalokaṃ”ti-ādīnā nayena dānassa vaṇṇaṃ thomayamānā vicaranti. **Yācakāti** ye- “pasatamattaṃ detha, sarāvamattaṃ dethā”ti-ādīni vatvā yācamānā vicaranti. **Opānabhūtoti** udapānabhūto. Sabbesaṃ sādharmaṇaparibhogo, caturmahāpathe khatapokkharāṇī (1.0267) viya hutvāti attho. **Sutajātassāti** ettha sutameva sutajātaṃ. **Atitānāgatapaccuppanne atthe cintetunti** ettha- “atīte puñṇassa katattāyeva me ayaṃ sampatti”ti, evaṃ cinto atitamatthaṃ cintetuṃ paṭibalo nāma hoti. “Idāni puñṇaṃ katvāva anāgate sakkā sampattiṃ pāpuṇitun”ti cinto anāgatamatthaṃ cintetuṃ paṭibalo nāma hoti. “Idaṃ puñṇakammaṃ nāma sappurisānaṃ āciṇṇaṃ, mayhañca bhogāpi saṃvijjanti, dāyakacittampi atthi; handāhaṃ puñṇāni karamī”ti cinto paccuppannamatthaṃ cintetuṃ paṭibalo nāma hotīti veditabbo. **Iti imānīti** evaṃ yathā vuttāni etāni. Etehi kira atthahaṅgehi samannāgatassa dānaṃ sabbadisāhi mahājano upasaṅkamati. “Ayaṃ dujjāto kittakaṃ kālaṃ dassati, idāni vippaṭisārī hutvā upacchindissati”ti evamādīni cintetvā na koci upasaṅkamitabbamāññati. Tasmā etāni atthahaṅgāni parikkhārā bhavantīti vuttāni.

Catuparikkhārādivaṇṇanā

341. Sujaṃ paggaṇhantānanti mahāyāgapaṭiggāṇhanaṭṭhāne dānakaṭacchuṃ paggaṇhantānaṃ. **Imehi catūhīti** etehi sujātādīhi. Etesu hi asati- “evaṃ dujjātassa saṃvidhānena pavattadānaṃ kittakaṃ kālaṃ pavattissati” ti-ādīni vatvā upasaṅka-mitāro na honti. Garahitabbābhāvato pana upasaṅkamantiyeva. Tasmā imānipi parikkhārā bhavanti vuttāni.

342. Tisso vidhā desesīti tīṇi ṭhapanāni desesi. So kira cintesi- “dānaṃ dada-mānā nāma tiṇṇaṃ ṭhānānaṃ aññatarasmiṃ calanti handāhaṃ imaṃ rājānaṃ tesu ṭhānesu paṭhamataraññeva niccalaṃ karomī” ti. Tenassa tisso vidhā desesīti. **So bhoto raññoti** idaṃ karaṇatthe sāmivacanaṃ. Bhotā raññāti vā pāṭho. **Vippaṭṭi-sāro na karaṇiyoti** “bhogānaṃ vigamahetuko pacchānutāpo na kattabbo, pubbace-tanā pana acalā patiṭṭhapetabbā, evaṃhi dānaṃ mahapphalaṃ hoti” ti dasseti. Ita-resupi dvīsu ṭhānesu eseva nayo. Muñcacetanāpi hi pacchāsamanussaraṇace-tanā (1.0268) ca niccalāva kātābbā. Tathā akarontassa dānaṃ na mahapphalaṃ hoti, nāpi uḷāresu bhogesu cittaṃ namati, mahāroruvaṃ upapannassa seṭṭhigaha-patino viya.

343. Dasahākārehīti dasahi kāraṇehi. Tassa kira evaṃ ahosi- sacāyaṃ rājā dussīle disvā- “nassati vata me dānaṃ, yassa me evarūpā dussilā bhuñjanti” ti sila-vantesupi vippaṭṭisāraṃ uppādessati, dānaṃ na mahapphalaṃ bhavissati. Vippaṭṭi-sāro ca nāma dāyākānaṃ paṭiggāhakatova uppajjati, handassa paṭhamameva taṃ vippaṭṭisāraṃ vinodemīti. Tasmā dasahākārehi upacchijjituṃ yuttaṃ paṭiggāhake-supi vippaṭṭisāraṃ vinodesīti. **Tesaññeva tenāti** tesaññeva tena pāpena aniṭṭho vipāko bhavissati, na aññesanti dasseti. **Yajataṃ bhavanti** detu bhavaṃ. **Sajja-tanti** vissajjatu. **Antaranti** abbhantaraṃ.

344. Soḷasahi ākārehi cittaṃ sandassesīti idha brāhmaṇo rañño mahādānānu-modanaṃ nāma āradhho. Tattha **sandassesīti**- ‘idaṃ dānaṃ dātā evarūpaṃ sampattiṃ labhati’ ti dassetvā dassetvā kathesi. **Samādapesīti** tadatthaṃ samāda-petvā kathesi. **Samuttejesīti** vippaṭṭisāravinodanena cittaṃ vodāpesi. **Sampahaṃ-sesīti** ‘sundaraṃ te kataṃ, mahārāja, dānaṃ dadamānenā’ ti thutiṃ katvā kathesi. **Vattā dhammato natthīti** dhammena samena kāraṇena vattā natthi.

345. Na rukkhā chijjimsu yūpatthāya na dabbhā lūyimsu barihisatthāyāti ye yūpanāmake mahāthambhe ussāpetvā- “asukarājā asukāmacco asukabrāhmaṇo evarūpaṃ nāma mahāyāgaṃ yajati” ti nāmaṃ likhitvā ṭhapenti. Yāni ca dabbhati-ṇāni lāyitvā vanamālāsaṅkhepena yaññasālaṃ parikkhipanti, bhūmiyaṃ vā pattha-ranti, tepi na rukkhā chijjimsu, na dabbhā lūyimsu. Kiṃ pana gāvo vā ajādayo vā haññissantīti dasseti. **Dāsāti** antogehadāsādayo. **Pessāti** ye pubbameva dhanaṃ gahetvā kammaṃ karonti. **Kammakarāti** ye bhattavetanaṃ gahetvā karonti. Daṇḍatajjitā nāma daṇḍayatṭhimuggarādīni gahetvā- “kammaṃ karotha karo-thā” ti evaṃ (1.0269) tajjitā. Bhayatajjitā nāma- sace kammaṃ karosi, kusalaṃ. No ce karosi, chindissāma vā bandhissāma vā māressāma vāti evaṃ bhayena tajjitā. Ete pana na daṇḍatajjitā, na bhayatajjitā, na assumukhā rodamānā parikammāni akaṃsu. Atha kho piyasamudācāreneva samudācariyamānā akaṃsu. Na hi tattha dāsaṃ vā dāsāti, pessaṃ vā pessāti, kammakaraṃ vā kammakarāti ālapanti.

Yathānāmaseneva pana piyasamudācārena ālapitvā itthipurisabalavantadubbalānaṃ anurūpameva kammaṃ dassetvā- “idañcidañca karothā”ti vadanti. Tepi attano rucivaseneva karonti. Tena vuttaṃ- “ye icchiṃsu, te akaṃsu; ye na icchiṃsu, na te akaṃsu. Yaṃ icchiṃsu, taṃ akaṃsu; yaṃ na icchiṃsu, na taṃ akaṃsū”ti. **Sappitelanavanīdadadhimadhuphāṇitena ceva so yañño niṭṭhānamagamāsī**ti rājā kira bahinagarassa catūsu dvāresu antonagarassa ca majjheti pañcasu ṭhānesu mahādānasālāyo kārāpetvā ekekissāya sālāya satahassamaṃ satahassamaṃ katvā divase divase pañcasatahassāni vissajjetvā sūriyuggamanato paṭṭhāya tassa tassa kālassa anurūpehi sahatthena suvaṇṇakaṭacchumaṃ gahetvā paṇītehi sappitelādisammisseheva yāgukhajjakabhattabyañjanapānakādīhi mahājanaṃ santappesi. Bhājanāni pūretvā gaṇhitukāmānaṃ tatheva dāpesi. Sāyaṇhasamaye pana vatthagandhamālādīhi sampūjesi. Sappi-ādīnaṃ pana mahācāṭiyo pūrāpetvā- “yo yaṃ paribhuñjitukāmo, so taṃ paribhuñjatū”ti anekasatesu ṭhānesu ṭhapāpesi. Taṃ sandhāya vuttaṃ- “sappitelanavanīdadadhimadhuphāṇitena ceva so yañño niṭṭhānamagamāsī”ti.

346. Pahūtaṃ sāpateyyaṃ ādāyāti bahuṃ dhanaṃ gahetvā. Te kira cintesuma- “ayaṃ rājā sappitelādīni janapadato anāharāpetvā attano santakameva nīharitvā mahādānaṃ deti. Amhehi pana ‘rājā na kiñci āharāpeti’ti na yuttaṃ tuṇhī bhavituṃ. Na hi rañño ghare dhanaṃ akkhayadhamameva, amhesu ca adentesu ko añño rañño dassati, handassa dhanaṃ upasaṃharāmā”ti te gāmbhāgena ca nigambhāgena ca nagarabhāgena ca sāpateyyaṃ saṃharitvā sakaṭāni pūretvā rañño upahariṃsu. Taṃ sandhāya- “pahūtaṃ sāpateyyaṃ”ti-ādīmāha.

347. Puratthimena (1.0270) Yaññavāṭassāti puratthimato nagaradvāre dānasālāya puratthimabhāge. Yathā puratthimadisato āgacchantā khattiyānaṃ dānasālāya yāgumaṃ pivitvā rañño dānasālāya bhūñjitvā nagaraṃ pavisanti. Evarūpe ṭhāne paṭṭhapesumaṃ. **Dakkhiṇena yaññavāṭassāti** dakkhiṇato nagaradvāre dānasālāya vuttanayeneva dakkhiṇabhāge paṭṭhapesumaṃ. Pacchimuttaresupi eseva nayo.

348. Aho yañño, aho yaññasampadāti brāhmaṇa sappi-ādīhi niṭṭhānagamaṇaṃ sutvā- “yaṃ loke madhuraṃ, tadeva samaṇo gotamo katheti, handassa yaññaṃ pasamsāmā”ti tuṭṭhacittā pasamsamānā evamāhaṃsu. **Tuṇhībhūtova nisinna hotīti** upari vattabbamatthaṃ cintayamāno nissaddova nisinna hoti. **Abhijānāti pana bhavaṃ gotamoti** idaṃ brāhmaṇo parihārena pucchanto āha. Itarathā hi- “kiṃ pana tvaṃ, bho gotama, tadā rājā ahosi, udāhu purohito brāhmaṇo”ti evaṃ ujukameva pucchayamāno agāravo viya hoti.

Niccadāna-anukulayaññavaṇṇanā

349. Atthi pana, bho gotamāti- idaṃ brāhmaṇo “sakalajambudīpavāsīnaṃ uṭṭhāya samuṭṭhāya dānaṃ nāma dātuṃ garukaṃ sakalajanapado ca attano kammāni akaronto nassissati, atthi nu kho amhākampi imamhā yaññā añño yañño appasamārambhataro ceva mahapphalataro cā”ti etamatthaṃ pucchanto āha. **Niccadānānīti** dhuvadānāni niccabhattāni. **Anukulayaññānīti-** “amhākaṃ pitu-

pitāmahādīhi pavattitānī”ti katvā pacchā duggatapurisehipi vaṃsaparamparāya pavattetabbāni yāgāni, evarūpāni kira silavante uddissa nibaddhadānāni tasmim̃ kule daliddāpi na upacchindanti.

Tatridaṃ vatthu- anāthapiṇḍikassa kira ghare pañca niccabhattasatāni diyim̃su. Dantamayasalākāni pañcasatāni ahesuṃ. Atha taṃ kulaṃ anukkamena dāliddiyena abhibhūtaṃ, ekā tasmim̃ kule dārikā ekasalākato uddhaṃ dātuṃ nāsakkhi. Sāpi pacchā setavāhanarajjaṃ gantvā khalaṃ sodhetvā laddhadhaññena taṃ salākaṃ adāsi. Eko thero rañño (1.0271) ārocesi. Rājā taṃ ānetvā aggamaheṣiṭṭhāne ṭhapesi. Sā tato paṭṭhāya puna pañcapi salākabhattachasatāni pavattesi.

Daṇḍappahārāti- “paṭipāṭiyā tiṭṭhatha tiṭṭhathā”ti ujum̃ gantvā gaṇhatha gaṇhathāti ca ādīni vatvā diyamānā daṇḍappahārāpi galaggāhāpi dissanti. **Ayaṃ kho, brāhmaṇa, hetu ...pe... mahānisamsatarañcāti.** Ettha yasmā mahāyaññe viya imasmim̃ salākabhatte na bahūhi veyyāvaccakarehi vā upakaraṇehi vā attho atthi, tasmā etaṃ appaṭṭhataraṃ. Yasmā cettha na bahūnaṃ kammacchedavasena pīlāsaṅkhāto samārambho atthi, tasmā appasamārambhatararaṃ. Yasmā cetam̃ saṅghassa yiṭṭhaṃ pariccattaṃ, tasmā yaññanti vuttaṃ, yasmā pana chaḷaṅgasa-mannāgatāya dakkhiṇāya mahāsamudde udakasseva na sukaraṃ puññābhisa-ndassa pamāṇaṃ kātuṃ, idañca tathāvidhaṃ. Tasmā taṃ mahapphalatarañca mahānisamsatarañcāti veditabbaṃ. Idaṃ sutvā brāhmaṇo cintesi- idampi nicca-bhattaṃ uṭṭhāya samuṭṭhāya dadato divase divase ekassa kammaṃ nassati. Navanavo ussāho ca janetabbo hoti, atthi nu kho itopi añño yañño appaṭṭhataro ca appasamārambhataro cāti. Tasmā “atthi pana, bho gotamā”ti-ādimāha. Tattha yasmā salākabhatte kiccapariyosānaṃ natthi, ekena uṭṭhāya samuṭṭhāya aññaṃ kammaṃ akatvā saṃvidhātābameva. Vihāradāne pana kiccapariyosānaṃ atthi. Paṇḍasālaṃ vā hi kāretuṃ koṭidhanaṃ vissajjetvā mahāvihāraṃ vā, ekavāraṃ dhanapariccāgaṃ katvā kāritaṃ sattaṭṭhavassānipi vassasatampi vassasaha-ssampi gacchatiyeva. Kevalaṃ jiṇṇapatitaṭṭhāne paṭisaṅkharaṇamattameva kātabbaṃ hoti. Tasmā idaṃ vihāradānaṃ salākabhattachato appaṭṭhataraṃ appasa-mārambhatararañca hoti. Yasmā panettha suttantapariyāyena yāvadeva sītassa paṭighātāyāti ādayo navānisamsā vuttā, khandhakapariyāyena.

“Sītaṃ uṇhaṃ paṭihanti, tato vāḷamigāni ca;
sirim̃sape ca makase ca, sisire cāpi vuṭṭhiyo.
Tato vātātapo ghorō, sañjāto paṭihaññati;
leṇatthañca sukhatthañca, **jhāyituñca vipassituṃ.**
Vihāradānaṃ saṅghassa, aggaṃ buddhena vaṇṇitaṃ;
tasmā hi paṇḍito poso, sampassaṃ atthamattano;
vihāre kāraye ramme, vāsayettha bahussute.
Tasmā annañca pānañca, vatthasenāsanāni ca;
dadeya ujubhūtesu, vippasannena cetāsā.
Te tassa dhammaṃ desenti, sabbadukkhāpanūdanaṃ;
yaṃ so dhammaṃ idhaññāya, parinibbāti anāsavo”ti. (cūḷava. 295);
Sattarasānisamsā vuttā. Tasmā etaṃ salākabhattachato mahapphalatarañca mahā-

nisamsatarañcāti veditabbaṃ. Saṅghassa pana pariccattattāva yaññoti vuccati. Idampi sutvā brāhmaṇo cintesi- “dhanapariccāgaṃ katvā vihāradānaṃ (1.0272) nāma dukkaraṃ, attano santakā hi kākaṇikāpi parassa duppariccajā, handāhaṃ itopi appaṭṭhatareñca appasamārambhatareñca yaññaṃ pucchāmi”ti. Tato taṃ pucchanto- “atthi pana bho”ti-ādimāha.

350-351. Tattha yasmā sakiṃ pariccattepi vihāre punappunaṃ chādanakhaṇḍa-phullappaṭṭisaṅkharaṇādivasena kiccaṃ atthiyeva, saraṇaṃ pana ekabhikkhussa vā santike saṅghassa vā gaṇassa vā sakiṃ gahitaṃ gahitameva hoti, natthi tassa punappunaṃ kattabbatā, tasmā taṃ vihāradānato appaṭṭhatareñca appasamārambhatareñca hoti. Yasmā ca saraṇagamaṇaṃ nāma tiṇṇaṃ ratanānaṃ jīvitapariccāgamayaṃ puññakammaṃ saggasampattiṃ deti, tasmā mahapphalatareñca mahānisamsatarañcāti veditabbaṃ. Tiṇṇaṃ pana ratanānaṃ jīvitapariccāgavassena yaññoti vuccati.

352. Idaṃ sutvā brāhmaṇo cintesi- “attano jīvitaṃ nāma parassa pariccajitaṃ dukkaraṃ, atthi nu kho itopi appaṭṭhataro yañño”ti tato taṃ pucchanto puna “atthi pana, bho gotamā”ti-ādimāha. Tattha pāṇātipātā veramaṇīti-ādīsu **veramaṇī** nāma virati. Sā tividhā hoti- sampattavirati, samādānavirati setughātaviratīti. Tattha yo sikkhāpadāni agahetvāpi kevalaṃ attano jātigottakulāpadesādīni anussarivā- “na me idaṃ patirūpan”ti pāṇātipātādīni na karoti, sampattavatthiṃ pariharati. Tato ārakā viramati. Tassa sā virati

sampattaviratīti veditabbā.

“Ajjatagge jīvitahetupi pāṇaṃ na hanāmi”ti vā “pāṇātipātā viramāmi”ti vā “vera-
maṇiṃ samādiyāmi”ti vā evaṃ sikkhāpadāni gaṇhantassa pana virati samādāna-
viratīti veditabbā.

Ariyasāvakaṇaṃ pana maggasampayuttā virati setughātavirati nāma. Tattha purimā dve viratiyo yaṃ voropanādivasena vītikkamitabbaṃ jīvitindriyādivatthu, taṃ ārammaṇaṃ katvā pavattanti. Pacchimā nibbānārammaṇāva. Ettha ca yo pañca sikkhāpadāni ekato gaṇhati, tassa ekasmiṃ bhinne sabbāni bhinnāni honti. Yo ekekaṃ gaṇhati, so yaṃ vītikkamati, tadeva (1.0273) bhijjati. Setughātaviratiyā pana bhedo nāma natthi, bhavantarepi hi ariyasāvako jīvitahetupi neva pāṇaṃ hanati na suraṃ pivati. Sacepissa suraṅca khīraṅca missetvā mukhe pakkhipanti, khīrameva pavisati, na surā. Yathā kiṃ? Koñcasakuṇānaṃ khīramissake uduke khīrameva pavisati? Na udakaṃ. Idaṃ yonisiddhanti ce, idaṃ dhammatāsi-
ddhanti ca veditabbaṃ. Yasmā pana saraṇagamane diṭṭhi-ujukakaraṇaṃ nāma bhāriyaṃ. Sikkhāpadasamādāne pana viratimattakameva. Tasmā etaṃ yathā vā tathā vā gaṇhantassāpi sādhukaṃ gaṇhantassāpi appaṭṭhataraṅca appasamāra-
mbhatarāṅca. Pañcasīlasadisassa pana dānassa abhāvato ettha mahapphalatā mahānisamsatā ca veditabbā. Vuttañhetam-

“Pañcimāni, bhikkhave, dānāni mahādānāni aggaññāni rattaññāni vaṃsa-
ññāni porāṇāni asaṃkiṇṇāni asaṃkiṇṇapubbāni na saṅkiyanti na saṅkiyissanti
appaṭikuṭṭhāni samaṇehi brāhmaṇehi viññūhi. Katamāni pañca? Idha,
bhikkhave, ariyasāvako pāṇātipātamaṃ pahāya pāṇātipātā paṭivirato hoti. Pāṇāti-
pātā paṭivirato, bhikkhave, ariyasāvako aparimāṇānaṃ sattānaṃ abhayaṃ deti,
averaṃ deti abyāpajjhaṃ deti. Aparimāṇānaṃ sattānaṃ abhayaṃ datvā averaṃ
datvā abyāpajjhaṃ datvā aparimāṇassa abhayaṃ averassa abyāpajjhassa
bhāgi hoti. Idaṃ, bhikkhave, paṭhamaṃ dānaṃ mahādānaṃ ...pe... viññūhīti.

Puna caparaṃ, bhikkhave, ariyasāvako adinnādānaṃ pahāya ...pe... kāme-
sumicchācāraṃ pahāya ...pe... musāvādaṃ pahāya ...pe... surāmerayamaṃ
pamādaṭṭhānaṃ pahāya ...pe... imāni kho, bhikkhave, pañca dānāni mahādā-
nāni aggaññāni ...pe... viññūhī”ti (a. ni. 8.39).

Idaṅca pana sīlapañcakaṃ- “attasinehaṅca jīvitasinehaṅca pariccajitvā rakkhi-
ssāmi”ti samādinnaṭṭhāya yaññoti vuccati. Tattha kiñcāpi pañcasīlato saraṇagama-
nameva jeṭṭhakaṃ, idaṃ pana saraṇagamaneyeva paṭiṭṭhāya rakkhitasīlavasena
mahapphalanti vuttaṃ.

353. Idampi (1.0274) sutvā brāhmaṇo cintesi- “pañcasīlaṃ nāma rakkhituṃ
garukaṃ, atthi nu kho aññaṃ kiñci īdisameva hutvā ito appaṭṭhataraṅca maha-
pphalataraṅcā”ti. Tato taṃ pucchanto punapi- “atthi pana, bho gotamā”ti-ādimāha.
Athassa bhagavā tividhasīlapāripūriyaṃ ṭhitassa paṭhamajjhānādīnaṃ yaññānaṃ
appaṭṭhataraṅca mahapphalataraṅca dassetukāmo buddhuppādato paṭṭhāya
desanaṃ ārabhanto “idha brāhmaṇā”ti-ādimāha. Tattha yasmā heṭṭhā vuttehi
guṇehi samannāgato paṭhamaṃ jhānaṃ, paṭhamajjhānādīsu ṭhito dutiyajjhānā-
dīni nibbattento na kilamati, tasmā tāni appaṭṭhāni appasamārambhāni. Yasmā

panettha paṭhamajjhānaṃ ekaṃ kappam brahmaloke āyumaṃ deti. Dutiyamaṃ aṭṭhakkappe. Tatiyamaṃ catusaṭṭhikkappe. Catutthamaṃ pañcakappasatāni. Tadeva ākāśānañcāyatanādisamāpattivāsena bhāvitamaṃ vīsati, cattālīsaṃ, saṭṭhi, caturāsīti cakappasahassāni āyumaṃ deti; tasmā mahapphalataraṅga mahānisamsataraṅga. Nivaraṇādīnaṃ pana paccaṇīkānaṃ dhammānaṃ pariccattatā taṃ yaññanti vedittabbaṃ.

Vipassanāññaṃpi yasmā catutthajjhānapariyosānesu guṇesu paṭiṭṭhāya nibbattento na kilamati, tasmā appaṭṭhamaṃ appasamārambhaṃ; vipassanāsukhasadisassa pana sukhasa abhāvā mahapphalaṃ. Paccaṇīkakilesapariccāgato yaññoti. Manomayiddhipi yasmā vipassanāññaṃ paṭiṭṭhāya nibbattento na kilamati, tasmā appaṭṭhā appasamārambhā; attano sadisarūpanimmānasamatthatāya mahapphalā. Attano paccaṇīkakilesapariccāgato yañño. Iddhividhaññaṇādīnipi yasmā manomayaññaṇādīsu paṭiṭṭhāya nibbattento na kilamati, tasmā appaṭṭhāni appasamārambhāni, attano attano paccaṇīkakilesappahānato yañño. Iddhividhamaṃ panettha nānāvidhavikubbanadassanasamatthatāya. Dibbasotaṃ devamanussānaṃ saddasavanasamatthatāya; cetopariyaññaṃ paresamaṃ soḷasavidhacittajānanasamatthatāya; pubbenivāsānussatiññaṃ icchiticchitaṭṭhānasamanussaraṇasamatthatāya; dibbacakkhu icchiticchitarūpadassanasamatthatāya; āsavakkhayaññaṃ atipaṇītalokuttaramaggasukhanipphādanasamatthatāya mahapphalanti vedittabbaṃ. Yasmā pana arahattato viṣiṭṭhataro añño yañño nāma natthi, tasmā arahattanikūṭeneva desanaṃ samāpento- “ayampi kho, brāhmaṇa”ti-ādimāha.

Kūṭadanta-upāsakattapaṭivedanāvaṇṇanā

354-358. Evaṃ (1.0275) **vutteti** evamaṃ bhagavatā vutte desanāya pasīditvā saraṇamaṃ gantukāmo kūṭadanto brāhmaṇo- ‘etaṃ abhikkantaṃ bho, gotamā’ti-ādikamaṃ vacanaṃ avoca. **Upavāyatūti** upagantvā sarīradarathaṃ nibbāpento tanusītalo vāto vāyatūti. Idaṅga pana vatvā brāhmaṇo purisamaṃ pesesi- “gaccha, tāta, yaññavāṭamaṃ pavisitvā sabbe te pāṇayo bandhanā mocehi”ti. So “sādhū”ti paṭissuṇitvā tathā katvā āgantvā “muttā bho, te pāṇayo”ti ārocesi. Yāva brāhmaṇo taṃ pavattimaṃ na suṇi, na tāva bhagavā dhammaṃ desesi. Kasmā? “Brāhmaṇassa citte ākulabhāvo atthi”ti. Sutvā panassa “bahū vata me pāṇā mocitā”ti cittacāro vipasīdati. Bhagavā tassa vipasannamanataṃ ñatvā dhammadesanaṃ ārabhi. Taṃ sandhāya- “atha kho bhagavā”ti-ādi vuttaṃ. Puna ‘kallacittan’ti-ādi ānupubbikathānubhāvena vikkhambhitanīvaraṇataṃ sandhāya vuttaṃ. Sesamaṃ uttānattamevāti.

Iti sumaṅgalavilāsiniyā dīghanikāyaṭṭhakathāyaṃ

Kūṭadantasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Mahālisuttavaṇṇanā

Brāhmaṇadūtavathuvaṇṇanā

359. Evaṃ (1.0276) **me sutamaṃ- ekaṃ samayaṃ bhagavā vesāliyaṃ** mahāli-suttaṃ. Tatrāyaṃ apubbapadavaṇṇanā. **Vesāliyaṃ** punappunaṃ visālabhāvūpa-gamanato vesāliṃ laddhanāmake nagare. **Mahāvaneti** bahinagare himavantena saddhiṃ ekābaddhaṃ hutvā ṭhitaṃ sayaṃ jātavanaṃ atthi, yaṃ mahantabhāve-veva mahāvananti vuccati, tasmīṃ mahāvane. **Kūṭāgārasālāyaṃ** tasmīṃ vana-saṅḍe saṅghārāmaṃ paṭiṭṭhapesuṃ. Tattha kaṇṇikaṃ yojetvā thambhānaṃ upari kūṭāgārasālāsāṅkhepena devavimānasadiṣaṃ pāsādaṃ akaṃsu, taṃ upādāya sakalopi saṅghārāmo “kūṭāgārasālā”ti paññāyittha. Bhagavā taṃ vesāliṃ upani-ssāya tasmīṃ saṅghārāme viharati. Tena vuttaṃ- “vesāliyaṃ viharati mahāvane kūṭāgārasālāyaṃ”ti. **Kosalakāṭi** kosalaratṭhavāsino. **Māgadhakāṭi** magadharatṭhavāsino. **Karaṇīyaṃ** avassaṃ kattabbakamma. Yañhi akātumpi vaṭṭati, taṃ kiccanti vuccati, yaṃ avassaṃ kātabbameva, taṃ karaṇīyaṃ nāma.

360. Paṭisallīno bhagavāti nānārammaṇacārato paṭikkamma sallīno nilīno, ekī-bhāvaṃ upagamma ekattārammaṇe jhānaratiṃ anubhavatīti attho. **Tatthevā**ti tasmīññeva vihāre. **Ekamantaṃ** tasmā ṭhānā apakkamma tāsu tāsu rukkhacchā-yāsu nisīdiṃsu.

Oṭṭhaddhalicchavivathuvaṇṇanā

361. Oṭṭhaddhoti addhoṭṭhatāya evaṃladdhanāmo. **Mahatiyā licchavīparisāyā**ti purebhattaṃ buddhappamukhassa bhikkhusaṅghassa dānaṃ datvā bhagavato santike uposathaṅgāni adhiṭṭhahitvā gandhamālādīni gāhāpetvā ugghosanāya mahatiṃ licchavirājapariṣaṃ sannipātāpetvā tāya nilapītādivaṇṇavatthābharaṇa-vilepanapaṭimaṇḍitāya tāvatimsapariṣasappaṭibhāgāya mahatiyā licchavīparisāya saddhiṃ upasaṅkami. **Akālo kho mahālīti** (1.0277) tassa oṭṭhaddhassa mahālīti mūlanāmaṃ, tena mūlanāmamattena naṃ thero mahālīti ālapati. **Ekamantaṃ nisī-dīti** patirūpāsu rukkhacchāyāsu tāya licchavīparisāya saddhiṃ ratanattayassa vaṇṇaṃ kathayanto nisīdi.

362. Sīho samaṇuddesoti āyasmato nāgitassa bhāgineyyo sattavassakāle pabbajitvā sāsane yuttapayutto “sīho”ti evaṃnāmako sāmaṇero, so kira taṃ mahāparisaṃ disvā- “ayaṃ parisā mahatī, sakalaṃ vihāraṃ pūretvā nisinnā, addhā bhagavā ajja imissā parisāya mahantena ussāhena dhammaṃ desessati, yaṃnūnāhaṃ upajjhāyassācikkhitvā bhagavato mahāparisāya sannipatitabhāvaṃ ārocāpeyyaṃ”ti cintetvā yenāyasmā nāgito tenupasaṅkami. **Bhante kassapā**ti theramaṃ gottena ālapati. **Esā janatā**ti eso janasamūho.

Tvaññeva bhagavato ārocehīti sīho kira bhagavato vissāsiko, ayañhi thero thūla-

sarīro, tenassa sarīragarutāya utṭhānanisajjādīsu ālasiyabhāvo īsakaṃ appahīno viya hoti. Athāyaṃ sāmaṇero bhagavato kālena kālaṃ vattaṃ karoti. Tena naṃ thero “tvampi dasabalassa vissāsiko”ti vatvā gaccha tvaññevārocehīti āha. **Vihārapacchāyāyanti** vihārachāyāyaṃ, kūṭāgāramahāgehacchāyāya pharitokāseti attho. Sā kira kūṭāgārasālā dakkhiṇuttarato dīghā pācīnamukhā, tenassā purato mahati chāyā patthaṭā hoti, sīho tattha bhagavato āsanaṃ paññapesi.

363. Atha kho bhagavā dvārantarehi ceva vātapānantarehi ca nikkhamitvā vidhāvantāhi vippharantīhi chabbaṇṇāhi buddharasmīhi saṃsūcitanikkhamano valāhakantarato puṇṇacando viya kūṭāgārasālato nikkhamitvā paññattavarabuddhāsane nisīdi. Tena vuttaṃ- “atha kho bhagavā vihārā nikkhamma vihārapacchāyāya paññatte āsane nisīdī”ti.

364-365. Purimāni (1.0278), **bhante, divasāni purimatarānī**ti ettha hiyyo divasaṃ purimaṃ nāma, tato paraṃ purimataraṃ. Tato paṭṭhāya pana sabbāni purimāni ceva purimatarāni ca honti. **Yadaggeti** mūladivasato paṭṭhāya yaṃ divasaṃ aggaṃ parakoṭiṃ katvā viharāmīti attho, yāva vihāsinti vuttaṃ hoti. Idāni tassa parimāṇaṃ dassento “naciraṃ tīṇi vassāni”ti āha. Atha vā **yadaggeti** yaṃ divasaṃ aggaṃ katvā naciraṃ tīṇi vassāni viharāmītipi attho. Yaṃ divasaṃ ādiṃ katvā naciraṃ vihāsiṃ tīṇiyeva vassānīti vuttaṃ hoti. Ayaṃ kira bhagavato pattacīvaraṃ gaṇhanto tīṇi saṃvaccharāni bhagavantaṃ upaṭṭhāsi, taṃ sandhāya evaṃ vadati. **Piyarūpānī**ti piyajātikāni sātājātikāni. **Kāmūpasamhitānī**ti kāmāssādayuttāni. **Rajanīyānī**ti rāgajanakāni. **No ca kho dibbāni saddānī**ti kasmā sunakkhatto tāni na suṇāti? So kira bhagavantaṃ upasaṅkamtivā dibbacakkhuparikammaṃ yāci, tassa bhagavā ācikkhi, so yathānusiṭṭhaṃ paṭipanno dibbacakkhuṃ uppādetvā devatānaṃ rūpāni disvā cintesi “imasmīṃ sarīrasaṅṭhāne saddena madhurena bhavitabbaṃ, kathaṃ nu kho naṃ suṇeyyan”ti bhagavantaṃ upasaṅkamtivā dibbasotaparikammaṃ pucchi. Ayaṃca atīte ekaṃ sīlavantaṃ bhikkhuṃ kaṇṇasakkhaliyaṃ paharivā badhīramakāsi. Tasmā parikammaṃ karontopi abhabbo dibbasotādhigamāya. Tenassa na bhagavā parikammaṃ kathesi. So ettāvata bhagavati āghātaṃ bandhitvā cintesi- “addhā samaṇassa gotamassa evaṃ hoti- ‘ahampi khattiyo ayampi khattiyo, sacassa ñāṇaṃ vaḍḍhissati, ayampi sabbaññū bhavissati’ti usūyāya mayhaṃ na kathesi”ti. So anukkamena gihibhāvaṃ patvā tamatthaṃ mahālilicchavino kathento evamāha.

366-371. Ekaṃsabhāvitoti ekaṃsāya ekakoṭṭhāsāya bhāvito, dibbānaṃ vā rūpānaṃ dassanattāya dibbānaṃ vā saddānaṃ savanattāya bhāvito attho. **Tiriyanti** anudisāya.

Ubhayaṃsabhāvitoti ubhayaṃsāya ubhayakoṭṭhāsāya bhāvitoti attho. **Ayaṃ kho mahāli hetūti** ayaṃ dibbānaṃyeva rūpānaṃ dassanāya ekaṃsabhāvito samādhi hetu. Imamatthaṃ sutvā so licchavī cintesi- “idaṃ dibbasotena saddasuṇanaṃ imasmiṃ sāsane uttamatthabhūtaṃ maññe imassa nūna atthāya ete (1.0279) bhikkhū paññāsampi saṭṭhipi vassāni apaṇṇakaṃ brahmacariyaṃ caranti, yaṃnūnāhaṃ dasabalaṃ etamatthaṃ puccheyan” ti.

372. Tato tamatthaṃ pucchanto “etāsaṃ nūna, bhante” ti-ādimāha. **Samādhibhāvanānanti** ettha samādhiyeva samādhibhāvanā, ubhayaṃsabhāvitānaṃ samādhi-nanti attho. Atha yasmā sāsanaṭo bāhirā etā samādhibhāvanā, na ajjhattikā. Tasmā tā paṭikkhipitvā yadatthaṃ bhikkhū brahmacariyaṃ caranti, taṃ dassento bhagavā “na kho mahāli” ti-ādimāha.

Catu-ariyaphalavaṇṇanā

373. Tiṇṇaṃ saṃyojanānanti sakkāyaditṭhi-ādīnaṃ tiṇṇaṃ bandhanānaṃ. Tāni hi vaṭṭadukkhamaye rathe satte saṃyojenti, tasmā saṃyojanānīti vuccanti. **Sotāpanno hotīti** maggasotaṃ āpanno hoti. **Avinipātadhammoti** catūsu apāyesu apatanadhammo. **Niyato** Ti dhammaniyāmena niyato. **Sambodhiparāyaṇoti** upari-maggattayasaṅkhātā sambodhi paraṃ ayaṇaṃ assa, anena vā pattabbāti sambodhiparāyaṇo.

Tanuttāti pariyuṭṭhānamandatāya ca kadāci karahaci uppattiyā ca tanubhāvā. **Orambhāgiyānanti** heṭṭhābhāgiyānaṃ, ye hi baddho upari suddhāvāsabhūmiyaṃ nibbattituṃ na sakkoti. **Opapātikoti** sesayonipaṭikkhepavacanametāṃ. **Tattha parinibbāyīti** tasmiṃ uparibhaveyeva parinibbānadhammo. **Anāvattidhammoti** tato brahmalokā puna paṭisandhivasena anāvattanadhammo. **Cetovimuttinti** cittavisuddhiṃ, sabbakilesabandhanavimuttassa arahattaphalacittassetāṃ adhivacanaṃ. **Paññāvimuttinti** etthāpi sabbakilesabandhanavimuttā arahattaphalapaññāva paññāvimuttīti veditabbā. **Diṭṭheva dhammeti** imasmiṃyeva attabhāve. **Sayanti sāmaṃ. Abhiññāti** abhijānitvā. **Sacchikatvāti** paccakkhaṃ katvā. Atha vā **abhiññā sacchikatvāti** abhiññāya abhivisitṭhena ñāṇena sacchikarivātipi attho. **Upasampajjāti** patvā paṭilabhitvā. Idaṃ sutvā licchavirājā cintesi- “ayaṃ pana dhammo na sakuṇena viya uppattivā, nāpi godhāya viya urena gantvā sakkā paṭivijjhituṃ (1.0280), addhā pana imaṃ paṭivijjhantassa pubbabhāgappaṭipadāya bhavitabbaṃ, pucchāmi tāva nan” ti.

Ariya-aṭṭhaṅgikamaggavaṇṇanā

374-375. Tato bhagavantaṃ pucchanto “atthi pana bhante” ti-ādimāha. **Aṭṭhaṅgi-koti** pañcaṅgikaṃ turiyaṃ viya aṭṭhaṅgiko gāmo viya ca aṭṭhaṅgamattoyeva hutvā aṭṭhaṅgiko, na aṅgato añño maggo nāma atthi. Tenevāha- “**seyyathidaṃ, sammā-ditṭhi ...pe... sammāsamādhi**” ti. Tattha sammādassanalakkhaṇā **sammāditṭhi**. Sammā abhiniropanalakkhaṇo **sammāsaṅkappo**. Sammā pariggahaṇalakkhaṇā

sammāvācā. Sammā samuṭṭhāpanalakkhaṇo **sammākammanto.** Sammā vodāpanalakkhaṇo **sammā-ājīvo.** Sammā paggahalakkhaṇo **sammāvāyāmo.** Sammā upaṭṭhānalakkhaṇā **sammāsati.** Sammā samādhānalakkhaṇo **sammāsamādhi.** Etesu ekekassa tīṇi tīṇi kiccāni honti. Seyyathidaṃ, sammādiṭṭhi tāva aññehipi attano paccanīkakilesehi saddhiṃ micchādiṭṭhiṃ pajahati, nirodhaṃ ārammaṇaṃ karoti, sampayuttadhamme ca passati tappaṭicchādakamohavidhamanavasena asammo-hato. Sammāsaṅkappādayopi tatheva micchāsaṅkappādīni pajahanti, nirodhañca ārammaṇaṃ karonti, visesato panettha sammāsaṅkappo saha-jātadhamme abhinropeti. Sammāvācā sammā pariggaṇhati. Sammākammanto sammā samuṭṭhāpeti. Sammā-ājīvo sammā vodāpeti. Sammāvāyāmo sammā paggaṇhati. Sammāsati sammā upaṭṭhāpeti. Sammāsamādhi sammā padahati.

Api cesā sammādiṭṭhi nāma pubbabhāge nānākkhaṇā nānārammaṇā hoti, maggakkhaṇe ekakkhaṇā ekārammaṇā. Kiccato pana “dukkhe ñāṇa”ti-ādīni cattāri nāmāni labhati. Sammāsaṅkappādayopi pubbabhāge nānākkhaṇā nānārammaṇā honti. Maggakkhaṇe ekakkhaṇā ekārammaṇā. Tesu sammāsaṅkappo kiccato “nekkhammasaṅkappo”ti-ādīni tīṇi nāmāni labhati. Sammā vācādayo tisso viratiyopi honti, cetanādayopi honti, maggakkhaṇe pana viratiyeva. Sammāvāyāmo sammāsati idampi dvayaṃ kiccato sammappadhānasatipaṭṭhānavasena cattāri nāmāni labhati. Sammāsamādhi pana pubbabhāgepi maggakkhaṇepi sammāsamādhiyeva.

Iti (1.0281) imesu aṭṭhasu dhammesu bhagavatā nibbānādhigamāya paṭipannassa yogino bahukārattā paṭhamaṃ sammādiṭṭhi desitā. Ayañhi “paññāpajjoto paññāsattā”ti (dha. sa. 20) ca vuttā. Tasmā etāya pubbabhāge vipassanāññāsaṅkhātāya sammādiṭṭhiyā avijjandhakāraṃ vidhamitvā kilesacore ghātento khemena yogāvācaro nibbānaṃ pāpuṇāti. Tena vuttaṃ- “nibbānādhigamāya paṭipannassa yogino bahukārattā paṭhamaṃ sammādiṭṭhi desitā”ti.

Sammāsaṅkappo pana tassā bahukāro, tasmā tadanantaraṃ vutto. Yathā hi heraññiko hatthena parivaṭṭetvā parivaṭṭetvā cakkhunā kahāpaṇaṃ olokento- “ayaṃ cheko, ayaṃ kūṭo”ti jānāti. Evaṃ yogāvācaropi pubbabhāge vitakkena vitakketvā vipassanāpaññāya olokayamāno- “ime dhammā kāmāvacarā, ime dhammā rūpāvacarādayo”ti pajānāti. Yathā vā pana purisena koṭiyaṃ gahetvā parivaṭṭetvā parivaṭṭetvā dinnaṃ mahārukkhaṃ tacchako vāsiyā tacchetvā kamme upaneti, evaṃ vitakkena vitakketvā vitakketvā dinne dhamme yogāvācaro paññāya- “ime kāmāvacarā, ime rūpāvacarā”ti-ādīnā nayena paricchinditvā kamme upaneti. Tena vuttaṃ- “sammāsaṅkappo pana tassā bahukāro, tasmā tadanantaraṃ vutto”ti. Svāyaṃ yathā sammādiṭṭhiyā evaṃ sammāvācāyapi upakārako. Yathāha- “pubbe kho, visākha, vitakketvā vicāretvā pacchā vācaṃ bhindatī”ti, (ma. ni. 1.463) tasmā tadanantaraṃ sammāvācā vuttā.

Yasmā pana- “idañcidañca karissāmā”ti paṭhamaṃ vācāya saṃvidahitvā loke kammante payojenti; tasmā vācā kāyakammaṃ upakārikāti sammāvācāya anantaraṃ sammākammanto vutto. Catubbidaṃ pana vacīduccaritaṃ, tividañca kāyaduccaritaṃ pahāya ubhayaṃ sucaritaṃ pūrentasseva yasmā ājivaṭṭhamakaṃ

sīlaṃ pūreti, na itarassa, tasmā tadubhayānantaraṃ sammā-ājīvo vutto. Evaṃ visuddhājīvena pana “parisuddho me ājīvo”ti ettāvata ca paritosāṃ katvā suttapa-mattena viharitūṃ na yuttaṃ, atha kho “sabbiriyāpathesu idaṃ vīriyaṃ samāra-bhitabban”ti dassetuṃ tadanantaraṃ sammāvāyāmo vutto. Tato “āraddhavīriye-napi kāyādīsu catūsu vatthūsu (1.0282) sati sūpaṭṭhitā kātabbā”ti dassanatthaṃ tadanantaraṃ sammāsati desitā. Yasmā panevaṃ sūpaṭṭhitā sati samādhissupa-kārānupakārānaṃ dhammānaṃ gatiyo samannesitvā pahoti ekattārammaṇe cittaṃ samādhātuṃ, tasmā sammāsatiyā anantaraṃ sammāsamādhī desitoti veditabbo. **Etesaṃ dhammānaṃ sacchikiriyāyāti** etesaṃ sotāpattiphalādīnaṃ paccakkhikiriyatthāya.

Dve pabbajitavatthuvaṇṇanā

376-377. Ekamidāhanti idaṃ kasmā āraddhaṃ? Ayaṃ kira rājā- “rūpaṃ attā”ti evaṃladdhiko, tenassa desanāya cittaṃ nādhimuccati. Atha bhagavatā tassa laddhiyā āvikaraṇatthaṃ ekaṃ kāraṇaṃ āharitūṃ idamāraṇṇaṃ. Tatrāyaṃ saṅkhepattho- “ahaṃ ekaṃ samayaṃ ghoṣitārāme viharāmi, tatra vasantaṃ maṃ te dve pabbajitā evaṃ pucchimsu. Athāhaṃ tesāṃ buddhuppādaṃ dassetvā tantidhammaṃ nāma kathento idamavocaṃ- “āvuso, saddhāsampanno nāma kula-putto evarūpassa satthu sāsane pabbajito, evaṃ tividhaṃ sīlaṃ pūretvā paṭhama-jjhānādīni patvā ṭhito ‘taṃ jīvan’ti-ādīni vadeyya, yuttaṃ nu kho etamassā”ti? Tato tehi “yuttan”ti vutte “ahaṃ kho panetaṃ, āvuso, evaṃ jānāmi, evaṃ passāmi, atha ca panāhaṃ na vadāmi”ti taṃ vādaṃ paṭikkhipitvā uttari khīṇāsavaṃ dassetvā “imassa evaṃ vattuṃ na yuttan”ti avocaṃ. Te mama vacanaṃ sutvā attamanā ahesunti. Evaṃ vutte sopi attamano ahosi. Tenāha- “idamavoca bhagavā. Attamano oṭṭhaddho licchavī bhagavato bhāsitaṃ abhinandī”ti.

Iti sumaṅgalavilāsiniyā dīghanikāyaṭṭhakathāyaṃ

Mahālisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Jāliyasuttavaṇṇanā

Dve pabbajitavatthuvaṇṇanā

378. Evaṃ (1.0283) **me sutāṃ ...pe... kosambiyanti jāliyasuttaṃ.** Tatrāyaṃ apu-bbapadavaṇṇanā. **Ghoṣitārāmeti** ghoṣitena seṭṭhinā kate ārāme. Pubbe kira allakappaṇatthaṃ nāma ahosi. Tato kotūhaliko nāma daliddo chātakabhayena sapu-ttadāro avantiraṭṭhaṃ gacchanto puttaṃ vahitūṃ asakkonto chaḍḍetvā agamāsi,

mātā nivattitvā taṃ gahetvā gatā, te ekaṃ gopālakagāmaṃ pavasiṃsu. Gopāla-
 kena ca tadā bahupāyāso paṭiyatto hoti, te tato pāyāsaṃ labhitvā bhuñjiṃsu. Atha
 so puriso balavapāyāsaṃ bhutto jīrāpetuṃ asakkonto rattibhāge kālaṃ katvā
 tattheva sunakhiyā kucchismiṃ paṭisandhiṃ gahetvā kukkuro jāto, so gopāla-
 kassa piyo ahosi. Gopālako ca paccekabuddhaṃ upaṭṭhahati. Paccekabuddhopi
 bhattakiccapariyosāne kukkurassa ekekaṃ piṇḍaṃ deti, so paccekabuddhe
 sinehaṃ uppādetvā gopālakena saddhiṃ paṇṇasālampi gacchati. Gopālake asa-
 nnihiṭṭe bhattavelāyaṃ sayameva gantvā kālārocanatthaṃ paṇṇasāladvāre
 bhussati, antarāmaggepi caṇḍamige disvā bhussitvā palāpeti. So paccekabuddhe
 mudukena cittaṃ kālākatvā devaloke nibbatti. Tatrassa ghosakadevaputto
 tveva nāmaṃ ahosi. So devalokato cavitvā kosambiyaṃ ekassa kulassa ghare
 nibbatti. Taṃ aputtako seṭṭhi tassa mātāpitūnaṃ dhaṇaṃ datvā puttaṃ katvā agga-
 hesi. Atha attano putte jāte sattakkhattuṃ ghātāpetuṃ upakkami. So puññavanta-
 tāya sattaṃ paṭiyāya maraṇaṃ appatvā avasāne ekāya seṭṭhidhītāya veyyatti-
 yena laddhajīvito aparabhāge pitu-accayena seṭṭhiṭṭhānaṃ patvā ghosakaseṭṭhi
 nāma jāto. Aññepi kosambiyaṃ kukkuṭaseṭṭhi (1.0284), pāvāriyaseṭṭhīti dve
 seṭṭhino atthi, iminā saddhiṃ tayo ahesuṃ.

Tena ca samayena himavantato pañcasatatāpasā sarīrasantappanattaṃ anta-
 rantarākosambiṃ āgacchanti, tesu eṭṭe tayo seṭṭhī attano attano uyyānesu paṇṇa-
 kuṭiyā katvā upaṭṭhānaṃ karonti. Athekadivasaṃ te tāpasā himavantato āga-
 cchantā mahākantāre tasitā kilantā ekaṃ mahantaṃ vaṭarukkhaṃ patvā tattha
 adhiyatthāya devatāya santikā saṅghaṃ paccāsisantā nisīdiṃsu. Devatā sabbā-
 laṅkāravibhūsitā hatthaṃ pasāretvā tesu paṇṇiyyapānakādīni datvā kilamattaṃ
 paṭivinodesi, eṭṭe devatāyānubhāvena vimhitā pucchīsu- “kiṃ nu kho, devate,
 kammaṃ katvā tayā ayaṃ sampatti laddhā”ti? Devatā āha- “loke buddho nāma
 bhagavā uppanno, so etarahi sāvattiyaṃ viharati, anāthapiṇḍiko gahapati taṃ
 upaṭṭhahati. So uposathadivasesu attano bhatakānaṃ pakatibhattavetanameva
 datvā uposathaṃ kārapesi. Athāhaṃ ekadivasaṃ majjhanhike pātārāsattāya
 āgato kañci bhatakakammaṃ akarontaṃ disvā- ‘ajja manussā kasmā kammaṃ
 na karonti’ti pucchīsu. Tassa me tamattaṃ ārocesuṃ. Athāhaṃ etadavocaṃ-
 ‘idāni upaḍḍhadivaso gato, sakkā nu kho upaḍḍhuposathaṃ kātun’ti. Tato
 seṭṭhissa paṭivedetvā “sakkā kātun”ti āha. Svāhaṃ upaḍḍhadivasaṃ upaḍḍhupo-
 sathaṃ samādiyitvā tadaheva kālaṃ katvā imaṃ sampattiṃ paṭilabhin”ti.

Atha te tāpasā “buddho kira uppanno”ti sañjātapītipāmojjā tatova sāvattiṃ
 gantukāmā hutvāpi- “bahukārā no upaṭṭhākaseṭṭhino tesampi imamatthamāroce-
 ssāmā”ti kosambiṃ gantvā seṭṭhīhi katasakkārabahumānā “tadaheva mayaṃ
 gacchāmā”ti āhaṃsu. “Kiṃ, bhante, turitāttha, nanu tumhe pubbe cattāro pañca
 māse vasitvā gacchathā”ti ca vutte taṃ pavattiṃ ārocesuṃ. “Tena hi, bhante,
 saheva gacchāmā”ti ca vutte “gacchāma mayaṃ, tumhe saṅkamaṃ āgacchathā”ti
 sāvattiṃ gantvā bhagavato santike pabbajitvā arahattaṃ pāpuṃsi.

Tepi seṭṭhino pañcasatapañcasatasakaṭaparivārā (1.0285) sāvattiṃ gantvā dānā-dīni datvā kosambiṃ āgamanatthāya bhagavantam yācivā paccāgama tayo vihāre kāresuṃ. Tesu kukkuṭaseṭṭhinā kato kukkuṭārāmo nāma, pāvāriyaseṭṭhinā kato pāvārikambavanam nāma, ghoṣitaseṭṭhinā kato ghoṣitārāmo nāma ahosi. Tam sandhāya vuttam- “kosambiyam viharati ghoṣitārāme”ti.

Muṇḍiyoti idam tassa nāmam. **Jāliyoti** idampi itarassa nāmameva. Yasmā panassa upajjhāyo dārumayena pattena piṇḍāya carati, tasmā dārupattikantevā-sīti vuccati. **Etadavocunti** upārambhādhippāyena vādam āropetukāmā hutvā etadavocum. Iti kira nesam ahosi, sace samaṇo gotamo “tam jīvam tam sarīran”ti vakkhati, athassa mayam etam vādam āropessāma- “bho gotama, tumhākam laddhiyā idheva satto bhijjati, tena vo vādo ucchedavādo hoti”ti. Sace pana “añnam jīvam añnam sarīran”ti vakkhati, athassetam vādam āropessāma “tumhākam vāde rūpam bhijjati, na satto bhijjati. Tena vo vāde satto sassato āpa-jjati”ti. Atha bhagavā “ime vādāropanatthāya pañham pucchanti, mama sāsane ime dve ante anupagamma majjhimā paṭipadā atthīti na jānanti, handa nesam pañham avissajjtvā tassāyeva paṭipadāya āvibhāvattam dhammam desemī”ti cinttvā “tena hāvuso”ti-ādimāha.

379-380. Tattha **kallam nu kho tassetam vacanāyā** Ti tassetam saddhāpabbajitassa tividham sīlam paripūretvā paṭhamajjhānam pattassa yuttam nu kho etam vattunti attho. Tam sutvā paribbājakā puthujjano nāma yasmā nibbicikiccho na hoti, tasmā kadāci evam vadeyyāti maññamānā- “kallam tassetam vacanāyā”ti āhamasu. **Atha ca panāham na vadāmīti** aham etamevam jānāmi, no ca evam vadāmi, atha kho kaṣiṇaparikkamma katvā bhāventassa paññābalena uppannam mahaggatacittametanti sañnam ṭhapesiṃ. **Na** (1.0286) **kallam tassetanti** idam te paribbājakā- “yasmā khīṇāsavo vigatasammoho tiṇṇavicikiccho, tasmā na yuttam tassetam vattun”ti maññamānā vadanti. Sesamettha uttānatthamevāti.

Iti sumaṅgalavilāsiniyā dīghanikāyaṭṭhakathāyam

Jāliyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Mahāsīhanādasuttavaṇṇanā

Acelakassapavatthuvaṇṇanā

381. **Evam** (1.0287) **me sutam ...pe... uruññāyam viharatīti** mahāsīhanādasuttam. Tatrāyam apubbapadavaṇṇanā. **Uruññāyanti** uruññāti tassa raṭṭhassapi nagarassapi etadeva nāmam, bhagavā uruññānagaram upanissāya viharati. **Kaṇṇakatthale migadāyeti** tassa nagarassa avidūre kaṇṇakatthalam nāma eko

ramaṇiyo bhūmibhāgo atthi. So migānaṃ abhayatthāya dinnattā “migadāyo”ti vuccati, tasmim̐ kaṇṇakatthale migadāye. **Aceloti** naggaparibbājako. **Kassapoti** tassa nāmaṃ. **Tapassinti** tapanissitakaṃ. **Lūkhājivinti** acelakamuttācārādivasena lūkho ājivo assāti lūkhājivī, taṃ lūkhājiviṃ. **Upakkosatīti** upaṇḍeti. **Upavadatīti** hīleti vambheti. **Dhammassa ca anudhammaṃ byākarontīti** bhotā gotamena vuttakāraṇassa anukāraṇaṃ kathenti. **Sahadhammiko vādānuvādoti** parehi vuttakāraṇena sakāraṇo hutvā tumhākaṃ vādo vā anuvādo vā viññūhi garahitabbaṃ, kāraṇaṃ koci appamattakopi kiṃ na āgacchati. Idaṃ vuttaṃ hoti, “kiṃ sabbākārenapi tava vāde gārayhaṃ kāraṇaṃ natthī”ti. **Anabbhakkhātukāmāti** na abhūtena vattukāmā.

382. Ekaccaṃ tapassim̐ lūkhājivinti-ādīsu idhekacco acelakapabbajjāditapanissitattā tapassī “lūkhena jīvitaṃ kappessāmī”ti tiṇagomayādibhakkhanādīhi nānapkārehi attānaṃ kilameti, appapuññatāya ca sukhena jīvitavuttimeva na labhati, so tīṇi duccharitāni pūretvā niraye nibbattati.

Aparo tādīsaṃ tapanissitopi puññavā hoti, labhati lābhasakkāraṃ. So “na dāni mayā sadiso atthī”ti attānaṃ ucce ṭhāne sambhāvetvā “bhiyyosomattāya lābhaṃ uppādessāmī”ti anesanavasena tīṇi duccharitāni pūretvā niraye nibbattati. Ime dve sandhāya paṭhamanayo vutto.

Aparo tapanissitako lūkhājivī appapuñño hoti, na labhati sukhena jīvitavuttiṃ. So “mayhaṃ pubbepe akatapuññatāya sukhajīvikā nuppajjati (1.0288), handadāni puññāni karomī”ti tīṇi succharitāni pūretvā sagge nibbattati.

Aparo lūkhājivī puññavā hoti, labhati sukhena jīvitavuttiṃ. So- “mayhaṃ pubbepe katapuññatāya sukhajīvikā uppajjati”ti cintetvā anesanaṃ pahāya tīṇi succharitāni pūretvā sagge nibbattati. Ime dve sandhāya dutiyanayo vutto.

Eko pana tapassī appadukkhavīhārī hoti bāhirakācārayutto tāpaso vā channaparibbājako vā, appapuññatāya ca manāpe paccaye na labhati. So anesanavasena tīṇi duccharitāni pūretvā attānaṃ sukhe ṭhapetvā niraye nibbattati.

Aparo puññavā hoti, so- “na dāni mayā sadiso atthī”ti mānaṃ uppādetvā anesanavasena lābhasakkāraṃ vā uppādentō micchādiṭṭhivasena- “sukho imissā paribbājikāya daharāya mudukāya lomasāya samphasso”ti-ādīni cintetvā kāmesu pātabyataṃ vā āpajjanto tīṇi duccharitāni pūretvā niraye nibbattati. Ime dve sandhāya tatiyanayo vutto.

Aparo pana appadukkhavīhārī appapuñño hoti, so- “ahaṃ pubbepe akatapuññatāya sukhena jīvikaṃ na labhāmī”ti tīṇi succharitāni pūretvā sagge nibbattati.

Aparo puññavā hoti, so- “pubbepāhaṃ katapuññatāya sukhaṃ labhāmi, idāni puññāni karissāmī”ti tīṇi succharitāni pūretvā sagge nibbattati. Ime dve sandhāya catutthanayo vutto. Idaṃ titthiyavasena āgataṃ, sāsanepe pana labbhati.

Ekacco hi dhutaṅgasamādānavasena lūkhājivī hoti, appapuññatāya vā sakalampi gāmaṃ vicarivā udarapūraṃ na labhati. So- “paccaye uppādessāmī”ti vejjakammādivasena vā anesanaṃ katvā, arahattaṃ vā paṭijānitvā, tīṇi vā kuhanavattūni paṭisevitvā niraye nibbattati.

Aparo (1.0289) ca tādīsova puññavā hoti. So tāya puññasampattiyā mānaṃ

janayitvā uppannaṃ lābhaṃ thāvaramṃ kattukāmo anesanasena tiṇi duccharitāni pūretvā niraye uppajjati.

Aparo samādinnaḍḍaṅgo appapuññaḍḍaṅgo hoti, na labhati sukkena jīvitavuttiṃ. So- “pubbepāhaṃ akatapuññaḍḍaṅgo kiñci na labhāmi, sace idāni anesanaṃ karissaṃ, āyatimpi dullabhasukho bhavissāmi”ti tiṇi succharitāni pūretvā arahattaṃ pattuṃ asakkonto sagge nibbattati.

Aparo puññaḍḍaṅgo hoti, so- “pubbepāhaṃ katapuññaḍḍaṅgo etarahi sukhito, idāni puññaṃ karissāmi”ti anesanaṃ pahāya tiṇi succharitāni pūretvā arahattaṃ pattuṃ asakkonto sagge nibbattati.

383. Āgatiñcāti- “asukaṭṭhānato nāma ime āgatā”ti evaṃ āgatiñca. **Gatiñcāti** idāni gantabbaṭṭhānañca. **Cutiñcāti** tato cavanañca. **Upapattiñcāti** tato cutānaṃ puna upapattiñca. **Kiṃ sabbaṃ tapaṃ garahissāmi-** “kena kāraṇena garahissāmi, garahitabbameva hi mayaṃ garahāma, pasamsitabbaṃ pasamsāma, na bhaṇḍikaṃ karonto mahārajako viya dhotañca adhotañca ekato karomā”ti dasseti. Idāni tamatthaṃ pakāseto- “santi kassapa eke samaṇabrāhmaṇā”ti-ādimāha.

384. Yaṃ te ekaccanti pañcavidhaṃ sīlaṃ, tañhi loke na koci “na sādhu”ti vadati. Puna **yaṃ te ekaccanti** pañcavidhaṃ veraṃ, taṃ na koci “sādhu”ti vadati. Puna **yaṃ te ekaccanti** pañcadvāre asaṃvaramṃ, te kira- “cakkhu nāma na nirundhitabbaṃ, cakkhunā maṇāpaṃ rūpaṃ daṭṭhabban”ti vadanti, esa nayo sotādisu. Puna **yaṃ te ekaccanti** pañcadvāre saṃvaramṃ.

Evaṃ paresaṃ vādena saha attano vādassa samānāsamaṇataṃ dassetvā idāni attano vādena saha paresaṃ vādassa samānāsamaṇataṃ dassento “yaṃ mayan”ti-ādimāha. Tatrāpi pañcasīlādivaseneva attho veditabbo.

Samanuyuñjāpanakathāvaṇṇanā

385. Samanuyuñjantanti (1.0290) samanuyuñjantu, ettha ca laddhiṃ pucchanto samanuyuñjati nāma, kāraṇaṃ pucchanto samanugāhati nāma, ubhayaṃ pucchanto samanubhāsati nāma. **Satthārā vā satthāranti** satthārā vā saddhiṃ satthāraṃ upasaṃharitvā- “kiṃ te satthā te dhamme sabbaso pahāya vattati, udāhu samaṇo gotamo”ti. Dutiyapadepi eseva nayo.

Idāni tamatthaṃ yojetvā dassento- “ye imesaṃ bhavatan”ti-ādimāha. Tattha **akusalā akusalasaṅkhātā**ti akusalā ceva “akusalā”ti ca saṅkhātā ñātā koṭṭhāsaṃ vā katvā ṭhapitāti attho. Esa nayo sabbapadesu. Api cettha **sāvajjā**ti sadosā. **Na alariyā**ti niddosaṭṭhena ariyā bhavituṃ nālaṃ asamatthā.

386-392. Yaṃ viññū samanuyuñjantāti yena viññū amhe ca aññe ca pucchantā evaṃ vadeyyuṃ, taṃ ṭhānaṃ vijjati, atthi taṃ kāraṇanti attho. **Yaṃ vā pana bhonto pare gaṇācariyā**ti pare pana bhonto gaṇācariyā yaṃ vā taṃ vā appamattakaṃ pahāya vattantīti attho. **Amheva tattha yebhuyyena pasamsayyuntī** idaṃ bhagavā satthārā satthāraṃ samanuyuñjanepi āha- saṅghena saṃghaṃ samanuyuñjanepi. Kasmā? Saṅghapasamsāyapi satthuyeva pasamsāsiddhito. Pasīdamānāpi

hi buddhasampattiyā saṅghe, saṅghasampattiyā ca buddhe pasīdanti, tathā hi bhagavato sarīrasampattiṃ disvā, dhammadesanaṃ vā sutvā bhavanti vattāro- “lābhā vata bho sāvakānaṃ ye evarūpassa satthu santikāvacarā”ti, evaṃ buddhasampattiyā saṅghe pasīdanti. Bhikkhūnaṃ panācāragocaraṃ abhikkamapaṭikkamādīni ca disvā bhavanti vattāro- “santikāvacarānaṃ vata bho sāvakānaṃ ayañca upasamaḡuṇo satthu kīva rūpo bhavissatī”ti, evaṃ saṅghasampattiyā buddhe pasīdanti. Iti yā satthupasaṃsā, sā saṅghassa. Yā saṅghassa pasaṃsā, sā satthūti saṅghapasaṃsāyapi satthuyeva pasaṃsāsiddhito bhagavā dvīsupi nāyesu- **“amheva tattha yebhuyyena pasaṃseyyūn”**ti āha. **Samaṇo gotamo ime dhamme anavasesaṃ pahāya vattati, yaṃ vā pana bhonto pare gaṇācariyāti-**ādīsupi panettha ayamadhippāyo- sampattasamādānasetughātavasena (1.0291) hi tisso viratiyo. Tāsu sampattasamādāna viratimattameva aññesaṃ hoti, setughāta virati pana sabbena sabbaṃ natthi. Pañcasu pana tadaṅgavikkhambhanasamucchedapaṭipassaddhinissaraṇappahānesu aṭṭhasamāpattivāsena ceva vipassanā mattavasena ca tadaṅgavikkhambhanappahānamattameva aññesaṃ hoti. Itarāni tīṇi pahānāni sabbena sabbaṃ natthi. Tathā sīlasaṃvaro, khantisaṃvaro, ñāṇasaṃvaro, satisaṃvaro, vīriyasaṃvaroti pañca saṃvarā, tesu pañcasīlamattameva adhvāsānakhantimattameva ca aññesaṃ hoti, sesaṃ sabbena sabbaṃ natthi.

Pañca kho panime uposathuddesā, tesu pañcasīlamattameva aññesaṃ hoti. Pātimokkhasaṃvarasīlaṃ sabbena sabbaṃ natthi. Iti akusalappahāne ca kusala samādāne ca, tīsu viratīsu, pañcasu pahānesu, pañcasu saṃvaresu, pañcasu uddesesu,- “ahameva ca mayhañca sāvakasaṅgho loke paññāyati, mayā hi sadiso satthā nāma, mayhaṃ sāvakasaṅghena sadiso saṅgho nāma natthī”ti bhagavā sīhanādaṃ nadati.

Ariya-aṭṭhaṅgikamaggavaṇṇanā

393. Evaṃ sīhanādaṃ naditvā tassa sīhanādassa aviparītabhāvāvabodhanattham- “atthi, kassapa, maggo”ti-ādīmāha. Tattha **maggoti** lokuttaramaggo. **Paṭipadāti** pubbabhāgapaṭipadā. **Kālavādīti**-ādīni brahmajāle vaṇṇitāni. Idāni taṃ duvidhaṃ maggañca paṭipadañca ekato katvā dassento- “ayameva ariyo”ti-ādīmāha. Idaṃ pana sutvā acelo cintesi- “samaṇo gotamo mayhaṃyeva maggo ca paṭipadā ca atthi, aññesaṃ natthīti maññati, handassāhaṃ amhākampi maggaṃ kathemī”ti. Tato acelakapaṭipadaṃ kathesi. Tenāha- “evaṃ vutte acelo kassapo bhagavantaṃ etadavoca ...pe... udakorohanānuyogamanuyutto viharatī”ti.

Tapopakkamakathāvaṇṇanā

394. Tattha **tapopakkamāti** tapārambhā, tapakammānīti attho. **Sāmaññasāṅkhātāti** samaṇakammasāṅkhātā. **Brahmaññasāṅkhātāti** brāhmaṇakammasāṅkhātā. **Acelakoti** niccolo, naggoti attho. **Muttācāroti** visaṭṭhācāro, uccārakammādīsu lokiyakulaputtācārena virahito (1.0292) ṭhitakova uccāraṃ karoti, passāvaṃ karoti, khādāti, bhuñjati ca. **Hatthāpalekhanoti** hatthe piṇḍamhi ṭhite jivhāya hatthaṃ apalikhati, uccāraṃ vā katvā hatthasmiññeva daṇḍakasaññī hutvā hatthena apalikhati. “Bhikkhāgahaṇatthaṃ ehi, bhante”ti vutto na etīti na **ehibhaddantiko**. “Tena hi tiṭṭha, bhante”ti vuttopi na tiṭṭhatīti **natiṭṭhabhaddantiko**. Tadubhayampi kira so- “etassa vacanaṃ kataṃ bhavissati”ti na karoti. **Abhihaṭanti** puretaraṃ gahetvā āhaṭaṃ bhikkhaṃ, **uddissakatanti** “imaṃ tumhe uddissa katan”ti evaṃ ārocitaṃ bhikkhaṃ. **Na nimantananti** “asukāṃ nāma kulaṃ vā vīthiṃ vā gāmaṃ vā paviseyyāthā”ti evaṃ nimantitabhikkhampi na sādīyati, na gaṇhati. **Na kumbhimukhāti** kumbhito uddharitvā diyyamānaṃ bhikkhaṃ na gaṇhati. **Na kaḷopimukhāti kaḷopīti** ukkhali vā pacchi vā, tatopi na gaṇhati. Kasmā? Kumbhikaḷopiyo maṃ nissāya kaṭacchunā pahāraṃ labhantīti. **Na eḷakamantaranti** ummāraṃ antaraṃ katvā diyyamānaṃ na gaṇhati. Kasmā? “Ayaṃ maṃ nissāya antarakaraṇaṃ labhati”ti. Daṇḍamusalesupi eseva nayo.

Dvinnanti dvīsu bhuñjamānesu ekasmiṃ uṭṭhāya dente na gaṇhati. Kasmā? “Ekassa kabaḷantarāyo hotī”ti. **Na gabbhiniyāti**-ādīsu pana “gabbhiniyā kucchiyaṃ dārako kilamati. Pāyantiyā dārakassa khīrantarāyo hoti, purisantaragatāya rati-antarāyo hotī”ti na gaṇhati. **Samkittīsūti** samkittetvā katabhattesu, dubbhikkhasamaye kira acelakasāvakā acelakānaṃ atthāya tato tato taṇḍulādīni samādapetvā bhattaṃ pacanti. Ukkaṭṭho acelako tatopi na paṭiggaṇhati. **Na yattha sāti** yattha sunakho- “piṇḍaṃ labhissāmi”ti upaṭṭhito hoti, tattha tassa adatvā āhaṭaṃ na gaṇhati. Kasmā? Etassa piṇḍantarāyo hotīti. **Sanḍasaṇḍacārinīti** samūhasamūhacārinī, sace hi acelakaṃ disvā- “imassa bhikkhaṃ dassāmā”ti manussā bhatagehaṃ pavisanti, tesu ca pavisantesu kaḷopimukhādīsu nilīnā makkhikā uppativā saṇḍasaṇḍā caranti, tato āhaṭaṃ bhikkhaṃ na gaṇhati. Kasmā? Maṃ nissāya makkhikānaṃ gocarantarāyo jātoti.

Thusodakanti (1.0293) sabbasassasambhārehi kataṃ sovīrakaṃ. Ettha ca surāpānameva sāvajjaṃ, ayaṃ pana sabbesupi sāvajjasaññī. **Ekāgārikoti** yo ekasmiṃ-

yeva gehe bhikkhaṃ labhitvā nivattati. **Ekālopikoti** yo ekeneva ālopena yāpeti. **Dvāgārikādīsūpi** eseva nayo. **Ekissāpi dattiyāti** ekāya dattiyā. Datti nāma ekā khuddakapāti hoti, yattha aggabhikkhaṃ pakkhipitvā ṭhapenti. **Ekāhikanti** ekadivasantarikaṃ. **Addhamāsikanti** addhamāsantarikaṃ. **Pariyāyabhattabhojananti** vārabhattabhojanaṃ, ekāhavārena dvīhavārena sattāhavārena aḍḍhamāsavārenāti evaṃ divasavārena āgatabhattabhojanaṃ.

395. Sākabhakkhoti allasākabhakkho. **Sāmākabhakkhoti** sāmākataṇḍulabhakkho. **Nivārādīsū** nivāro nāma araññe sayamjātā vihijāti. **Daddulanti** cammakārehi cammaṃ likhitvā chaḍḍitakasaṭaṃ. **Haṭaṃ** vuccati silesopi sevālopi. **Kaṇanti** kuṇḍakaṃ. **Ācāmoti** bhatta-ukkhalkāya laggo jhāmaka-odano, taṃ chaḍḍitaṭṭhānato va gahetvā khādati, “odanakañjiyan” tipi vadanti. **Piññākā** dayo pākaṭā eva. **Pavattaphalabhojīti** patitaphalabhojī.

396. Sāṇānīti sāṇavākacoḷāni. **Masāṇānīti** missakacoḷāni. **Chavadussānīti** mata-sarīrato chaḍḍitavatthāni, erakatiṇādīni vā ganthetvā katanivāsanāni. **Pamsukūlānīti** pathaviyaṃ chaḍḍitanantakāni. **Tiriṭānīti** rukkhatacavatthāni. **Ajinanti** ajinamigacammaṃ. **Ajinakkhipanti** tadeva majjhe phālitaṃ. **Kusacīranti** kusatiṇāni ganthetvā katacīraṃ. **Vākacīraphalakacīresūpi** eseva nayo. **Kesakambalanti** manussakesehi katakambalaṃ. Yaṃ sandhāya vuttaṃ-

“Seyyathāpi bhikkhave, yāni kānici tantāvutāni vatthāni, kesakambalo tesam paṭikiṭṭho akkhāyati. Kesakambalo, bhikkhave, sīte sīto, uṇhe uṇho appaggho ca dubbaṇṇo ca duggandho dukkhasamphasso” ti.

Vāḷakambalanti (1.0294) assavālehi katakambalaṃ. **Ulūkapakkhikanti** ulūkapa-kkhāni ganthetvā katanivāsaṇaṃ. **Ukkuṭikappadhānamanuyuttoti** ukkuṭikavīriyaṃ anuyutto, gacchantopi ukkuṭikova hutvā uppatitvā uppatitvā gacchati. **Kaṇṭakāpassayikoti** ayakaṇṭake vā pakatikaṇṭake vā bhūmiyaṃ koṭṭetvā tattha cammaṃ attharitvā ṭhānacaṅkamādīni karoti. **Seyyanti** sayantopi tattheva seyyaṃ kappeti. **Phalakaseyyanti** rukkhaphalake seyyaṃ. **Thaṇḍilaseyyanti** thaṇḍile ucce bhūmi-ṭhāne seyyaṃ. **Ekapassayikoti** ekapasseneva sayati. **Rajojalladharoti** sarīraṃ telena makkhitvā rajutṭhānaṭṭhāne tiṭṭhati, athassa sarīre rajojallaṃ laggati, taṃ dhāreti. **Yathāsanthatikoti** laddhaṃ āsaṇaṃ akopetvā yadeva labhati, tattheva nisīdanasīlo. **Vekaṭikoti** vikaṭakhādanasīlo. **Vikaṭanti** gūthaṃ vuccati. **Apānakoti** paṭikkhittasītudakapāno. Sāyaṃ tatiyamassāti **sāyatatiyakaṃ**. Pāto, majjhanhike, sāyanti divasassa tikkhattuṃ pāpaṃ pavāhessāmīti **udakorohanānuyogaṃ anuyutto viharatīti**.

Tapopakkamaniratthakatāvaṇṇanā

397. Atha bhagavā silasampadādīhi vinā tesam tapopakkamānaṃ niratthakataṃ dassento- “acelako cepi kassapa hoti” ti-ādīmāha. Tattha **ārakā vāti** dūreyeva. **Averanti** dosaveravirahitaṃ. **Abyāpajanti** domanassabyāpajjarahitaṃ.

398. Dukkaraṃ, bho gotamāti idaṃ kassapo “mayaṃ pubbe ettakamattaṃ sāmāññaṅca brahmaññaṅcāti vicarāma, tumhe pana aññaṃyeva sāmāññaṅca

brahmaññañca vadathā”ti dīpento āha. **Pakati kho esāti** pakatikathā esā. **Imāya ca, kassapa, mattāyāti** “kassapa yadi iminā pamāṇena evaṃ parittakena paṭipattikkamena sāmāññaṃ vā brahmaññaṃ vā dukkaraṃ sudukkaraṃ nāma abhavissa, tato netāṃ abhavissa kallaṃ vacanāya dukkaraṃ sāmāññaṃ”ti ayamettha padasambandhena saddhiṃ attho. Etena nayena sabbattha padasambandho veditabbo.

399. Dujjānoti (1.0295) idampi so “mayaṃ pubbe ettakena samaṇo vā brāhmaṇo vā hotīti vicarāma, tumhe pana aññathā vadathā”ti idaṃ sandhāyāha. Athassa bhagavā taṃ pakativādaṃ paṭikkhipitvā sabhāvatova dujjānabhāvaṃ āvikaronto punapi- “pakati kho”ti-ādimāha. Tatrāpi vuttanayeneva padasambandhaṃ katvā attho veditabbo.

Sīlasamādhipaññāsampadāvaṇṇanā

400-401. Katamā pana sā, bho gotamāti kasmā pucchati. Ayaṃ kira paṇḍito bhagavato kathentasseva kathaṃ uggahesi, atha attano paṭipattiyā niratthakataṃ viditvā samaṇo gotamo- “tassa ‘cāyaṃ sīlasampadā, cittasampadā, paññāsampadā abhāvitā hoti asacchikatā, atha kho so ārakāva sāmāñña’”ti-ādimāha. Handa dāni naṃ tā sampattiyo pucchāmi”ti sīlasampadādivijānanatthaṃ pucchati. Athassa bhagavā buddhuppādaṃ dassetvā tantidhammaṃ kathento tā sampattiyo dassetuṃ- “idha kassapā”ti-ādimāha. **Imāya ca kassapa sīlasampadāyāti** idaṃ arahattaphalameva sandhāya vuttaṃ. Arahattaphalapariyosānañhi bhagavato sāsanaṃ. Tasmā arahattaphalasampayuttāhi sīlacittapaññāsampadāhi aññā uttaritarā vā paṇītarā vā sīlādisampadā natthīti āha.

Sīhanādakathāvaṇṇanā

402. Evañca pana vatvā idāni anuttaraṃ mahāsīhanādaṃ nadanto- “santi kassapa eke samaṇabrāhmaṇā”ti-ādimāha. Tattha **ariyanti** nirupakkilesaṃ paramavisuddhaṃ. **Paramanti** uttamaṃ, pañcasīlāni hi-ādiṃ katvā yāva pātimokkhasaṃvarasīlā sīlameva, lokuttaramaggaphalasanghayaṃ pana paramasīlaṃ nāma. **Nāhaṃ tatthāti** tattha sīlepi paramasīlepi ahaṃ attano samasamaṃ mama sīlasamena sīlena mayā samaṃ puggalaṃ na passāmi attho. **Ahameva tattha bhiyyoti** ahameva tasmīṃ sīle uttamo. Katamasmiṃ? **Yadidaṃ adhisīlanti** yaṃ etaṃ uttamaṃ sīlanti attho. Iti imaṃ paṭhamaṃ sīhanādaṃ nadati.

Tapojigucchavādāti (1.0296) ye tapojigucchaṃ vadanti. Tattha tapatīti tapo, kilesasantāpakavīriyassetāṃ nāmaṃ, tadeva te kilese jigucchatīti jigucchā. **Ariyā paramāti** ettha niddosattā ariyā, aṭṭha-ārambhavatthuvasenapi uppannā vipassanāvīriyasaṅkhātā tapojigucchā tapojigucchāva, maggaphalasampayuttā paramā nāma. **Adhijegucchanti** idha jigucchabhāvo jegucchaṃ, uttamaṃ jegucchaṃ adhijegucchaṃ, tasmā yadidaṃ adhijegucchaṃ, tattha ahameva bhiyyoti evamettha attho daṭṭhabbo. Paññādhikārepi kammassakatāpaññā ca vipassanāpaññā ca paññā nāma, maggaphalasampayuttā paramā paññā nāma. **Adhipaññanti** ettha

liṅgavipallāso veditabbo, ayam panetthattho- yāyam adhipaññā nāma ahameva tattha bhīyoti vimuttādhikāre tadaṅgavikkhambhanavimuttiyo vimutti nāma, samucchadapaṭipassaddhinissaraṇavimuttiyo pana paramā vimuttīti veditabbā. Idhāpi ca **yadidaṃ adhvīvimuttīti** yā ayam adhvīvimutti, ahameva tattha bhīyoti attho.

403. Suññāgāreti suññe ghare, ekakova nisīditvāti adhippāyo. **Parisāsu cāti** aṭṭhasu parisāsu. Vuttampi cetam-

“Cattārimāni, sārīputta, tathāgatassa vesārajjāni. Yehi vesārajjehi samannāgato tathāgato āsabhaṃ ṭhānaṃ paṭijānāti, parisāsu sīhanādaṃ nadatī” ti (ma. ni. 1.150) suttaṃ vitthāretabbaṃ.

Pañhañca naṃ pucchantīti paṇḍitā devamanussā naṃ pañhaṃ abhisāṅkharitvā pucchanti. **Byākarotīti** taṅkhaṇaññeva vissajjesi. **Cittaṃ ārādhētīti** pañhāvissajjena mahājanassa cittaṃ paritose tiyeva. **No ca kho sotabbaṃ maññantīti** cittaṃ ārādhētvā kathentassapissa vacanaṃ pare sotabbaṃ na maññantīti, evañca vadeyyunti attho. **Sotabbañcassa maññantīti** devāpi manussāpi mahanteneva ussāhena sotabbaṃ maññanti. **Pasīdantīti** supasannā kallacittā muducittā honti. **Pasannākāraṃ karontīti** na muddhappasannāva honti, paṇītāni cīvarādīni veḷuvanavihārādayo ca mahāvihāre pariccajantā pasannākāraṃ karonti. **Tathattāyāti** yaṃ so dhammaṃ deseti tathā bhāvāya, dhammānudhammapaṭipattipūraṇatthāya paṭipajjantīti attho. **Tathattāya ca paṭipajjantīti** tathabhāvāya paṭipajjanti, tassa hi (1.0297) bhagavato dhammaṃ sutvā keci saraṇesu keci pañcasu sīlesu paṭiṭṭhahanti, apare nikkhamitvā pabbajanti. **Paṭipannā ca ārādhentīti** tañca pana

paṭipadaṃ paṭipannā pūretuṃ sakkonti, sabbākārena pana pūrenti, paṭipattipūra-
ṇena tassa bhoto gotamassa cittaṃ ārādhenti vattabbā.

Imasmiṃ panokāse ṭhatvā sīhanādā samodhānetabbā. Ekaccaṃ tapassim
niraye nibbattaṃ passāmīti hi bhagavato eko sīhanādo. Aparāṃ sagge nibbattaṃ
passāmīti eko. Akusaladhammappahāne ahameva seṭṭhoti eko. Kusaladhamma-
samādānēpi ahameva seṭṭhoti eko. Akusaladhammappahāne mayhameva sāvaka-
saṅgho seṭṭhoti eko. Kusaladhammasamādānēpi mayhaṃyeva sāvaka-
saṅgho seṭṭhoti eko. Sīlena mayhaṃ sadiso natthīti eko. Vīriyena mayhaṃ sadiso natthīti
eko. Paññāya ...pe... vimuttiyā ...pe... sīhanādaṃ nadanto parisamajjhe nisīditvā
nadāmīti eko. Visārado hutvā nadāmīti eko. Pañhaṃ maṃ pucchantīti eko.
Pañhaṃ puṭṭho vissajjemīti eko. Vissajjanena parassa cittaṃ ārādhemīti eko.
Sutvā sotabbaṃ maññantīti eko. Sutvā me pasīdantīti eko. Pasannākāraṃ karo-
ntīti eko. Yaṃ paṭipattim desemi, tathattāya paṭipajantīti eko. Paṭipannā ca maṃ
ārādhenti eko. Iti purimānaṃ dasannaṃ ekekassa- “parisāsu ca nadati”ti ādayo
dasa dasa parivārā. Evaṃ te dasa purimānaṃ dasannaṃ parivāravasena sataṃ
purimā ca dasāti dasādhikaṃ sīhanādasataṃ hoti. Ito aññasmiṃ pana sutte
ettakā sīhanādā dullabhā, tenidaṃ suttaṃ mahāsīhanādanti vuccati. Iti bhagavā
“sīhanādaṃ kho samaṇo gotamo nadati, tañca kho suññāgāre nadati”ti evaṃ
vādānu vādaṃ paṭisedhetvā idāni parisati naditapubbaṃ sīhanādaṃ dassento
“ekamidāhan”ti-ādimāha.

Titthiyaparivāsakathāvaṇṇanā

404. Tattha tatra maṃ aññataro tapabrahmacārīti tatra rājagahe gijjhakūṭe
pabbate viharantaṃ maṃ aññataro tapabrahmacārī nigrodho nāma paribbājako (1.0
Adhijeguccheti vīriyena pāpajigucchanādhikāre pañhaṃ pucchi. Idaṃ yaṃ taṃ
bhagavā gijjhakūṭe mahāvihāre nisinno udumbarikāya deviyā uyyāne nisinnassa
nigrodhassa ca paribbājakassa sandhānassa ca upāsakassa dibbāya sotadhā-
tuyā kathāsallāpaṃ sutvā ākāsenāgantvā tesaṃ santike paññatte āsane nisīditvā
nigrodhena adhijegucche puṭṭhapañhaṃ vissajjesi, taṃ sandhāya vuttaṃ. **Paraṃ
viya mattāyāti** paramāya mattāya, atimahanteneva pamāṇenāti attho. **Ko hi,
bhanteti** ṭhapetvā andhabālaṃ diṭṭhigatikaṃ añño paṇḍitajātiko “ko nāma bhaga-
vato dhammaṃ sutvā na attamano assā”ti vadati. **Labheyāhanti** idaṃ so- “ciraṃ
vata me aniyānikapakkhe yojetvā attā kilamito, ‘sukkhanadīṭṭe nhāyissāmī’ti
samparivattentena viya thuse koṭṭentena viya na koci attho nipphādito. Handāhaṃ
attānaṃ yoge yojessāmī”ti cintetvā āha. Atha bhagavā yo anena khandhake titthi-
yaparivāso paññatto, yo aññatitthiyapubbo sāmaṇerabhūmiyaṃ ṭhito- “ahaṃ
bhante, itthannāmo aññatitthiyapubbo imasmiṃ dhammavinaye ākaṅkhāmi upasa-
mpadaṃ, svāhaṃ, bhante, saṃghaṃ cattāro māse parivāsaṃ yācāmī”ti-ādinā
(mahāva. 86) nayena samādiyitvā parivasati, taṃ sandhāya- “yo kho, kassapa,
aññatitthiyapubbo”ti-ādimāha.

405. Tattha pabbajanti vacanasiliṭṭhatāvaseneva vuttaṃ, aparivasitvāyeva hi

pabbajjaṃ labhati. Upasampadatthikena pana nātikālena gāmapavesanādīni aṭṭha vattāni pūrentena parivasitabbaṃ. **Āraddhacittā**ti aṭṭhavattapūraṇena tuṭṭha-cittā, ayamettha saṅkhepattho. Vitthārato panesa titthiyaparivāso samantapāsādikāya **vinayaṭṭhakathāyaṃ** pabbajjakhandhakavaṇṇanāya vuttanayena veditabbo. **Api ca metthāti** api ca me ettha. **Puggalavemattatā veditāti** puggalanānattaṃ veditaṃ. “Ayaṃ puggalo parivāsāraho, ayaṃ na parivāsāraho”ti idaṃ mayhaṃ pākaṭanti dasseti. Tato kassapo cintesi- “aho acchariyaṃ buddhasāsaṇaṃ, yattha evaṃ ghaṃsitvā koṭṭetvā yuttameva gaṇhanti, ayuttaṃ chaḍḍenti”ti, tato suṭṭhutamā pabbajjāya sañjātussāho- “sace bhante”ti-ādimāha.

Atha (1.0299) kho bhagavā tassa tibbacchandataṃ veditvā- “na kassapo parivāsaṃ arahatī”ti aññataraṃ bhikkhuṃ āmantesi- “gaccha bhikkhu kassapaṃ nhāpetvā pabbājetvā ānehī”ti. So tathā katvā taṃ pabbājetvā bhagavato santikaṃ āgamāsi. Bhagavā taṃ gaṇamajjhe nisīdāpetvā upasampādesi. Tena vuttaṃ- “alattha kho acelo kassapo bhagavato santike pabbajjaṃ, alattha upasampān”ti. **Acirūpasampannoti** upasampanno hutvā nacirameva. **Vūpakaṭṭhoti** vatthukāmakilesakāmehi kāyena ceva cittaṃ ca vūpakaṭṭho. **Appamattoti** kammaṭṭhāne satimā avijahanto. **Ātāpīti** kāyikacetasaṅkhatena vīriyātāpena ātāpī. **Pahitattoti** kāye ca jīvite ca anapekkhatāya pesitacitto vissatṭha-attabhāvo. **Yassatthāyāti** yassa atthāya. **Kulaputtāti** ācārakulaputtā. **Sammadevāti** hetunāva kāraṇeneva. **Tadanuttaranti** taṃ anuttaraṃ. **Brahmacariyapariyosānanti** maggabrahmacariyassa pariyosānabhūtaṃ arahattaphalaṃ. Tassa hi atthāya kulaputtā pabbajanti. **Diṭṭheva dhammeti** imasmiṃyeva attabhāve. **Sayaṃ abhiññā sacchikatvāti** attanāyeva paññāya paccakkhaṃ katvā, aparappaccayaṃ katvāti attho. **Upasampajja vihāsīti** pāpuṇitvā sampādetvā vihāsi, evaṃ viharanto **ca khīṇā jāti ...pe... abbhāññāsīti**.

Evamassa paccavekkhaṇabhūmiṃ dassetvā arahattanikūṭena desanaṃ niṭṭhāpetuṃ “aññataro kho panāyasmā kassapo arahataṃ aho”ti vuttaṃ. Tattha **aññataroti** eko. **Arahatanti** arahantānaṃ, bhagavato sāvakānaṃ arahantānaṃ abbhāntaro aho”ti ayamettha adhippāyo. Yaṃ yaṃ pana antarantarā na vuttaṃ, taṃ taṃ tattha tattha vuttatā pākaṭamevāti.

Iti sumaṅgalavilāsiniyā dīghanikāyaṭṭhakathāyaṃ

Mahāsīhanādasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Poṭṭhapādasuttavaṇṇanā

Poṭṭhapādaparibbājakavatthuvaṇṇanā

406. Evaṃ (1.0300) me suttaṃ ...pe... sāvattiyaṃ poṭṭhapādasuttaṃ. Tatrāyaṃ apubbapadavaṇṇanā. **Sāvattiyaṃ viharati jetavane anāthapiṇḍikassa ārāmeti** sāvattiyaṃ upanissāya yo jetassa kumārassa vane anāthapiṇḍikena gahapatiṇā ārāmo kārīto, tatha viharati. **Poṭṭhapādo paribbājako** nāmena poṭṭhapādo nāma channaparibbājako. So kira gihikāle brāhmaṇamahāsālo kāmesu-ādīnaṃ disvā cattālīsakoṭṭiparimāṇaṃ bhogakkhandhaṃ pahāya pabbajitvā titthiyānaṃ gaṇācariyo jāto. Samayaṃ pavadanti etthāti **samayappavādako**, tasmīṃ kira ṭhāne caṅkītārukkhapokkharasātippabhutayo brāhmaṇā nigaṇṭha-acelakaparibbājakādayo ca pabbajitā sannipatitvā attano attano samayaṃ vadanti kathenti dīpenti, tasmā so ārāmo **samayappavādako** vuccati. Sveva ca tīdukācīrasaṅkhātāya timbarūrukkhapantiyā parikkhattatā **tīdukācīro**. Yasmā panettha paṭhamaṃ ekāva sālā ahoṣi, pacchā mahāpuññaṃ paribbājakaṃ nissāya bahū sālā katā. Tasmā tameva ekaṃ sālā upādāya laddhanāmasena **ekasālako** vuccati. Mallikāya pana pasenadiraṇṇo deviyā uyyānabhūto so pupphaphalasampanno ārāmoti katvā **mallikāya ārāmoti** saṅkhyāṃ gato. Tasmīṃ samayappavādake tīdukācīre ekasālake mallikāya ārāme.

Paṭivasatīti nivāsaphāsutāya vasati. Athekadivasāṃ bhagavā paccūsasamaye sabbaññutaññāṇaṃ pattharivā lokaṃ pariggaṇhanto ñāṇajālāssa antogataṃ paribbājakaṃ disvā- “ayaṃ poṭṭhapādo mayhaṃ ñāṇajāle paññāyati, kinnu kho bhaviṣṣati”ti upaparikkhanto addasa- “ahaṃ ajja tatha gamissāmi, atha maṃ poṭṭhapādo nirodhaṅca nirodhavutṭhānaṅca pucchissati, tassāhaṃ sabbabuddhānaṃ ñāṇena saṃsanditvā tadubhayaṃ kathessāmi, atha so katipāhaccayena cittaṃ hatthisāriputtaṃ gahetvā mama (1.0301) santikaṃ āgamissati, tesamahaṃ dhammaṃ desessāmi, desanāvasāne poṭṭhapādo maṃ saraṇaṃ gamissati, citto hatthisāriputto mama santike pabbajitvā arahattaṃ pāpuṇissati”ti. Tato pātova sarīrapaṭijagganaṃ katvā surattadupaṭṭaṃ nivāsetvā vijjulatāsadisāṃ kāyabandhanaṃ bandhitvā yugandharapabbataṃ parikkhipitvā ṭhitamahāmeghaṃ viya meghavaṇṇaṃ paṃsukūlaṃ ekaṃsavaragataṃ katvā paccaggaṃ selamaya-pattaṃ vāma-aṃsakūṭe laggetvā sāvattiyaṃ piṇḍāya pavississāmīti siho viya himavantaṃpādā vihārā nikkhami. Imamatthaṃ sandhāya- “atha kho bhagavā”ti-ādi vuttaṃ.

407. Etadahosīti nagaradvārasamīpaṃ gantvā attano rucivasena sūriyaṃ oloketvā atippagabhāvameva disvā etaṃ ahoṣi. **Yaṃnūnāhanti** saṃsayaparidīpano viya nipāto, buddhānaṅca saṃsayo nāma natthi- “idaṃ karissāma, idaṃ na karissāma, imassa dhammaṃ desessāma, imassa na desessāmā”ti evaṃ parivittakka-pubbabhāgo panesa sabbabuddhānaṃ labbhati. Tenāha- “yaṃnūnāhan”ti, yadi panāhanti attho.

408. Unnādiniyā Ti uccaṃ nadamānāya, evaṃ nadamānāya cassā uddhaṃ gamanavasena ucco, disāsu patthāvasena mahā saddoti uccāsaddamahāsaddāya, tesaṅhi paribbājakaṇaṃ pātova vutṭhāya kattabbaṃ nāma cetiyavattaṃ vā bodhivattaṃ vā ācariyupajjhāyavattaṃ vā yoniso manasikāro vā natthi. Tena te pātova vutṭhāya bālātape nisinnā- “imassa hattho sobhano, imassa pādo”ti evaṃ

aññamaññassa hatthapādādīni vā ārabba, itthipurisadārakadārikādīnaṃ vaṇṇe vā, aññaṃ vā kāmāssādabhavassādādivatthūṃ ārabba kathaṃ samuṭṭhāpetvā anupubbena rājakathādi-anekavidhaṃ tiracchānakathaṃ kathenti. Tena vuttaṃ- “unnādinīyā uccāsaddamahāsaddāya anekavihitāṃ tiracchānakathaṃ kathentiya”- ti.

Tato poṭṭhapādo paribbājako te paribbājake oloketvā- “ime paribbājakā ativiya aññamaññaṃ agāravā, mayañca samaṇassa gotamassa pātubhāvato paṭṭhāya sūriyuggamane khajjopanakūpamā jātā, lābhasakkāropi no parihīno. Sace panimaṃ ṭhānaṃ samaṇo gotamo vā gotamassa sāvako vā gihī upaṭṭhāko vā tassa āgaccheyya (1.0302), ativiya lajjaniyaṃ bhavissati, parisadoso kho pana parisajjethakasseva upari ārohati”ti itocito ca vilokento bhagavantaṃ addasa. Tena vuttaṃ- “addasā kho poṭṭhapādo paribbājako ...pe... tuṇhī ahesun”ti.

409. Tattha **saṅṭhapesī**ti sikkhāpesi, vajjamassā paṭicchādesi. Yathā susaṅṭhitā hoti, tathā naṃ ṭhapesi. Yathā nāma parisamajjhaṃ pavisanto puriso vajjapaṭicchādanatthaṃ nivāsanaṃ saṅṭhapesi, pārupanaṃ saṅṭhapesi, rajokiṇṇaṭṭhānaṃ puñchati; evamassā vajjapaṭicchādanatthaṃ- “appasaddā bhonto”ti sikkhāpento yathā susaṅṭhitā hoti, tathā naṃ ṭhapesīti attho. **Appasaddakā**moti appasaddaṃ icchati, eko nisīdati, eko tiṭṭhati, na gaṇasaṅgaṇikāya yāpeti. **Upasaṅkamitabbaṃ maññeyyā**ti idhāgantabbaṃ maññeyya. Kasmā panesa bhagavato upasaṅkamaṃ paccāsīsātīti? Attano vuddhiṃ patthayamāno. Paribbājakā kira buddhesu vā buddhasāvakesu vā attano santikaṃ āgatesu- “ajja amhākaṃ santikaṃ samaṇo gotamo āgato, sārīputto āgato, na kho pana te yassa vā tassa vā santikaṃ gacchanti, passatha amhākaṃ uttamabhāvan”ti attano upaṭṭhākānaṃ santike attānaṃ ukkhipanti, ucce ṭhāne ṭhapesi, bhagavatopi upaṭṭhāke gaṇhituṃ vāyamanti. Te kira bhagavato upaṭṭhāke disvā evaṃ vadanti- “tumhākaṃ satthā bhavaṃ gotamopi gotamasāvakaṃ amhākaṃ santikaṃ āgacchanti, mayaṃ añña- maññaṃ samaggā. Tumhe pana amhe akkhihi passituṃ na icchatha, sāmīkamaṃ na karotha, kiṃ vo amhehi aparaddhan”ti. Athekacce manussā- “buddhāpi etesaṃ santikaṃ gacchanti kiṃ amhākaṃ”ti tato paṭṭhāya te disvā nappamajjanti. **Tuṇhī ahesunti** poṭṭhapādaṃ parivāretvā nissaddā nisīdiṃsu.

410. **Svāgataṃ, bhanteti** suṭṭhu āgamaṃ, bhante, bhagavato; bhagavati hi no āgate ānando hoti, gate sokoti dīpeti. **Cirassaṃ kho, bhanteti** kasmā āha? Kiṃ bhagavā pubbepi tattha gatapubboti, na gatapubbo. Manussānaṃ pana- “kuhiṃ gacchantā, kuto āgatattha, kiṃ maggamūḷhattha, cirassaṃ āgatatthā”ti evamā- dayo piyasamudācārā (1.0303) honti, tasmā evamāha. Evañca pana vatvā na mānathaddho hutvā nisīdi, uṭṭhāyāsanaṃ bhagavato paccuggamanamakāsi. Bhaga- vantañhi upagataṃ disvā āsanena

animantento vā apacitiṃ akaronto vā dullabho. Kasmā? Uccākulīnatāya. Ayampi paribbājako attano nisinnāsanam papphoṭetvā bhagavantam āsanena nimantento- “nisīdatu, bhante, bhagavā idamāsanam paññattan”ti āha. **Antarākathā vippakata**ti nisinnānam vo ādito paṭṭhāya yāva mamāgamanam, etasmiṃ antare kā nāma kathā vippakatā, mamāgamanapaccayā katamā kathā pariyantam na gatā, vadatha, yāva nam pariyantam netvā demīti sabbaññupavāraṇam pavāresi. Atha paribbājako- “niratthakakathā esā nissārā vaṭṭasannissitā, na tumhākam purato vattabbatam arahati”ti dīpento “tiṭṭhatesā, bhante”ti-ādimāha.

Abhisaññānirodhakathāvaṇṇanā

411. Tiṭṭhatesā, bhanteti sace bhagavā sotukāmo bhavissati, pacchāpesā kathā na dullabhā bhavissati, amhākam panimāya kathāya attho natthi. Bhagavato panāgamanam labhitvā mayaṃ aññadeva sukāraṇam pucchāmāti dīpeti. Tato taṃ pucchanto- “purimāni, bhante”ti-ādimāha. Tattha **kotūhalasālāyanti** kotūhalasālā nāma paccekasālā natthi. Yattha pana nānātitthiyā samaṇabrāhmaṇā nānāvidham katham pavattenti, sā bahūnam- “ayaṃ kiṃ vadati, ayaṃ kiṃ vadati”ti kotūhaluppattiṭṭhānato kotūhalasālāti vuccati. **Abhisaññānirodheti** ettha **abhīti** upasaggamattam. **Saññānirodheti** cittanirodhe, khaṇikanirodhe kathā uppannāti attho. Idam pana tassā uppattikāraṇam. Yadā kira bhagavā jātakam vā katheti, sikkhāpadam vā paññapeti tadā sakalajambudīpe bhagavato kittighoso pattharati, titthiyā taṃ sutvā- “bhavam kira gotamo pubbacariyam kathesi, mayaṃ kiṃ na sakkoma tādisam kiñci kathetun”ti bhagavato paṭibhāgakariyam karontā ekam bhavantarasa-mayaṃ kathenti- “bhavam gotamo sikkhāpadam paññapesi, mayaṃ kiṃ na sakkoma paññapetun”ti attano sāvakanam kiñcideva sikkhāpadam paññapenti. Tadā pana (1.0304) bhagavā aṭṭhavidhaparisaṃmajjhe nisīditvā nirodhakatham kathesi. Titthiyā taṃ sutvā- “bhavam kira gotamo nirodham nāma kathesi, mayampi taṃ kathessāmā”ti sannipatitvā kathayimso. Tena vuttam- “abhisaññānirodhe kathā udapādi”ti.

Tatrekacceti tesu ekacce. Purimo cettha yvāyam bāhire titthāyatane pabbajito cittappavattiyam dosam disvā acittakabhāvo santoti samāpattiṃ bhāvetvā ito cuto pañca kappasatāni asaññibhave ṭhatvā puna idha uppajjati. Tassa saññuppāde ca nirodhe ca hetum apassanto- **ahetū appaccayāti** āha.

Dutiyo nam nisedhetvā migasiṅgatāpasassa asaññakabhāvam gahetvā- “upe-
tipi apeti”ti āha. Migasiṅgatāpaso kira attantapo ghoratapo paramadhitindriyo
ahosi. Tassa sīlatejena sakkavimānam uṇham ahosi. Sakko devarājā “sakka-
ṭṭhānam nu kho tāpaso pattheti”ti alambusam nāma devakaññam- ‘tāpasassa
tapam bhinditvā ehīti pesesi. Sā tattha gatā. Tāpaso paṭhamadivase taṃ disvāva
palāyitvā paṇṇasālam pāvisi. Dutiya divase kāmacchandanivaraṇena bhaggo taṃ
hatthe aggahesi, so tena dibbaphassena phuṭṭho visaññi hutvā tiṇṇam samvaccha-
rānam accayena saññam paṭilabhi. Taṃ so diṭṭhigatiko- “tiṇṇam samvaccharānam
accayena nirodhā vuṭṭhito”ti maññamāno evamāha.

Tatiyo naṃ nisedhetvā āthabbaṇapayogaṃ sandhāya “upakaḍḍhantipi apakaḍḍhantipi”ti āha. Āthabbaṇikā kira āthabbaṇaṃ payojetvā sattaṃ sīsacchinnaṃ viya hatthacchinnaṃ viya mataṃ viya ca katvā dassenti. Tassa puna pākatika-bhāvaṃ disvā so diṭṭhigatiko- “nirodhā vuṭṭhito ayan”ti maññamāno evamāha.

Catuttho naṃ nisedhetvā yakkhadāsīnaṃ madaniddaṃ sandhāya “santi hi bho devatā”ti-ādimāha. Yakkhadāsīyo kira sabbarattiṃ devatūpahāraṃ kurumānā naccitvā gāyitvā aruṇodaye ekaṃ surāpātiṃ pivitvā (1.0305) parivattitvā supitvā divā vuṭṭhahanti. Taṃ disvā so diṭṭhigatiko- “suttakāle nirodhaṃ samāpannā, pabuddhakāle nirodhā vuṭṭhitā”ti maññamāno evamāha.

Ayaṃ pana poṭṭhapādo paribbājako paṇḍitajātiko. Tenassa taṃ kathaṃ sutvā vippaṭisāro uppajji. “Imesaṃ kathā eḷamūgakathā viya cattāro hi nirodhe ete paññapenti, iminā ca nirodhena nāma ekena bhavitabbaṃ, na bahunā. Tenāpi ekena aññeneva bhavitabbaṃ, so pana aññena ñātuṃ na sakkā aññatra sabbaññunā. Sace bhagavā idha abhaviṣṣa ‘ayaṃ nirodho ayaṃ na nirodho’ti dīpasa-hassaṃ viya ujjāletvā ajjameva pākaṭaṃ akarissā”ti dasabalaññeva anussari. Tasmā “tassa mayhaṃ bhante”ti-ādimāha. Tattha **aho nūnāti** anussaraṇatthe nipā-tadvayaṃ, tena tassa bhagavantaṃ anussarantassa etadahosi “aho nūna bhagavā aho nūna sugato”ti. **Yo imesanti** yo etesaṃ nirodhadhammānaṃ suku-salo nipuṇo cheko, so bhagavā aho nūna katheyya, sugato aho nūna katheyyāti ayamettha adhippāyo. **Pakataññūti** ciṇṇavasitāya pakatiṃ sabhāvaṃ jānātīti pakataññū. **Kathaṃ nu khoti** idaṃ paribbājako “mayaṃ bhagavā na jānāma, tumhe jānātha, kathetha no”ti āyācanto vadati. Atha bhagavā kathento “tatra poṭṭhapāda”-ti-ādimāha.

Ahetukasaññuppādanirodhakathāvaṇṇanā

412. Tattha **tatrāti** tesu samaṇabrāhmaṇesu. **Āditova tesam aparaddhanti** tesam ādimhiyeva viraddhaṃ, gharamajjheyeva pakkhalitāti dīpeti. **Sahetū sappaccayāti** ettha hetupi paccayopi kāraṇasseva nāmaṃ, sakāraṇāti attho. Taṃ pana kāraṇaṃ dassento “sikkhā ekā”ti āha. Tattha **sikkhā ekā saññā uppajjantī**ti sikkhāya ekaccā saññā jāyantīti attho.

413. Kā ca sikkhāti bhagavā avocāti katamā ca sā sikkhāti bhagavā vitthāretuka-myatāpucchāvasena avoca. Atha yasmā adhisīlasikkhā adhicittasikkhā adhipaññā-sikkhāti tisso sikkhā honti. Tasmā tā dassento bhagavā saññāya sahetukaṃ uppā-danirodhaṃ dīpetuṃ buddhuppādato pabhuti tantidhammaṃ ṭhapento “idha poṭṭhapāda, tathāgato loka”ti-ādimāha. Tattha adhisīlasikkhā (1.0306) adhicittasi-kkhāti dve eva sikkhā sarūpena āgatā, tatiyā pana “ayaṃ dukkhanirodhagāmini paṭipadāti kho poṭṭhapāda mayā ekaṃsiko dhammo desito”ti ettha sammādiṭṭhisam-māsaṅkappavasena pariyāpannattā āgatāti veditabbā. **Kāmasaññāti** pañcakā-maguṇikarāgopi asamuppannakāmacāropi. Tattha pañcakāmaguṇikarāgo anāgā-mimaggena samugghātaṃ gacchati, asamuppannakāmacāro pana imasmiṃ ṭhāne vaṭṭati. Tasmā **tassa yā purimā kāmasaññāti** tassa paṭhamajjhānasama-

ngino yā pubbe uppannapubbāya kāmasaññāya sadisattā purimā kāmasaññāti vucceyya, sā nirujjhati, anuppannāva nuppajjati attho.

Vivekajapītisukhasukhumasaccasaññīyeva tasmim samaye hotīti tasmim paṭhamajjhānasamaye vivekajapītisukhasañkhātā sukhumasaññā saccā hoti, bhūtā hotīti attho. Atha vā kāmacchandādi-oḷārikaṅgappahānavasena sukhumā ca sā bhūtatāya saccā ca saññāti sukhumasaccasaññā, vivekajehi pītisukhehi sampayuttā sukhumasaccasaññāti vivekajapītisukhasukhumasaccasaññā sā assa atthīti vivekajapītisukhasukhumasaccasaññīti evamettha attho daṭṭhabbo. Esanayo sabbattha. **Evampi sikkhāti** ettha yasmā paṭhamajjhānaṃ samāpajjanto adhiṭṭhahanto, vuṭṭhahanto ca sikkhati, tasmā taṃ evaṃ sikkhitabbato sikkhāti vuccati. Tenapi sikkhāsañkhātena paṭhamajjhānena evaṃ ekā vivekajapītisukhasukhumasaccasaññā uppajjati. Evaṃ ekā kāmasaññā nirujjhatīti attho. **Ayaṃ sikkhāti bhagavā avocāti** ayaṃ paṭhamajjhānasañkhātā ekā sikkhāti, bhagavā āha. Etenupāyena sabbattha attho daṭṭhabbo.

Yasmā pana aṭṭhamasamāpattiyā aṅgato sammasaṇaṃ buddhānaṃyeva hoti, sāvakesu sārīputtasadisānampi natthi, kalāpato sammasaṇaṃyeva pana sāvākānaṃ hoti, idaṅca “saññā saññā”ti, evaṃ aṅgato sammasaṇaṃ uddhaṭaṃ. Tasmā (1.0307) ākiñcaññāyatanaparamaṃyeva saññaṃ dassetvā puna tadeva saññaṃagganti dassetuṃ “yato kho poṭṭhapāda ...pe... saññaṃaggam phusati”ti āha.

414. Tattha yato kho poṭṭhapāda bhikkhūti yo nāma poṭṭhapāda bhikkhu. **Idha sakasaññī hotīti** idha sāsane sakasaññī hoti, ayameva vā pāṭho, attano paṭhamajjhānasaññāya saññavā hotīti attho. **So tato amutra tato amutrāti** so bhikkhu tato paṭhamajjhānato amutra dutiyajjhāne, tatopi amutra tatiyajjhāneti evaṃ tāya tāyā jhānasaññāya sakasaññī sakasaññī hutvā anupubbena saññaṃaggam phusati. **Saññaṃagganti** ākiñcaññāyatanam vuccati. Kasmā? Lokiyānaṃ kiccakāraṃsamāpattīnaṃ aggatā. Ākiñcaññāyatanasamāpattiyāñhi ṭhatvā nevasaññānāsaññāyatanampi nirodhampi samāpajjanti. Iti sā lokiyānaṃ kiccakāraṃsamāpattīnaṃ aggatā saññaṃagganti vuccati, taṃ phusati pāpuṇātīti attho.

Idāni abhisaññānirodham dassetuṃ “**tassa saññaṃge ṭhitassā**”ti-ādimāha. Tattha **ceteyyaṃ, abhisañkhareyyanti** padadvaye ca jhānaṃ samāpajjanto ceteti nāma, punappunaṃ kappetīti attho. Uparisamāpatti-atthāya nikantiṃ kurumāno abhisañkharoti nāma. **Imā ca me saññā nirujjheyanti** imā ākiñcaññāyatanasaññā nirujjheyuṃ. **Aññā ca oḷārikāti** aññā ca oḷārikā bhavaṅgasaññā uppajjeyuṃ. **So na ceva ceteti na abhisañkharotīti** ettha kāmaṃ cesa cetentova na ceteti, abhisañkharontova nābhisañkharoti. Imassa bhikkhuno ākiñcaññāyatanato vuṭṭhāya nevasaññānāsaññāyatanam samāpajjitvā “ekaṃ dve cittavāre ṭhassāmī”ti ābhoga-samannāhāro natthi. Uparinirodhasamāpattatthāya eva pana ābhogasamannāhāro atthi, svāyamattho puttagarācikkhaṇena dīpetabbo.

Pitugharamajjhena kira gantvā pacchābhāge puttassa gharaṃ hoti, tato paṇītaṃ bhojanaṃ ādāya āsanasālaṃ āgataṃ daharaṃ thero- “manāpo piṇḍapāto kuto ābhato”ti pucchi. So “asukassa gharato”ti laddhaghameva ācikkhi. Yena panassa pitugharamajjhena gatopi āgatopi (1.0308) tattha ābhogopi natthi. Tattha

āsanasālā viya ākiñcaññāyatanasamāpatti datṭhabbā, pitugehaṃ viya nevasaññānāsaññāyatanasamāpatti, puttagehaṃ viya nirodhasamāpatti, āsanasālāya ṭhatvā pitugharaṃ amanasikarivā puttageharācikkhaṇaṃ viya ākiñcaññāyatanaṃ vuṭṭhāya nevasaññānāsaññāyatanaṃ samāpajjitvā “ekaṃ dve cittavāre ṭhassāmī” - ti pitugharaṃ amanasikarivāva uparinirodhasamāpattatthāya manasikāro, evameva cetentova na ceteti, abhisaṅkharontova nābhisaṅkharoti. **Tā ceva saññāti** tā jhānasaññā nirujjhanti. **Aññā cāti** aññā ca oḷārikā bhavaṅgasaññā nuppajjanti. **So nirodhaṃ phusatīti** so evaṃ paṭipanno bhikkhu saññāvedayitanirodhaṃ phusati vindati paṭilabhati.

Anupubbābhisaññānirodhasampajānasamāpattinti ettha **abhīti** upasaggamattaṃ, sampajānapadaṃ nirodhapadena antarikaṃ katvā vuttaṃ. Anupaṭipāṭiyā sampajānasaññānirodhasamāpattīti ayaṃ panetthatto. Tatrāpi sampajānasaññānirodhasamāpattīti sampajānantassa ante saññā nirodhasamāpatti sampajānantassa vā paṇḍitassa bhikkhuno saññānirodhasamāpattīti ayaṃ visesattho.

Idāni idha ṭhatvā nirodhasamāpattikathā kathetabbā. Sā panesā sabbākārena visuddhimagge paññābhāvanānisamsādhikāre kathitā, tasmā tattha kathitova gahetabbā.

Evaṃ bhagavā poṭṭhapādassa paribbājakassa nirodhakathaṃ kathetvā- atha naṃ tādisāya kathāya aññattha abhāvaṃ paṭijānāpetuṃ “taṃ kiṃ maññasi” ti-ādimāha. Paribbājakopi “bhagavā ajja tumhākaṃ kathaṃ ṭhapetvā na mayā evarūpā kathā sutapubbā” ti paṭijānanto, “no hetuṃ bhante” ti vatvā puna sakkaccaṃ bhagavato kathāya uggahitabhāvaṃ dassento “evaṃ kho ahaṃ bhante” ti-ādimāha. Athassa bhagavā “su-uggahitaṃ tayā” ti anujānanto “evaṃ poṭṭhapādā” ti āha.

415. Atha paribbājako “bhagavatā ‘ākiñcaññāyatanaṃ saññaggaṃ’ ti vuttaṃ. Eta- deva nu kho saññaggaṃ, udāhu avasesasamāpattisupi saññaggaṃ atthī” ti cintetvā tamatthaṃ pucchanto “ekaññeva nu kho” ti-ādimāha. Bhagavāpissa vissajjesi.

Tattha **puṭhūpīti** bahūnipi. **Yathā yathā kho, poṭṭhapāda, nirodham** (1.0309) **phusa-**
tīti pathavīkasiṇādīsu yena yena kasiṇena, paṭhamajjhānādīnaṃ vā yena yena
 jhānena. Idaṃ vuttaṃ hoti- sace hi pathavīkasiṇena karaṇabhūtena pathavīkasiṇa-
 samāpattiṃ ekavāraṃ samāpajjanto purimasaññānirodham phusati ekaṃ
 saññaggaṃ, atha dve vāre, tayo vāre, vārasataṃ, vārasahassaṃ, vārasatasa-
 hassaṃ vā samāpajjanto purimasaññānirodham phusati, satahassaṃ, sañña-
 ggāni. Esa nayo sesakasiṇesu. Jhānesupi sace paṭhamajjhānena karaṇabhūtena
 ekavāraṃ purimasaññānirodham phusati ekaṃ saññaggaṃ. Atha dve vāre, tayo
 vāre, vārasataṃ, vārasahassaṃ, vārasatasaṃ vā purimasaññānirodham
 phusati, satahassaṃ saññaggāni. Esa nayo sesajjhānasamāpattisupi. Iti eka-
 vāraṃ samāpajjanavasena vā sabbampi sañjānanalakkhaṇena saṅgahetvā vā
 ekaṃ saññaggaṃ hoti, aparāparaṃ samāpajjanavasena bahūni.

416. Saññā nu kho, bhanteti bhante nirodhasamāpajjanakassa bhikkhuno
 “saññā nu kho paṭhamaṃ uppajjati” ti pucchati. Tassa bhagavā “saññā kho, poṭṭha-
 pādā” ti byākāsi. Tattha **saññā** ti jhānasaññā. **Nāṇanti** vipassanāñāṇaṃ. Aparo
 nayo, **saññāti** vipassanā saññā. **Nāṇanti** maggañāṇaṃ. Aparo nayo, **saññāti**
 maggasaññā. **Nāṇanti** phalañāṇaṃ. Tipiṭakamahāsivatthero panāha-

Kim ime bhikkhū bhaṇanti, poṭṭhapādo heṭṭhā bhagavantaṃ nirodham pucchi.
 Idāni nirodhā vuṭṭhānaṃ pucchanto “bhagavā nirodhā vuṭṭhahantassa kiṃ
 paṭhamaṃ arahattaphalasaññā uppajjati, udāhu paccavekkhaṇaṇāṇaṃ” ti vadati.
 Athassa bhagavā yasmā phalasaññā paṭhamaṃ uppajjati, pacchā paccavekkha-
 ṇaṇāṇaṃ. Tasmā “saññā kho poṭṭhapādā” ti āha. Tattha **saññūppādāti** arahatta-
 phalasaññāya uppādā, pacchā “idaṃ arahattaphalaṃ” ti evaṃ paccavekkhaṇaṇā-
 nūppādo hoti. **Idappaccayā kira meti** phalasaññāpaccayā kira mayhaṃ
 paccavekkhaṇaṇāṇaṃ uppannanti.

Saññā-attakathāvaṇṇanā

417. Idāni paribbājako yathā nāma gāmasūkaro gandhodakena nhāpetvā
 gandhehi anulimpitvā mālādāmaṃ piḷandhitvā sirisayane āropitopi (1.0310)
 sukhaṃ na vindati, vegena gūthaṭṭhānameva gantvā sukhaṃ vindati. Evameva
 bhagavatā saṅhasukhumatilakkhaṇabbhāhatāya desanāya nhāpitavilittamaṇḍi-
 topi nirodhakathāsirisayanaṃ āropitopi tattha sukhaṃ na vindanto gūthaṭṭhānasa-
 disaṃ attano laddhiṃ gahetvā tameva pucchanto “saññā nu kho, bhante, puri-
 sassa attā” ti-ādimāha. Athassānumatiṃ gahetvā byākātukāmo bhagavā- “kaṃ
 pana tvan” ti-ādimāha. Tato so “arūpī attā” ti evaṃ laddhiko samānopi “bhagavā
 desanāya sukusalo, so me āditova laddhiṃ mā viddhamsetū” ti cintetvā attano
 laddhiṃ pariharanto “oḷārikaṃ kho” ti-ādimāha. Athassa bhagavā tattha dosaṃ
 dassento “oḷāriko ca hi te” ti-ādimāha. Tattha **evaṃ santanti** evaṃ sante.
 Bhummatthe hi etaṃ upayogavacanaṃ. Evaṃ santaṃ attānaṃ paccāgacchato
 tavāti ayaṃ vā ettha attho. Catunnaṃ khandhānaṃ ekuppādekanirodhattā
 kiñcāpi yā saññā uppajjati, sāva nirujjhati. Aparāparaṃ upādāya pana “aññā ca

saññā uppajjanti, aññā ca saññā nirujjhanti” ti vuttaṃ.

418-420. Idāni aññaṃ laddhiṃ dassento- “manomayaṃ kho ahaṃ, bhante-ti-ādiṃ vatvā tatrāpi dose dinne yathā nāma ummattako yāvassa saññā nappati-ttḥāti, tāva aññaṃ gahetvā aññaṃ vissajjeti, saññāpatitthānakāle pana vattabba-meva vadati, evameva aññaṃ gahetvā aññaṃ vissajjetvā idāni attano laddhiṃ-yeva vadanto “arūpī kho” ti-ādimāha. Tatrāpi yasmā so saññāya uppādanirodhaṃ icchati, attānaṃ pana sassataṃ maññati. Tasmā tathevassa dosaṃ dassento bhagavā “evaṃ santampī” ti-ādimāha. Tato paribbājako micchādassanena abhi-bhūtattā bhagavatā vuccamānampi taṃ nānattaṃ ajānanto “sakkā panetaṃ, bhante, mayā” ti-ādimāha. Athassa bhagavā yasmā so saññāya uppādanirodhaṃ passantopi saññāmayā attānaṃ niccameva maññati. Tasmā “dujjānaṃ kho” ti-ā-dimāha.

Tatthāyaṃ saṅkhepattho- tava aññā diṭṭhi, aññā khanti, aññā ruci, aññathāyeva te dassanaṃ pavattaṃ, aññadeva ca te khamati ceva rucati ca, aññatra (1.0311) ca te āyogo, aññissāyeva paṭipattiyā yuttapayuttatā, aññattha ca te ācariyakaṃ, aññasmiṃ titthāyatane ācariyabhāvo. Tena tayā evaṃ aññadiṭṭhikena aññakhanti-kena aññarucikena aññatrāyogena aññatrācariyakena dujjānaṃ etanti. Atha pari-bbājako- “saññā vā purisassa attā hotu, aññā vā saññā, taṃ sassatādi bhāva-massa pucchissan” ti puna “kiṃ pana bhante” ti-ādimāha.

Tattha lokoti attānaṃ sandhāya vadati. **Na hetam poṭṭhapāda atthasañhitanti** poṭṭhapāda etaṃ diṭṭhigataṃ na idhalokaparaloka-atthanissitaṃ, na attatthapara-tthanissitaṃ. **Na dhammasaṃhitanti** na navalokuttaradhammanissitaṃ. **Nādibrahmacariyakanti** sikkhattayasaṅkhātassa sāsanaabrahmacariyakassa na ādimattaṃ, adhisīlasikkhāmattampi na hoti. **Na nibbidāyāti** saṃsāravaṭṭe nibbindanattāya na saṃvattati. **Na virāgāyāti** vaṭṭavirāgatthāya na saṃvattati. **Na nirodhāyāti** vaṭṭassa nirodhakaraṇattāya na saṃvattati. **Na upasamāyāti** vaṭṭassa vūpasama-nattāya na saṃvattati. **Na abhiññāyāti** vaṭṭābhijānanāya paccakkhikiriyaṃ na saṃvattati. **Na sambodhāyāti** vaṭṭasambujjhanattāya na saṃvattati. **Na nibbānāyāti** amatamahānibbānassa paccakkhikiriyaṃ na saṃvattati.

Idam dukkhanti-ādīsu taṇhaṃ ṭhapetvā tebhūmakā pañcakkhandhā dukkhanti, tasseva dukkhassa pabhāvanato sappaccayā taṇhā dukkhasamudayoti. Ubhinnaṃ appavatti dukkhanirodhoti, ariyo aṭṭhaṅgiko maggo dukkhanirodhagā-minī paṭipadāti mayā byākatanti attho. Evañca pana vatvā bhagavā “īmassa pari-bbājakassa maggapātubhāvo vā phalasadāyikiriyaṃ vā natthi, mayhañca bhikkhācā-ravelā” ti cintetvā tuṅhī ahosi. Paribbājakopi taṃ ākāraṃ ṇatvā bhagavato gamana-kālaṃ ārocento viya “evametan” ti-ādimāha.

421. Vācāsannitodakenāti vacanapatodena. **Sañjhabbharimakamsūti** sañjha-bbharitaṃ nirantaraṃ phuṭṭhaṃ akamsu, upari vijjhimsūti vuttaṃ hoti. **Bhūtanti** sabhāvato vijjamānaṃ. **Tacchaṃ, tathanti** tasseva vevacanaṃ. **Dhammatṭhita-tanti** navalokuttaradhammesu (1.0312) ṭhitasabhāvaṃ. **Dhammaniyāmatanti** loku-ttaradhammaniyāmataṃ. Buddhānañhi catusaccavinimuttā kathā nāma natthi. Tasmā sā edisā hoti.

Cittahatthisāriputtapoṭṭhapādavatthuvaṇṇanā

422. Citto ca hatthisāriputtoti so kira sāvattiyam hatthi-ācariyassa putto bhagavato santike pabbajitvā tīṇi piṭakāni uggahetvā sukhumesu atthantaresu kusalo ahosi, pubbe katapāpakammavasena pana sattavāre vibbhamitvā gihi jāto. Kassa-pasammāsambuddhassa kira sāsane dve sahāyakā ahesum, aññamaññaṃ samaggā ekatova sajjhāyanti. Tesu eko anabhirato gihibhāve cittaṃ uppādetvā itarassa ārocesi. So gihibhāve ādīnavam pabbajjāya ānisaṃsam dassetvā taṃ ovadi. So taṃ sutvā abhiramitvā punekadivasam tādise citte uppanne taṃ etadavoca “mayham āvuso evarūpaṃ cittaṃ uppajjati- ‘imāham pattacīvaram tuyham dassāmi’ti”. So pattacīvaralobhena tassa gihibhāve ānisaṃsam dassetvā pabbajjāya ādīnavam kathesi. Athassa taṃ sutvāva gihibhāvato cittaṃ virajjitvā pabbajjāyameva abhirami. Evamesa tadā sīlavantassa bhikkhuno gihibhāve ānisaṃsaka-thāya kathitattā idāni cha vāre vibbhamitvā sattame vāre pabbajito. Mahāmogga-llānassa, mahākoṭṭhikattherassa ca abhidhammakatham kathentānam antaran-tarā katham opātetī. Atha naṃ mahākoṭṭhikatthero apasādetī. So mahāsāvaka-ssa kathite patiṭṭhātum asakkonto vibbhamitvā gihi jāto. Poṭṭhapādassa panāyam gihisahāyako hotī. Tasmā vibbhamitvā dvīhatīhaccayena poṭṭhapādassa santikaṃ gato. Atha naṃ so disvā “samma kiṃ tayā kataṃ, evarūpassa nāma satthu sāsana apasakkantosi, ehi pabbajitum idāni te vaṭṭati” ti taṃ gahetvā bhaga-vato santikaṃ agamāsi. Tena vuttaṃ “citto ca hatthisāriputto poṭṭhapādo ca pari-bbājako” ti.

423. Andhāti paññācakkhuno natthitāya andhā, tasseva abhāvena acakkhukā. **Tvaṃyeva nesam eko cakkhumāti** subhāsītadubbhāsītajānanabhāvamattena paññācakkhunā cakkhumā. **Ekamsikāti** ekakoṭṭhāsā. **Paññattāti** (1.0313) ṭhapitā. **Anekamsikāti** na ekakoṭṭhāsā ekeneva koṭṭhāsena sassatāti vā asassatāti vā na vuttāti attho.

Ekamsikadhammavaṇṇanā

424-425. Santi poṭṭhapādāti idaṃ bhagavā kasmā ārabhi? Bāhirakehi paññāpi-taniṭṭhāya aniyyānikabhāvadassanattaṃ. Sabbe hi titthiyā yathā bhagavā amataṃ nibbānaṃ, evaṃ attano attano samaye lokathupikādivasena niṭṭhaṃ paññapenti, sā ca na niyyānikā. Yathā paññattā hutvā na niyyāti na gacchati, añña-datthu paṇḍitehi paṭikkhattā nivattati, taṃ dassetuṃ bhagavā evamāha. Tattha **eka-ntasukham lokam jānam passanti** puratthimāya disāya ekantasukho loko pacchi-mādīnaṃ vā aññatarāyāti evaṃ jānantā evaṃ passantā viharatha. Diṭṭhapubbāni kho tasmīṃ loke manussānaṃ sarīrasaṅṭhānādīnīti. **Appāṭihīrakatanti** appāṭihīra-kataṃ paṭiharaṇavirahitaṃ, aniyyānikanti vuttaṃ hotī.

426-427. Janapadakalyāṇīti janapade aññāhi itthīhi vaṇṇasaṅṭhānavilāsākappā-dīhi asadisā.

Tayo-attapaṭilābhavaṇṇanā

428. Evaṃ bhagavā paresaṃ niṭṭhāya aniyyānikattaṃ dassetvā attano niṭṭhāya niyyānikabhāvaṃ dassetuṃ “tayo kho me poṭṭhapādā”ti-ādimāha. Tattha **attapaṭilābhoti** attabhāvapaṭilābho, ettha ca bhagavā tīhi attabhāvapaṭilābhehi tayo bhāve dassesi. Oḷārikattabhāvapaṭilābhena avīcīto paṭṭhāya paranimmitavasavattipariyosānaṃ kāmabhavaṃ dassesi. Manomaya-attabhāvapaṭilābhena paṭhamajjhāna-bhūmito paṭṭhāya akaniṭṭhabrahmalokapariyosānaṃ rūpabhavaṃ dassesi. Arūpa-attabhāvapaṭilābhena ākāśānañcāyatanabrahmalokato paṭṭhāya nevasaññānāsaññāyatanabrahmalokapariyosānaṃ arūpabhavaṃ dassesi. Saṃkilesikā dhammā nāma dvādasa akusalacittuppādā. Vodāniyā dhammā nāma samathavi-passanā.

429. Paññāpāripūriṃ (1.0314) **vepullattanti** maggapaññāphalapaññānaṃ pāripūriñceva vipulabhāvañca. **Pāmujjanti** taruṇapīti. **Pītīti** balavatuṭṭhi. Kiṃ vuttaṃ hoti? Yaṃ avocumha “sayāṃ abhiññā sacchikatvā upasampajja vihirati”ti, tattha tassa evaṃ viharato taṃ pāmojjañceva bhavissati, pīti ca nāmakāyapassaddhi ca sati ca sūpaṭṭhitā uttamaññañca sukho ca vihāro. Sabbavihāresu ca ayameva vihāro “sukho”ti vattuṃ yutto “upasanto paramamadhuro”ti. Tattha paṭhamajjhāne pāmojjādayo chapi dhammā labbhanti, dutiyajjhāne dubbalapītisañkhātaṃ pāmojjaṃ nivattati, sesā pañca labbhanti. Tatiye pīti nivattati, sesā cattāro labbhanti. Tathā catutthe. Imesu catūsu jhānesu sampasādanasutte suddhavi-passanā pādakajjhānameva kathitaṃ. Pāsādikasutte catūhi maggehi saddhiṃ vipassanā kathitā. Dasuttarasutte catutthajjhānikaphalasangāhāpatti kathitā. Imasmiṃ poṭṭhapādasutte pāmojjaṃ pītivevacanameva katvā dutiyajjhānikaphalasangāhāpattināma kathitāti veditabbā.

432-437. Ayam vā soTi ettha vā saddo vibhāvanattho hoti. **Ayam soti** evaṃ vibhāvetvā pakāsetvā byākareyyāma. Yathāpare “ekantasukhaṃ attānaṃ sañjānāthā”ti puṭṭhā “no”ti vadanti, na evaṃ vadāmāti attho. **Sappāṭihīrakatanti** sappāṭiharaṇaṃ, niyyānikanti attho. **Mogho hotīti** tuccho hoti, natthi so tasmīṃ samayeti adhippāyo. **Sacco hotīti** bhūto hoti, sveva tasmīṃ samaye sacco hotīti attho. Ettha panāyaṃ citto attano asabbaññutāya

tayo attapaṭilābhe kathetvā attapaṭilābho nāma paññattimattaṃ etanti uddharitum nāsakkhi, attapaṭilābho tveva niyyātesi. Athassa bhagavā rūpādayo cettha dhammā, attapaṭilābhoti pana nāmamattametaṃ, tesu tesu rūpādisu sati evarūpā vohārā hontiti dassetukāmo tasseva kathaṃ gahetvā nāmapaññattivasena niyyātanatthaṃ “yasmim citta samaye”ti-ādimāha.

438. Evañca pana vatvā paṭipucchitvā vinayanatthaṃ puna “sace taṃ, citta, evaṃ puccheyyun”ti-ādimāha. Tattha yo me ahosi atīto attapaṭilābho (1.0315), sveva me attapaṭilābho, tasmim samaye sacco ahosi, mogho anāgato mogho paccuppannoti ettha tāva imamatthaṃ dasseti- yasmā ye te atītā dhammā, te eta- rahi natthi, ahesunti pana saṅkhaṃ gatā, tasmā sopi me attapaṭilābho tasmim- yeva samaye sacco ahosi. Anāgatapaccuppannānaṃ pana dhammānaṃ tadā abhāvā tasmim samaye “mogho anāgato, mogho paccuppanno”ti, evaṃ atthato nāmamattameva attapaṭilābhaṃ paṭijānāti. Anāgatapaccuppannesupi eseva nayo.

439-443. Atha bhagavā tassa byākaraṇena saddhim attano byākaraṇaṃ saṃsa- nditum “evameva kho cittā”ti-ādīni vatvā puna opammato tamatthaṃ sādheṇto “**seyyathāpi citta gavā khīraṇ**”ti-ādimāha. Tatrāyaṃ saṅkhepattho, yathā gavā khīraṃ, khīrādīhi ca dadhi-ādīni bhavanti, tattha yasmim samaye khīraṃ hoti, na tasmim samaye dadhīti vā navanītādīsu vā aññataranti saṅkhaṃ niruttiṃ nāmaṃ vohāraṃ gacchati. Kasmā? Ye dhamme upādāya dadhīti-ādi vohārā honti, tesam abhāvā. Atha kho khīraṃ tveva tasmim samaye saṅkhaṃ gacchati. Kasmā? Ye dhamme upādāya khīranti saṅkhyā nirutti nāmaṃ vohāro hoti, tesam bhāvāti. Esa nayo sabbattha. **Imā kho cittā**ti oḷāriko attapaṭilābho iti ca manomayo attapaṭilābho iti ca arūpo attapaṭilābho iti ca imā kho citta lokasamaññā loke samaññāmat- tākāni samanujānanamattakāni etāni. Tathā lokaniruttimattakāni vacanapathamatta- kāni vohāramattakāni nāmapaṇṇattimattakāni etānīti. Evaṃ bhagavā heṭṭhā tayo attapaṭilābhe kathetvā idāni sabbametaṃ vohāramattakanti vadati. Kasmā? Yasmā paramatthato satto nāma natthi, suñño tuccho esa loko.

Buddhānaṃ pana dve kathā sammutikathā ca paramatthakathā ca. Tattha “satto poso devo brahmā”ti-ādīkā “sammutikathā” nāma. “Aniccaṃ dukkhama- nattā khandhā dhātuyo āyatanāni satipaṭṭhānā sammappadhānā”ti-ādīkā parama- tthakathā nāma. Tattha yo sammutidesanāya “satto”ti vā “poso”ti vā “devo”ti vā “brahmā”ti vā vutte vijānitum paṭivijjhitum niyyātum (1.0316) arahattajayaggāhaṃ gahetum sakkoti, tassa bhagavā āditova “satto”ti vā “poso”ti vā “devo”ti vā “brahmā”ti vā katheti, yo paramatthadesanāya “aniccan”ti vā “dukkhan”ti vāti-ā- dīsu aññataraṃ sutvā vijānitum paṭivijjhitum niyyātum arahattajayaggāhaṃ gahetum sakkoti, tassa “aniccan”ti vā “dukkhan”ti vāti-ādīsu aññatarameva katheti. Tathā sammutikathāya bujjanakasattassāpi na paṭhamam paramattha- kathaṃ katheti. Sammutikathāya pana bodhetvā pacchā paramatthakathaṃ katheti. Paramatthakathāya bujjanakasattassāpi na paṭhamam sammutikathaṃ katheti. Paramatthakathāya pana bodhetvā pacchā sammutikathaṃ katheti. Paka- tiyā pana paṭhamameva paramatthakathaṃ kathentassa desanā lūkhākārā hoti, tasmā buddhā paṭhamam sammutikathaṃ kathetvā pacchā paramatthakathaṃ

kathenti. Sammutikathaṃ kathentāpi saccameva sabhāvameva amusāva
kathenti. Paramatthakathaṃ kathentāpi saccameva sabhāvameva amusāva
kathenti.

Duvedu saccāni akkhāsi, sambuddho vadataṃ varo;
sammutiṃ paramatthañca, tatiyaṃ nūpalabbhati.
Saṅketavacanaṃ saccaṃ, lokasammutikāraṇaṃ;
paramatthavacanaṃ saccaṃ, dhammānaṃ bhūtalakkhaṇanti.

Yāhi tathāgato voharati aparāmasanti yāhi lokasamaññāhi lokaniruttīhi tathā-
gato taṇhāmānadiṭṭhiparāmāsānaṃ abhāvā aparāmasanto voharatīti desanaṃ
vinivaṭṭetvā arahattanikūṭena niṭṭhāpesi. Sesama sabbattha uttānatthamevāti.

Iti sumaṅgalavilāsiniyā dīghanikāyaṭṭhakathāyaṃ

Poṭṭhapādasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Subhasuttavaṇṇanā

Subhamāṇavakavatthuvaṇṇanā

444. Evaṃ (1.0317) **me sutama ...pe... sāvattiyanti** subhasuttaṃ. Tatrāyaṃ anu-
ttānapadavaṇṇanā. **Aciraparinibbute bhagavatīti** aciraṃ parinibbute bhagavati,
parinibbānato uddhaṃ māsamatte kāle. Nidānavavaṇṇanāyaṃ vuttanayeneva
bhagavato pattacivaraṃ ādāya āgantvā khīravirecanaṃ pivitvā vihāre nisinnadi-
vasaṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Todeyyaputtoti** todeyyabrāhmaṇassa putto, so kira
sāvattiyā avidūre tudigāmo nāma atthi, tassa adhipatittā todeyyoti saṅkhyamaṃ
gato. Mahaddhano pana hoti pañcacattālīsakoṭivibhavo, paramamacchari-
“dadato bhogaṇaṃ aparikkhaya nāma natthi”ti cintetvā kassaci kiñci na deti,
puttampi āha-

“Añjanānaṃ khayaṃ disvā, vammikānañca sañcayamaṃ;
madhūnañca samāhāraṃ, paṇḍito gharamāvase”ti.

Evaṃ adānameva sikkhāpetvā kāyassa bhedā tasmimyeva ghare sunakho
hutvā nibbato. Subho taṃ sunakhaṃ ativiya piyāyati. Attano bhuñjanakabhattaṃ-
yeva bhojeti, ukkhipitvā varasayane sayāpeti. Atha bhagavā ekadivasaṃ
nikkhante māṇave taṃ ghamaṃ piṇḍāya pāvīsi. Sunakho bhagavantaṃ disvā
bhukkāraṃ karonto bhagavato samīpaṃ gato. Tato naṃ bhagavā avoca “todeyya
tvamaṃ pubbepi maṃ ‘bho, bho’ti paribhavitvā sunakho jāto, idānipi bhukkāraṃ
katvā avīciṃ gamissasi”ti. Sunakho taṃ kathaṃ sutvā vippaṭṭisārī hutvā uddhana-
ntare chārikāya nipanno, manussā naṃ ukkhipitvā sayane sayāpetuṃ nāsa-
kkhiṃsu.

Subho āgantvā “kenāyaṃ sunakho sayanā oropito”ti āha. Manussā “na kenaci”-
ti vatvā taṃ pavattiṃ ārocesuṃ. Māṇavo sutvā “mama pitā brahmaloke nibbato,
samaṇo pana gotamo me pitaraṃ sunakhaṃ karoti yaṃ kiñci esa mukhārūḷhaṃ
bhāsati”ti kujjhitvā bhagavantaṃ musāvādena (1.0318) codetukāmo vihāraṃ
gantvā taṃ pavattiṃ pucchi. Bhagavā tassa tatheva vatvā avisaṃvādanatthaṃ
āha- “atthi pana te, māṇava, pitarā na akkhātaṃ dhanan”ti. Atthi, bho gotama,
satasahassagghanikā suvaṇṇamālā, satasahassagghanikā suvaṇṇapādukā, sata-
sahassagghanikā suvaṇṇapāti, satasahassañca kahāpaṇanti. Gaccha taṃ
sunakhaṃ appodakaṃ madhupāyāsaṃ bhojetvā sayanaṃ āropetvā īsakaṃ
niddaṃ okkantakāle puccha, sabbaṃ te ācikkhissati, atha naṃ jāneyyāsi- “pitā
me eso”ti. So tathā akāsi. Sunakho sabbaṃ ācikkhi, tadā naṃ- “pitā me”ti ñatvā
bhagavati pasannacitto gantvā bhagavantaṃcuddasa pañhe pucchitvā vissajjana-
pariyosāne bhagavantaṃ saraṇaṃ gato, taṃ sandhāya vuttaṃ “subho māṇavo
todeyyaputto”ti. **Sāvattiyaṃ paṭivasatī**ti attano bhogagāmato āgantvā vasati.

445-446. Aññataraṃ māṇavakaṃ āmantesīti satthari parinibbute “ānandatthero
kirassa pattacīvaraṃ gahetvā āgato, mahājano taṃ dassanatthāya upasaṅkamaṃ”-
ti sutvā “vihāraṃ kho pana gantvā mahājanamajjhe na sakkā sukkena paṭisa-
nthaṃ vā kātuṃ, dhammakathaṃ vā sotuṃ gehaṃ āgataṃyeva naṃ disvā
sukkena paṭisanthaṃ karissāmi, ekā ca me kañkhā atthi, tampi naṃ pucchissā-
mi”ti cintetvā aññataraṃ māṇavakaṃ āmantesi. **Appābādhanti-ādīsu ābādhoti**
visabhāgavedanā vuccati, yā ekadese uppajjitvā cattāro iriyāpathe ayapaṭṭena
ābandhitvā viya gaṇhati, tassā abhāvaṃ pucchāti vadati. **Appātaṅkoti** kicchajīvita-
karo rogo vuccati, tassāpi abhāvaṃ pucchāti vadati. Gilānasseva ca utṭhānaṃ
nāma garukaṃ hoti, kāye balaṃ na hoti, tasmā niggelaññabhāvañca balañca
pucchāti vadati. **Phāsuvihāranti** gamanaṭṭhānanisajjasayanesu catūsu iriyāpa-
thesu sukhavihāraṃ pucchāti vadati. Athassa pucchitabbākāraṃ dassento “subho”-
ti-ādīmāha.

447. Kālañca samayañca upādāyāti kālañca samayañca paññāya gahetvā upa-
dhāretvāti attho. Sace amhākaṃ sve gamanakālo bhavissati, kāye balamattā ceva
pharissati, gamanapaccayā ca añño aphāsuvihāro (1.0319) na bhavissati, athetaṃ
kālañca gamanakāraṇasamavāyasaṅkhātaṃ samayañca upadhāretvā- “api eva
nāma sve āgaccheyyāmā”ti vuttaṃ hoti.

448. Cetakena bhikkhunāti cetiraṭṭhe jātattā cetakoti evaṃ laddhanāmena.
Sammodaniyaṃ kathaṃ sāraṇiyanti bho, ānanda, dasabalassa ko nāma ābādhō
ahosi, kiṃ bhagavā paribhuñji. Api ca satthu parinibbānena tumhākaṃ soko uda-
pādi, satthā nāma na kevalaṃ tumhākaṃyeva parinibbuto, sadevakassa lokassa
mahājāni, ko dāni añño maraṇā muccissati, yatra so sadevakassa lokassa aggapu-
ggalo parinibbuto, idāni kaṃ aññaṃ disvā maccurājā lajjissatīti evamādinā nayena
maraṇapaṭisaṃyuttaṃ sammodaniyaṃ kathaṃ sāraṇiyaṃ vītisāretvā therassa
hiyyo pītabhesajjānurūpaṃ āhāraṃ datvā bhattakiccāvasāne ekamantaṃ nisīdi.

Upaṭṭhāko santikāvacarōti upaṭṭhāko hutvā santikāvacarō, na randhagavesī.
Na vīmaṃsanādhippāyo. **Samīpacārī**ti idaṃ purimapadasseva vevacanaṃ. **Yesaṃ**

so bhavaṃ gotamoti kasmā pucchati? Tassa kira evaṃ ahosi “yesu dhammesu bhavaṃ gotamo imaṃ lokam patiṭṭhapesi, te tassa accayena natṭhā nu kho, dharanti nu kho, sace dharanti, ānando jānissati, handa naṃ pucchāmi”ti, tasmā pucchi.

449. Athassa thero tīṇi piṭakāni tīhi khandhehi saṅgahetvā dassento “tiṇṇaṃ kho”ti-ādimāha. Māṇavo saṅkhittena kathitaṃ asallakkhento- “vitthārato pucchi-ssāmi”ti cintetvā “katamesaṃ tiṇṇaṃ”ti-ādimāha.

Sīlakkhandhavaṇṇanā

450-453. Tato therena “ariyassa sīlakkhandhassā”ti tesu dassitesu puna “**katamo pana so, bho ānanda, ariyo sīlakkhandho**”ti ekekaṃ pucchi. Theropissa buddhuppādaṃ dassetvā tantidhammaṃ desento anukkamena bhagavatā vuttanayeneva sabbaṃ vissajjesi. Tattha **atthi** (1.0320) **cevettha uttarikaraṇīyanti** ettha bhagavato sāsane na sīlameva sāro, kevalañhetam patiṭṭhāmattameva hoti. Ito uttari pana aññampi kattabbaṃ atthi yevāti dassesi. **Ito bahiddhā**ti buddhasāsana-to bahiddhā.

Samādhikkhandhavaṇṇanā

454. Kathañca, māṇava, bhikkhu indriyesu guttadvāro hotīti idamāyasmā ānando “katamo pana so, bho ānanda, ariyo samādhikkhandho”ti evaṃ samādhikkhandhaṃ puṭṭhopi ye te “sīlasampanno indriyesu guttadvāro satisampajāññena samannāgato santuṭṭho”ti evaṃ sīlanantaram indriyasamvarādayo sīlasamādhīnaṃ antare ubhinnampi upakāradhammā uddiṭṭhā, te niddisitvā samādhikkhandhaṃ dassetukāmo ārabhi. Ettha ca rūpajjhānāneva āgatāni, na arūpajjhānāni, ānetvā pana dīpetabbāni. Catutthajjhānena hi asaṅgahitā arūpasamāpatti nāma natthiyeva.

471-480. Atthi cevettha uttarikaraṇīyanti ettha bhagavato sāsane na cittekaggatāmattakeneva pariyosānappatti nāma atthi, itopi uttari pana aññaṃ kattabbaṃ atthi yevāti dasseti. **Natthi cevettha uttarikaraṇīyanti** ettha bhagavato sāsane ito uttari kātabbaṃ nāma natthiyeva, arahattapariyosānañhi bhagavato

sāsananti dasseti. Sesam sabbattha uttānatthamevāti.

Iti sumāṅgalavilāsiniyā dīghanikāyaṭṭhakathāyaṃ

Subhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

11. Kevaṭṭasuttavaṇṇanā

Kevaṭṭagahapatiputtavathuvaṇṇanā

481. Evaṃ (1.0321) **me sutam ...pe... nālandāyanti** kevaṭṭasuttam. Tatrāyaṃ apubbapadavaṇṇanā. **Pāvārikambavaneti** pāvārikassa ambavane. **Kevaṭṭoti** idaṃ tassa gahapatiputtassa nāmaṃ. So kira cattālīsakoṭidhano gahapatimahāsālo ativiya saddho pasanno ahosi. So saddhādhikattāyeva “sace eko bhikkhu aḍḍhamā-santarena vā māsantarena vā saṃvaccharena vā ākāse uppatitvā vividhāni pāṭihāriyāni dasseyya, sabbo jano ativiya pasīdeyya. Yaṃnūnāhaṃ bhagavantaṃ yācitvā pāṭihāriyakaraṇatthāya ekaṃ bhikkhuṃ anujānāpeyyan”ti cintetvā bhagavantaṃ upasaṅkamitvā evamāha.

Tattha **iddhāti** samiddhā **phītāti** nānābhaṇḍa-ussannatāya vuddhippattā. **Ākiṇṇamanussāti** aṃsakūṭena aṃsakūṭaṃ paharivā viya vicarantehi manussehi ākiṇṇā. **Samādisatūti** āṇāpetu ṭhānantare ṭhapetu. **Uttarimanussadhammāti** uttarimanussānaṃ dhammato, dasakusalasaṅkhātato vā manussadhammato uttari. **Bhiyyosomattāyāti** pakatiyāpi pajjalitapadīpo telasnehaṃ labhitvā viya atirekappamaṇena abhippasīdissati. **Na kho ahanti** bhagavā rājagahaseṭṭhivatthusmiṃ sikkhāpadaṃ paññapesi, tasmā “na kho ahan”ti-ādimāha.

482. Na dhamsemi Ti na guṇavināsanena dhamsemi, silabhedam pāpetvā anupubbena uccaṭṭhānato otārento nīcaṭṭhāne na ṭhapemi, atha kho ahaṃ buddhasāsanassa vuddhiṃ paccāsīsanto kathamīti dasseti. **Tatiyampi khoti** yāvatatiyaṃ buddhānaṃ kathaṃ paṭibāhitvā kathetuṃ visahanto nāma natthi. Ayaṃ pana bhagavatā saddhiṃ vissāsiko vissāsaṃ vaḍḍhetvā vallabho hutvā atthakāmo smīti tikkhattuṃ katesi.

Iddhipāṭihāriyavaṇṇanā

483-484. Atha bhagavā ayaṃ upāsako mayi paṭibāhantepi punappunaṃ yācatiyeva. “Handassa pāṭihāriyakaraṇe ādīnavaṃ dassemi”ti cintetvā (1.0322) “tīṇi kho”ti-ādimāha. Tattha **amāhaṃ bhikkhanti** amuṃ ahaṃ bhikkhuṃ. **Gandhārīti** gandhārena nāma isinā katā, gandhāraratṭhe vā uppannā vijjā. Tattha kira bahū isayo vasiṃsu, tesu ekena katā vijjāti adhippāyo. **Aṭṭiyāmīti** aṭṭo pīlito viya homi. **Harāyā-**

mīti lajjāmi. **Jigucchāmīti** gūtham disvā viya jiguccham uppādemī.

Ādesanāpāṭihāriyavaṇṇanā

485. Parasattānanti aññesaṃ sattānaṃ. Dutiyaṃ tasseva vevacanaṃ. **Ādisatīti** katheti. **Cetasikanti** somanassadomanassaṃ adhippetam. **Evampi te manoti** evaṃ tava mano somanassito vā domanassito vā kāmavitakkādisampayutto vā. Dutiyaṃ tasseva vevacanaṃ. **Itipi te cittanti** iti tava cittaṃ, idañcidañca atthaṃ cintayamānaṃ pavattatīti attho. **Maṇikā nāma vijjāti** cintāmaṇīti evaṃ laddhanāmā loke ekā vijjā atthi. Tāya paresaṃ cittaṃ jānātīti dīpeti.

Anusāsanīpāṭihāriyavaṇṇanā

486. Evaṃ vitakkethā Ti nekkhammavitakkādayo evaṃ pavattentā vitakketha. **Mā evaṃ vitakkayitthāti** evaṃ kāmavitakkādayo pavattentā mā vitakkayittha. **Evaṃ manasi karoṭhāti** evaṃ aniccasaññameva, dukkhasaññādīsu vā aññataraṃ manasi karoṭha. **Mā evanti** “niccan”ti-ādinā nayena mā manasi karittha. Idanti idaṃ pañcakāmaguṇikarāgaṃ pajahatha. **Idaṃ upasampajjāti** idaṃ catumagga-phalappabhedam lokuttaradhamameva upasampajja pāpuṇitvā nipphādetvā viharatha. Iti bhagavā iddhividham **iddhipāṭihāriyanti** dasseti, parassa cittaṃ ñatvā kathanam **ādesanāpāṭihāriyanti**. Sāvakanāñca buddhānāñca satataṃ dhammade-sanā **anusāsanīpāṭihāriyanti**.

Tattha iddhīpāṭihāriyena anusāsanīpāṭihāriyam mahāmogallānassa āciṇṇam, ādesanāpāṭihāriyena anusāsanīpāṭihāriyam dhammasenāpatissa. Devadatte saṃgham bhinditvā pañca bhikkhusatāni gahetvā gayāsīse buddhalīlāya tesam dhammam desante hi bhagavatā pesitesu dvīsu aggasāvakesu dhammasenāpati tesam cittācāram ñatvā dhammam desesi (1.0323), therassa dhammadesanaṃ sutvā pañcasatā bhikkhū sotāpattiphale patiṭṭhahiṃsu. Atha nesaṃ mahāmogallāno vikubbanam dassetvā dassetvā dhammam desesi, tam sutvā sabbe arahattaphale patiṭṭhahiṃsu. Atha dvepi mahānāgā pañca bhikkhusatāni gahetvā vehāsam abbhuggantvā veḷuvanamevāgamīṃsu. Anusāsanīpāṭihāriyam pana buddhānam satataṃ dhammadesanā, tesu iddhīpāṭihāriya-ādesanāpāṭihāriyāni sa-upārambhāni sadosāni, addhānam na tiṭṭhanti, addhānam atīṭṭhanato na niyyanti. Anusāsanīpāṭihāriyam anupārambham niddosaṃ, addhānam tiṭṭhati, addhānam tiṭṭhanato niyyāti. Tasmā bhagavā iddhīpāṭihāriyañca ādesanāpāṭihāriyañca garahati, anusāsanīpāṭihāriyamyeva pasamsati.

Bhūtanīrodhesakavatthuvaṇṇanā

487. Bhūtapubbanti idaṃ kasmā bhagavatā āraddham. Iddhipāṭihāriya-ādesanāpāṭihāriyānam aniyyānikabhāvadassanattam, anusāsanīpāṭihāriyasessa niyyānikabhāvadassanattam. Api ca sabbabuddhānam mahābhūtapariyesako

nāmeko bhikkhu hotiyeva. Yo mahābhūte pariyesanto yāva brahmalokā vicarivā vissajjetāraṃ alabhitvā āgamma buddhameva pucchitvā nikkaṅkho hoti. Tasmā buddhānaṃ mahantabhāvappakāsanatthaṃ, idaṅca kāraṇaṃ paṭicchannaṃ, atha naṃ vivaṭaṃ katvā desentopi bhagavā “bhūtapubban”ti-ādimāha.

Tattha **kattha nu khoti** kismiṃ ṭhāne kiṃ āgamma kiṃ pattassa te anavasesā appavattivasena nirujjhanti. Mahābhūtakathā panesā sabbākārena visuddhimagge vuttā, tasmā sā tatova gahetabbā.

488. Devayāniyo maggoti pāṭiyekko devalokagamanamaggo nāma natthi, iddhi-vidhañāṇasseva panetaṃ adhivacanaṃ. Tena hesa yāva brahmalokāpi kāyena vasaṃ vattento devalokaṃ yāti. Tasmā “taṃ devayāniyo maggo”ti vuttaṃ. **Yena cātumahārājikāti** samīpe ṭhitampi bhagavantaṃ apucchitvā dhammatāya codito devatā mahānubhāvāti maññaṃāno upasaṅkami. **Mayampi kho, bhikkhu, na jānāmāti** buddhavisaye pañhaṃ (1.0324) pucchitā devatā na jānanti, tenevamāhaṃsu. Atha kho so bhikkhu “mama imaṃ pañhaṃ na kathetuṃ na labbhā, sīghaṃ katheṭhā”ti tā devatā ajjhottharati, punappunaṃ pucchati, tā “ajjhottharati no ayaṃ bhikkhu, handa naṃ hatthato mocessāmā”ti cintetvā “atthi kho bhikkhu cattāro mahārājāno”ti-ādimāhaṃsu. Tattha **abhikkantatarāti** atikkamma kantatarā. **Pañita-tarāti** vaṇṇayasa-issariyādīhi uttamatarā etena nayena sabbavāresu attho veditabbo.

491-493. Ayaṃ pana viseso- sakko kira devarājā cintesi “ayaṃ pañho buddhavisayo, na sakkā aññaṃa vissajjituṃ, ayaṅca bhikkhu aggiṃ pahāya khajjopanaṃ dhamanto viya, bheriṃ pahāya udaraṃ vādentō viya ca, loke aggapuggalaṃ sammāsambuddhaṃ pahāya devatā pucchanto vicarati, pesemi naṃ satthusantikaṃ”ti. Tato punadeva so cintesi “sudūrampi gantvā satthu santikeva nikkaṅkho bhavissati. Atthi ceva puggalo nāmesa, thokaṃ tāva āhiṇḍanto kilamatu pacchā jānissati”ti. Tato taṃ “ahampi kho”ti-ādimāha. Brahmāyāniyopi devayāniyasadisova. Devayāniyamaggoti vā brahmāyāniyamaggoti vā dhammasetūti vā ekacittakkaṇika-appanāti vā sannīṭṭhānikacetanāti vā mahaggatacittanti vā abhiññāññaṇanti vā sabbametaṃ iddhi-vidhañāṇasseva nāmaṃ.

494. Pubbanimittanti āgamanapubbabhāge nimittaṃ sūriyassa udayato aruṇuggaṃ viya. Tasmā idāneva brahmā āgamissati, evaṃ mayaṃ jānāmāti dīpa-yiṃsu. **Pāturahosīti** pākaṭo ahosi. Atha kho so brahmā tena bhikkhunā puṭṭho attano avisayabhāvaṃ ñatvā sacāhaṃ “na jānāmi”ti vakkhāmi, ime maṃ paribhāvissanti, atha jānanto viya yaṃ kiñci kathessāmi, ayaṃ me bhikkhu veyyākaraṇena anāraddhacitto vādaṃ āropessati. “Ahamasmi bhikkhu brahmā”ti-ādīni pana me bhaṇantassa na koci vacanaṃ saddahissati. Yaṃnūnāhaṃ vikkhepaṃ katvā imaṃ bhikkhuṃ satthusantikaṃyeva peseyyanti cintetvā “ahamasmi bhikkhu brahmā”ti-ādimāha.

495-496. Ekamantaṃ (1.0325) **apanetvāti** kasmā evamakāsi? Kuhakattā. **Bahiddhā pariyeṭṭhinti** telatthiko vālikaṃ nippīliyamāno viya yāva brahmalokā bahiddhā pariyesanaṃ āpajjati.

497. Sakuṇanti kākaṃ vā kulalaṃ vā. **Na kho eso, bhikkhu, pañho evaṃ**

pucchitabboti idaṃ bhagavā yasmā padesenesa pañho pucchitabbo, ayañca kho bhikkhu anupādinnaṃ gahetvā nippadesato pucchati, tasmā paṭisedheti. Āciṇṇaṃ kiretaṃ buddhānaṃ, pucchāmūhassa janassa pucchāya dosaṃ dassetvā puccham sikkhāpetvā pucchāvissajjanaṃ. Kasmā? Pucchituṃ ajānitvā paripucchanto duviññāpayo hoti. Pañhaṃ sikkhāpento pana “kattha āpo cā”ti-ādimāha.

498. Tattha **na gādhātī** na patiṭṭhāti, ime cattāro mahābhūtā kiṃ āgamma appatiṭṭhā bhavantīti attho. Upādinnaṃ ye va sandhāya pucchati. **Dīghaṅca rassañcāti** saṅghānavasena upādārūpaṃ vuttaṃ. **Aṇuṃ thūlanti** khuddakaṃ vā mahantaṃ vā, imināpi upādārūpe vaṇṇamattameva kathitaṃ. **Subhāsubhanti** subhañca asubhañca upādārūpameva kathitaṃ. Kiṃ pana upādārūpaṃ subhanti asubhanti atthi? Natthi. Itthāniṭṭhārammaṇaṃ paneva kathitaṃ. **Nāmañca rūpañcāti** nāmañca dīghādibhedam rūpañca. **Uparujjhatī** nirujjhati, kiṃ āgamma asesametaṃ nappavattatīti.

Evaṃ pucchitabbaṃ siyāti puccham dassetvā idāni vissajjanaṃ dassento tatra veyyākaraṇaṃ bhavatīti vatvā- “viññāṇa”ti-ādimāha.

499. Tattha viññātabbanti **viññāṇaṃ** nibbānassetam nāmaṃ, tadetaṃ nidassanābhāvato **anidassanaṃ**. Uppādanto vā vayanto vā tṭhassa aññathattanto vā etassa natthīti **anantaṃ**. **Pabhanti** panetaṃ kira tithassa nāmaṃ, tañhi papanti etthāti papaṃ, pakārassa pana bhakāro kato. Sabbatho pabhamassāti **sabbato pabham**. Nibbānassa kira yathā mahāsamuddassa yato yato otaritukāmā honti, taṃ tadeva tithaṃ, atithaṃ nāma natthi. Evameva aṭṭhatimsāya kammaṭṭhānesu yena yena mukhena nibbānaṃ otaritukāmā honti, taṃ tadeva tithaṃ, nibbānassa atithaṃ nāma natthi. Tena vuttaṃ “sabbatopabhan”ti. **Ettha āpo cāti** ettha (1.0326) nibbāne idaṃ nibbānaṃ āgamma sabbametaṃ āpoti-ādinā nayena vuttaṃ upādinnaṃ dhammajātaṃ nirujjhati, appavattaṃ hotīti.

Idānissa nirujjhanūpāyaṃ dassento “viññāṇassa nirodhena etthetaṃ uparujjhatī”ti āha. Tattha **viññāṇanti** carimakaviññāṇampi abhisankhāraviññāṇampi, carimakaviññāṇassāpi hi nirodhena etthetaṃ uparujjhati. Vijjhātadīpasikhā viya apaṇṇattikabhāvaṃ yāti. Abhisankhāraviññāṇassāpi anuppādanirodhena anuppādavasena uparujjhati. Yathāha “sotāpattimaggañāṇena abhisankhāraviññāṇassa nirodhena tṭhāpetvā sattabhava anamatagge saṃsāre ye uppajjeyyūṃ nāmañca rūpañca etthete nirujjhantī”ti sabbam cūlaniddese vuttanayeneva veditabbaṃ. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Iti sumaṅgalavilāsiniyā dīghanikāyaṭṭhakathāyaṃ

Kevaṭṭasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

12. Lohiccasuttavaṇṇanā

Lohiccabrāhmaṇavathuvaṇṇanā

501. Evaṃ (1.0327) **me suttaṃ ...pe... kosalesūti** lohiccasuttaṃ. Tatrāyaṃ anuttānapadavaṇṇanā. **Sālavatikāti** tassa gāmassa nāmaṃ, so kira vatiyā viya samantato sālapaniyā parikkhitto. Tasmā sālavatikāti vuccati. **Lohiccoti** tassa brāhmaṇassa nāmaṃ.

502-503. Pāpakanti parānukampā virahitattā lāmakam, na pana ucchedasassatānaṃ aññataraṃ. **Uppannaṃ hotīti** jātaṃ hoti, na kevalañca citte jātamattameva. So kira tassa vasena parisamajjhepi evaṃ bhāsatiyeva. **Kiñhi paro parassāti** paro yo anusāsīyati, so tassa anusāsakassa kiṃ karissati. Attanā paṭiladdhaṃ kusalaṃ dhammaṃ attanāva sakkatvā garuṃ katvā vihātabbanti vadati.

504-407. Rosikaṃ nhāpitaṃ āmantesīti rosikāti evaṃ itthilingavasena laddhanāmaṃ nhāpitaṃ āmantesi. So kira bhagavato āgamaṃ sutvā cintesi- “vihāraṃ gantvā diṭṭhaṃ nāmaṃ bhāro, gehaṃ pana āṇāpetvā passissāmi ceva yathāsatti ca āgantukabhikkhaṃ dassāmi” ti, tasmā evaṃ nhāpitaṃ āmantesi.

508. Piṭṭhito piṭṭhitoti kathāphāsukatthaṃ pacchato pacchato anubandho hoti. **Vivecetūti** vimocetu, taṃ diṭṭhigataṃ vinodetūti vadati. Ayaṃ kira upāsako lohiccassa brāhmaṇassa piyasahāyako. Tasmā tassa atthakāmatāya evamāha. **Appeva nāma siyāti** ettha paṭhamavacanena bhagavā gajjati, dutiyavacanena anugajjati. Ayaṃ kirettha adhippāyo- rosike etadatthameva mayā cattāri asaṅkhyeyyāni. Kappasatasahassañca vividhāni dukkarāni karontena pāramiyo pūritā, etadatthameva sabbaññutaññāṇaṃ paṭividdhaṃ, na me lohiccassa diṭṭhigataṃ bhindituṃ bhāroti, imamatthaṃ dassento paṭhamavacanena bhagavā gajjati. Kevalaṃ rosike (1.0328) lohiccassa mama santike āgamaṃ vā nisajjā vā allāpasallāpo vā hotu, sacepi lohiccasadisānaṃ satasahassassa kaṅkhā hoti, paṭibalo ahaṃ vinodetuṃ lohiccassa pana ekassa diṭṭhivinodane mayhaṃ ko bhāroti imamatthaṃ dassento dutiyavacanena bhagavā anugajjatīti veditabbo.

Lohiccabrāhmaṇānuyogavaṇṇanā

509. Samudayasañjātīti samudayassa sañjāti bhoguppādo, tato uṭṭhitaṃ dhana-dhaññanti attho. **Ye taṃ upajīvantīti** ye ñātiparijanadāsakammakarādayo janā taṃ nissāya jīvanti. **Antarāyakaroti** lābhantarāyakaro. **Hitānukampīti** ettha **hitanti** vuḍḍhi. **Anukampatīti** anukampī, icchatīti attho, vuḍḍhiṃ icchati vā no vāti vuttaṃ hoti. **Nirayaṃ vā tiracchānayoṇiṃ vāti** sace sā micchādiṭṭhi sampajjati, niyatā hoti,

ekaṃsena niraye nibbattati, no ce, tiracchānayaniyaṃ nibbattatīti attho.

510-512. Idāni yasmā yathā attano lābhantarāyena sattā saṃvijjanti na tathā paresaṃ, tasmā suṭṭhutamaṃ brāhmaṇaṃ pavecetukāmo “taṃ kiṃ maññasī”ti dutiyaṃ upapattimāha. **Ye cimetī** ye ca ime tathāgatassa dhammadesanaṃ sutvā ariyabhūmiṃ okkamituṃ asakkontā kulaputtā **dibbā gabbhāti** upayogatthe pacca-ttavacanaṃ, dibbe gabbheti attho. Dibbā, gabbhāti ca channaṃ devalokānametaṃ adhivacanaṃ. **Paripācentīti** devalokagāminiṃ paṭipadaṃ pūrayamānā dānaṃ, dadamānā, sīlaṃ rakkhamānā, gandhamālādīhi, pūjaṃ kurumānā bhāvanaṃ bhāvayamānā pācenti vipācenti paripācenti pariṇāmaṃ gamenti. **Dibbānaṃ bhavānaṃ abhinibbattiyāti** dibbabhavā nāma devānaṃ vimānāni, tesāṃ nibbattanathāyāti attho. Atha vā **dibbā gabbhāti** dānādayo puññavisesā. **Dibbā bhavāti** devaloke vipākakkhandhā, tesāṃ nibbattanathāya tāni puññāni karontīti attho. **Tesaṃ antarāyakaroti** tesāṃ maggasampattiphalasampattidibbabhavavisesānaṃ antarāyakaro. Iti bhagavā ettāvataṃ aniyamiteneva opammavidhinā yāva bhavaggā (1.0329) uggataṃ brāhmaṇassa mānaṃ bhinditvā idāni codanārahe tayo sathāre dassetuṃ “tayo kho me, lohiccā”ti-ādimāha.

Tayo codanārahavaṇṇanā

513. Tattha **sā codanāti** tayo sathāre codentassa codanā. **Na aññā cittaṃ upa-ṭṭhapentīti** aññāya ājānanathāya cittaṃ na upaṭṭhapenti. **Vokkammāti** nirantaraṃ tassa sāsanaṃ akatvā tato ukkamitvā vattantīti attho. **Osakkantiyā vā ussakkeyyāti** paṭikkamantiyā upagaccheyya, anicchantiyā iccheyya, ekāya sampayogaṃ anicchantiyā eko iccheyyāti vuttaṃ hoti. **Parammukhiṃ vā āliṅgeyyāti** daṭṭhumpi anicchamānaṃ parammukhiṃ ṭhitāṃ pacchato gantvā āliṅgeyya. **Evaṃsampadamidanti** imassāpi sathuno “mama ime sāvakā”ti sāsanaṃ vokkamma vattamānepi te lobhena anusāsato imaṃ lobhadhammaṃ evaṃsampadameva īdisameva vadāmi. Iti so evarūpo tava lobhadhammo yena tvaṃ osakkantiyā ussakkanto viya parammukhiṃ āliṅganto viya ahoṣītipi taṃ codanaṃ arahati. **Kiñhi paro parassa karissatīti** yena dhammena pare anusāsī, attānameva tāva tattha sampādehi, ujum karohi. Kiñhi paro parassa karissatīti codanaṃ arahati.

514. Niddāyitabbanti sassarūpakāni tiṇāni uppāṭetvā parisuddhaṃ kātabbaṃ.

515. Tatiyacodanāya **kiñhi paro parassāti** anusāsanaṃ asampaṭicchana-kālato paṭṭhāya paro anusāsitaṃ, parassa anusāsakassa kiṃ karissatīti nanu tattha apposukkataṃ āpajjitvā attanā paṭividdhadhammaṃ attanāva mānetvā pūjetvā vihātabbanti evaṃ codanaṃ arahatīti attho.

Na codanārahasatthuvaṇṇanā

516. Na (1.0330) **codanārahoti** ayañhi yasmā paṭhamameva attānaṃ patirūpe patiṭṭhāpetvā sāvakānaṃ dhammaṃ deseti. Sāvakā cassa assavā hutvā yathānu-siṭṭhaṃ paṭipajjanti, tāya ca paṭipattiyā mahantaṃ visesamadhigacchanti. Tasmā

na codanārahoti.

517. Narakapapātaṃ papatantoti mayā gahitāya diṭṭhiyā ahaṃ narakapapātaṃ papatanto. **Uddharitvā thale patiṭṭhāpitoti** taṃ diṭṭhiṃ bhinditvā dhammadesanāhattena apāyapatanato uddharitvā saggamaggathale ṭhapitomhīti vadati. Sesa-mettha uttānamevāti.

Iti sumāṅgalavilāsiniyā dīghanikāyaṭṭhakathāyaṃ

Lohiccasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

13. Tevijjasuttavaṇṇanā

518. Evaṃ (1.0331) **me sutam ...pe... kosalesūti** tevijjasuttaṃ. Tatrāyaṃ anuttā-
napadavaṇṇanā. **Manasākaṭanti** tassa gāmassa nāmaṃ. **Uttarena manasākaṭa-
ssāti** manasākaṭato avidūre uttarapasse. **Ambavaneti** taruṇa-ambarukkhasaṇḍe,
ramaṇīyo kira so bhūmibhāgo, heṭṭhā rajatapaṭṭasadisā vālikā vippakiṇṇā, upari
maṇivitānaṃ viya ghanasākhāpattaṃ ambavanaṃ. Tasmim buddhānaṃ anuccha-
vike pavivekasukhe ambavane viharatīti attho.

519. Abhiññātā abhiññātāti kulacārittādisampattiyā tattha tattha paññātā. **Caṅkī-
ti-ādīni** tesam nāmāni. Tattha **caṅkī** Opāsādavāsiko. **Tārukko** icchānaṅgalavā-
siko. **Pokkharasāti** ukkaṭṭhavāsiko. **Jāṇusonī** sāvattivāsiko. **Todeyyo** Tudigāma-
vāsiko. **Aññe cāti** aññe ca bahujaṇā. Attano attano nivāsaṭṭhānehi āgantvā manta-
sajjhāyakaraṇatthaṃ tattha paṭivasanti. Manasākaṭassa kira ramaṇiyatāya te
brāhmaṇā tattha nadītīre gehāni kāretvā parikkhipāpetvā aññesaṃ bahūnaṃ pave-
sanaṃ nivāretvā antarantarā tattha gantvā vasanti.

520-521. Vāseṭṭhabhāradvājānanti vāseṭṭhassa ca pokkharasātino antevāsi-
kassa, **bhāradvājassa** ca tārukkhantevāsikassa. Ete kira dve jātisampannā tiṇṇaṃ
vedānaṃ pāragū ahesuṃ. **Jaṅghavihāranti** aticiranisajjapaccayā kilamathavinoda-
natthāya jaṅghacāraṃ. Te kira divasaṃ sajjhāyaṃ katvā sāyanhe vuṭṭhāya nhānī-
yasambhāragandhamālateladhotavattāni gāhāpetvā attano parijanaparivutā
nhāyitukāmā nadītīraṃ gantvā rajatapaṭṭavaṇṇe vālikāsaṇḍe aparāparaṃ caṅka-
miṃsu. Ekaṃ caṅkamantaṃ itaro anucaṅkami, puna itaraṃ itaroti. Tena vuttaṃ
“anucaṅkamantānaṃ anuvicarantānaṃ”ti. **Maggāmaggeti** magge ca amagge ca.
Katamaṃ nu kho paṭipadaṃ pūretvā katamena maggena sakkā sukhaṃ brahma-
lokaṃ gantunti evaṃ maggāmaggaṃ ārabba kathaṃ samuṭṭhāpesunti attho. **Añja-
sāyanoti** ujumaggassetam vevacanaṃ, añjasā (1.0332) vā ujukameva etena
āyanti āgacchantīti añjasāyano **niyyāniko niyyātīti** niyyāyanto niyyāti, gacchanto
gacchatīti attho.

Takkarassa brahmasahabyatāyāti yo taṃ maggaṃ karoti paṭipajjati, tassa
brahmunā saddhiṃ sahabhāvāya, ekaṭṭhāne pātubhāvāya gacchatīti attho.

Yvāyanti yo ayam. **Akkhātoti** kathito dīpito. **Brāhmaṇena pokkharasātināti** attano ācariyaṃ apadisati. Iti vāseṭṭho sakameva ācariyavādaṃ thometvā paggaṇhitvā vicarati. Bhāradvājopi sakamevāti. Tena vuttaṃ “**neva kho asakki vāseṭṭho**”ti-ādi.

Tato vāseṭṭho “ubhinnampi amhākaṃ kathā aniyyānikāva, imasmiñca loke maggakusalo nāma bhotā gotamena sadiso natthi, bhavañca gotamo avidūre vasati, so no tulaṃ gahetvā nisinnavāṇiyo viya kaṅkhaṃ chindissati”ti cintetvā tamatthaṃ bhāradvājassa ārocetvā ubhopi gantvā attano kathaṃ bhagavato ārocesuṃ. Tena vuttaṃ “atha kho vāseṭṭho ...pe... yvāyaṃ akkhāto brāhmaṇena tārukkenā”ti.

522. Ettha bho gotamāTi etasmiṃ maggāmagge. **Viggaho vivādoti**-ādīsu pubbupattiko viggaho. Aparabhāge vivādo. Duvidhopi eso nānā-ācariyānaṃ vādato nānāvādo.

523. Atha kismiṃ pana voti tvampi ayameva maggoti attano ācariyavādameva paggayha tiṭṭhasi, bhāradvājopi attano ācariyavādameva, ekassāpi ekasmiṃ saṃsayo natthi. Evaṃ sati kismiṃ vo viggahoti pucchati.

524. Maggāmagge, bho gotamāti magge bho gotama amagge ca, ujumagge ca anujumagge cāti attho. Esa kira ekabrāhmaṇassāpi maggaṃ “na maggo”ti na vadati. Yathā pana attano ācariyassa maggo ujumaggo, na (1.0333) evaṃ aññesaṃ anujānāti, tasmā tamevatthaṃ dīpento “kiñcāpi bho gotamā”ti-ādīmāha.

Sabbāni tānīti līngavipallāsena vadati, sabbe teti vuttaṃ hoti. **Bahūnīti** aṭṭha vā dasa vā. **Nānāmaggānīti** mahantāmahantajaṅghamaggasakaṭamaggādivasena nānāvidhāni sāmantā gāmanadītaḷākakhattādīhi āgantvā gāmaṃ pavisanamaggāni.

525-526. “NiyyantīTi vāseṭṭha vadesī”ti bhagavā tikkhattuṃ vacībhedaṃ katvā paṭiññaṃ kārapesi. Kasmā? Titthiyā hi paṭijānitvā pacchā niggayhamānā avajānanti. So tathā kātuṃ na sakkhissatīti.

527-529. Teva tevijjāti te tevijjā. Vakāro āgamasandhimattaṃ. **Andhaveṇīti** andhapaveṇī, ekena cakkhumatā

gahitayaṭṭhiyā koṭiṃ eko andho gaṇhati, taṃ andhaṃ añño taṃ aññoti evaṃ paṇṇāsasatṭhi andhā paṭipāṭiyā ghaṭitā andhaveṇīti vuccati. **Paramparasamṣattā**ti aññamaññaṃ laggā, yaṭṭhigāhakenapi cakkhumatā virahitāti attho. Eko kira dhutto andhagaṇaṃ disvā “asukasmiṃ nāma gāme khajjabhojjaṃ sulabhan”ti ussāhetvā “tena hi tattha no sāmi nehi, idaṃ nāma te demā”ti vutte, lañjaṃ gahetvā antarāmagge maggā okkamma mahantaṃ gacchaṃ anuparigantvā purimassa hatthena pacchimassa kacchaṃ gaṇhāpetvā “kiñci kammaṃ atthi, gacchatha tāva tumhe”ti vatvā palāyi, te divasampi gantvā maggaṃ avindamānā “kuhiṃ no cakkhumā, kuhiṃ maggo”ti paridevitvā maggaṃ avindamānā tattheva mariṃsu. Te sandhāya vuttaṃ “paramparasamṣattā”ti. **Purimopīti** purimesu dasasu brāhmaṇesu ekopi. **Majjhimopīti** majjhimesu ācariyapācariyesu ekopi. **Pacchimopīti** idāni tevijjesu brāhmaṇesu ekopi. **Hassakaññevāti** hasitabbameva. **Nāmakaññevāti** lāmakamyeva. Tadetam atthābhāvena **rittakaṃ**, rittakattāyeva **tucchakaṃ**. Idāni brahmaloko tāva tiṭṭhatu, yo tevijjehi na diṭṭhapubbova. Yepi candimasūriye tevijjā passanti, tesampi sahyatāya maggaṃ desetum nappahontīti dassanattam “taṃ kiṃ maññasī”ti-ādimāha.

530. Tattha (1.0334) **yato candimasūriyā uggacchantīti** yasmiṃ kāle uggacchanti. **Yattha ca oggacchantīti** yasmiṃ kāle atthamenti, uggamanakāle ca atthāṅgamanakāle ca passantīti attho. **Āyācantīti** “udehi bhavaṃ canda, udehi bhavaṃ sūriyā”ti evaṃ āyācanti. **Thomayantīti** “sommo cando, parimaṇḍalo cando, sappabho cando”ti-ādīni vadantā pasamsanti. **Pañjalikāti** paggahita-añjalikā. **Namassamānāti** “namo namo”ti vadamānā.

531-532. **Yaṃ passantīti** ettha **yanti** nipātamattaṃ. **Kiṃ pana na kirāti** ettha idha pana kiṃ vattabbaṃ. Yattha kira tevijjehi brāhmaṇehi na brahmā sakkhidiṭṭhoti evamattho daṭṭhabbo.

Aciravatīnadī-upamākathā

542. Samatittikāti samabharitā. **Kākapeyyāti** yattha katthaci tīre ṭhitena kākena sakkā pātunti kākapeyyā. **Pāraṃ taritukāmoti** nadim atikkamitvā paratīraṃ gantukāmo. **Avheyāti** pakkoseyya. **Ehi pārāpāranti** ambho pāra apāraṃ ehi, atha maṃ sahasāva gahetvā gamissasi, atthi me accāyikakammanti attho.

544. Ye dhammā brāhmaṇakārakāti ettha pañcasīladasakusalakammaphathabhedā dhammā brāhmaṇakārakāti veditabbā, tabbiparītā abrāhmaṇakārakā. **Indamavhāyāmāti** indaṃ avhāyāma pakkosāma. Evaṃ brāhmaṇānaṃ avhāyanassa niratthakataṃ dassetvā punapi bhagavā aṇṇavakucchiyaṃ sūriyo viya jalamāno pañcasatabhikkhuparivuto aciravatiyā tīre nisinno aparampi nadī-upamaṃyeva āharanto “seyyathāpī”ti-ādimāha.

546. Kāmaguṇāti kāmayitabbaṭṭhena kāmā, bandhanaṭṭhena guṇā. “Anujānāmi bhikkhave, ahatānaṃ vatthānaṃ diguṇaṃ saṅghātin”ti (mahāva. 348) ettha hi paṭalaṭṭho guṇaṭṭho. “Accentī kālā tarayanti rattiyo, vayoguṇā anupubbaṃ jahantī”ti ettha rāsattṭho guṇaṭṭho. “Sataguṇā dakkhiṇā pāṭikañkhitabbā”ti (1.0335) (ma.

ni. 3.379) ettha ānisaṃsaṭṭho guṇaṭṭho. “Antaṃ antaguṇaṃ (khu. pā. 3.1) kayirā mālāguṇe bahū”ti (dha. pa. 53) ca ettha bandhanaṭṭho guṇaṭṭho. Idhāpi eseva adhippeto. Tena vuttaṃ “bandhanaṭṭhena guṇā”ti. **Cakkhuvīññeyyāti** cakkhuvīññā-
ṇena passitabbā. Etenupāyena sotavīññeyyādīsupi attho veditabbo. **Iṭṭhāti** pari-
yiṭṭhā vā hontu, mā vā, iṭṭhārammaṇabhūtāti attho. **Kantāti** kāmaniyā. **Manāpāti**
manavaḍḍhanakā. **Piyarūpāti** piyajātikā. **Kāmūpasañhitāti** ārammaṇaṃ katvā
uppajjamānena kāmena upasañhitā. **Rajanīyā** Ti rañjanīyā, rāguppattikāraṇabhū-
tāti attho.

Gadhitāti gedhena abhibhūtā hutvā. **Mucchitāti** mucchākārappattāya adhimatta-
kāya taṇhāya abhibhūtā. **Ajjhopannāti** adhi-opannā ogāḷhā “idaṃ sāran”ti parini-
ṭṭhānappattā hutvā. **Anādīnavadassāvinoti** ādīnavaṃ apassantā. **Anissaraṇapa-
ññāti** idamettha nissaraṇanti, evaṃ parijānanapaññāviraḥitā, paccavekkhaṇapari-
bhogaviraḥitāti attho.

548. Āvaraṇāti ādisu āvarantīti **āvaraṇā**. Nivārentīti **nīvaraṇā**. Onandhantīti **onā-
hanā**. Pariyonandhantīti **pariyonāhanā**. Kāmacchandādīnaṃ vitthārakathā visu-
ddhimaggato gahetabbā.

549-550. Āvutā nivutā onaddhā pariyonaddhāti padāni āvaraṇādīnaṃ vasena
vuttāni. **Sapariggahoti** itthipariggahena sapariggahoti pucchatī. **Apariggaho bho-
gotamāti** ādisupi kāmacchandassa abhāvato itthipariggahena apariggaho. Byāpā-
dassa abhāvato kenaci saddhiṃ veracittena avero. Thinamiddhassa abhāvato
cittagelaññasañkhātena byāpajjena abyāpajjo. Uddhaccakukkuccābhāvato uddha-
ccakukkuccādīhi saṃkilesehi asaṃkiliṭṭhacitto suparisuddhamānaso. Vicikicchāya
abhāvato cittaṃ vase vatteti. Yathā ca brāhmaṇā cittagatikā hontīti, cittassa
vasena vattanti, na tādisoti vasavattī.

552. Idha (1.0336) **kho panāti** idha brahmalokamagge. **Āsīditvāti** amaggameva
“maggo”ti upagantvā. **Saṃsīdantīti** “samatalan”ti saññāya paṅkaṃ otiṇṇā viya
anuppavisanti. **Saṃsīditvā visāraṃ pāpuṇantīti** evaṃ paṅke viya saṃsīditvā
visāraṃ aṅgamaṅgasam̐bhañjanaṃ pāpuṇanti. **Sukkhataṃ maññe tarantīti**
maṛīkīkāya vañcetvā “kākapeyyā nadī”ti saññāya “tarissāmā”ti hatthehi ca
pādehi ca vāyamamānā sukkhataṃ maññe taranti. Tasmā yathā hatthapādā-
dīnaṃ sam̐bhañjanaṃ paribhañjanaṃ, evaṃ apāyesu sam̐bhañjanaṃ paribha-
ñjanaṃ pāpuṇanti. Idheva ca sukhaṃ vā sātaṃ vā na labhanti. **Tasmā idaṃ tevi-
jjānaṃ brāhmaṇānanti** tasmā idaṃ brahmasahabyatāya maggadīpakaṃ tevijjakaṃ
pāvacaṇaṃ tevijjānaṃ brāhmaṇānaṃ. **Tevijjā-iriṇanti** tevijjā-araññaṃ **iriṇanti** hi
agāmakaṃ mahā-araññaṃ vuccati. **Tevijjāvivananti** pupphaphalehi aparibhogaru-
kkhehi sañchannaṃ nirudakaṃ araññaṃ. Yattha maggato ukkamitvā parivatti-
tumpi na sakkā honti, taṃ sandhāyāha “tevijjāvivanantīpi vuccatī”ti. **Tevijjābyasa-
nanti** tevijjānaṃ pañcavidhabyasanasadisametā. Yathā hi ñātirogabhoga diṭṭhi
silabyasanappattassa sukhaṃ nāma natthi, evaṃ tevijjānaṃ tevijjakaṃ pāva-
caṇaṃ āgama sukhaṃ nāma natthīti dasseti.

554. Jātasam̐vaḍḍhoti jāto ca vaḍḍhito ca, yo hi kevalaṃ tattha jātova hoti,
aññattha vaḍḍhito, tassa samantā gāmamaggā na sabbaso paccakkhā honti,

tasmā jātasamvaḍḍhoti āha. Jātasamvaḍḍhopi yo ciranikkhanto, tassa na sabbaso paccakkhā honti. Tasmā “tāvadeva avasaṭṭan”ti āha, taṅkhaṇameva nikkhantanti attho. **Dandhāyitattanti** ayaṃ nu kho maggo, ayaṃ na nukhoti kaṅkhāvasena cirāyitattaṃ. **Vitthāyitattanti** yathā sukhumaṃ atthajātaṃ sahasā pucchitassa kassaci sarīraṃ thaddhabhāvaṃ gaṇhāti, evaṃ thaddhabhāvaggahaṇaṃ. **Na tvevāti** iminā sabbaññutaññāṇassa appaṭihatabhāvaṃ dasseti. Tassa hi purisassa mārāvaṭṭanādivasena siyā ñāṇassa (1.0337) paṭighāto. Tena so dandhāyeyya vā vitthāyeyya vā. Sabbaññutaññāṇaṃ pana appaṭihataṃ, na sakkā tassa kenaci antarāyo kātunti dīpeti.

555. Ullumpatu bhavaṃ gotamoti uddharatu bhavaṃ gotamo. **Brāhmaṇiṃ pajanti** brāhmaṇadārakaṃ, bhavaṃ gotamo mama brāhmaṇaputtaṃ apāyamaḃgato uddharitvā brahmalokamagge paṭiṭṭhapetūti attho. Athassa bhagavā buddhuppādaṃ dassetvā saddhiṃ pubbhāgapaṭipadāya mettāvihārādibrahmalokaḃgāmimaggaṃ desetukāmo “tena hi vāseṭṭhā”ti-ādimāha. Tattha “idha tathāgato”ti-ādi sāmaññaphale vitthāritaṃ. Mettāsahagatenāti-ādīsu yaṃ vattabbaṃ, taṃ sabbam visuddhimagge brahmavihārakammaṭṭhānakathāyaṃ vuttaṃ. **Seyyathāpi vāseṭṭha balavā saṅkhadhamoti**-ādi pana idha apubbaṃ. Tattha **balavāti** balasampanno. **Saṅkhadhamoti** saṅkhadhamako. **Appakasirenāti** akicchena adukkheṇa. Dubbalo hi saṅkhadhamo saṅkhaṃ dhamantopi na sakkoti catasso disā sareṇa viññāpetuṃ, nāssa saṅkhasaddo sabbato pharati. Balavato pana vipphāriko hoti, tasmā “balavā”ti-ādimāha. **Mettāya cetovimuttiyāti** ettha mettāti vutte upacāropi appanāpi vaṭṭati, “cettovimutti”ti vutte pana appanāva vaṭṭati. **Yaṃ pamāṇakataṃ kammanti** pamāṇakataṃ kammaṃ nāma kāmāvacaraṃ vuccati. Appamāṇakataṃ kammaṃ nāma rūpārūpāvacaraṃ. Tañhi pamāṇaṃ atikkamitvā odissaka-anodissakadisāpharaṇavasena vaḍḍhetvā katattā appamāṇakataṃ vuccati. **Na taṃ tatrāvasissati na taṃ tatrāvatīṭṭhatīti** taṃ kāmāvacarakammaṃ tasmīṃ rūpāvacarārūpāvacarakamme na ohīyati, na tiṭṭhati. Kiṃ vuttaṃ hoti- taṃ kāmāvacarakammaṃ tassa rūpārūpāvacarakammassa antarā laggituṃ vā ṭhātuṃ vā rūpārūpāvacarakammaṃ pharitvā pariyādiyitvā attano okāsaṃ gaḃhetvā paṭiṭṭhātuṃ na sakkoti. Atha kho rūpāvacarārūpāvacarakammameva kāmāvacaraṃ mahogho viya parittaṃ udakaṃ pharitvā pariyādiyitvā attano okāsaṃ gaḃhetvā tiṭṭhati. Tassa vipākaṃ paṭibāhitvā sayameva brahmasahabyataṃ upanetīti. **Evaṃvihārīti** evaṃ mettādivihārī.

559. Ete (1.0338) **mayam bhavantaṃ gotamanti** idaṃ tesam dutiyaṃ saraṇagamaṃ. Paṭhamameva hete majjhimaṃpaṇṇāsake vāseṭṭhasuttaṃ sutvā saraṇaṃ gatā, imaṃ pana tevijjasuttaṃ sutvā dutiyampi saraṇaṃ gatā. Katipāhaccayena pabbajitvā aggaññasutte upasampadañceva arahattañca alatthuṃ. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Iti sumaṅgalavilāsiniyā dīghanikāyaṭṭhakathāyaṃ

Tevijasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhitā ca terasasuttapaṭimaṇḍitassa sīlakkhandhavaggassa

Atthavaṇṇanāti.

Sīlakkhandhavaggaṭṭhakathā niṭṭhitā.